

ВІСНИК ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ

Науковий журнал

Видається: щоквартально

Заснований в серпні 2017 року

1, 2017

Київ

«Пенітенціарна асоціація України»

«Науково-дослідний інститут публічного права»

2017

ЗАСНОВНИКИ: ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ПЕНІТЕНЦІАРНА АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНИ» ТА ПРИВАТНА УСТАНОВА «НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА». СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ ДРУКОВАНОГО ЗАСОБУ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ СЕРІЯ КВ № 22858-12758 ПР ВІД 28 СЕРПНЯ 2017 РОКУ.
УХВАЛЕНО ДО ДРУКУ ВЧЕНОЮ РАДОЮ НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА 19 ЖОВТНЯ 2017 РОКУ.

Редакційна колегія	Іноземні члени редколегії
Бараш Є. Ю. , доктор юридичних наук, доцент, заслужений діяч науки і техніки України, Голова Громадської організації «Пенітенціарна асоціація України» (головний редактор, голова редакційної колегії)	Е. Нич , доктор наук, професор, Опольський університет, Інститут педагогічних наук, директор Інституту (Польща)
Овчарук С. С. , доктор юридичних наук, провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту публічного права (заступник голови редакційної колегії)	А. Хартман , доктор наук, професор, директор Інституту Досліджень з питань поліції та безпеки Бремен (Німеччина)
Галунько В. В. , доктор юридичних наук, професор, директор Науково-дослідного інституту публічного права	М. Штука , доктор наук, Директор управління соціальної профілактики і ресоціалізації, Ягеллонський університет (Польща)
Денисюк С. Ф. , доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту публічного права	М. Каламан , доктор гуманістичних наук, доцент Інституту педагогіки, Вища Лінгвістична школа в м. Ченстохові (Польща)
Дрозд О. Ю. , доктор юридичних наук, доцент, головний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ	П. Хомчинські , доктор філософії, доцент, Університет у м. Лодзь, Економічно-соціологічний відділ, кафедра соціології організації і управління (Польща)
Іншин М. І. , доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, завідувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення юридичного факультету КНУ ім. Тараса Шевченка, заслужений юрист України	М. Шикут , доктор філософії, Університет Миколая Коперніка в Торуні, професійний куратор у Районному Судді в Ленборку (Польща)
Колб О. Г. , доктор юридичних наук, професор, член Громадської організації «Пенітенціарна асоціація України»	А. С. Айрапетян , директор юридичного інституту Міністерства юстиції Республіки Вірменія (м. Єреван)
Ковальська В. В. , доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту публічного права	Г. Міканадзе , ректор Академії внутрішніх справ Джорджії, Тбілісі (Грузія)
Музика А. А. , доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, член Громадської організації «Пенітенціарна асоціація України»	М. Стівренієкс , заступник начальника Управління місць позбавлення волі Міністерства юстиції Латвійської Республіки
	Відповідальний секретар: кандидат юридичних наук Шкарупа К. В.
ISSN 2523-4552 Key title: Visnik Penitenciarної asociacїi Ukraїni (Print) Abbreviated key title: Visn. Penit.ї asoc. Ukr. (Print) Parallel title: Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine	Адреса редакції: вул. Г. Кірпи, 2 А, м. Київ, 03035, тел. 067 465 79 93 E-mail: visnyk_pa@ukr.net

BULLETIN OF THE PENITENTIARY ASSOCIATION OF UKRAINE

Scientific Journal

Issued: quarterly

Established in August of 2017

1, 2017

Kiev

**«Penitentiary association of Ukraine»
«Scientific-research institute of public law»
2017**

**BULLETIN OF THE PENITENTIARY
ASSOCIATION OF UKRAINE 2017/Nº 1**

SCIENTIFIC JOURNAL

FOUNDERS: PUBLIC ORGANIZATION «PENITENTIARY ASSOCIATION OF UKRAINE»
AND PRIVATE INSTITUTION «SCIENTIFIC-RESEARCH INSTITUTE OF PUBLIC LAW».
QUARTERLY PUBLISHED.

THE CERTIFICATE OF STATE REGISTRATION OF PRINTED MASSMEDIA:

SERIES KB №22858-12758 IIP DATED AUGUST 28, 2017

THE PUBLICATION IS APPROVED BY THE ACADEMIC COUNCIL OF THE RESEARCH INSTITUTE OF PUBLIC LAW ON OCTOBER 19, 2017

Editorial Board	Foreign members of the editorial board
Ye. Barash , Dr. Sc. on Law, As. Prof., Honored Worker of Science and Technics of Ukraine, Head of PO «Penitentiary Association of Ukraine» (Head of the Editorial Board)	E. Nich , Dr. Sc., Prof., Opole University, Director of the Institute of Pedagogical Science (Poland)
S. Ovcharuk , Dr. Sc. on Law, Leading Researcher Science of the Scientific-Research Institute of Public Law (Vise Head of the Editorial Board)	A. Hartmann , Dr. Sc., Prof., Director of the Institute of Police and Security Research (IPoS) Bremen (Germany)
V. Galunko , Dr. Sc. on Law, Prof., Director of the Scientific-Research Institute of Public Law	M. Sztuka , Dr. Sc., Director of Department of social prevention and resocialization, Jagiellonian University (Poland)
S. Denysiuk , Dr. Sc. on Law, Prof., Leading Researcher of the Scientific-Research Institute of Public Law	M. Kalaman , PhD, As. Prof., of the Institute of Pedagogy of the High Linguistic School of Chenstohov (Poland)
O. Drozd , Dr. Sc. on Law, As. Prof., Senior Scientific Researcher of National Academy of Internal Affairs' Scientific-research department	P. Chomczynski , PhD, As. Prof., The Sociology of Organization and Management Department, University of Lodz (Poland)
M. Inshyn , Dr. Sc. on Law, Prof., corresponding academician of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Chairman of the Labour Law and Social welfare Law Department of Law Faculty of Kyiv National University named after T. Shevchenko	M. Shykut , PhD, Nicolaus Copernicus University in Torun, professional curator in Lenbork district court (Poland)
O. Kolb , Doctor on Law, Prof., member of the PO «Penitentiary Association of Ukraine»	A. Ayrapetyan , Director Law Institute of the Ministry of Justice of the Republic of Armenia (Yerevan)
V. Kovalska , Dr. Sc. on Law, Senior Scientific Researcher, Leading Researcher of the Scientific-Research Institute of Public Law	G. Mikanadze , rector of Academy of the Ministry of Internal Affairs of Georgia (Tbilisi)
A. Muzyka , Dr. Sc. on Law, Prof., corresponding academician of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, member of the PO «Penitentiary Association of Ukraine»	M. Stivrenieks , Deputy Head of the Prison Department of Ministry of Justice of the Republic of Latvia
	Executive secretary: PhD, K. Shkarupa
ISSN 2523-4552 Key title: Visnik Penitenciarної asociaції Ukraїni (Print) Abbreviated key title: Visn. Penit.ī asoc. Ukr. (Print) Parallel title: Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine	Adress of Editorial Board: 2 A, H.Kirpy str. Kyiv, 03035, tel. 067 465 79 93 E-mail: visnyk_pa@ukr.net

Шановні автори та читачі журналу «Вісник Пенітенціарної асоціації України»!

У контексті посилення інтеграційного поступу України та інтенсифікації міжнародного співробітництва, вітаємо наукову спільноту із започаткуванням журналу, на сторінках якого відбуватимуться компаративістичні дискусії.

З ініціативи вчених Громадської організації «Пенітенціарна асоціація України» та приватної установи «Науково-дослідний інститут публічного права», започатковано видання журналу «Вісник Пенітенціарної асоціації України». Ця ініціатива відображає прагнення українських і зарубіжних науковців до наукового осмислення історичного поступу та сучасного розвитку юридичної науки і практики, дослідження правових і наукових концепцій. Такі висновки засновників журналу та його редакційної колегії ґрунтуються на тому, що сучасний етап людської цивілізації, особливо це характерно для передових країн, все більшою мірою характеризується подоланням ліберальних цінностей вільного ринку і конкуренції та встановленням суспільних відносин на принципах колективізму, соціальної справедливості, солідарності і взаємодопомоги, які зажди були і залишаються наріжними каменями юридичних відносин.

Ставлячи перед журналом завдання з висвітлення результатів і

висновків із наукових досліджень вчених у галузі юриспруденції, ресоціалізаційної та пенітенціарної діяльності, редакційна колегія покладає надію на те, що це видання також буде виконувати інтеграційну місію щодо згуртування всіх гілок не тільки української науки, а й зарубіжної.

Маємо надію, що журнал слугуватиме не лише висвітленню останніх досягнень у царині юридичної науки, а й стане рушійною силою у збагаченні різних галузей новими науковими ідеями, у розвитку національного законодавства.

Щиро раді запросити науковців, представників судових, правоохоронних, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, юристів-практиків, педагогів, психологів, представників інституту громадянського суспільства та правоохоронців, а також студентську молодь до оприлюднення своїх наукових праць на шпальтах журналу.

Ми плануємо надалі інтегрувати журнал у національні та міжнародні бази даних, провести реєстрацію видання у ВАК України.

Давайте побажаємо новонародженому журналу стати авторитетним науковим виданням, а ми з Вами будемо намагатись зробити для цього все від нас належне.

Є. Ю. Бараш, доктор юридичних наук, доцент, заслужений діяч науки і техніки України, член Громадської організації «Пенітенціарна асоціація України»;

В. М. Синьов, доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, заслужений юрист України, директор Інституту корекційної педагогіки і психології Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ПОЛІТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ВЧЕННЯ

УДК 343.82 [477]

Ісаков П. М.,

*кандидат історичних наук, доцент
кафедри пенітенціарної діяльності*

Інституту кримінально-виконавчої служби

МЕДИКО-САНІТАРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ І ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УСРР 1923 РОКУ: ЗАГАЛЬНИЙ СТАН СПРАВ

Висвітлено загальний стан медико-санітарного забезпечення ув'язнених і засуджених до позбавлення волі в УСРР 1923 р. на основі аналізу архівних і тогочасних нормативно-правових документів. Наведено раніше невідомі важливі факти з досліджуваного питання.

Ключові слова: *медико-санітарне забезпечення; санітарна обробка; дезінсекція; дезінфекція; смертність; інфекційно хворий; голодування; лікар; епідемія; санітарна частина.*

Освещено общее состояние медицинско-санитарного обеспечения заключённых и осуждённых к лишению свободы в УСРР в 1923 г. на основе анализа архивных и нормативно-правовых документов того времени. Приведены ранее неизвестные важные факты по исследованному вопросу.

Ключевые слова: *медицинско-санитарное обеспечение; санитарная обработка; дезинсекция; дезинфекция; смертность; инфекционно больной; голодовка; врач; эпидемия; санитарная часть.*

Постановка проблеми. Питання медико-санітарного забезпечення місць ув'язнення завжди були і будуть актуальними в силу ряду причин: 1) життя та здоров'я людини якщо не де-юре, то де-факто є одними з ключових соціальних цінностей в усі часи; 2) медико-санітарне становище ув'язнених і засуджених є тестом на людяність, гуманність і справедливість будь-якого суспільства і держави; 3) занедбані в медико-санітарному плані місця ув'язнення становлять значну епідеміологічну небезпеку

для всього оточуючого населення з витікаючими звідси наслідками, а тому кожна соціально відповідальна влада прекрасно розуміє, що економічно, політично вигідно діяти на випередження, ніж ліквідовувати наслідки; 4) хворий ув'язнений є тягарем для держави, оскільки він не тільки не може в повній мірі виконувати вимоги режиму, відшкодовувати витрати на своє утримання та матеріальні збитки від своєї попередньої злочинної діяльності, а й може бути дієвим джерелом протестних настроїв та масових заворушень. У

сучасних умовах кардинального реформування Державної кримінально-виконавчої служби України вивчення багатого і повчального вітчизняного історичного досвіду дозволить краще зрозуміти корені, специфіку та глибинну суть сьогоденних проблем в'язничної системи, намітити шляхи їх розв'язання, врахувати помилки минулого з метою недопущення їх зараз та часом використати елементи вдалого їх розв'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковою базою для підготовки статті стали праці відомих українських і російських дослідників Л. В. Бородича, Я. Ю. Кондратьєва, П. П. Михайленка, О. І. Олійника, Г. О. Радова, М. О. Стручкова, В. М. Трубникова, Ю. О. Фролова, І. В. Упорова, І. В. Іванькова, А. Чайковського та ін. Однак розглянута в нашій статті проблема висвітлювалась побіжно в загальних рисах, не даючи повноцінного уявлення.

Постановка завдання. Дослідити загальний стан медико-санітарного забезпечення ув'язнених і засуджених до позбавлення волі в УСРР 1923 р. на основі аналізу архівних та тогочасних нормативно-правових документів.

Виклад основного матеріалу. Більшовики, прийшовши з третьої спроби до влади в Україні 1920 р., у силу вищенаведених причин (окрім першої та другої, бо тоталітарні режими ніколи не цінували людське життя саме по собі, а тільки крізь призму політико-пропагандистських, економічних, військових потреб) питанням медико-санітарного забезпечення ув'язнених і засуджених до позбавлення волі приділяли достатньо значну увагу. Свідченням цьому може вже слугувати та значна

кількість нормативно-правових документів, присвячених (повністю або частково) означеній проблематиці: Тимчасове положення Народного комісаріату юстиції (НКЮ) УСРР «Про управління домами громадських примусових робіт» 1920 р. [1, с. 89–91]; положення НКЮ УСРР «Про центральний і місцеві каральні відділи» 1920 р. [1, с. 96, 99]; Тимчасова інструкція НКЮ УСРР «Про позбавлення волі як про міру покарання і про порядок відбування такого» 1920 р. [1, с. 101–104]; постанова Ради Народних Комісарів (РНК) УСРР «Про табори примусових робіт» від 12.10.1920 р. [1, с. 115]; циркуляр Центрального карального відділу (ЦЕКВ) НКЮ УСРР «Інструкція про медико-санітарну частину» 1920 р. [1, с. 130–135]; циркуляр ЦЕКВ НКЮ УСРР «Про харчову розкладку для хворих» 1920 р. [1, с. 143]; циркуляр ЦЕКВ НКЮ УСРР «Про покращення утримання ув'язнених» 1920 р. [1, с. 145–146]; Положення Народного комісаріату охорони здоров'я (НКОЗ) та НКЮ УСРР «Про постановку лікарсько-санітарної справи в Домах громадських примусових робіт» 1920 р. [1, с. 162–163]; інструкція НКОЗ та НКЮ УСРР «Про прийом медико-санітарної частини НКЮ органами НКОЗ» 1920 р. [1, с. 164]; постанова РНК УСРР «Про роботу НКЮ» від 10.05.1921 р. [1, с. 174]; постанова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету (ВУЦВК) «Про розвантаження і покращення місць позбавлення волі» від 15.08.1923 р. [1, с. 213–216].

Цікавим історичним джерелом є постанови всіляких нарад і з'їздів, циркуляри Центрального виправно-трудового відділу (ЦВТВ) НКЮ УСРР, Головного управління місцями поз-

бавлення волі (ГУМПВ) Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС) УСРР та РСФРР (незалежність УСРР з самого початку її утворення мала суто декларативний характер), які висвітлюють реальні проблеми, з якими стикалась тогочасна виправно-трудова система, та як їх розв'язувала більшовицька влада. Так, ще 7–8.09.1922 р. була проведена І Всеукраїнська Санітарна нарада, за результатами якої НКОЗ УСРР затвердив постанову «Місця позбавлення волі», що передбачала втілення в життя наступних заходів: не допускати переповнень місць ув'язнення та позбавлення волі; обладнати останні сучасними банями, централізованими системами опалення, каналізацією, водопостачанням; проводити санітарну обробку новоприбулих ув'язнених і засуджених, обов'язково їх мити, одягати, проводити дезінсекцію; теж саме проводити не менш 2 разів на місяць з усіма іншими засудженими та ув'язненими; заборона переводити інфекційно хворих утримуваних осіб в інші установи та інші міста; обладнати ізоляційні приміщення для хворих осіб; провести санобробку наглядачів; ремонт установ; належне продовольче забезпечення утримуваних; санобробка етапів; обов'язкова прогулянка утримуваних осіб [2, арк. 5 зв.]. Як бачимо, загальнопрописні істини, а й вони, як свідчила практика, не виконувались в силу ряду об'єктивних і суб'єктивних причин.

13.12.1922 р. у Дома примусових громадських робіт (ДПГР) ЦВТВ НКЮ УСРР був розісланий циркуляр за № 6/12063, який вимагав присилання з ДПГР анкет на медперсонал всіх категорій [3, арк. 60]. 22.12.1922

р. ЦВТВ НКЮ УСРР було розіслано на місця циркуляр, який до 22.01.1923 р. через епідемію тифу забороняв всі етапи, на боротьбу з яким кидались всі сили [2, арк. 2]. 23.12.1922 р. у ДПГР була розіслана телеграма за № 17097 про рішення ВУЦВК заборонити пересилки етапів в зв'язку з масовими епідеміями, запроваджувались п'ятиденні звіти про медико-санітарний стан місць ув'язнення і позбавлення волі [3, арк. 14]. 06.01.1923 р. на місця був направлений циркуляр ЦВТВ НКЮ УСРР за № 190, який запроваджував облік даних, необхідних для термінового представлення у відповідні урядові інстанції на предмет витребування кредитів для протиепідемічних заходів в ДПГР [3, арк. 39].

12.01.1923 р. циркуляром ЦВТВ НКЮ УСРР № 365 запроваджувалась при губернських управліннях ЦВТВ посада губернського лікарського інспектора місць ув'язнення. Покладались ці обов'язки на головних лікарів губернських ДПГР з додатковою оплатою праці [2, арк. 4]. Циркуляр ГУМПВ НКВС РСФРР № 57 від 16.02.1923 р. вимагав направляти акти санітарних оглядів місць ув'язнення відразу до ГУМПВ разом з пояснювальною запискою начальника відповідного місця ув'язнення з визначенням того, що можливо виправити на місцях, а де потрібна підтримка центру [4, арк. 20]. Циркуляр ГУМПВ НКВС УСРР № 4942 від 20.04.1923 р. вимагав перед відправкою етапу проводити обов'язково його санобробку. Начальник конвою без акту про санобробку за підписами начальника ДПГР та головного лікаря етап не мав права приймати. Винних за порушення цієї вимоги погрожували карати включно до

притягнення до суду [2, арк. 18]. Інший циркуляр ГУМПВ НКВС УСРР також від 20.04.1923 р. передбачав проведення всім поголовно ув'язненим і засудженим, а також адміністрації місць ув'язнення по 2 щеплення проти холери. У разі невиконання винні особи повинні були бути віддані під суд [5, арк. 12]. Циркуляр ГУМПВ НКВС УСРР № 135 от 07.05.1923 г. укотре вимагав проводити обов'язкову санобробку етапів, особливо тих, які пересилались з РСФРР до УСРР [4, арк. 26]. Факт красномовний сам по собі, який свідчить про те, що з санітарією в місцях ув'язнення в УСРР, на відміну від РСФРР, справи були дещо кращими. Циркуляр ГУМПВ НКВС УСРР № 31 від 15.05.1923 р. запроваджував уже 3-кратні протихолерні щеплення всім утримуваним особам і адміністрації [2, арк. 25]. Циркуляр ГУМПВ НКВС УСРР № 68 від 22.08.1923 р. був присвячений проблемі забезпечення ДПГР дезкамерами, банями, пральнями. Наголошувалось на необхідності заміни дезкамер «Геліос» більш потужними паровими дезкамерами «Маг» пропускнуою потужністю до 2 тис. комплектів речей на день [3, арк. 244]. Циркуляр ГУМПВ НКВС УСРР № 287 від 07.09.1923 р. «Про заходи щодо покращення санітарно-побутового становища військовослужбовців, які тримаються в загальних місцях ув'язнення» передбачав утримання цієї особливої групи по мірі можливості окремо, але без усіляких привілеїв. Це не стосувалось осіб, які засуджені з позбавленням громадянських прав. Військовослужбовці, засуджені на строк не більше як 2 років без позбавлення громадянських прав, по можливості повинні були утримуватись в сільсько-

господарських колоніях [4, арк. 35]. У кінці вересня 1923 р. на місця ГУМПВ НКВС УСРР були надіслані роз'яснення стосовно обладнання та лікарняного режиму в санітарних частинах: відсутність залізних ґрат на вікнах; двері у відділеннях постійно закриті, ключ повинен знаходитись у чергового наглядача; хворі без нагляду і відповідного дозволу не випускаються; об'єкт весь огорожується кам'яним забором; пропуск здійснюється через єдині ворота воротарем [3, арк. 253].

Таємний циркуляр ГУМПВ НКВС УСРР від 06.10.1923 р. вимагав в разі голодування утримуваної особи виїжджати на місце і з'ясовувати причини цього. Якщо особа вперто не бажала припиняти голодування, то її необхідно було примусово штучно годувати. Про всі подібні випадки повідомлявся прокурор [6, арк. 29]. Циркуляр ГУМПВ НКВС УСРР № 54 від 24.10.1923 р. у зв'язку зі значним поширенням цинги в місцях ув'язнення вимагав покращити харчування утримуваних осіб [2, арк. 37]. Інший циркуляр ГУМПВ НКВС УСРР № 101 від 13.11.1923 р. звертав увагу на те, що не проводиться лікарсько-санітарний нагляд за торгівельними лавочками на території ДПГР, де засуджені придбавали продукти харчування [2, арк. 41]. У циркулярі ГУМПВ НКВС УСРР № 61/11035 від 22.11.1923 р. вимагалось до 25 числа кожного місяця за попередній календарний місяць надавати до центру дані про смертність і рух хворих ув'язнених і засуджених. Винних посадових осіб за несвоєчасність надання відповідних даних погрожували притягати до суворої дисци-

плінарної відповідальності [2, арк. 1].

Медико-санітарне забезпечення ув'язнених і засуджених до позбавлення волі тісно взаємопов'язане з їхнім комунально-побутовим забезпеченням. Післявоєнна розруха і розбалансованість виробництва з вкрай виснаженими людськими, матеріальними і фінансовими ресурсами; слабкий на місцях новостворений адміністративний апарат; фінансування більшовиками виправно-трудової системи за залишковим принципом – усе це вкрай негативно позначалось і на медико-санітарному стані місць ув'язнення і позбавлення волі УСРР 1923 р. [7, с. 51–69]. Так, ЦВТВ НКЮ УСРР ще 07.07.1922 р. було розіслано циркуляр № 63/10860, яким встановлювалась сумарна енергетична цінність харчування ув'язнених і засуджених на 1 особу на добу – 2220 кілокалорій [8, арк. 48], хоча на практиці ця норма виконувалась вкрай рідко (для порівняння: для засуджених, які тримаються в приміщеннях камерного типу виправних колоній максимально-го рівня безпеки і не залучаються до роботи, сумарна енергетична цінність на 1 особу на добу загальної норми становить 2503,71 кілокалорій). Що вже тоді говорити про тих, хто фізично працював. Зрозуміло, що 2220 кілокалорій є недостатнім для повноцінного харчування людини, особливо з огляду на те, в яких незадовільних комунально-побутових умовах перебували тогочасні ув'язнені і засуджені. В УСРР жодний ув'язнений і засуджений з березня 1923 р. не знаходився на продовольчому державному забезпеченні, тоді як у РСФРР 19 місць ув'язнення загальнодержавного значення (12000

утримуваних і 1790 співробітників [9, арк. 74]) перебували на повному державному забезпеченні. Харків пропонував Москві перевести 3800 утримуваних осіб з місцевих бюджетів на централізоване забезпечення, але в цьому було відмовлено [10, арк. 13]. Довідка про харчову розкладку станом на лютий 1923 р., складена лікарем-інспектором ЦВТВ НКЮ УСРР Сокальським С. Л., передбачала на 1 особу на добу: для дорослих – 2220 кілокалорій, неповнолітніх – 2840 кілокалорій (зараз – 3332,89 кілокалорій). Добова норма харчування містила таке найменування продуктів (дорослі – неповнолітні): хліб: 409 гр. – 409 гр.; крупа: 136 гр. – 102 гр.; мука для заправки 1-ї страви: 49,4 гр. – 25,5 гр.; м'ясо: 136 гр. – 102 гр.; коренеплоди: 204,5 гр. – 204,5 гр.; картопля: 409 гр. – 204,5 гр.; жири: 20,5 гр. – 34 гр.; чай: 0,85 гр. – 0,85 гр.; цукор: 13,6 гр. – 25,5 гр.; сіль: 13,6 гр. – 13,6 гр.; цибуля: 8,5 гр. – 8,5 гр.; хліб білий: 0 – 204,5 гр.; молоко: 0–2 стакани [11, арк. 166]. Але навіть і цей досить скромний набір продуктів харчування не видавався в повній мірі. Не кращим був стан забезпечення одягом і взуттям. Наказ ГУМПВ НКВС УСРР № 85 від 25.04.1923 р. вимагав довести до відома всіх зацікавлених осіб на місцях Постанову РНК УСРР від 16.02.1923 р. № 10/220, якою змінювався п. 1 декрету РНК УСРР від 14.03.1922 р. № 12/469: одяг, взуття померлих засуджених в разі не затребування таких речей родичами або нащадками протягом 6 міс. відтепер поступали на потреби в'язнів під час їхнього етапування; ці речі повинні були обліковуватись у відповідній книзі речей одягу [12, арк. 51]. Факт сам собою красномовний і не потребує ко-

ментарів. Звичайно, все це не могло не позначитись на стані здоров'я ув'язнених і засуджених.

Про стан медико-санітарного забезпечення ув'язнених і засуджених яскраво свідчить дані про організаційно-штатну структуру, чисельність і підпорядкованість медперсоналу. Нагадаю, що з кінця вересня 1920 р. «лікарсько-санітарна частина в місцях позбавлення волі зосереджується на загальних підставах у віданні Народного Комісаріату Охорони Здоров'я і його місцевих органів» [1, с. 162]. ЦВТВ, ГУМПВ здійснювало лише загальний контроль в цьому питанні. Тому типовими для того часу є повідомлення на кшталт «непорозуміння медперсоналу лікарень місць позбавлення волі з керівництвом місць позбавлення волі, оскільки вони не підпорядковуються ним, віддають самостійно розпорядження, не рахуючись з авторитетом начальника місця позбавлення волі. Необхідно перепідпорядкувати медперсонал» [13, арк. 67]. У центральному апараті ЦВТВ НКЮ УСРР станом на 01.01.1923 р. перебував лише один лікар-інспектор (17 розряд тарифної сітки) – вже згадуваний Сокольський Семен Лазарович [14, арк. 2]. Цікавий красномовний факт: у лютому місяці 1923 р. начальник ЦВТВ НКЮ УСРР Гаврило Гнатович Люткевич (17 розряд) особисто просив політичного комісара медичної академії безкоштовно навчати дружину Сокальського С. Л., оскільки той за свій оклад в 475 крб. не міг оплачувати її навчання [9, арк. 30]. Новостворений штат ГУМПВ НКВС УСРР передбачав 173 посад. У його організаційній структурі не було медичного відділу [15, арк. 98]. На губернському рівні справи були не

краще. Так, наприклад, штат Катеринославської губернської інспекції місць позбавлення волі складався з 14 осіб на чолі з Шишковим М. А., а 13.10.1923 р. був скорочений до 8 осіб (1 губернський інспектор місць позбавлення волі, 1 начальник адміністративно-стройової частини (він же – роз'їзний інструктор), 1 секретар, 1 інструктор виробничих робіт; 2 діловода, 1 машиністка, 1 реєстратор), у тому числі і за рахунок посади лікарського інструктора [16, арк. 102]. Типовий штат окружних ДПГР від 11.12.1923 р. передбачав 19 посад: 1 начальник ДПГР, 1 заступник начальника ДПГР (він же – завгосп), 2 чергових помічників, 3 старших наглядачів, 9 молодших наглядачів, 3 працівників канцелярії (1 секретар, 1 діловод господарської частини, 1 реєстратор) [16, арк. 142]. Як бачимо, жодної посадової особи-медика. Коментар зайвий.

Загальний медико-санітарний стан місць ув'язнення і позбавлення волі УСРР за період 01.01–01.10.1923 р. чітко характеризують такі факти. Постійно проводились «Тижні санітарного облаштування», під час яких уживались заходи щодо покращення санітарно-побутових умов [15, арк. 122]. 1438 лікарняними ліжками було забезпечено 45 (77,6 %) ДПГР з 58, які станом на вересень 1923 р. були розраховані на утримання ув'язнених і засуджених в кількості 13 857 осіб, де-факто ж утримувалось 21 484 (тобто, 1 лікарняне ліжко на 15 осіб). Таким чином, перевантаженість складала 155 %, що, звичайно ж, не сприяло створенню і підтриманню прийнятних санітарно-побутових умов. 13 ДПГР (розраховані на утримання 1505 осіб, де-факто перебувало 2200) не мали

власних санітарних частин і користувалися послугами цивільних лікарень.

Ситуація з найбільш небезпечними хворобами була наступною (за схемою: кількість хворих осіб станом на січень 1923 р. – прибуло хворих осіб за 8 місяців 1923 р. – вибуло хворих осіб за 8 місяців 1923 р. – померло за 8 місяців 1923 р. – кількість хворих осіб станом на 01.09.1923 р.): поворотний тиф: 412-768-880-18-282; висипний тиф: 96-134-202-11-16; інші небезпечні інфекційні хвороби: 1234-3482-2900-62-1754. Загальна кількість осіб, які за 9 місяців 1923 р. пройшли через місця ув'язнення і позбавлення волі в УСРР, становила 140367 осіб. Загальна смертність становила 2 % (майже 2807 осіб); 3,1 % (майже 4351 особа) хворіли заразними хворобами. Ураховуючи вкрай незадовільне тогочасне комунально-побутове, санітарно-медичне забезпечення, слід визнати, що показники були не такими вже і катастрофічними, як на мій погляд. Причина цього полягала, скоріш за все, в тому, що тогочасне покоління було більш міцнішим, витривалішим, ніж сучасне: якщо сучасну людину помітити в місця ув'язнення 1923 р., наслідки були б гіршими. У 58 ДПГР функціонували 31 дезкамера, 26 санчастин. Протягом 9 місяців на амбулаторному лікуванні перебувало 191633 осіб, тобто майже в 1,4 рази більше, ніж за цей період пройшло осіб через місця ув'язнення. Це означає, що багато людей зверталось за медичною допомогою неодноразово. Трикратних щеплень проти холери було зроблено 132968 особам, щеплень проти віспи – 47920 особам. Медперсонал по всіх 58 ДПГР становив: 66 лікарів, 79 їхніх помічників,

7 фармацевтів, 18 сестер мило сердя, 7 доглядальниць, 117 санітарів. Усього разом – 294 особи. Тобто, на 1 медпрацівника припадало 73 утримуваних осіб. Цифри говорять самі за себе, коментар зайвий.

Забезпечення медикаментами характеризувалось як «задовільне», холерних захворювань згідно офіційної статистики 1923 р. у місцях ув'язнення не було допущено [15, арк.128]. Станом на 01.04.1923 р. нараховувалось близько 100 хворих заразними хворобами [17, арк.98]. Уже в липні тільки малярійних хворих нараховувалось 257 осіб, серпні – 221, 1-й половині вересня – 59. У серпні було допущено 56 випадків цинги. Спостерігалось стійке зростання кількості туберкульозних хворих, у зв'язку з чим планувалось відкриття на півдні України спеціалізованих ДПГР для хворих на туберкульоз. Протягом 1923 р. від НКОЗ УСРР було отримано кредит для придбання 8 дезкамер [15, арк.128]. За липень 1923 р. від заразних хвороб померло в 45 ДПГР 12 осіб (тиф, малярія тощо). Станом на 1 серпня на обліку таких осіб знаходилося 332. Протягом серпня в 40 ДПГР з 58 лише 5 утримуваних (1,4 %) з 363 померло від заразних хвороб [17, арк.3]. Близько 90 % всіх ув'язнених і засуджених отримали 3-кратні прищеплення проти холери. 100 % утримуваних осіб, співробітників нагляду отримали вакцинацію проти віспи. Майже всі ДПГР мали бані (але була значна проблема з паливом). При цьому в багатьох ДПГР не було нар; водогони, каналізації існували лише у великих ДПГР, і то не всюди в справному стані; ув'язнені і засуджені масово не отримували одягу, взуття, білизни [17, арк.4].

Попри все, порівнюючи деякі з вищенаведених цифр з відповідними показниками 1922 р., бачимо, що 1923 р. спостерігався певний прогрес і покращення. У кінці грудня 1922 р., особливо на Правобережжі, паразитарні епідемії набули загрозливих масштабів [17, арк. 98]. Кількість хворих ув'язнених і засуджених 1922 р. паразитарними тифами становила 8149 осіб. У місцях ув'язнення 1922 р. фіксувалось в середньому 679 випадків захворювань паразитарним тифом на місяць. Середньомісячна кількість утримуваних осіб 1922 р. складала 16380 осіб, з яких тифом захворіло 4,25 %. При цьому смертність від тифів становила 7–10 %. Не сприяла покращенню санітарно-епідеміологічної ситуації загальна продовольча криза в ДПГР навесні-влітку 1922 р. (нагадаю, Україна протягом 1921–1923 рр. пережила перший з трьох голодоморів ХХ сторіччя). ДПГР були визнані як «загроза епідемії для міст». Констатувалось, що для подолання проблем необхідна підтримка всього суспільства; для утримуваних осіб повинна бути обов'язково праця, бажано сільсько-господарського характеру [18, арк. 3]. Перейдемо тепер до розгляду досліджуваного питання в площині реального стану справ на місцях.

В одному з офіційних документів зазначалось, що в Чернігівській і Донецькій губерніях санітарний стан ДПГР благополучний, в решті губерній – катастрофічний: «В связи с неизжитыми последствиями голода и общего не благоустройства в местах лишения свободы, санитарное состояние последних, равно как и здоровье заключённых, продолжает оставаться угрожающим. В срочном порядке необходимо снабдить места лишения

свободы специальными средствами исключительно для противоэпидемических мероприятий, обеспечить места заключения топливом, отремонтировать их, улучшить водоснабжение, снабдить заключённых бельём и т.д.» [18, арк. 3]. Найбільш у занедбаному санітарно-епідеміологічному становищі в УСРР 1923 р. перебували Проскурівський ДПГР (Подільська губернія (губ.)), Коростенський ДПГР (Волинська губ.), Білоцерківський, Корсунський (Шевченківський), Богуславський, Бердичівський ДПГР (Київська губ.), Павлоградський, Запорізький, Мелітопольський ДПГР (Катеринославська губ.) [19, арк. 10].

Висновки. 1. Більшовики (здебільшого, крізь призму політико-пропагандистських, економічних, військових потреб) питанням медико-санітарного забезпечення ув'язнених і засуджених до позбавлення волі приділяли достатньо значну увагу.

2. Післявоєнна розруха і розбалансованість виробництва з вкрай виснаженими людськими, матеріальними і фінансовими ресурсами; слабкий на місцях новостворений адміністративний апарат; фінансування більшовиками виправно-трудової системи за залишковим принципом – все це вкрай негативно позначалось на медико-санітарному стані місць ув'язнення і позбавлення волі УСРР 1923 р., хоча в порівнянні з 1922 р. спостерігався значний прогрес.

3. Підпорядкованість медперсоналу місць ув'язнення і позбавлення НКОЗ не сприяло якісній організації медико-санітарного забезпечення утримуваних осіб.

4. 45(77,6 %) ДПГР з 58 було забезпечено 1438 лікарняними ліжками.

5. На 15 утримуваних осіб було 1 лікарняне ліжко.

6. 13 ДПГР не мали власних медичних частин і користувалися послугами цивільних лікарень.

7. Перевантаженість ув'язненими і засудженими в ДПГР складала 155 %.

8. Загальна кількість осіб, які за 9 місяців 1923 р. пройшли через місця ув'язнення і позбавлення волі в УСРР, становила 140367 осіб. Загальна смертність становила 2 % (майже 2807 осіб); 3,1 % (майже 4351 особа) хворіли заразними хворобами.

9. В 58 ДПГР функціонували 31 дезкамера, 26 санчастин.

10. Протягом 9 місяців на амбулаторному лікуванні перебувало 191633 осіб.

11. Трикратних щеплень проти холери було зроблено 132968 особам, щеплень проти віспи – 47920 особам.

12. Медперсонал усіх 58 ДПГР становив: 66 лікарів, 79 їхніх помічників, 7 фармацевтів, 18 сестер милосердя, 7 доглядальниць, 117 сані-

тарів. Усього разом – 294 особи. На 1 медпрацівника припадало 73 утримуваних осіб.

13. У місцях ув'язнення і позбавлення волі Чернігівської і Донецької губерній санітарний стан ДПГР був найбільш благополучний.

14. Найбільш в занедбаному санітарно-епідеміологічному становищі в УСРР 1923 р. перебували Прохурівський ДПГР (Подільська губ.), Коростенський ДПГР (Волинська губ.), Білоцерківський, Корсунський (Шевченківський), Богуславський, Бердичівський ДПГР (Київська губ.), Павлоградський, Запорізький, Мелітопольський ДПГР (Катеринославська губ.).

При вивченні означеної теми перспективним є подальше дослідження відповідних архівних документів органів юстиції, прокуратури, суду з метою з'ясування реального стану справ з досліджуваної проблематики на місцях і врахування отриманих узагальнених результатів під час реформування кримінально-виконавчої системи.

Список використаних джерел

1. Хрестоматія з історії пенітенціарної системи України / упор. Г. О. Радов, І. І. Резнік. Київ: ВД «Говард Пресс», 1999. Т. 2. Ч. 1. 456 с.
2. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВОВУ України). Ф.5. Оп.1. Спр. 2305.
3. ЦДАВОВУ України. Ф.5. Оп.1. Спр. 2364.
4. ЦДАВОВУ України. Ф.5. Оп.1. Спр. 1403.
5. ЦДАВОВУ України. Ф.5. Оп.1. Спр. 2308.
6. ЦДАВОВУ України. Ф.5. Оп.1. Спр. 2318.
7. Ісаков П. М. Комунально-побутове забезпечення ув'язнених і засуджених до позбавлення волі в УСРР 1923 р. *Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби*. № 1(9). 2015. 160 с.
8. ЦДАВОВУ України. Ф.5. Оп.1. Спр. 2326.
9. ЦДАВОВУ України. Ф.5. Оп.1. Спр. 2314.
10. ЦДАВОВУ України. Ф.5. Оп.1. Спр. 2311.
11. ЦДАВОВУ України. Ф.5. Оп.1. Спр. 2331.
12. ЦДАВОВУ України. Ф.5. Оп.1. Спр. 2336.

13. ЦДАВОВУ України. Ф.5. Оп.1. Спр. 2337.
14. ЦДАВОВУ України. Ф.5. Оп.1. Спр. 2301.
15. ЦДАВОВУ України. Ф.5. Оп.1. Спр. 2302.
16. ЦДАВОВУ України. Ф.5. Оп.1. Спр. 2322.
17. ЦДАВОВУ України. Ф.5. Оп.1. Спр. 2310.
18. ЦДАВОВУ України. Ф.5. Оп.1. Спр. 2303.
19. ЦДАВОВУ України. Ф.5. Оп.1. Спр. 2316.

P. Isakov,
*candidate of historical science, associate
professor of penitentiary service, of
the Institute of criminal-Executive Service*

MEDICAL AND SANITARY PROVISION OF PRISONERS AND SENTENCED TO IMPRISONMENT IN THE USSR IN 1923: THE OVERALL SITUATION

The general condition of medical and sanitary support for prisoners and those sentenced to imprisonment in the Ukrainian SSR in 1923 was studied on the basis of an analysis of archival and regulatory documents of the time. In this article are also given previously unknown important facts concerning examined question. After examination the health and sanitary supplying of prisoners and convicts which were sentenced to imprisonment in USSR in 1923 we can come to the next conclusions:

1. The Bolsheviks gave due consideration to the problem of health and sanitary supplying of prisoners and convicts which were sentenced to imprisonment (mostly through the spectacle of political, propagandistic, economical and military needs).
2. Post war confusion, production imbalance, too depleted human, physical and financial resources; weak newly formed administrative structure; financing of correctional labor system on the leftover principle influenced on the health and sanitary condition in places of deprivation of freedom in USSR in 1923 extra negatively. Although, in comparison with 1922 year was observed the significant progress.
3. The health workers of places of deprivation of freedom were under the ferule of People's commissariat of health promotion. This fact destroyed qualitative organization of health and sanitary supplying of prisoners.
4. 45 (77, 6%) of 58 Houses of correctional civil labor (HCCL) were provided with 1438 hospital beds.
5. There was one hospital bed for 15 prisoners.
6. 13 HCCL had not their own medical units and commanded the services of civil hospitals.
7. The oversaturation of prisoners and convicts in HCCL was 155%.

8. The total amount of people which had been doing time in prison during 9 months in 1923 in USSR was 140367 people. The number of death was 2 % (most nearly 2807 people); 3,1 % of patients were contagious patients.

9. There were 31 sterilizer rooms and 26 medical units in HCCL.

10. 191633 people had been treating for ambulatory medical care during 9 months.

11. 132968 people were inoculated against cholera for three times, 47920 people were inoculated against pox.

12. The number of health workers in all HCCL was: 66 doctors, 79 their helpers, 7 pharmacologists, 18 infirmaries, 7 sick attendants, 117 hospital attendants. The total number of them was 294 persons. There were 73 patients for one health worker.

13. The best level of sanitization in HCCL was in places of deprivation of freedom in Chernigivska and Donetczka guberniyas.

14. Proskurivskyj HCCL (Podilska gub.), Korostenskyj HCCL (Volynska gub.), Bilocerkevskyj, Korsynskyj (Shevchenkivskyj), Bogyslavskyj, Berdychevskyj HCCL (Kiever gub.), Pavlogradskyj, Zaporizkyj, Melitopolskyj HCCL (Katerynoslavska gub.) had the worse sanitation and epidemiological level in USSR in 1923.

Key words: *health and sanitary supplying; sanitary disposal; disinfection; death-rate; contagious patient; starvation; doctor; epidemic; medical unit.*

Надійшла до редакції 7.09.2017

УДК 343.843

*Калашник Н. С.,
доктор наук з державного управління,
доцент, начальник науково-дослідного
центру з питань діяльності органів та
установ ДПтС України*

ПЕРСПЕКТИВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СФЕРІ КОРЕКЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН У СВІТІ

Стаття висвітлює основні напрями, за якими нині розвиваються наукові дослідження в корекційній сфері, а також висвітлюються вимоги, яким мають відповідати ці дослідження за формою та змістом. Автор характеризує вплив трансформаційних змін у світі на формування основних напрямів та перспектив наукових досліджень у сфері корекційної діяльності.

Ключові слова: *корекційна діяльність; дослідження; трансформаційні зміни; глобалізація.*

Статья освещает основные направления, в которых в настоящее время развиваются научные исследования в коррекционной сфере, а также освещает требования, которым должны соответствовать эти исследования по форме и содержанию. Автор характеризует влияние трансформационных изменений в мире на формирование основных направлений и перспектив научных исследований в области коррекционной деятельности.

Ключевые слова: *коррекционная деятельность; исследования; трансформационные изменения; глобализация.*

Постановка проблеми. Активні глобалізаційні процеси відкривають безліч можливостей для наукового пошуку, а й висувають певні виклики. Про важливість й актуальність спільних міжнародних досліджень, вивчення зарубіжного та міжнародного досвіду, запозичення та адоптацію кращих світових практик не варто навіть зайвих раз говорити. Безперечно значущість цих питань і спонукала до підготовки цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання наукового пошуку в контексті міжнародної наукової та практичної взаємодії, а також гло-

балізаційних процесі висвітлювалось цілою плеядою поважних дослідників, як-то Р. Войтович, Л. Ганюкова, В. Бакуменко, М. Білинська, Є. Бородин, В. Голуб, В. Князев, І. Надольний, Н. Нижник, О. Оболенський, Я. Радиш, С. Сergyin, Ю. Сурмін та ін. Значно менше дослідників приділяли увагу міжнародному науковому пошуку саме у сфері корекційної діяльності. Серед робіт у цій галузі можна особливо виділити розроблення В. Синьова, Д. Радова та Н. Калашник.

Через низку причин, серед яких специфіка роботи, певна «закритість» інформації про практику виконання покарань і корекційну ро-

боту з засудженими, вузьке коло фахівців з цієї тематики, можна констатувати, що проблематика методології наукових досліджень у сфері корекційної діяльності в контексті трансформаційних змін у світі, на сьогоднішній день, в Україні є малодослідженою і потребує розробки. Саме ця прогалина у вітчизняному науковому просторі і спонукала нас до здійснення цього дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є характеристика пріоритетних напрямів, а відповідно і перспектив наукових досліджень у сфері корекційної діяльності в контексті трансформаційних змін у світі, базуючись на матеріалах роботи Першого міжнародного симпозіуму досліджень у сфері виправлення (Брюсель-Гент, Бельгія). Відповідно до мети статті ми поставили перед нами такі завдання. Базуючись на матеріалах пленарного засідання, представлених доповідей, роботі у секціях та робочих зустрічей:

охарактеризувати основні напрями наукових розробок у корекційній сфері;

визначити основні вимоги до досліджень у корекційній сфері, які б визначали їх запитанність;

простежити вплив трансформаційних змін у світі на формування основних напрямів та перспектив наукових досліджень у сфері корекційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Найкращим індикатором значущості, актуальності та цікавості наукового дослідження є його запитанність в практичній діяльності відповідної сфери. Не виключенням є і сфера корекційної діяльності. 27-29 березня 2017 року відбувся Перший міжнародний симпозіум досліджень у сфері

корекційної діяльності (Бельгія), в якому автору цієї статті поталанило приймати участь у складі делегації Інституту кримінально-виконавчої служби.

Метою проведення симпозіуму, за задумом організаторів, було вдосконалення способів проведення досліджень з питань виправлення засуджених та корекційної роботи. Мати точну і зрозумілу картину ситуації в системі виправних установ є вкрай важливим для прийняття рішень щодо виправлення в'язнів і колишніх злочинців, а також для майбутнього планування заходів на місцевому рівні. Інформація, отримана на локальному рівні акумулюється на національному рівні для інформування керівників, міністрів і політиків. Крім того, багатьма вченими, неурядовими організаціями та некомерційними організаціями проводяться дослідження задля спроби порівняти цю інформацію на інтерюрисдикційній основі. Відповідно до цього, робота симпозіуму спрямована на визначення етапів опрацювання даних на місцевому, національному та міжнародному рівнях, представлення досліджень, котрі здійснювалися у виправних установах і органах, а також на стимулювання дискусії, в ході якої відбуватиметься обмін досвідом і будуть знайдені шляхи підвищення ефективності цих процесів. Перший міжнародний симпозіум досліджень у сфері корекційної діяльності був організований у співпраці Міжнародної Асоціації виправлення та тюрем (ICPA), Європейської організації тюремних та виправних систем (EuroPris) та Тюремної Служби Бельгії.

У роботі симпозіуму взяли участь 124 учасники з 34 країн світу.

Під час роботи заходу мали можливість обмінятися думками представники навчальних і наукових закладів, а також структур кримінально-виконавчих систем країн Європи (22 країни, у тому числі й Україна), Північної Америки (Канада, США), Середнього та Далекого Сходу (Туреччина, Катар, Ізраїль, Малі, Фіджі, Південна Корея, Пакистан, Сінгапур), Африки (Нігерія, Південноафриканська Республіка, Ефіопія), Австралії та інші. Серед учасників симпозіуму були представники таких знаних вищих навчальних і наукових заходів у сфері виправлення засуджених та організації наукового пізнання кримінально-виконавчої діяльності як фахівці Інституту кримінології Кембриджського університету, Оксфордського, Лондонського, Порстмундського та Ланкаширського університетів (Велика Британія), університетів Гента та Вріє (Бельгія), Лідена (Нідерланди), Намібії (Намібія), Лозанни (Швейцарія), Бар Іллан (Ізраїль), Мальти (Мальта), Аархуса (Данія), Південної Африки (Південноафриканська Республіка) тощо.

Базуючись на матеріалах виступів пленарного засідання, представлених доповідей, роботі у секціях та робочих зустрічей симпозіуму, можна констатувати, що основними напрямками наукових досліджень у корекційній сфері є :

методологія наукового пізнання та тенденції у дослідженнях тюремної /корекційної проблематики;

принципи, методи та засоби обробки статистичних даних й інформації для досліджень тюремної /корекційної проблематики, а також закономірності її висвітлення і публічного доступу;

нові тенденції у міждержавному тюремному співробітництві та роль наддержавних структур у ньому;

управлінські механізми тюремного менеджменту різних рівнів;

індикатори ефективності здійснення корекційної діяльності;

стан здоров'я засуджених, його вплив на їх поведінку, технічні засоби контролю агресії та профілактики неконтрольованої поведінки, спричиненої фізіологічними процесами;

міждисциплінарні, мультідисциплінарні та інтерюрисдикційні дослідження в корекційній сфері тощо.

Переходячи до другого завдання нашого дослідження, наголосимо, що представлені у цій статті основні вимоги до досліджень у корекційній сфері, є відносно умовними. Під час симпозіуму фахівцями Кембриджського університету був запропонований «Маніфест досліджень тюрем та у сфері корекційної роботи». Він обговорювався впродовж трьох днів роботи симпозіуму та був схвалений представниками наукової спільноти, присутньої на цьому заході. Більшість вчених і практиків погодилися з основними принципами побудови й організації наукової роботи, представленими у цій сфері.

«Маніфест досліджень тюрем та у сфері корекційної роботи» представила доктор наук Алісон Леїблін, професор Інституту кримінології Кембриджського університету, яка є одним з його розробників. Окреслимо основні принципи наукових досліджень у корекційній сфері, відповідно до цього Маніфесту:

1. Підтримка та виховання найбільш здібних кадрів (*передбачає*

відбір та формування наукової еліти з найбільш працюючих дослідників).

2. Підпорядкування досліджень тим напрямом, де є проблеми в установах виконання покарань (дослідження проводяться не в взагалі по проблематиці, а відповідають на конкретні виклики – проблеми, що є «тут» і «зараз» в установах виконання покарань та інших підрозділах, які здійснюють корекційну діяльність).

3. Створення діалогу (діалог передбачається між практиками та науковцями, науковими школами, політиками та науковцями – консультації, експертизи тощо).

4. Робота щодо створення науково-дослідницької спільноти і розвиток довіри (йдеться про баланс доцільності досліджень, а для цього об'єднання найкращих фахівців різних сфер та наукових шкіл, та здорової наукової конкуренції, створення атмосфери взаємної довіри науковці, яка б базувалася на захисті авторських прав та повазі до недоторканності інтелектуальної власності).

5. Мета для інтелектуального відбору даних (наукове дослідження має бути підпорядковано чіткій меті, і саме підпорядковуючись їй можна створити дослідження, яке б вирішувало б проблему і відповідало б на запит практики відповідно до п.2 Маніфесту)

6. Розробити триєдиний підхід для дослідження (такий підхід до роботи з інформацією можна виразити так: «Дані => Інформація =>Знання. Одні статистичні дані можна трансформувати в інформацію задля мети різного порядку, а ця інформація трансформується в індивідуальні знання кожної особистості – дослідника, практика, політика, студента тощо.

Питанню збирання статистичних даних та перетворенню їх в інформацію для користування фахівців різних сфер або широкого загалу приділялося колосально багато уваги, майже в кожній доповіді з усіх напрямів. У результаті практики і науковці всього світу дійшли висновку, що у сфері корекційної роботи, все ж таки важливим є обмеження інформації у доступі не фахівців цієї сфери. І це жодним чином не суперечить принципам демократії.

7. Опора тільки на аутентичні/оригінальні дослідження (передбачає відхід від «книжних» суто інформаційних досліджень, де опора йде виключно на теоретичні джерела, бажано проведення в межах кожного дослідження власних практичних пошуків, розробок або апробацію власної методики);

8. Форма дослідження методів управління і принципів, які необхідні для підтримання такого дослідження (мова йде про менеджмент знань на кожному рівні взаємодії: індивідуальний, локальний (навчальний заклад чи установа), країна, співвідношення наука-практика, міждержавний рівень, світова наукова спільнота).

9. Заохочення пробного навчання, груп обговорення, розширити роздільне та повздовжнє вивчення проблеми (перш ніж створювати великі наукові проекти необхідно опробувати наукову гіпотезу на первинному, локальному рівні, це дасть змогу корегувати науковий посыл та здійснювати наукові пошуки у запитаному практикою руслі.

Наприклад Кембриджський університет запровадив так звані «літні школи». В літку запрошуються практики корекційної сфери з різних галузей на декілька днів. Під час їх

спілкування науковці просто дають тему для обговорення і тільки слухають і спостерігають, як практики реагують на саму ідею. Відповідно до реакції корегується наукова гіпотеза, а відповідно і напрям майбутнього дослідження)

Завершуючи розгляд основних принципів наукових досліджень у корекційній сфері, можна зазначити, що більшість цих підходів не є новими для вітчизняної науки, але працювати у відповідних умовах, на жаль, здатні не всі українські науковці.

Третім завданням цієї статті є простежити вплив трансформаційних змін у світі на формування основних напрямів та перспектив наукових досліджень у сфері корекційної діяльності. Відповідно до останніх розробок можна визначити три основних глобальних чинника, які суттєво впливають на формування напрямів дослідження.

По-перше, поступове розмивання кордонів між країнами та посилення ролі міжнародних організацій та наддержавних структур. Саме ці трансформаційні процеси у світі і зумовлюють нові тенденції у міждержавному тюремному співробітництві та роль наддержавних структур у ньому. На сьогодні вже йдеться про створення єдиного простору в корекційній сфері для Канади та США, Євросоюзу, Країн Скандинавської співдружності тощо.

По-друге, розвиток інформаційних технологій. Це надало можливість обміну інформацією про за-

суджених, які переміщуються з країни до іншої країни в межах наддержавних утворень відповідно до домовленостей між країнами. А також створення спеціальних баз інформації про засуджених осіб не тільки на міждержавному рівні у межах одного виду діяльності, а й міждержавної міжвідомчої взаємодії.

По-третє, масова міграція (трудова та вимушена через військові конфлікти) веде к переформатуванню корекційної діяльності, тому що у низці країн кількість засуджених з інших країн приблизно така сама, а подекуди навіть більша ніж кількість засуджених-громадян цієї країни.

Висновки. Розкривши завдання, які стояли перед нами в цьому дослідженні, вважаємо за необхідне наголосити. Перспективні напрями наукових досліджень у сфері корекційної діяльності в контексті трансформаційних змін у світі нині визначаються переважно потребами практики, економічною доцільністю та швидкими соціальними змінами. На законодавчому рівні масштабних змін не відбувається, всі країни намагаються відповідати мінімальним стандартним правилам поведінки із засудженими. Щодо наповнення корекційної діяльності, тут є безліч варіантів. Як було зазначено на самому заході, такий щорічний симпозіум має стати новим щаблем не тільки міжнародного наукового співробітництва, але й розвитку систем виконання покарань у цілому світі.

Список використаних джерел

1. URL.: https://ejustice.europa.eu/content_european_training_networks_and_structures-122-en.do

2. Матеріали Першого міжнародного симпозіуму досліджень у сфері корекційної діяльності. URL.: <http://icra.ca/1st-international-correctional-research-symposium-overview/>

N. Kalashnyk,
*Head of the Research Center on the activities
of institutions and bodies of the State
Penitentiary Service of Ukraine
Doctor of Science in Public Administration,
Associate Professor*

PERSPECTIVES OF RESEARCH IN CORRECTION ACTIVITIES IN THE CONTEXT OF TRANSFORMATIONAL CHANGES IN THE WORLD

This paper describes key areas where currently developing research in the field of correctional work, and also the form and content of these studies. The author characterizes the impact of transformational changes in the world on the formation of the main directions and prospects of research in the field of correctional activity.

Based on materials performances plenary session reports, work in sections and workshops of the 1st International Correctional Research Symposium in Belgium, 27-29 March 2017 author states the main areas of research activity in prison and correctional work with inmates. Also in the article there is author's position on major global factors that significantly influence the formation of areas of research in prisons and correction.

The author outlines the basic principles of scientific research in the field correction in accordance with international requirements and determine their value for scientific space Ukraine.

According to the latest researches the author identifies three main, on her opinion, global factors that significantly affect the formation of research directions.

The first, the gradual expansion of borders between countries and the role of international organizations and supranational structures.

The second, development of information technologies. It is provides an opportunity to exchange information about convicts who move from one country to another within the framework of supra-state entities in accordance with the interstate relations. And also the creation of special databases on convicted persons, not only at the interstate level within the framework of one activity, but also interdepartmental interagency cooperation.

The third, mass migration (labor and forced due to military conflicts) leads to reformatting of correctional activity.

Key words: *correction activities; research; transformational change; globalization.*

Надійшла до редакції 14.09.2017

УДК 343.8

Кирилюк В. А.,
кандидат юридичних наук,
начальник кафедри пенітенціарної
діяльності Інституту кримінально-
виконавчої служби

ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЇ У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ ВІДНОСИН

Розглядаються окремі проблемні питання щодо визначення понятійного інструментарію правореалізації у сфері кримінально-виконавчих правовідносин, а також спроби подальшого пошуку підходів щодо удосконалення системи правореалізації у сфері виконання покарань на різних її стадіях (при цьому акцентується увага на удосконаленні механізму дії як матеріальних, так і процесуальних норм кримінально-виконавчого права).

Ключові слова: правореалізація; правореалізуюча функція; норми кримінально-виконавчого права та кримінально-виконавчі правовідносини; правовий статус засуджених; правова поведінка; протиправна поведінка; юридичний механізм правозастосування.

Рассматриваются некоторые проблемные вопросы определения понятийного инструментария правореализации в сфере уголовно-исполнительных правоотношений, а также способы дальнейшего поиска подходов относительно усовершенствования системы правореализации в сфере исполнения наказаний на разных ее стадиях (при этом акцентируется внимание на усовершенствовании механизма действия как материальных, так и процессуальных норм уголовно-исполнительного права).

Ключевые слова: правореализация; правореализующая функция; нормы уголовно-исполнительного права и уголовно-исполнительные правоотношения; правовой статус осужденных; правовое поведение; противоправное поведение; юридический механизм правоприменения.

Постановка проблеми. Соціальне призначення права полягає в регулюванні суспільних відносин, а тому має цінність для держави, суспільства та особистості тільки тоді, коли ефективно реалізується. Особливої актуальності дане положення набуває у сфері кримінально-виконавчих правовідносин, адже від якості норм кримінально-виконавчого права, механізму реалі-

зації залежить досягнення мети, яка стоїть перед органами та установами виконання покарань. Тому є потреба у пошуку шляхів підвищення ефективності право реалізації у сфері виконання покарань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковою базою для підготовки статті стали праці Мелентьева М. П., Наташева О. Є., Стручкова М. О., Шмарова І. В., Копейчіко-

ва В. В., Явича Л. С., Алексєєва С. С., Джужа О. М., Богатирьова І. Г.

Постановка завдання. Основною метою статті є розгляд окремих питань щодо визначення понятійного інструментарію право реалізації у сфері кримінально-виконавчих правовідносин, а також пошук підходів щодо удосконалення системи право-реалізації у сфері виконання покарань на різних її стадіях.

Виклад основного матеріалу. Генезис кримінально-виконавчого права і проблема визначення його сутності полягає в пізнанні складних соціально-політичних явищ, орієнтованих та розкриття його глибинної природи. Саме це пізнання дозволяє сконцентрувати думку на властивій йому сутності і теоретичному засвоєнню. У процесі дослідження і обробки потоків історичної інформації в логічно узагальненій формі має бути забезпечено взаємозв'язок теорії з життям, з реальною історичною практикою виконання кримінальних покарань. Тому проблеми правоутворення, реформування і удосконалення даної галузі права актуалізуються в міру визрівання потреб в соціальному управлінні і упорядкованості суспільних відносин у сфері виконання кримінальних покарань. Під час розгляду питань: чи можна соціальні замовлення індивідів, груп, спільнот, класів відносити до сутності права (у тому числі кримінально-виконавчого)? Нами вважається, що не в повній мірі, бо вони не можуть бути визнані цілком його сутністю. Замовлення на юридичне оформлення тих чи інших інтересів – це в більшій мірі соціологічний фактор, а не юридичний феномен. У той же час таке соціальне замовлення втілюється у

сутність права перетворюється в юридичне право, яке є предметом юридичних наук. Як пише Л. С. Явич: «державна воля», що диктує юридичні відносини, лише в ілюзії може вважатися суверенною, а насправді вони залежать в кінцевому рахунку від фактичних матеріальних відносин, відтворює (добре чи погане) модель юридичних прав і обов'язків, юридичних норм і відносин, що склалися [1, с. 45].

На наш погляд, державна воля, втілена в кримінально-виконавчому праві реально вважається як суверенна аж до прийняття відповідних юридичних законів, які іноді йдуть в розріз з об'єктивними потребами розвитку суспільства і в певній мірі заважають цьому розвитку. Тому проблема наповнення юридичних законів у сфері виконання покарань конкретним змістом є проблемою послідовної вольової детермінації влади, де право може співпадати з фактичними відносинами в процесі виконання покарань і може входити з ними у протиріччя. Отже, зміст права належить шукати в самому праві, а не за його межами, бо «правова абстракція, будучи саме відображенням і визначенням об'єктивної реальності, не може бути самою цією реальністю, оскільки є її ідеальним образом» [2, с. 208]. Отже, аналізуючи правові реалії в кримінально-виконавчій сфері відносин слід мати на увазі наступне, якщо правова надбудова є філософською категорією, то поняття правової системи у цій сфері є категорією юридичною, де правова надбудова розкриває місце правових явищ по відношенню до економічного базису, а поняття правової системи слугує головним чинником для відображення внутрішніх

зв'язків правових явищ і процесів, їх організації, структури, які мають місце в кримінально-виконавчій сфері відносин.

Таким чином під час аналізу такої особливої за примусовим характером соціальної діяльності як кримінально-виконавча, у тому числі її правового регулювання, нормотворчість можна вважати як провідне визначення властивості кримінально-виконавчого права (як специфічної системи загальнообов'язкових, гарантованих державою норм).

Уважається за доцільне в даному контексті навести думку С. С. Алексєєва, який відстоював нормативне визначення права і застерігав щодо можливості появи ілюзій, начебто право може існувати і функціонувати «поза» законом [3, с. 25].

Розглядаючи кримінально-виконавче право як інституційно-нормативне утворення, як систему правил поведінки (а не волю як саму собою), слід зазначити, що його життя існує не тільки в системі його норм, а й в правовій політиці, правових принципах, об'єктивному і суб'єктивному праві і процесі його реалізації, правозастосовній діяльності, дотриманні, виконанні правових установлень, законності і правопорядку під час виконання покарань.

Отже, торкаючись поняття правореалізації в системі виконання покарань, на наш погляд, доцільно зазначити, що поряд із поняттям реалізації права виступає поняття дії права, які не є тотожними. Тому що право може діяти не лише шляхом додержання, використання і застосування правових норм, але й шляхом іншого впливу на індивідуальну, групову свідомість засуджених і персоналу кримінально-виконавчої сис-

теми й їх поведінку. Нетотожність поняття дії кримінально-виконавчого права і його реалізації в тому, що дія права є поняттям більш широким, ніж правореалізація.

Правореалізація являє собою послідовну конкретизацію і переведення об'єктивних можливостей (закріплення в нормах кримінально-виконавчого права) через їх суб'єктивне усвідомлення і волевиявлення (суб'єктивне право, зобов'язання тощо) в реальну поведінку суб'єктів щодо виконання обов'язків і використання права.

Розуміння правореалізації в системі виконання покарань має виключно професіональне значення. Якщо правореалізація є поведінкою, що відповідає вимогам закону, узгоджується з ним, то її показником можна вважати правослухняність (як з боку засуджених, так і персоналу органів і установ виконання покарань). Якщо критерієм правореалізації вважати частоту застосування закону, то її показником буде, в основному, виступати поряд із заохочувальною, превентивною каральною активністю суб'єктів виконання покарань, що не є повністю бажаним і виправданим для цієї системи.

Отже удосконалення правореалізації можна розглядати як одну з актуальних задач, що стоять перед юридичною наукою і практикою виконання покарань. У кримінально-виконавчій сфері діяльності держави правореалізація може носити безпосередній і опосередкований характер. Норми вищого рівня (наприклад, конституційні), зокрема: ч. 3 ст. 63 Конституції України наголошує, що засуджені користуються всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені за-

коном і встановлені вироком суду [4, с. 17] кореспондуються і реалізуються через нормативні приписи більш конкретного рівня Кримінально-виконавчого кодексу України (2003 р.) в Главі 2 «Правовий статус засуджених» (ст. 7 «Основи правового статусу засуджених», ст. 8 «Основні права засуджених», ст. 9 «Основні обов'язки засуджених», ст. 10 «Право засуджених на особисту безпеку»)[5]; а також вимоги п. 14 ст. 92 Конституції України щодо визначення виключно законами України організації і діяльності органів і установ виконання покарань [4, с. 25], які кореспондуються і реалізуються Главою 3 (ст. 11–21, ст. 22–25) КВК України [5], Законом України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» (2005 р.) [6] тощо.

Одночасно слід зауважити, що вказані вимоги Конституції України не повністю дотримані в плані регламентації положень щодо правозастосовної діяльності у сфері виконання покарань (особливо при застосуванні заходів примусового характеру), коли не всі процедури і правовий порядок застосування примусових заходів регулюються виключно законом, як того вимагає Конституція України (ці питання потребують окремого розгляду).

Правореалізуюча функція в кримінально-виконавчій сфері діяльності властива також під час виконання суб'єктами права вимог, декларованих в системі підзаконних актів (указів Президента, постанов та рішень Кабінету Міністрів, наказів Міністерства юстиції, актів організаційно-розпорядчого характеру центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних

покарань та пробації тощо). Однак, на наш погляд, ключові положення, які торкаються конституційних прав засуджених та інших осіб, повинні регулюватися виключно законом (як зазначено в п. 14 ст. 92 Конституції України). Тоді, як вважається, наслідком реалізації норм кримінально-виконавчого права була б правова поведінка (як суб'єктів держави в особі персоналу органів і установ виконання покарань, так і суб'єктів відбування покарань в особі засуджених).

Саме ця правова поведінка містить в собі дотримання, застосування чи порушення правової норми і виступає, як пише В. М. Кудрявцев, в якості нормативної чи ненормативної поведінки, коли остання, в свою чергу, поділяється на: а) поведінку, не урегульовану нормами, і б) поведінку, що протирічить нормам (антинормативну). При цьому ознаками правової поведінки є: соціальна значущість, психологічність, регламентованість юридичним законом, підконтрольність держави в особі спеціально уповноважених органів, спроможність її викликати юридичні наслідки [7, с. 169–170].

Тому, на нашу думку, протиправна поведінка суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин знаходиться поза сферою права, правової дозволеності, необхідності. У співвідношенні з правовою поведінкою протиправна поведінка пов'язана відносинами не спільності, а різниці, протистояння, взамовиключення. Якщо правова поведінка є соціальною, то протиправна – антисоціальною. Виходячи з концепції ціннісної природи права (у тому числі кримінально-виконавчого права) слід зазначити, що між правовою

і неправовою поведінкою спільність полягає в тім, що обидва різновиди поведінки підлягають розгляду за критеріями юридичної оцінки. Таким критерієм є юридичний закон, за яким визначається та чи інша поведінка. Разом із тим, слід підкреслити, що у зв'язку з порушенням юридичного закону настає ефект реалізації права, під час якого реалізується по-перше, закон, який передбачає відповідальність за порушення норми; по-друге, суб'єктом реалізації права є не порушник, а той правозастосовник, який притягує правопорушника до відповідальності і його поведінка є правовою, оскільки визначена нормами права, а суб'єктом відповідальності за вчинене правопорушення є відповідна особа (засуджений), яка вчинила протиправні дії.

Подальший пошук варіантів щодо вирішення проблеми удосконалення системи правореалізації у сфері виконання покарань не може обійти осторонь закономірностей правової форми, з урахуванням обмежень, що впливають із загальних принципів кримінально-виконавчого права та міжнародних правових актів в цій галузі, а також відповідних стадій цього процесу, зокрема:

1) стадії прийняття нормативного правового рішення, що має свою суттєву специфіку та властивості загальнообов'язковості і забезпеченості примусовою силою держави (на цій стадії попередньо формується державна воля, що визначає необхідність видання (зміни, відміни) нормативного рішення, яке регулює кримінально-виконавчі відносини);

2) стадії реалізації нормативно-правового рішення в різних його формах правозастосовної практики

(дотримання – коли суб'єкт правовідносин виконує свої обов'язки; виконання чи використання – коли суб'єкти активно реалізують свої суб'єктивні права; застосування, – коли адміністрація органів і установ виконання покарань наділена владними повноваженнями, здійснює правозастосування);

3) стадії контролю за реалізацією правового рішення у сфері виконання покарань в результаті застосування різних видів наглядово-контрольної діяльності;

4) стадії оцінки ефективності реалізації правового рішення в процесі виконання покарань щодо досягнення конкретної соціальної цілі прийнятого рішення на ґрунті ціннісних критеріїв норми, а також виявлення небажаних відхилень від цілі правового положення, визначення додаткових цілей і можливостей їх досягнення.

На стадії оцінки результатів дії норм кримінально-виконавчого права важливо здійснювати її на основі їх співставлення з прогнозованими (очікуваними) параметрами. Такі висновки надають можливість: критично розглядати деякі визначення поняття ефективності норм кримінально-виконавчого права; розробити певні поняття ефективності цих норм та їх відповідний понятійний інструментарій; відмежувати поняття ефективності норм кримінально-виконавчого права від понять інших властивостей їх дії, визначити систему умов, які сприяють їх ефективній реалізації; полегшити висування гіпотез (описових, пояснювальних та прогностичних) щодо наявності чинників, які не сприяють ефективності реалізації норм кримінально-виконавчого права і розробці реко-

мендацій, спрямованих на їх удосконалення.

Існують беззаперечні підстави вважати, що норми кримінально-виконавчого права реалізуються тільки в правовідносинах. Якщо виходити з того, що дотримання норм права з моменту їх вступу в силу являє собою юридично опосередкований взаємозв'язок, взаємодію держави в особі персоналу органів і установ виконання покарань та засуджених, то тим більше можна вважати правовідносини єдиною можливістю способом реалізації норм кримінально-виконавчого права.

З теоретичної точки зору вважається, що соціальна форма руху матерії у сфері виконання покарань завжди пов'язана (споріднена) з волевою активністю держави, тому норми кримінально-виконавчого права реалізуються в різних формах: дотримання, виконання, використання, де генеральною формою правореалізації можна вважати режим законності, згідно з яким норма кримінально-виконавчого права реалізується в суворій відповідності з її змістом і в порядку, передбаченому іншими нормами.

У даному контексті слід зазначити, що чинний КВК України (2003 р.) більш менш вдало регламентує юридичні дефініції (положення), визначені в матеріальних нормах, у той же час недостатньо чітко визначає порядок застосування матеріальних норм в інших – процесуальних нормах, без яких важко говорити про кваліфіковану юридичну процедуру застосування матеріальних норм. Тим більше, цей порядок (юридичний механізм) застосування матеріальних норм визначений вимогами п. 14 ст. 92 Конституції Укра-

їни де сказано, що діяльність у сфері виконання покарань має визначатися виключно законом.

На наш погляд, такі прогалини в регламентації мають місце відносно застосування норм кримінально-виконавчого права, що регламентують підстави застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї (ст. 105, 106 КВК України) де юридичні підстави законодавцем визначені, а юридичний механізм їх реалізації в законі відсутній (що не сприяє ефективному застосуванню цієї групи норм). Крім того, на наш погляд, повинна бути чітко визначена в КВК чи Законі України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», правосуб'єктність таких структур як Національна поліція України, Національна гвардія України, згідно ст. 105, 106 КВК та відповідних законів, що регламентують їх діяльність, а також Служби безпеки України щодо взаємодії з питань, пов'язаних з антитерористичною діяльністю в органах та установах виконання покарань України.

Нами вважається, що не зовсім узгоджуються положення матеріальних норм ст. 118 КВК України «Залучення засуджених до позбавлення волі до суспільно корисної праці» де сказано, що засуджені мають право (а не обов'язок) працювати і ст. 133 КВК України «Злісний порушник установленого порядку відбування покарання» де визначено, що злісним порушником вважається засуджений, який необґрунтовано відмовляється від праці (не менш як три рази протягом року). У цьому випадку також законодавець не встановлює чітких критеріїв оцінки поведінки засудженого та процедури застосування, тобто дії процесуальних

норм, які регламентували б порядок і юридичний механізм визнання «злісним порушником», а також правовий спосіб застосування до нього відповідних заходів впливу.

Ці та інші неурегульовані законом питання не сприяють ефективному і кваліфікованому застосуванню норм кримінально-виконавчого права з боку практичних працівників і в цілому впливають на ефективність процесу правореалізації в кримінально-виконавчій системі.

Невід'ємною складовою підвищення ефективності правореалізації в системі виконання покарань є визначення і окреслення певного кола соціально-правових процесів і явищ у рамках якого належить шукати відповідні залежності та закономірності. На наш погляд, гіпотези орієнтовані на виявлення глибинних причин недостатньої ефективності явища, що вивчається можна пояснити: а) протиріччями між міцними (сталими) традиціями кримінально-виконавчої практики персоналу органів і установ виконання покарань і змістом правового регулювання в цій галузі правовідносин (зокрема і якості правових норм; правопорушень з боку засуджених і персоналу кримінально-виконавчої системи; якості і кваліфікованості правозастосування (правомірного, неправомірного); результативності впливу динамічних складових усіх чинників, що впливають на кінцевий результат; б) протиріччями між правовим регулюванням діяльності системи виконання покарань (її нормативно-правовою базою) і економічними (матеріально-ресурсними, фінансовими) можливостями; в) недостатнім використанням (невмінням застосування) наданих законом можливос-

тей уповноваженим персоналом органів і установ виконання покарань.

Тому мова має йти про удосконалення соціально-правового механізму реалізації норм права і його вплив на реальні суспільні відносини, що довгий час панують в цій специфічній (консервативній) системі і потребують подальших прогресивних змін.

Висновки. Пошук шляхів підвищення ефективності правореалізації в системі виконання покарань безпосередньо пов'язаний з удосконаленням та ефективністю норм, що регулюють кримінально-виконавчі правовідносини, а також з визначенням рівня кваліфікованої реалізації їх приписів. Тому конкретні показники рівня реалізації правових норм визначаються специфікою суб'єктів цієї галузі права і формою реалізації (дозволів, заборон, позитивних зобов'язань і уповноважень) у результаті дії специфічних юридичних фактів, які зумовлюють виникнення, дію, зміни та припинення кримінально-виконавчих правовідносин. У цьому контексті можна підкреслити таке:

а) необхідність удосконалення процесуальної форми реалізації правозастосовної практики персоналу органів і установ виконання покарань (особливо з питань притягнення до дисциплінарної відповідальності та застосування фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї під час припинення протиправної поведінки з боку засуджених та інших осіб);

б) доцільність більш чіткого визначення критеріїв оцінки понять «явне порушення закону», юридичну класифікацію і кваліфікуючі ознаки правопорушень з боку засуджених, а також адекватної санкції впливу за їх вчинення;

в) необхідність підвищення професійного рівня і рівня правосвідомості суб'єктів правозастосовної практики в кримінально-виконавчій системі;

г) надання юридичної, фінансової, матеріально-технічної допомоги на розвиток освіти, науки, підготовки та підвищення кваліфікації персоналу кримінально-виконавчої системи України.

Список використаних джерел

1. Явич Л. С. Характер философских проблем правовой науки. *Советское государство и право*. 1984. № 7. 45 с.
2. Керимов Д. А. Философские проблемы права. М.: Мысль, 1972. 208 с.
3. Алексеев С. С. Общее понятие права. *Советское государство и право*. 1977. № 6. 25 с.
4. Конституція України. Київ: Велес, 2011. 48 с.
5. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 лип. 2003 р. № 1129-4. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. Ст. 166.
6. Про державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23 черв. 2005 р. № 2713-ІУ. *Голос України*. 26 лип. 2005. № 135.
7. Кудрявцев В. М. Правопорядок и правовой статус личности в развитом социалистическом обществе: сб. ст. / под ред. Байтина. Саратов, 1980. С. 169–170.

V. Kirilyuk,

candidate of legal Sciences,

the head of the Department of penitentiary

activities of the Institute of criminal-Executive service

SOME THEORETICAL ASPECTS OF PROREALTUS IN THE FIELD OF CRIMINAL-EXECUTIVE RELATIONS

Discusses some problematic issues regarding the definition of conceptual tools of ProRealtus in the field of criminal-Executive relations. Penal law as an institutional normative education, as a system of rules of conduct is implemented not only through norms, but also in legal policy, legal principles, objective and subjective law and the process of its implementation, enforcement, compliance, and enforcement of legal norms, the rule of law in the enforcement of sentences. Along with the concept of the implementation of law acts a broader concept of the law. ProRealtus is a consistent concretization and translation of objective opportunities using their subjective awareness of the will of the actual behavior of subjects regarding the responsibilities and use rights. The result of implementation of norms of criminal-Executive law is normative or non-normative behavior.

The search of ways to improve the efficiency of ProRealtus in the system of execution of punishments is directly linked to the improvement and effectiveness of the rules governing penal legal relations, as well as determination of the level of professional implementation of their prescriptions. Therefore, specific indicators of the level of implementation of legal norms is determined by the specificity of the

subjects of this branch of law and form of implementation (permissions, prohibitions, positive obligations and permissions) as a result of specific legal facts that give rise to the appearance, action, change and termination of criminal-Executive relations.

Key words: *ProRealtus; ProRealtus function; the norms of criminal-Executive law and the penal legal relationship; legal status of prisoners; legal behavior; illegal behavior; law enforcement.*

Надійшла до редакції 18.09.2017

УДК 343. 85 [477]

Кревсун О. М.,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
науково-дослідного центру з питань
діяльності органів та установ
ДПтС України Інституту кримінально-
виконавчої служби

БОРОТЬБА ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ–ПРІОРИТЕТНА СКЛАДОВА ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

У статті приділено увагу особливостям державної політики у сфері боротьби зі злочинністю, виокремлено основні складові цієї політики. Розглянуто також взаємозв'язок кримінально-правової, кримінально-процесуальної та кримінально-виконавчої політики держави – як елементів загальнодержавної політики України в боротьбі з проявами злочинності.

Ключові слова: кримінально-правова політика; кримінально-процесуальна політика; кримінально-виконавча політика.

В статье уделено внимание особенностям государственной политики в сфере борьбы с преступностью, выделены основные составляющие этой политики. Рассмотрены также взаимосвязь уголовно-правовой, уголовно-процессуальной и уголовно-исполнительной политики государства – как элементов общегосударственной политики Украины в борьбе с проявлениями преступности.

Ключевые слова: уголовно-правовая политика; уголовно-процессуальная политика; уголовно-исполнительная политика.

Постановка проблеми. Досліджуючи історичні аспекти розбудови державності в Україні, створення умов для забезпечення прав і свобод громадян, становлення інших життєво необхідних державних інститутів, констатуємо той факт, що кожному етапу розвитку країни, в тій чи іншій мірі, властиві також негативні соціальні прояви, найбільш небезпечним із яких варто вважати злочинність, що має різноманітну форму та стоїть на заваді прогресивних перетворень.

У цих умовах Україна змушена, в особі компетентних органів держа-

вної влади, проводити політику, направлену на боротьбу та попередження злочинності, розкриття злочинів, застосування покарань до винуватих осіб.

Важливе місце при цьому відводиться пошуку наукових шляхів для вивчення злочинності як соціального явища та вироблення комплексу заходів, спрямованих на її усунення.

В основі формування та розвитку правової держави, різних галузей її законодавства, практики його застосування лежить соціальна політика, яка відображає принципи,

стратегію, основні напрямки та методи досягнення соціальної мети.

Сутність соціальної політики визначено у розділі I Конституції України, де зазначено загальні засади держави, яка повинна забезпечувати соціальну спрямованість економіки, гідне життя і вільний розвиток людини.

Соціальна політика, скерована на попередження протиправної поведінки та боротьбу з її проявами, являє собою також основу кримінально-правової та кримінально-виконавчої політики.

У науковій літературі політику держави у сфері боротьби зі злочинністю поділяють на три складові: кримінально-правову, кримінально-процесуальну, кримінально-виконавчу.

Проте на сьогоднішній день одностайної думки серед науковців щодо розуміння змісту складових державної політики у сфері боротьби зі злочинністю немає. Тому увагу привертає саме ця тематика дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які в тій чи іншій мірі зверталися до даної проблематики, слід назвати Г. А. Аванесова, О. І. Бажанова, Є. Ю. Бараша, М. О. Беляєва, О. Г. Колба, А. А. Музику, М. М. Паше-Озерського, С. В. Познишева, О. Л. Ременсона, М. О. Стручкова, Ю. М. Ткачевського, Б. С. Утевського та ін.

Постановка завдання. Дослідити кримінально-правову, кримінально-процесуальну та кримінально-виконавчу політику держави як складових державної політики у сфері боротьби зі злочинністю.

Виклад основного матеріалу. Говорячи про кримінально-правову

політику, важливо з'ясувати зміст самого поняття «політика». Для цього убачається доцільним звернутися до основоположників філософської думки. Зокрема, Аристотель визначав політику як мистецтво управління державою, Демокріт же, підтримуючи тезу Аристотеля, уважав таке мистецтво найвищим із мистецтв. Спираючись на мислителів минулого, сучасні дослідники вважають, що політика – це також мистецтво можливого, мистецтво компромісів, мистецтво узгодження бажаного й об'єктивно досяжного. За межами можливого політика закінчується, а починається суб'єктивізм, волюнтаризм, а часто й авантюризм.

У сучасній науковій літературі трапляються різноманітні трактування поняття «політика». В одних випадках воно застосовується для визначення способу дій, спрямованих на досягнення будь-чого, тобто для визначення звичайної методики прийняття рішень. З іншого боку, поняття «політика» використовується для визначення усвідомлено організованої діяльності, необхідної та доцільної протягом певного часу. Як правило, це діяльність органів державної влади та управління, громадських об'єднань, партій тощо, яка визначається їх інтересами та метою діяльності. У цьому розумінні поняття «політика» визначає перспективу, причому частіше за все перспективу змін, удосконалення.

Політика зазвичай інтерпретується як сфера взаємодії між різними соціальними групами, партіями, націями, народами, державою, владою, населенням, громадянами та їх об'єднаннями. Це – найважливіший і найскладніший пласт суспільного життя. У змістовному плані політика

може бути прогресивною та регресивною, об'єктивно зумовленою та волюнтаристською, такою, що відповідає потребам суспільного розвитку або суперечить їм. Історія знає чимало прикладів глибоко помилкової політики – авантюрної, антинародної, що призводила до численних людських страждань і жертв.

Сам термін «кримінальна політика» був уперше вживаний А. Фейербахом, який надав кримінально-правовій політиці роль чинника, що впливає на підготовку законодавчих актів у галузі кримінального права.

З наведеного зрозуміло, що А. Фейербах убачав кримінально-правову політику первинним соціальним явищем, ніж кримінальне право, оскільки норми кримінального права ґрунтувалися на процесах, що відбувалися в зазначеній політиці.

Зазначаємо, що кримінально-правова політика відображає об'єктивні потреби сучасного суспільства у сфері розроблення відповідних засобів і заходів боротьби зі злочинністю та впливу на осіб, що вчинили злочини. Ці засоби та заходи закріплені у законодавстві про кримінальну відповідальність і реалізуються шляхом правозастосовної діяльності, що ґрунтується на положеннях теорії управління соціальними процесами в державі.

У юридичній літературі зустрічаємо різне розуміння кримінально-правової політики. На нашу думку, важливим питанням, що визначає ту чи іншу концепцію, є питання співвідношення кримінального права та кримінально-правової політики держави. Так, М. П. Чубинський розглядав кримінально-правову політику

як складовий елемент науки кримінального права. Уважаючи науку кримінального права самостійною галуззю права, вчений зазначав, що вона має надати відповідні рекомендації для організації боротьби зі злочинністю, що й становить собою кримінально-правову політику.

Разом із тим юрист С. К. Гогель, зазначав, що не вірно розглядати кримінальне право з уособленням у собі кримінально-правової політики, оскільки предметом їх вивчення є питання, які різняться за своїм змістом.

Кримінально-правова політика є стратегією та тактикою контролю над злочинністю з боку суспільства. Свої стратегічні та тактичні завдання кримінально-правова політика вирішує за допомогою кримінального права, тобто, використовує його для досягнення певної мети. Кримінально-правова політика вбачає своє основне призначення в оновленні правових норм кримінального права.

Для виконання кримінально-правовою політикою завдань, визначальне місце посідають її основні напрямки, методи та засоби боротьби зі злочинністю, форми, завдання та зміст діяльності правоохоронних органів і суспільних організацій, які беруть участь у цьому процесі. Ця діяльність є багатогранною та має бути спрямованою на:

- швидке та повне розкриття злочинів, установлення осіб, винуватих у їх учиненні, забезпечення правильного застосування законодавства про кримінальну відповідальність;

- правильну кваліфікацію вчиненого злочину та призначення відповідного покарання за нього;

– виконання призначеного судом покарання.

Уважаємо також, що кримінально-правова політика пов'язана з іншими двома зазначеними вище видами політики у сфері боротьби зі злочинністю, оскільки за відсутності вчиненого злочину, відсутнє й призначення судом покарання, а також подальше його відбування.

Отже, **кримінально-правова політика** – це складова частина політики держави у сфері боротьби зі злочинністю, яка визначає напрямки діяльності законодавчих і правозастосовних органів із створення та оновлення законодавства про кримінальну відповідальність, криміналізацію, декриміналізацію, диференціацію, кримінальну відповідальність тощо.

Поряд із **кримінально-правовою політикою**, у науці кримінально-процесуального права панує думка, що кримінально-процесуальна політика являє собою окремий самостійний напрям державної політики у сфері протидії злочинності, сутність якого полягає у виробленні процесуальних форм, потрібних для вирішення кримінально-правових конфліктів і реалізації кримінально-правових норм.

Уважаємо таку позицію спірною, оскільки кримінально-процесуальна політика держави, як і кримінально-виконавча, перебуває у тісному взаємозв'язку з кримінально-правовою політикою. Якщо вважати кримінально-процесуальну політику самостійним видом державної політики, то постає риторичне запитання: чи буде мати місце кримінально-процесуальна політика, якщо не буде вчинено злочину (кримінально-правова політика)?

Отже, кримінально-процесуальна політика є невід'ємно пов'язаною з іншими її напрямками у сфері протидії злочинності і, перш за все, з кримінально-правовою політикою.

Кримінально-процесуальна політика відзначається своєю специфікою, що обумовлена її метою та політико-правовими завданнями, які, у свою чергу, безпосередньо визначають змістовне наповнення її основних напрямів, що формалізуються у міжнародних договорах України, законах України, рішеннях Конституційного Суду України, постановках Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, указах Президента України, постановках Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, рішеннях інших державних органів, спрямованих на її реалізацію на конкретному етапі розвитку Української держави. Саме в джерелах кримінально-процесуальної політики декларуються її мета та завдання, основні принципи реалізації, визначаються головні пріоритети у сфері розслідування, судового розгляду та вирішення кримінальних проваджень.

А. Ф. Коні зазначав, що «... закони про кримінальне судочинство, попри своє значення як ряду діючих правил про відправлення кримінального правосуддя, мають значення історичне, політичне та етичне. Історичне – в розумінні показника шляхів і ступеня розвитку народу щодо сприйняття пануючих форм і звичаїв в кримінальному процесі та засвоєння пов'язаних із ними настанов; політичне – в розумінні особистих прав і свобод та ступеня обмеження самовладдя органів правосуддя, свавілля

в способах відправлення останнього; етичне – в розумінні розвитку правосвідомості народу та проникнення в процесуальні правила етичних основ».

Перш за все, кримінально-процесуальна політика визначає основні напрями, мету та засоби кримінального судочинства і виражається в нормах кримінально-процесуального права і практиці його застосування.

Окремим напрямом кримінально-процесуальної політики є гуманізація законодавства, що забезпечує призначення обвинуваченому справедливого покарання. У цьому аспекті потрібно відзначити особливе значення Закону України «Про пробацію». За його змістом пробація являє собою систему наглядових і соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого. Запровадження досудової пробації, що забезпечує суд формалізованою інформацією, яка характеризує обвинуваченого, є однією із передумов призначення судом справедливого покарання, а отже, вирішення завдань кримінального провадження.

Отже, кримінально-процесуальну політику держави можна визначити як систему законодавчо сформульованих основних засад (ідей, принципів) кримінального процесу, які реалізуються в нормах кримінально-процесуального права.

Якщо в кримінально-правовій політиці містяться положення, що визначають застосування покарання

в цілому, то конкретні вимоги, які висуваються перед виконанням покарання, ґрунтуючись на загальних принципах, не охоплюються змістом кримінально-правової політики. Вимоги кримінально-виконавчого характеру в поєднанні із завданнями кримінально-правової політики, становлять власне кримінально-виконавчу політику держави. Така політика координує діяльність органів державної влади та громадських організацій у сфері виконання покарань, виправлення та ресоціалізації засуджених. Вона визначає також задачі, форми та зміст діяльності державних установ, а також громадських організацій.

Виправлення та ресоціалізація засуджених досягається, перед усім, відбуванням покарання, а також застосуванням інших заходів – заходів кримінально-виправного впливу. За допомогою покарання та заходів кримінально-виправного впливу на засудженого здійснюється вплив методів і прийомів соціальної педагогіки, до нього підшукується особливий психологічний підхід, що спирається на використання відповідних механізмів і закономірностей.

Коло виокремлених завдань кримінально-виконавчої політики передбачає:

- уточнення кола суспільних відносин, які підлягають правовому регулюванню у процесі виконання покарань;

- визначення суб'єктів цих правовідносин, форм і методів їх діяльності;

- удосконалення діяльності кримінально-виконавчої системи;

- забезпечення реалізації кримінальної відповідальності за вчинений злочин;

- удосконалення змісту карально-виправного впливу на засуджених і соціальної адаптації осіб, звільнених від відбування покарання;

- визначення напрямів і форм міжнародного співробітництва з відповідними системами інших країн;

- поліпшення співпраці кримінально-виконавчої системи з іншими органами та установами, що беруть участь у боротьбі зі злочинністю, у тому числі й з інститутами громадянського суспільства.

Стратегію, завдання, методи, напрями та реалізацію кримінально-виконавчої політики, визначає цілий комплекс чинників. Основними з них є: економічний, соціально-політичний і моральний стан суспільства, динаміка злочинності, вимоги міжнародних нормативно-правових актів про права людини та поводження із засудженими, рівень правосвідомості та правової культури громадянського суспільства тощо.

Уважаємо, що кримінально-виконавча політика пов'язана як з кримінально-правовою політикою, так і з кримінально-процесуальною. Наприклад, особа вчинила злочин (кримінально-правова політика), її засуджено за протиправне діяння до певного виду покарання (кримінально-процесуальна політика) та відбування цього покарання в місцях позбавлення волі (кримінально-виконавча політика).

Кримінально-виконавча політика також покликана спрямовувати законотворчу діяльність відповідних органів держави та громадськості у сфері виконання покарань.

Таким чином, кримінально-виконавчу політику визначаємо як складову частину політики держави у сфері боротьби зі злочинністю, яка встановлює основні напрями діяльності державних органів і громадських організацій у сфері виконання покарань, виправлення та ресоціалізації засуджених.

Висновки. Отже, констатуючи вищевикладене, слід зазначити, що в статті акцентовано увагу на особливостях державної політики у сфері боротьби зі злочинністю. Виокремлено основні складові цієї політики. Розглянуто також взаємозв'язок кримінально-правової, кримінально-процесуальної та кримінально-виконавчої політики держави – як елементів загальнодержавної політики України в боротьбі з проявами злочинності.

Викладені ідеї та висновки можуть бути використані в навчальному процесі при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінально-виконавче право», під час підготовки підручників, навчальних посібників, у науково-дослідній та навчальній роботі студентів і курсантів.

O. Krevsun,

*PhD, senior researcher of scientific
research center of the Institute of criminal-
Executive Service*

FIGHT AGAINST CRIME–PRIORITY COMPONENT OF NATIONAL POLICY UKRAINE

Studying the historical aspects of statehood in Ukraine, creating conditions for the rights and freedoms of citizens, formation of other vital state institutions, state the fact that each stage of development, to some extent characterized as negative social implications, the most dangerous of which should be considered crime having different shapes and an obstacle to progressive change.

In these circumstances, Ukraine is forced, in the person of the competent public authorities, a policy aimed at fighting and preventing crime, crime detection, the use of punishment to the guilty persons.

An important place is given to finding ways for scientific study of crime as a social phenomenon and develop a set of measures aimed at its elimination.

The basis of the formation and development of law, various branches of law, its application is a social policy that reflects the principles, strategies, directions and methods of achieving social goals.

The essence of the social policy defined in Section I of the Constitution of Ukraine, indicating the general principles of the state, which should provide the social orientation of the economy, a decent life and free development rights.

Social policy, aimed at preventing unlawful conduct and combating its manifestations, is also the basis of criminal law and penal policies.

In the scientific literature policy of the state in the fight against crime is divided into three components: criminal law, criminal procedure, criminal- executive policy.

However, today the unanimous opinion among scholars as to understand the content elements of state policy in the fight against crime is not. Because it draws attention to this theme of research.

Key words: *criminal legal policy; criminal policy; penal policy.*

Надійшла до редакції 12.09.2017

УДК: 342.9

Марченко В. В.,
кандидат юридичних наук,
здобувач наукового ступеня доктора
юридичних наук на кафедрі адміністратив-
ного права, процесу та адміністративної
діяльності органів внутрішніх справ Дніпро-
петровського державного університету
внутрішніх справ

МОДЕРНІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМУ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В ОРГАНАХ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ

У статті звернено особливу увагу на неефективність сучасного механізму впровадження електронного урядування в Україні, і виявлені основні його недоліки. Проаналізовані основні підходи до розробки та вдосконалення механізму електронного урядування, у тому числі з урахуванням вимог і стандартів Європейського Союзу. Запропоновані основні напрямки модернізації механізму впровадження електронного урядування в органах виконавчої влади України.

Ключові слова: електронне урядування; механізм; органи виконавчої влади; електронні послуги; портал.

В статье обращено особое внимание на неэффективность современного механизма внедрения электронного управления в Украине, и выявлены основные его недостатки. Проанализированы основные подходы к разработке и совершенствованию механизма электронного управления, в том числе с учетом требований и стандартов Европейского Союза. Предложены основные направления модернизации механизма внедрения электронного управления в органах исполнительной власти Украины.

Ключевые слова: электронное управление; механизм; органы исполнительной власти; электронные услуги; портал.

Постановка проблеми. Одним із найбільш сучасних напрямків у сфері реформування державного управління в Україні на сьогодні є проблема розвитку електронного урядування, стан якого не відповідає рівню країн Європейського Союзу, що становить суттєву перепону на шляху подальшої євроінтеграції нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на значну кількість досліджень і публікацій з даної проблематики (О. І. Архипська, О. А. Баранов, М. Г. Ватковська, С. Л. Гнатюк, О. П. Голобуцький, М. С. Демкова, С. В. Дзюба, П. С. Клімушин, Г. С. Літвінов, Т. В. Мотренко, А. І. Семенченко, А. О. Серенок, С. А. Чукут та інші), більшість з них є фрагментар-

ними з точки зору відсутності системного й концептуального підходу до вирішення питання впровадження електронного урядування, адже механізм електронного урядування в органах виконавчої влади України та шляхи його вдосконалення залишаються практично недослідженими й носять переважно декларативний характер, недосконалою є фактично діюча нормативно-правова база, що його регламентує, що в підсумку обумовлює актуальність розробки нових інструментів, процедур, методів.

Постановка завдання. Дослідження напрямків модернізації механізму електронного урядування в органах виконавчої влади України.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи питання модернізації механізму електронного урядування, варто, перш за все, зауважити, що, на думку автора, механізм впровадження електронного урядування в органах виконавчої влади представляє собою комплекс етапів, принципів, шляхів, методів, способів та інструментів забезпечення впровадження електронного урядування в органах виконавчої влади на основі формування, розробки, використання й розвитку нормативно-правового, організаційно-методологічного, інформаційно-технічного, кадрового, інтелектуального й фінансово-матеріального забезпечення процесу створення інтегрованої інтерактивної інформаційної системи електронної взаємодії органів виконавчої влади, у т.ч. єдиного веб-порталу органів виконавчої влади, єдиного порталу надання адміністративних послуг та інших електронних ресурсів органів виконавчої влади, які будуть реально функціонувати та мати практичну значущість.

На сьогодні окремі аспекти впровадження механізму електронного урядування регламентуються Законом України «Про Національну програму інформатизації» від 04.02.1998 р. № 74/98-ВР [1], Законом України «Про Основні засади розбудови інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» від 09.01.2007 р. № 537-V [2], Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні» від 13.12.2010 р. № 2250-р. [3] та іншими нормативно-правовими документами у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Проте, незважаючи на це, дані законодавчі документи не містять практичних способів і методів досягнення цілей і завдань, показників оцінки ефективності та результативності кінцевих результатів і строків їх реалізації, відповідальних осіб та міри відповідальності за невиконання чи неповне виконання поставлених задач, не передбачають обґрунтованого фінансового та іншого забезпечення процесу впровадження електронного урядування.

Т. В. Мотренко з цього приводу стверджує, що відповідне правове поле є досить розірваним (нецілісним) та не уніфікованим; досі залишається не врегульованою ціла низка питань щодо організації електронного урядування, починаючи з формування інформаційно-технологічної структури органу і завершуючи питаннями безпосередньої організації електронних взаємовідносин [4, с. 293]. І, як слушно відмічає І. Агамі-рзян, наразі дуже рідко розглядаються насправді фундаментальні питання, пов'язані з електронним урядом – питання існування і розви-

тку громадянського суспільства, демократії в інформаційному суспільстві тощо [5]. Одним із таких фундаментальних питань, на нашу думку, є й проблема модернізації механізму впровадження електронного урядування.

С. Л. Гнатюк, у свою чергу, підкреслює, що за рівнем використання інформаційно-комунікаційних технологій в економіці, державному управлінні й громадському житті Україна поки відстає не тільки від лідерів світового прогресу, але навіть від країн Центральної й Східної Європи, що обумовлено недосконалою моделлю галузевої державної політики і неефективні процедури її реалізації. Зокрема, причиною такого стану з урахуванням масштабів та специфіки розвитку інформаційного суспільства є неефективний механізм електронного урядування, що виражається в наступних недоліках та прорахунках в досліджуваній сфері: 1) сумнівною є ефективність моделі, у якій всі локальні завдання та проекти «замкнені» на єдину інстанцію і єдину загальнодержавну програму; 2) законодавчо закріплена «віртуальність» системи, відсутність постійно діючого адміністративного апарату і реальних повноважень на практиці призводить до непослідовності та безсистемності; 3) неефективними і невідпрацьованими є механізми фінансування видатків на виконання завдань (проектів), хронічне недофінансування, фактично за залишковим принципом; 4) чинні на сьогодні нормативно-інституційні механізми електронного урядування не забезпечують належної підтримки регіональних місцевих ініціатив тощо [6, с. 58-60]. Як бачимо, розосередження адміністративних зусиль

та бюджетних коштів, ігнорування реальних потреб регіонів, громадян і бізнесу призводить в підсумку до зниження ефективності публічного управління, що обумовлює актуальність дослідження шляхів модернізації механізму впровадження електронного урядування в Україні.

Також однією з причин неефективного механізму впровадження електронного урядування в органах виконавчої влади є недостатньо розроблене організаційне забезпечення. Як слушно підкреслює Т.В. Мотренко, слабе організаційне забезпечення інфраструктури інформаційних технологій в органах влади зумовлено традицією скорочення та ліквідації відповідних підрозділів, оскільки, на думку автора, серед керівників багатьох органів сформувалася думка, що наявність сектору з двох осіб, або формальне покладання відповідних обов'язків на функціональні структурні підрозділи є достатнім для забезпечення принаймні існування офіційного веб-сайту та належної роботи персональних комп'ютерів [4, с. 293]. Цілком погоджуємося, що такий підхід є неприпустимим, оскільки має наслідком унеможливлення розвитку електронного урядування.

Цікаво зазначити, що автор пропонує два оптимальні підходи щодо організаційного забезпечення розвитку інформаційних технологій в органах влади: 1) аутсорсінговий підхід – в умовах недостатнього фінансування, доцільним є створення державних аутсорсінгових центрів, які здійснюватимуть технічний супровід інформаційно-комунікаційної інфраструктури; 2) самостійне впровадження інформаційних технологій – утримання окремого підрозділу, який самостійно вирішує усі основні

задачі щодо розвитку та впровадження інформаційно-комунікаційної інфраструктури установи та, у разі необхідності, ініціює та супроводжує укладення договорів на надання таких послуг з третіми організаціями [4, с. 294]. На наш погляд, для нашої країни через електронну неготовність і національний менталітет в даній сфері переважним на даний момент є другий підхід.

Не менш важливим аспектом модернізації механізму впровадження електронного урядування в Україні є передача нормотворчих, координуючих і контрольних повноважень в даній сфері виключно одному органу влади, який буде проводити єдину політику щодо безпосереднього впровадження електронного урядування. Проте зазначене не виключає, а за європейським досвідом навіть стимулює, створення додаткових органів для розв'язання специфічних завдань з інформатизації суспільства, але усі вони повинні бути жорстко підпорядкованими головному органу. На нашу думку, такий підхід сприятиме веденню не лише єдиної інформаційної політики, але й усуне проблему функціонального дублювання, підвищивши рівень координованості.

Також, у контексті дослідження вважаємо доцільним звернути увагу на те, що механізми впровадження електронного урядування можуть базуватися на двох основних підходах: 1) саморозвиток та самоорганізація, де основним регулятором є ринок, а втручання держави не передбачено; 2) централізоване й директивне управління впровадженням електронного урядування виключно державою [7, с. 108-109]. Цілком погоджуємося з А. І. Семенче-

нком стосовно того, що перший підхід не є ефективним з точки зору того, що безконтрольне та хаотичне впровадження електронного урядування може мати наслідком несумісність інформаційних систем, відсутність належної координації та взаємодії виконавчих органів влади, бути загрозливим для громадян, бізнесу і держави тощо. У свою чергу, другий підхід не враховує актуальної на сьогодні участі громадян в державному управлінні та контролі й суперечить принципам соціального партнерства та децентралізації влади.

На наш погляд, на сьогодні механізм впровадження електронного урядування в Україні характеризується відсутністю обґрунтованого й системного впливу держави, хаотичним і спонтанним його впровадженням, і в той же час без врахування думки громадськості та міжнародних тенденцій з цього приводу. Тому вважаємо, що підхід до формування механізму впровадження електронного урядування в Україні має бути комбінованим і базуватися на моделі соціального партнерства з поміркованим системним правовим регулюванням з боку держави, яка має бути координатором даного процесу, а також з активною участю громадськості, насамперед, у розробці нормативно-правових актів у сфері розвитку електронного урядування, контролі за діяльністю органів виконавчої влади тощо.

Зокрема, доцільно звернути увагу на проект Концепції розвитку системи надання електронних послуг в Україні [8], нещодавно розроблений нинішнім урядом. Так, даний проект доволі повно регламентує запланований до впровадження механізму розвитку системи надання

електронних послуг, який відповідає, на наш погляд, і механізові впровадження електронного урядування в цілому. По-перше, визначені сучасні принципи розвитку електронних послуг в Україні: 1) орієнтація на споживача; 2) доступність; 3) безпека та захист персональних даних; 4) дебюрократизація та адміністративне спрощення; 5) прозорість; 6) збереження електронної інформації; 7) відкритість та повторне використання; 8) технологічна нейтральність; 9) ефективність і результативність. На нашу думку, дані принципи достатньо повно охоплюють фундаментальні засади впровадження електронного урядування з урахуванням міжнародних норм і стандартів.

По-друге, основою механізму впровадження електронного урядування в Україні має стати розроблена й удосконалена єдина інформаційно-телекомунікаційна інфраструктура. Зокрема, розвиток єдиної інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, що забезпечує надання електронних послуг, необхідно здійснювати з урахуванням сервіс-орієнтованого підходу до розвитку електронних послуг та досвіду реалізації електронних послуг в країнах Європейського Союзу, що базується на Європейських рамках інтероперабельності для європейських публічних послуг (EIF) [9]. Слід відмітити, що механізм впровадження електронних послуг побудований по модульному принципу з метою поєднання та повторного використання її компонентів при запровадженні нових електронних послуг, що робить його достатньо універсальним для застосування як на місцевому, так і на національному рівнях, і склада-

ється з трьох рівнів: 1) рівень даних: державні реєстри, інформаційні системи суб'єктів надання адміністративних послуг та зовнішні системи; 2) рівень взаємодії (є центральним та використовується для забезпечення автоматизованого обміну електронними даними та електронними документами, що має бути безпечним, керованим та контрольованим); 3) презентаційний рівень (має реалізовуватись на базі єдиного державного порталу адміністративних послуг та інших інформаційних систем, які функціонують та взаємодіють згідно єдиних визначених вимог, із застосування принципу «one-stop-shop» шляхом формування єдиного електронного кабінету суб'єкта звернення [8].

Як бачимо, з урахуванням концептуального механізму впровадження електронного урядування єдина інформаційно-телекомунікаційна інфраструктура складається з наступних базових державних інформаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем: державні реєстри; інформаційні системи суб'єктів надання адміністративних послуг; система електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів; єдиний державний портал адміністративних послуг та інші інформаційні системи; єдина система електронної ідентифікації та автентифікації; єдиний платіжний шлюз.

На нашу думку, щоб досягти високого рівня ефективності, якості та злагодженості роботи всіх зазначених складових єдиної інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури в процесі розвитку електронного урядування варто налагодити у тому числі механізми надання підт-

римки, розроблення керівних документів на основі найліпших практик та використання інструментарію і схем, узгоджених на національному рівні. Для цього експерти проекту Зеленої книги з електронного урядування в Україні рекомендують створити окремий веб-сайт, який міститиме рекомендації на базі найдосконаліших практик, відповіді на найчастіші запитання і поради щодо навчання та інструментарію з інтероперабельності [10].

Досліджуючи питання модернізації механізму впровадження електронного урядування в органах виконавчої влади, цікавим вважаємо досвід Казахстану в даному напрямку, де ідея створення електронного уряду належала главі держави і була озвучена близько десяти років тому, за які цей було пройдено чотири глобальні етапи становлення і розвитку електронного уряду [11]: 1) інформаційний етап: запущений портал електронного уряду і наповнений інформацією про державні органи, їх роботу та послуги, які вони надають населенню; наведені регламенти надання послуг; вивішені для ознайомлення нормативно-правові акти. Вже на цьому етапі кожен громадянин міг отримати на порталі всю необхідну інформацію, список необхідних документів, контактні дані тощо, що сприяло зменшенню кількості відвідувань по інстанціям; 2) інтерактивний етап: старт надання на порталі електронних послуг. Тобто користувачам порталу відкрилася можливість отримувати довідки з різних установ, відправляти запити в будь-який державний орган, відстежувати його статус. Саме на цьому етапі були впроваджені відомчі інформаційні системи, державні бази

даних, електронне ліцензування і шлюз електронного уряду; 3) транзакційний етап: громадяни отримали можливість оплачувати державне мито та збори, штрафи, комунальні послуги он-лайн на порталі; бізнес-структури – можливість здійснювати електронні державні закупівлі; 4) трансформаційний етап (на цьому етапі розвитку електронний уряд перебуває сьогодні): досягнення максимальної оперативності у наданні послуг громадянам шляхом об'єднання інтерактивних і транзакційних сервісів в комплексні послуги. Наприклад, у користувачів з'явилася можливість зареєструвати народження дитини і при цьому одночасно вирішити всі супутні питання – подати заяву на призначення допомоги і поставити дитину на чергу в дитячий сад.

На нашу думку, даний механізм впровадження електронного урядування є цілком виправданим і адекватним вимогам сучасності. Крім того, показовим є те, що за час свого існування електронний уряд Республіки Казахстан подолав усі чотири етапи становлення і розвитку, був позитивно прийнятий і високо оцінений світовою спільнотою, про що свідчать високі позиції в міжнародних і республіканських рейтингах, номінації в конкурсах. Ступінь розвитку казахстанського електронного уряду оцінюється як «країни, що розвиваються» (emerging leaders), і він вважається одним з найуспішніших [11]. Проте, найголовнішим, на нашу думку, є те, що ініціативи з розвитку електронного урядування в Казахстані були сприйняті й схвально оцінені громадськістю й бізнесом, про що свідчать зростаючі показники звернень

за наданням електронних послуг, їх отриманням тощо.

На жаль, в Україні стан розвитку електронного урядування можна оцінити як «інформаційний етап», хоча строки впровадження технологій електронного уряду в Україні є значно довшими, ніж у Казахстані, що свідчить про низьку ефективність, перш за все, практичного механізму його впровадження.

Висновки. Отже, метою модернізації механізму впровадження електронного урядування є забезпечення комфортної, простої, доступною, зрозумілої, прозорої, узгодженої та ефективної взаємодії громадян, бізнесу і держави, орієнтованої на максимально швидке й повне задоволення потреб учасників правовідносин, які виникають в процесі електронного урядування.

Для цього пропонуємо виділити основні напрямки модернізації механізму впровадження електронного урядування в органах виконавчої влади України: 1) законодавче закріплення механізму впровадження електронного урядування: прийняття за основу запропонованого урядом проекту Концепції розвитку електронних послуг в Україні й розробка Національної стратегії розвитку електронного урядування в цілому, внесення змін до чинних нормативно-правових актів з урахуванням норм і стандартів Європейського Союзу; 2) модернізація елементів механізму впровадження електрон-

ного урядування: чітке та однозначне закріплення етапів, принципів, методів, інструментів, способів, заходів, порядків, регламентів тощо, а також організаційно-методологічного, фінансово-матеріального, інформаційно-технічного, кадрового та інтелектуального забезпечення даного процесу; 3) фактичний перехід з паперового до електронного документообігу в повсякденній діяльності владних структур, до безпосереднього надання інтерактивних електронних послуг громадянам і бізнесу; 4) встановлення конкретних строків впровадження електронного урядування, відповідальних органів та осіб за його впровадження з чітким розподілом компетенції, відповідальності за невиконання чи неналежне виконання поставлених задач; 5) формулювання чітких цілей і завдань впровадження електронного урядування з обґрунтуванням реальних можливостей й ресурсного забезпечення для їх досягнення, а також бажаних якісних і кількісних показників результативності з конкретними строками їх отримання; 6) створення єдиного головного органу у сфері впровадження електронного урядування, якому суворо будуть підпорядковуватися інші спеціальні інституції, задіяні в даному процесі для забезпечення єдиної політики впровадження електронного урядування та усунення дублювання функцій у даній сфері тощо.

Список використаних джерел

1. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 04.02.1998 р. № 74/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. №27-28. Ст. 181.
2. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 рр.: Закон України від 09.01.2007 р. № 537-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 12. Ст. 102.

3. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.12.2010 р. № 2250-р. URL.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2250-2010-%D1%80/ed20110926>.
4. План модернізації державного управління: пропозиції щодо приведення державного управління та державної служби України у відповідність із принципами і практиками демократичного урядування / В. Афанасьєва, А. Вишневський (кер. авт. колективу), Р. Гекалюк [та ін.]; під заг. ред. Т. Мотренка. Київ: Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу, 2010. 320 с.
5. Агамірзян І. Світовий досвід реалізації концепції електронного уряду. URL.: <https://www.microsoft.com/Ukraine/Government/Analytics/WorldExperience/Default.mspx>
6. Європейський досвід нормативно-проектного забезпечення розвитку інформаційного суспільства: висновки для України: аналітична доповідь. Київ, 2014. 76 с.
7. Семенченко А. І. Механізми державного управління у сфері електронного урядування. Студії з архівної справи та документознавства. 2012. Т. 20. С. 109-113.
8. Про схвалення Концепції розвитку системи надання електронних послуг в Україні: Проект Розпорядження Кабінету Міністрів України. URL.: http://dknii.gov.ua/sites/default/files/konsepciya_rozvytku_e-poslug.pdf
9. European Interoperability Framework (EIF) for European public services. URL.: http://ec.europa.eu/isa/documents/isa_annex_ii_eif_en.pdf
10. The Green Paper on the Electronic Governance in Ukraine. URL.: <http://etransformation.org.ua/2014/11/24/355/>.
11. Электронное правительство Республики Казахстан. URL.: <http://egov.kz/cms/ru/information/about/help-elektronnoe-pravitelstvo>.

V. Marchenko,

*Doctor of Law, applicant of a doctor's degree
legal sciences at the department of
administrative law, process and administrative
activity of the internal affairs bodies of
Dnipropetrovsk State University of Internal
Affairs*

MODERNIZATION OF THE MECHANISM OF E- GOVERNMENT IN UKRAINIAN EXECUTIVE BODIES

The mechanism of implementation of e-governance in Ukraine characterized by the absence of reasonable and systemic influence of the state, its chaotic and spontaneous implementation, and at the same time without taking into account public opinion and international tendencies in this regard are described. Therefore, the approach to the formation of a mechanism for the introduction of e-governance in Ukraine should be combined and based on a model of social partnership with moderate system legal regulation by the state, which should be the coordinator of this process, as well as with active participation of the public, first of all, in the development of regulatory and legal acts in the field of e-government development, control over the activities of executive authorities, etc.

It is proved that the purpose of modernization of the mechanism of introduction of e-governance is to provide comfortable, simple, accessible,

understandable, transparent, coherent and effective interaction of citizens, business and the state aimed at the maximum speed and full satisfaction of the needs of the participants of the legal relationships that arise in the process of electronic governance.

The main directions of modernization of the mechanism of implementation of e-government in executive bodies of Ukraine are identified, namely: legislative consolidation of the mechanism of implementation of e-governance; modernization of the elements of the mechanism for implementing e-governance; actual transfer from paper to electronic document flow; Establishing specific deadlines for implementing e-governance; the formulation of clear goals and objectives for the implementation of e-government with substantiation of real opportunities and resource support; creation of a single central body in the field of implementation of e-governance, which will be strictly subject to other special institutions involved in this process to ensure a unified policy for the introduction of e-governance and eliminate duplication of functions in this area, etc.

Key words: *e-governance; mechanism; the executive authorities; the electronic services, portal.*

Надійшла до редакції 12.10.2017

УДК 340

Муравйов К. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри фінансового та
банківського права Інституту права імені
князя Володимира Великого Міжрегіональної
Академії управління персоналу

ПОНЯТТЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ

У статті, на основі аналізу наукових поглядів вчених, досліджено теоретичні підходи щодо тлумачення таких понять, як: «система» та «механізм». Зазначено, що більшість ознак притаманних поняттю «система» є характерними і для терміну «механізм». Наголошено, що через політико-правовий механізм держава втілює у життя свою владну волю, а також реалізує свої завдання та функції з метою надання відповідного забезпечення найбільш важливим сферам суспільного життя. Надано авторське бачення щодо тлумачення поняття «механізм реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань».

Ключові слова: система; механізм; елемент; державна політика; виконання кримінальних покарань.

В статье, на основе анализа научных взглядов ученых, исследованы теоретические подходы относительно толкования таких понятий, как: «система» и «механизм». Отмечено, что большинство признаков присущих понятию «система» характерны и для термина «механизм». Отмечено, что через политико-правовой механизм государство воплощает в жизнь свою властную волю, а также реализует свои задачи и функции с целью предоставления соответствующего обеспечения наиболее важным сферам общественной жизни. Предоставлено авторское видение относительно толкования понятия «механизм реализации государственной политики в сфере исполнения уголовных наказаний».

Ключевые слова: система; механизм; элемент; государственная политика; исполнения уголовных наказаний.

Постановка проблеми. В основі формування та розвитку правової держави, різних галузей законодавства, практики застосування його норм лежить політика, яка відображає принципи, стратегію, основні напрямки і методи досягнення соціальних цілей, котрі ставить перед

собою суспільство, політичні і владні структури, що його представляють [1]. Реалізація державної політики, як в цілому, так і в окремих сферах, – це не хаотичний, безсистемний процес, а злагоджений механізм, який має свою внутрішню структуру та функціонує у певному прядку. Здійсненню

державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, також притаманний власний механізм, сутність якого ми й розглянемо у даному науковому дослідженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сутності окремих елементів поняття «механізму реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань» присвячували увагу у своїх наукових працях такі вчені, як: Я. М. Брайнін, В. К. Глістин, П. С. Дагель, І. М. Даньшин, О. М. Ігнатов, І. І. Карпець, С. Г. Келіна, В. М. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнєцова, В. Т. Малярєнко, П. С. Матишевський та інші. Однак єдиного комплексного дослідження визначеної проблематики так проведено і не було.

Постановка завдання. Дослідити поняття юридичних елементів механізму реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Виклад основного матеріалу. Спершу звернемося до тлумачної словникової літератури з метою з'ясування лексичного значення слова «механізм», де до нього наводяться такі визначення: пристрій, який передає або перетворює рух, приводить машину або апарат у дію; сукупність рухомо з'єднаних частин, що здійснюють під впливом застосованої сили завдані рухи; внутрішня будова, система чого-небудь; сукупність станів і процесів, з яких складається певне явище [2, с. 665]. З викладеного видно, що термін механізм дуже схожий за своєю сутністю із терміном «система». Останній походить від грецького слова «συστήμα», що означає «сполучення», «складення», «утворення», «ціле», «з'єднання». У сучасних тлумачних словниках

із терміном «система» пов'язуються наступний зміст: порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь; стрункий ряд, зв'язане ціле; форма організації, будова чого-небудь; сукупність яких-небудь, елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням; сукупність частин, пов'язаних спільною функцією; будова, структура, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин; сукупність принципів, які є основою певного вчення; технічний пристрій, конструкція [3, с. 121].

Досить багато уваги змісту категорії «система» приділяється на сторінках філософської літератури. Так Л. Ф. Ільїчев та І. Т. Фролова розуміють систему як сукупність елементів, що знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним, яка утворює певну цілісність, єдність [4, с. 609]. М. М. Розенталь та П. Ф. Юдін вважають, що система – це множина пов'язаних між собою елементів, що являють собою певне цілісне утворення [5, с. 405]. Ю. П. Сурмін характеризує систему як сукупність елементів, що характеризується структурою, зв'язками та функціями, які забезпечують цілеспрямований розвиток. У сучасній науці, звертає увагу науковець, існує кілька варіантів визначення поняття «система» залежно від того, яке базове поняття покладено в його основу [6, с. 641].

Отже, спираючись на вище зазначене, можемо дійти висновку, що для системи ключовими є притаманні такі ознаки: багатоеlementність; наявність внутрішньої структури, будови; наявність певних взаємозв'язків між елементами системи,

які забезпечують цілісність та єдність останньої.

Звідси можемо дійти висновку, що у коли про систему, то мається на увазі щось впорядковане, належним чином організоване, злагоджене та послідовне. Як слушно зазначає Г. В. Осипов, що кожна система за своєю природою є упорядкованою безліччю елементів, взаємопов'язаних між собою і утворюючих деяку цілісну єдність; порядок, обумовлений плановим, правильним розташуванням частин у певному зв'язку, суворою послідовністю дій [7, с. 321].

Очевидно, що усі вищезазначені ознаки притаманні й механізму, так як кожен механізм – це особливого роду система, специфіка якої полягає у тому, що вона має динамічний, рухливий характер. Тобто це така система, в якій всі елементи мають рухливі взаємозв'язки. З цього приводу слушним буде відзначити думку О. Ф. Скакун, яка досліджуючи механізми держави звертає увагу на те, що його слід розглядатися не як проста сукупність складових його елементів (державних органів, організацій, установ), а як система цих елементів, функціонально сумісних, узгоджених між собою і системою в цілому, котрі перебувають у постійному відновленні з метою підтримання своєї основної функції – управління [8, с. 88].

З метою більш чіткого усвідомлення того, що розуміють під механізмом безпосередньо у правознавстві, розглянемо зміст деяких понять, в яких використовується термін «механізм». Слід відмітити, що таких понять у теорії права існує доволі велика кількість, наприклад:

1) механізм держави: це цілісна

ієрархічна система державних органів, що здійснюють державну владу, а також установ, підприємств, за допомогою яких виконуються завдання і функції держави [8, с. 87]; це сукупність державних органів, установ, підприємств та інших державних інституцій, за посередництвом яких практично здійснюються завдання й функції держави [9, с. 116];

2) механізм правового регулювання: це певна ідеальна модель, створена в результаті спрощення, огрубіння процесу регулювання, відволікання від якихось другорядних, несуттєвих моментів. Мета цієї моделі – з певним ступенем наочності представити в єдності і взаємодії всі правові засоби [10, с. 125]; узятя в єдності система правових засобів, способів і форм, за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин, задовольняються інтереси суб'єктів права, встановлюється і забезпечується правопорядок («належне» у праві стає «сушим») [8, с. 498]; система послідовно організованих юридичних засобів (явищ), за допомогою яких досягаються цілі правового регулювання [9, с. 413].

Деякі дослідники, також ведуть мову про правовий механізм, який розуміють як комплекс взаємопов'язаних юридичних засобів, які об'єктивовані на нормативному рівні, необхідні та достатні для досягнення певної мети [6, с. 423]. Оскільки нас цікавить адміністративно-правовий аспект механізму реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, варто звернути увагу на поняття механізму адміністративно-правового регулювання, який на сторінках юридичної літератури тлумачиться як: сукуп-

ність адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється регулювання суспільних відносин, що виникають з приводу правовідносин реалізації виконавчої влади [11, с. 36]; сукупність правових засобів, за допомоги яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного права [12, с. 64]; сукупність адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на відносини, що виникають у процесі реалізації адміністративних зобов'язань публічної адміністрації [13];

3) механізм реалізації права: єдність правових засобів, за допомогою яких матеріалізуються права та обов'язки суб'єктів [14, с. 218]; набір своєрідних важелів, що закономірно беруть участь у приведенні реалізованої норми в кожному конкретному випадку в працюючий стан, у втіленні всього її змісту в регульовані суспільні відносини, в досягненні наміченого законодавцем результату [15]; впорядкованість різноманітних соціальних та юридичних чинників, форм, способів, умов і гарантій здійснення конституційних норм відповідно до демократичних процедур, принципів законності та соціальної справедливості [16, с. 267];

4) механізм державного управління: це способи розв'язання суперечностей явища чи процесу в державному управлінні, послідовна реалізація дій, які базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації, функціональній діяльності з використанням відповідних їй форм і методів управління [6, с. 421]; це складова частина системи управління, що забезпечує вплив на внутрішні та зовнішні фактори, від стану яких залежить результат діяльності

управлінського об'єкта; складна система, призначена для досягнення поставлених цілей, яка має певну структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об'єкти управління з відповідним правовим, нормативним та інформаційним забезпеченням [17]; сукупність засобів організації управлінських процесів та способів впливу на розвиток керованих об'єктів із використанням відповідних методів управління, спрямованих на реалізацію цілей державного управління [18, с. 107];

5) механізм захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина: це можливості здійснення громадянами певних вчинків щодо захисту власних прав і свобод, а також система органів, які захищають і забезпечують ці права та свободи; механізм захисту прав є системою та комплексом послідовних дій, які спрямовані на захист прав людини та громадянина [19].

6) механізм забезпечення реальності прав і свобод людини і громадянина – це система необхідних умов, які обумовлюють «рух» прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, тобто переводять їх з декларативного, «мертвого» стану в реальний [20].

Досить часто на сторінках юридичної літератури зустрічається визначення поняття «механізм забезпечення прав людини і громадянина», як взагалі, так і в окремих сферах суспільного життя. На наше переконання, звернути увагу на зміст даного поняття у межах представленої дослідження буде особливо корисним, оскільки реалізація державної політики у сфері виконання кримінальних покарань прямим чином пов'язана із обмеженням

прав, свобод і законних інтересів людей та обтяженням їх додатковими обов'язками. Так В. О. Демиденко пише, що механізм забезпечення прав і свобод людини та громадянина описує як процес цілеспрямованої діяльності компетентних органів щодо сприяння реалізації прав і свобод людини та громадянина, їх охороні і захисту» [21, с. 10].

В. С. Бігун вважає, що зазначений механізм являє собою сукупність умов, за яких права людини поважаються та визнаються – як державою, так і особою, та ефективно реалізуються, за потреби, захищаються за допомогою права. Автор наголошує, що забезпечення прав людини передбачає трансформацію її основоположних прав в юридичні права та обов'язки суб'єктів права, коли певні можливості людини, які визначаються як основоположні права, будуть гарантовані державою через їх визначення як загальнообов'язкових правил поведінки, а держава та інші суб'єкти матимуть обов'язок їх дотримуватися, гарантувати. В даному випадку йдеться про юридичний механізм забезпечення прав людини [22].

Я. В. Лазур характеризує механізм забезпечення прав і свобод громадян у сфері державного управління як діяльність органів державного управління щодо створення належних умов реалізації, охорони та захисту прав і свобод громадян від протиправних дій, шляхом виконання матеріальних і процесуальних юридичних засобів та способів [23, с. 393].

Окрім вищенаведених точок зору, різними авторами пропонуються наступні визначення механізму забезпечення прав людини і грома-

дянина: система засобів і чинників, за допомогою яких здійснюється реалізація прав і свобод особи та їх охорона відповідними зобов'язаними суб'єктами державної влади, а у разі порушення – їх захист і відновлення; єдина система взаємодіючих правових засобів, з допомогою яких держава здійснює юридичний вплив на правовідносини між суб'єктами права з метою визнання, дотримання та реалізації основних прав людини і громадянина; динамічний взаємозв'язок норм та інститутів конституційного права, які характеризують формальний і матеріальний зміст прав людини в їх взаємодії, а також установлюють базові принципи організації та функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування в частині сприяння реалізації та захисту таких прав і свобод, визначених конституцією та імплементованих у систему національного законодавства нормами міжнародного права [24]; діяльність органів держави і місцевого самоврядування, громадських об'єднань і громадян із створення умов (гарантій) для правомірної та неухильної їх реалізації і захисту [25, с.22]; сукупність взаємозалежних та взаємопов'язаних елементів направлених на досягнення єдиної мети забезпечення прав і свобод людини і громадянина [26, с. 602]; система взаємопов'язаних правових норм, яка закріплює основні права та свободи громадян і встановлює гарантії їх реалізації, а також систему органів державного управління та його апарату, які забезпечують, охороняють і захищають основні права та свободи громадян [23, с. 393].

Що стосується поняття «політичний механізм», то воно на сього-

дні не має чіткого визначення, хоча й доволі часто застосовується у повсякденному житті, як на професійному, так і побутовому рівні. Л. Л. Приходченко з цього приводу пише, що Поняття “політичні механізми” є порівняно новим у вітчизняному суспільствознавстві, відповідно, немає чіткого визначення дефініції. Насамперед, це пов’язано з тим, що набір і характер механізмів, які практично використовуються в державному управлінні, обумовлюється політичним режимом держави, в якому втілюються засоби та методи здійснення політичної влади, визначаються необхідні та можливі управлінські дії. Відтак, цілком слушним є визначення політичних механізмів відповідно до назв політичних режимів: монархічно-традиційного, тоталітарного, авторитарного, демократичного, що позначається на специфіці забезпечення процесу управління, є віддзеркаленням політичного стану суспільства і держави. Неоднозначність політичного режиму визначає складність поєднання політичних механізмів, що застосовуються в тих чи інших умовах. Наприклад, механізм рекрутування владних/політичних еліт. Далі автор відмічає, що стимулювання політичного процесу шляхом проведення економічних реформ, правовий та адміністративний механізми досягнення балансу політичних сил та інтересів (внутрішня неузгодженість суспільства і відкритий опір державі є могутнім стимулом для вдосконалення механізмів політичного управління).

Політичні механізми, на думку Л. Л. Приходченко, можна визначити як: засоби реалізації державної політики, конкретних завдань державного управління, сукупність певних

управлінських процедур, прийомів, об’єднаних на основі дотримання принципів, серед яких визначальними, такими, що формують їх характер, є відповідальність, легітимність, законність, гласність, відкритість, науковість ін. [27]; сукупність видів діяльності суб’єктів, гарантованих законом і включених у динаміку практично-політичних відносин, які охоплюють усі стадії розвитку та функціонування політичної системи [28]; практику реалізації управлінських процедур: розробку, прийняття та реалізацію рішень; регулювання політичних криз і конфліктів; аналіз та оцінка результатів і наслідків прийнятих рішень [29]. Ю. В. Ковбасюк прямо не визначає поняття «політичний механізм», втім відмічає, що складовою частиною здійснення державної політики є визначення механізму її реалізації, що передбачає сукупність засобів, методів і ресурсів, які забезпечать вжиття запланованих заходів відповідно до поставлених завдань [30, с. 31].

Висновки. Отже, спираючись на вище наведені наукові думки, можемо стверджувати, що будь-який політико-правовий механізм, незалежно від того, у якій сфері та у яких напрямках він функціонує, виступає динамічною системою, яка складається і низки засобів (методів, способів, прийомів) правового та неправового характеру (організаційно-управлінського, економічного, виховного тощо), а також інституцій, що ці засоби реалізують. Через такий механізм держава втілює у життя свою владну волю, а також реалізує свої завдання та функції з метою надання відповідного забезпечення найбільш важливим сферам суспільного життя. Звідси доходимо висновку, що під

механізмом реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань можна охарактеризувати як систему організаційно-правових та інших засобів і заходів, а також інституцій (установ, організа-

цій тощо), якими вони втілюються (впроваджуються, реалізуються) у життя, спрямованих на забезпечення виконання завдань і досягнення цілей державно-управлінської діяльності у даній сфері.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г. Кримінально-виконавче право України: підручник. Київ: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 352 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005, с. 1728.
3. Бирик С. П. Сютя Г. М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / за ред. С. Я. Єрмоленко. Харків «Фоліо», 2006, с. 623.
4. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. М.: Сов. Энциклопедия, 1983. 840 с.
5. Философский словарь / под ред. М. М. Розенталя и П. Ф. Юдина. М.: «Политическая литература», 1962. 544 с.
6. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.
7. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках. Редактор-координатор – академик РАН Г. В. Осипов. М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА–ИНФРА. М., 2000. 488 с.
8. Скаун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.
9. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін.; За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2002. 432 с.
10. Теория государства и права. Доржиев Ж. Б. Улан-Удэ: Изд-во ВСГТУ, 2005. 345 с.
11. Котельникова Е. А., Семенцова И. А., Смоленский М. Б. Административное право: учебник. Ростов-на-Дону: Феникс, 2002. 352 с.
12. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: навч. посібник. Київ: Атіка, 2007. 624 с.
13. Курс адміністративного права України: підручник / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, І. Д. Пастух, В. Д. Сущенко [та ін.] / за ред. В. В. Коваленка. Київ: Юрін ком Інтер, 2012. 808 с. URL.: http://pidruchniki.com/1226042548182/pravo/administrativno-pravovi_normi_vidnosini
14. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права людини і громадянина в Україні. Київ: Юрінком Інтер, 2003. с. 336.
15. Теория юриспруденции: учебное пособие для студентов, готовящихся к сдаче государственного экзамена по теории государства и права / [Р. В. Шагиева и др.] ; под ред. Р. В. Шагиевой; Гос. образоват. учреждение высш. проф. образования «Российская правовая акад. М-ва юстиции Российской Федерации», Полиграф-Ин-форм, 2007 URL.:<http://books.house/prava-teoriya/134-yuridicheskiy-mehanizm-realizatsii-32771.html>
16. Воеводин Л. Д. Юридический статус личности в России: учебное пособие. М.: Из-во МГУ, Издательская группа ИНФРА-М-НОРМА, 1997. 304 с.
17. Орцева О. С. Механізми державного управління: теоретичні підходи до визначення поняття URL.: http://www.confcontact.com/2013-specproekt/gu2_ortseva.htm

18. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. К.: Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. 254 с.
19. Сидорчук Ю. М. Механізми захисту прав людини та громадянина: сутність і перспективи розвитку в Україні URL.: <http://lawreview.chnu.edu.ua/visnuku/st/682/6.pdf>.
20. Юридичний механізм забезпечення реальності прав і свобод громадян. *Форум права*. 2010. № 2. С. 519-523. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.
21. Демиденко В. О. Утвердження і забезпечення конституційних прав та свобод людини і громадянина в діяльності міліції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 (конституційне право) / Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2002. 16 с.
22. Бігун В. С. Судове праворозуміння у механізмі забезпечення прав людини URL.: <http://bihun.in.ua/jushits/jurhit/article/632/>.
23. Лазур Я. В. Поняття, сутність та елементи адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у державному управлінні. *Форум права*. № 9, ХНУВС, 2009. С. 392–398.
24. Васильченко О. П. Конституційно-правовий механізм забезпечення принципу рівності прав і свобод людини та громадянина в Україні. URL.: <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-11-2015/item/406-konstytutsiyno-pravovyy-mekhanizm-zabezpechennya-pryntsypu-rivnosti-prav-i-svobod-lyudyny-ta-hromadyany-na-v-ukrayini-vasylchenko-o-p>
25. Наливайко О. І. правовий захист людини як предмет дослідження загальної теорії права. *Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки*. 2001. Вип. 12. С. 18–24.
26. Романова А. А. Система забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Форум права*. 2012. №2. С. 599-603.
27. Корнев М. О. О политических механизмах регулирования общественной жизни. URL.: <http://www.tstu.ru/education/elib/pdf/st/2005/kornevs.Pdf>.
28. Шабров О. Политическое управление. Проблемы стабильности и развития. М.: Интеллект, 1997. 200 с.
29. Приходченко Л. Л. Політичний та інституційний механізми державного управління: узгодження інтересів URL.: <http://www.stattionline.org.ua/pravo/28/1080-politichnij-ta-institucijnij-mexanizmi-derzhavnogo-upravlinnya-uzgodzhennya-interesiv.html>
30. Державна політика: підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. Київ: НАДУ, 2014. 448 с.

K. Muravyov,
*Candidate of Law, Associate Professor
Head of the Department of Finance and
Banking Law of the Institute of Law named after
Prince Volodymyr the Great Interregional
Academy of Management of Personal*

CONCEPT OF STATE POLICY IMPLEMENTATION MECHANISM IN EXECUTION OF CRIMINAL PENALTIES

The article, based on an analysis of scientific views of scientists, the theoretical approaches to the interpretation of concepts such as «System» and «arrange-

ment». It is noted that most of the features inherent in the notion of «system» are specific for the term «mechanism» emphasized that because of political and legal mechanism of state embodies the his imperious will, as well as implementing its tasks and responsibilities to provide appropriate to ensure the most important areas of public life. Courtesy of the author's vision of the interpretation of the term «mechanism of state policy in the execution of sentences».

It is revealed that all of the above-mentioned features are inherent in the mechanism, as each mechanism is a special kind of system, the specificity of which is that it has a dynamic, mobile character. That is, it is such a system in which all the elements have mobile interconnections.

The definition of a mechanism for ensuring human rights and citizen offered by various authors is described: the system of means and factors, by means of which the realization of the rights and freedoms of the person and their protection by the respective obligated subjects of state power, and in the case of violation, are protected and restored; the only system of interacting legal means by which the state exercises legal influence over the legal relationship between the subjects of law in order to recognize, observe and implement the basic human rights and citizen; dynamic relationship between the norms and institutions of constitutional law that characterize the formal and material content of human rights in their interaction, as well as establish the basic principles of the organization and functioning of state authorities and local self-government in terms of promoting the implementation and protection of the rights and freedoms defined by the constitution and implemented in the system of national legislation in accordance with international law.

It is stated that under the mechanism of implementation of state policy in the field of execution of criminal penalties can be characterized as a system of organizational and legal and other means and measures, as well as institutions (institutions, organizations, etc.), which they are implemented (implemented, implemented) in life, directed to ensure the fulfillment of tasks and achieve the goals of public-management activities in this area.

Key words: *system; a mechanism element; public policy; enforcement of criminal penalties.*

Надійшла до редакції 5.10.2017

УДК 340 153 (343.8)

Сокальська О. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри загальноправових
дисциплін Інституту кримінально-
виконавчої служби

МІСЬКІ ТА ПОВІТОВІ МІСЦЯ УВ'ЯЗНЕННЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVI–XVII СТОЛІТТІ

На основі аналізу актових документів та приписів литовсько-руського законодавства, що регламентували питання призначення покарання у виді позбавлення волі, розглянуто устрій та засади функціонування замкових та міських місць ув'язнення, визначено особливості виконання даного виду покарання на українських землях у другій половині XVI–XVII ст.

Ключові слова: *Статуту Великого князівства Литовського; позбавлення волі; тюремне ув'язнення; тюремна вежа; міська в'язниця; пренгир.*

На основе анализа актовых документов и норм литовско-русского законодательства, регламентирующих вопросы назначения наказания в виде лишения свободы, рассмотрено устройство и принципы функционирования замковых и городских мест заключения, определены особенности исполнения данного вида наказания на украинских землях во второй половине XVI–XVII вв.

Ключевые слова: *Статуты Великого княжества Литовского; лишение свободы; тюремное заключение; тюремная башня; городская тюрьма; пренгир.*

Постановка проблеми. Тюремне ув'язнення шляхом поміщення у поруб чи погреб було відоме ще з часів Давньоруської держави. Частіше воно застосовувалося для утримання особи до сплати боргу у разі відсутності надійного поручителя або як запобіжний захід. Лише з другої половини XVI ст. тюремне ув'язнення перестає перебувати на маргінесі системи покарань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання зародження інституту позбавлення волі було предметом дослідження як істориків права (Г. Демченка, О. Малиновського,) так і фахівців-

криміналістів, у науковому доробку яких історико-правові дослідження посідають вагоме місце (М. Таганцева, Д. Тальберга, І. Фойницького та ін.) [1; 2]. У контексті литуаністичних студій дана проблема розглядалася М. Єпуром, С. Кудіним, В. Пальченковою, М. Яцишиним [3]. Однак вони переважно стосувалися тюремного ув'язнення за Статутами Великого князівства Литовського, міське ж право залишалося поза увагою дослідників.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження правових та організаційних засад діяльності повітових та міських місць ув'язнення, ви-

значення особливостей реалізації такого виду покарання як позбавлення волі згідно з приписами статутного та міського права.

Виклад основного матеріалу.

Санкції норм Статуту Великого князівства Литовського (Статуту) 1566 р. передбачали покарання у виді ув'язнення у вежі строком від 4 тижнів до 1 року і 6 тижнів у понад 15 артикулах. До позбавлення волі, за статутами, могли бути засуджені лише шляхтичі [4]. Ураховуючи приватно-позовні начала в праві литовсько-руської доби, за домовленістю сторін у результаті рішення полюбовного суду строк ув'язнення міг обмежувався кількома днями або й годинами. У литовсько-руський період збереглося й досудове ув'язнення, але воно не поширювалося на осілу шляхту. Представники привілейованого стану всіляко намагалися уникнути тюремного ув'язнення, оскільки воно, насамперед, було ганебною карою, що заплямовувала лицарську честь. За наклеп, погрозу, розбій чи позбавлення життя слід було заплатити найдорожчим – честю, складовою якої було не лише внутрішнє усвідомлення власної гідності, а й слава в середовищі собі рівних, думка шляхетського загалу. Будь-який контакт із кримінальним судочинством у ролі відповідача чи обвинуваченого, не кажучи вже про тюремне ув'язнення особливо у «підземній» тюрмі, де утримувалися злочинці-простолюди, для шляхтича був плямою на імені й автоматично відносив його до категорії потенційно «підозрілих» людей «злої слави» [5].

Перша фіксація в Статуті 1566 р. норм, що регламентували порядок відбування даного виду покарання, стосувалися саме «нижньої»

тюрми. Артикул 12 розділу IX визначав відповідальність за вбивство шляхтича шляхтичем у виді позбавлення волі строком 46 тижнів «на замку в землі» й приписував воєводам і старостам мати у господарських замках «турми» міцно збудовані, вкопані в землю на 6 сажнів з надійною сторожею.

Відповідно до архаїчної метафористики, підземна в'язниця була еквівалентом смерті й символізувала пекло – темний, понурий «земляний мішок», сморідне підземелля, куди не потрапляло світло, де й сидів носій «смерті», неначе похований живо. Тож не дивно, що на початку XVII ст. львівський бурмістр Мартін Кампіан під час проголошення вироку говорив: «Посадіть його до «холодної» в'язниці, де темно і задусливо, щоби був ближче до пекла й почув звідти галас грішників» [6].

У нижній частині вежі в'язень був цілком ізольований від світу, йому через вікно, що, за приписом сеймової конституції 1588 р., не могло бути нижче ніж 12 ліктів від підлоги, подавалася їжа й забиралися відходи. Та ж конституція забороняла воєводам і старостам будувати у нижній тюрмі комини та будь-яким іншим чином полегшувати умови утримання під загрозою штрафу в 400 гривень. Владислав Лозінський у відомій праці «*Prawem i lewem. Obyczaje na czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku*» зазначав, якщо б вбивця в таких умовах, як це приписував закон, відбував покарання, то рідко хто б живим виходив з вежі. Однак автор наводить приклади, коли засуджені більше трьох років перебували у «нижній» тюрмі й виходили з відти в доброму здоров'ї. Старости нерідко порушували закон,

не лише полегшуючи умови утримання, а й дозволяючи в'язням тимчасово покидати вежу [7].

У «верхній» тюрмі, що називалася ще «цивільним везенєм», умови утримання були не такі суворі: приміщення мало вікно, двері, ув'язненому надавалося повноцінне харчування, була можливість медичного огляду, до нього допускали священика.

Архівні документи дають змогу реконструювати в'язничну вежу Лєтичівського замку: у фундаменті розташовувалася «нижня тюрма» глибиною 12 ліктів, у стіні вежі було вікно, через яке в «яму» потрапляло світло, подавалася їжа тощо. На рівні з землею – «верхня» тюрма з міцними дубовими кованими дверима, на другому поверсі – кімната для охорони та приміщення з ґратами на вікні та замком на дверях [8]. «Верхня» і «нижня» тюрми могли знаходитися і в різних частинах господарського замку. Для утримання правопорушників також використовували нижні поверхи будівель, господарські чи міські приміщення, підземелля, підвали тощо.

Статут 1566 р. уперше в українському праві регламентував порядок відбування покарань та устрій повітових тюрем. Засуджені до позбавлення волі повинні були утримуватися у замкових вежах у тому повіті, де було вчинено злочин (арт. 3 розділ XI). Після винесення вироку потерпілий при свідках передавав засудженого старостинським урядникам, у віданні яких перебували замкові тюремні вежі, та мав право наглядати як виконується покарання. Вишгородські й городничі, яких призначали старости, повинні були забезпечувати охорону в'язнів і несли

відповідальність у разі їх втечі. В Луцькому повіті замковою «казню» опікувався ворітний. За це він отримував «повежне» – плату за ув'язнення й перебування у в'язниці. Проте, наскільки луцький ворітний Войтех Красовський «відповідально» ставився до своїх обов'язків, свідчить актовий документ 1562 р., у якому позивач скаржиться, що ворітний «доход свой взял, а того виноватца моего неведомо где задел» [9, с. 581].

В артикулах статутів передбачалися такі тюремні збори: «потюремне», «поколодне» і «поланцужне». Отже, можемо припустити, що в литовсько-руський період розрізняли позбавлення волі в тюрмі, колоді та ланцюгах. Стягувалися ці збори один раз перед звільненням чи стратою й йшли на користь старостинського уряду. Платила їх сторона, яка програла справу, або, якщо злочинця було присуджено до смертної кари, то позивач. Розмір «потюремного» для шляхтичів був вдвічі більший ніж для простих людей. Кошти на харчування ув'язненого («по чотиры пенези на день») повинна була сплачувати сторона, що ініціювала позов. Так, 1561 р. у скарзі Богдана Безволицького на його незаконне ув'язнення Іваном Барановичем у міській тюрмі («безвинне его поймавши, приложивши к нему злодейскую вину, а не нашодши в него жадного лица, до казни местской, где злодеев и иных злочинцов сажают, осадити дал»), потерпілий акцентував увагу на тому, що Баранович його «в том везеню безвинне держал шест недел и мало, деи, его з голоду не вморил» [9, с. 341].

У монастирях, приватних маєтках заможної шляхти та магнатів

також існували спеціальні місця для утримання правопорушників. В артикулах статутів 1566, 1588 рр. згадується «везенье в имѣньяхъ кн[я]зьскихъ, паньскихъ и земяньскихъ». Але, як свідчать матеріали актових книг, вони, здебільшого, використовувалися для неправомірного утримання. Поширену практику незаконного позбавлення волі в «маєтках панських» ілюструє скарга возного київського воєводства Григорія Чижевича на намісника того ж воєводства Матуша Вороницького, слуги якого прибули до будинку Чижевича й затримали його: «поймавши избывши измордовавши и до его млти кнжати Вороницкого отвели, до двора кнжати его млсти у Кieve где его мст князь Вороницкий на тот час мешкал [...] тогды зарасом кнзь Вороницкий мене казал посадит за шию бобравши и нагого до себе казал из мене на тот же час казал собрат. Взяли з мене напервей яряк каразеевый белый, и шаблю, и поес з мешка [...] и держали мене у ланцуху кольконадцать недель, трохи ме на смерт не замордовав [...] и держачи мене у везеню там же мне бѣючи и мордуючи, каждого дня...». Після того як Чижевича звільнили, слуги Вороницького в рахунок «поланцюжного» ще й забрали його кожух та інші речі [10].

В актових документах нерідко фігурує «казнь местская». Позбавлення волі у виді короткострокового ув'язнення у міській тюрмі, приковування до стовпа ганьби та поміщення в кліть широко застосовувалось у містах, що користувались магдебурзьким правом.

У великих містах, зокрема Києві, Львові, Володимирі, де була і замкова, і міська юрисдикції, діяли й

урядові, й міські ратушні тюрми. У Львові також були місця ув'язнення для представників окремих національностей. Так, в'язниці для русинів розташовувалася поблизу церкви Св. Юра. Братчиків Успенського братства за незначні правопорушення замикали на декілька годин (але не більше доби) у вежі Корнякта. Тюрма для євреїв знаходилася при синагозі Нахмановичів. Міських в'язниць у Львові було декілька: «Доротка», «Шаля», «Весела», «Біла», «Під ангелом» та ін. Вони розташовувалися в підвалах міських укріплень, ратуші, оборонних вежах міських мурів, поблизу адміністративних чи судових приміщень. Міська влада не надто піклувалася про стан тюрем. «Жорстока і брудна в'язниця», «місце смердюче і ледве стерпне» – так в актових документах описується міська в'язниця. Освітлення не було, повітря до камер підземелля ратуші проходило через вузькі вентиляційні ходи, що не давало можливості їх провітрювати. Харчувалися в'язні лише тим, що їм приносили родичі чи знайомі. Цікавий факт, для привілейованих в'язнів не лише варили пиво (як це було в старостинському замку), але й винаймали приватне помешкання. Так, 1578 р. козацький ватажок та молдавський господар Іван Підкова, за браком в'язниці з відповідними умовами, утримувався під вартою в будинку Матвія Корінника [11, с. 16].

В юрисдикції львівського старости перебували замкові тюрми у Високому та Низькому замках. У Високому замку арештанти та засуджені утримувалися у північно-східній, так званій «шляхетській» вежі, що мала 5 поверхів, та південно-східній – «гультьайській». Як видно з назв,

перша призначалася для представників привілейованих станів, друга – для посполитих. У резиденції старости у Низькому замку також були камери для шляхти й посполитих, що розташовувалися в різних вежах. На старостинському дворі злочинців тримали в ланцюгах, прикутих до кам'яних мурів [11, с. 43–49].

Не можна оминати ще одне місце для короткострокового позбавлення волі, що було обов'язковою складовою міського життя, а саме пренгир – стовп ганьби. У Львові на площі Ринок до нього припинали винних у порушенні громадського спокою, інших проступках, а також сварливих жінок й залишали так на декілька годин.

Пренгир також був і на площі перед володимирською ратушею. До її побудови, в'язнів у Володимирі утримували в будинку війта, пекарні його двору та, найчастіше, у міській надбрамній вежі. Наказ володимирського війта про ув'язнення міщанина Каліша Петровича, якого громада відрядила до короля зі скаргою на міський уряд, звучав так: «за горло взяти а до везеня до вежи отвести, на вежу и в ланцухи всадити». На площі біля ринку у коморі, що використовувалася як «казнь месткая», також була «колода» – важкі дубові балки, з'єднані між собою, на стику яких були парні отвори для ніг, а на зовнішній стороні вмонтовані залізні пристрої для жорсткої фіксації рук. Після того як в кінці XVI ст. у Володимирі звели ратушу, під дахом облаштували камеру для підозрюваних шляхетського стану. А власне «турма» чи «казнь местка» знаходилась у підклітці («казнь месткая, де сажают злодеев – под ратушу»). Ще одним місцем, призначеним для тим-

часового утримання, була залізна «кліть» біля фасаду ратуші, в яку поміщали за дрібні провини або розкрадання коштів з міської скарбниці [12].

У Володимирському замку шляхтичів утримували на другому поверсі вежі над замковою хвірткою у «камері» з балконом. На першому поверсі була тюрма для простоліуду. Тюремна вежа Кременецького замку називалась «Куряча ніжка». Саме у ній утримували волинського шляхтича Степана Шумського: «трьома лантухами оковавши і пута на ноги вложивши до ями вежі, де злочинців на смерть саджають, в одній лише кошулі в лютий мороз осадили, і шибеничника якогось утавши до неї вкинули» [13]. У Луцькому замку засуджені за вбивство князів Четвертинських Ярош Семашко і Федір Загорівський повинні були відбувати покарання у виді тюремного ув'язнення упродовж 12 тижнів у різних вежах не виходячи з них «под добрым цнотливым словом», про що окремо було зазначено у рішенні полюбовних суддів [14].

Між старостинською та міською адміністрацією нерідко виникали суперечки з приводу утримання в'язнів. Так, 1585 р. війт, бурмістр і присяжні Києва скаржилися на намісника київського воєводи, що той змушує міський уряд утримувати у магістратській в'язниці 11 козаків, визнаних винними у вбивстві королівського посланця. За наказом гетьмана, вони у супроводі козацької сторожі були направлені «до вряду кгородського Киевського, до везенья, абы были осажены». Але намісник київського воєводства кн. Матуш Вороницький не хотів утримувати їх у замковій в'язниці й у супроводі возного направив до міського уряду

«аби до везенья ратушного осадили и стерегли». Через возного намісник передав: «если тыхъ вязневъ до везенья ратушного не осадите и стерегти не будете, тогда я указал тым козакамъ, абы тыхъ вязнев перед вами, albo перед ратушом поставивши и покинувши». Міський уряд, хоча й протестував проти дій намісника, посилаючись на норми магдебурзького права, все ж змушений був прийняти засуджених до міської в'язниці. Однак урядники просили аби князь «такого безправя чинити не рачиль, а тыхъ вязневъ до мощнейшого везенья осадиль, бо дей въ насъ в Киевскомъ ратушу, яко на Украйни, везенья такъ мощного, яко уъв-ынших местахъ нетъ, бо дей все будоване деревянное досеть слабо и небезпечно». На це кн. Вороницький відповів, що не збирається утримувати в'язнів в урядовій тюрмі, однак пообіцяв надати для сторожі замкових людей «на каждый день и ночь по шести человек» [15].

Висновки. Таким чином, на українських землях у досліджуваний період сформувалася мережа замкових і міських тюрем. Як місця для утримання використовувалися «везенья в имъняхъ паньскихъ». У містах, що користувалися магдебурзьким правом, винних в дрібних правопорушеннях приковували до стов-

па ганьби чи поміщали в кліть. Засуджені чи обвинувачені також могли утримуватися в «колоді» чи ланцюгах, прикутих до стін старостинських замків.

Артикули Статуту 1566 р. вперше в українському праві регламентували устрій замкових урядових в'язниць (тюремних веж) й умови відбування покарання в них. Місця ув'язнення та режим утримання для шляхти й посполитих, як правило, різнилися. Однак Статут 1566 р. встановлював суворіший режим відбування покарання не за становою ознакою, а відповідно до тяжкості вчиненого злочину. Так, особи, які вчинили особливо тяжкі злочини («мужебойци»), навіть якщо вони були шляхетського походження, повинні були відбувати покарання у підземній частині замкової тюремної вежі, яка, користуючись сучасною пенологічною термінологією, повинна була мати «два рівні безпеки»: «верхню» та «нижню» в'язниці. Розширення сфери застосування покарання у виді позбавлення волі у литовсько-польський період зумовило появу в статутах норм, що регламентували питання виконання даного виду покарання, устрою місць утримання в'язнів, їх охорони, фінансово-господарських питань тощо.

Список використаних джерел

1. Демченко Г. В. Наказание по Литовскому статуту. Київ, 1894. 273 с.;
2. Малиновський О. О. Позбавлення волі злочинця в минулому і сучасному. Нарис з історії давньоруського та нового українського права. Україна. 1927. Кн. 3. С. 24–36.
3. Таганцев Н. С. Уголовное право (Общая часть): Ч. 2. По изданию 1902 года URL.: <http://allpravo.ru/library/doc101p0/instrum106/print1013.html>;
4. Тальберг Д. Г. Исторический очерк тюремной реформы и современные системы европейских тюрем. Киев: Унив. тип., 1875. 69 с.;
5. Фойницкий И. Я. Учение о наказании в связи с тюремоведением. СПб. : Типография Министерства путей Сообщения, 1889. 503 с.

6. Єпур М. В. Ув'язнення як вид покарання за литовсько-руським правом. Ольвійський форум – 2011: стратегії України в геополітичному просторі: тези. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. Т. 9. С. 27–28;
7. Кудін С. В. Становлення і розвиток кримінального права України у Х - першій половині XVII ст.: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Кудін Сергій Володимирович. Київ, 2001. 24 с.;
8. Пальченкова В. М. Еволюція тюремного ув'язнення в трьох редакціях Литовських статутів. Держава і регіони. Серія: Право. 2011. №. 2. С. 17–23;
9. Яцишин М. М. Історико-правові засади кримінально-виконавчої політики України: монографія. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 448 с.
10. Статути Великого князівства Литовського: у 3-х т. Т. II: Статут Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юрид. л-ра, 2003. 560 с. Т. III: Статут Великого князівства Литовського Статут Великого князівства Литовського 1588 року: у 2 кн. – Кн.1 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юрид. л-ра, 2004. 672 с.
11. Яковенко Н. М. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. Київ: Критика, 2002. С. 114–115.
12. Львівські буцегарні. URL.: http://lvovtour.blogspot.com/2011/10/blog-post_1275.html
13. Łoziński W. Prawem i lewem; obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku / Łoziński W. Kraków: Wydawn. Literackie, 1957. S. 18–21.
14. Михайловський В. М. Описи кам'янецького та летичівського замків 1613 р. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. Т. 18. На пошану професора В. С. Степанкова. Кам'янець-Подільський, 2008. С. 98–116.
15. Луцька замкова книга 1560–1561 pp. / НАН України, Ін-т укр. мови, Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. С. Грушевського, Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка, Центр. держ. іст. арх. України у м. Києві; підгот. до вид. В. М. Мойсієнко, В. В. Поліщук; [відп. ред. В. В. Німчук]. Луцьк: [б. в.], 2013. 733 с.
16. Акти Житомирського гродського уряду: 1590 р., 1635 р. / упоряд. В. М. Мойсієнко. Житомир: [б. в.], 2004. С. 44–45.
17. Кримінальний світ старого Львова / А. М. Козицький, С. М. Білостоцький. Л. : Афіша, 2001. 230 с.
18. Кравченко В. М. Володимирська ратуша в кінці XVI – на початку XVII ст. Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Історичні науки. Луцьк, 2010. № 22. С. 148–158.
19. Акты Виленской археографической комиссии. Т. II: Акты Брестского земского суда. Вильна, 1867. С. 228–248.
20. Старченко Н. Вбивство князів Четвертинських: судовий процес та змирення на Волині в кінці XVI ст. Соціум. Альманах соціальної історії. Вип. 7. С. 99–100.
21. Архив Юго-Западной России. Ч. 3. Т. 1. Акты о козаках (1500–1648). Київ, 1863. С. 15–18.

O. Sokalska,
*candidate of Law, assistant professor,
chief of general legal disciplines' chair
of the Institute of criminal-Executive Service*

PLACES OF IMPRISONMENT OF CITIES AND COUNTIES ON UKRAINIAN LANDS IN THE SECOND HALF OF THE XVI–XVII CENTURIES

In article standards of the Lithuanian-Russian legislation which regulated purpose of punishment in the form of imprisonment, procedures of serving of imprisonment, the device of places of the maintenance of prisoners are considered.

Complex usage of statutes of Great Lithuanian Duchy 1529, 1566, 1588, crown constitutions and judicial records enabled to trace the evolution of the institution of imprisonment during the XVI century, to determine the purpose of the mentioned penalty, the terms of imprisonment, to outline the range of offenses for commission of which was assumed and the persons to whom applied. Imprisonment as a form of punishment in this period was applied only to the nobility. The maximum term was a year and six weeks. Imprisonment for nobility was, primarily, shameful punishment, that harmed the chivalrous honor. From the end of the XV century one of the main points of aristocratic privileges were provisions, which in modern law is part of the presumption of innocence, namely the impossibility of detention without a court order. Pre-trial detention could be used to not settled nobles, own patril, commercial farmers and townspeople.

Paper investigates the motives for use of imprisonment and pretrial detention, outlines the network of castle and city jails. Reconstructs Old Russ prison and Lithuanian – Russ prison tower based on archaeological data and archival materials. Ancient Russ prisons were of two types: ground slash (porub) and earthen prison – cellar. Keeping criminals in underground cellars complied the mythological notion about imprisonment as a symbol of death. In the second half of the XVI century, accordance with the requirements of statutes of Great Lithuanian Duchy, in Ukrainian counties was formed a system of government prisons that which were located in a specially equipped castle towers. There were two modes of keeping criminals: at the «bottom» of the underground prison tower and at the «top» part. Place and conditions of imprisonment were dependent from the severity of the committed crime.

Analyzes the standards of the Lithuanian-Polish law, which regulated the question of such punishment as imprisonment, detention conditions of prisoners, and principles of the operation of castle prisons.

Key words: *Statutes of the of Grand Duchy of Lithuania; imprisonment; prison tower; city prison.*

Надійшла до редакції 7.09.2017

УДК 343.83

Сушков О. О.,
кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач кафедри вогневої та
спеціальної фізичної підготовки
Інституту кримінально-виконавчої служби

КУЛЬТУРА УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОФІЦЕРА ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У статті подається структурний та функціональний аналіз культури управління як комплексної характеристики умов якісної реалізації управлінської діяльності офіцера Державної пенітенціарної служби України.

До складових культури управління, які утворюють її підґрунтя і характеризують загальну культуру офіцера (тобто визначають його інтелігентність) пропонується відносити обов'язково політичну, мовну, етичну, естетичну, екологічну та фізичну культуру офіцера.

Ключові слова: культура управлінської діяльності; політична культура офіцера; мовна культура; етична культура; естетична культура.

В статье подается структурный и функциональный анализ культуры управления как комплексной характеристики условий качественной реализации управленческой деятельности офицера Государственной пенитенциарной службы Украины.

К составляющим культуры управления, которые образуют ее основу и характеризуют общую культуру офицера, предлагается относить обязательно политическую, языковую, этическую, эстетическую, экологическую и физическую культуру офицера.

Ключевые слова: культура управленческой деятельности; политическая культура офицера; языковая культура; этическая культура; эстетическая культура; экологическая культура; физическая культура.

Постановка проблеми. Реалізуючи положення Концепції державної політики у сфері реформування Державної пенітенціарної служби (ДПтС) України, на заклади пенітенціарної системи покладається відповідальна роль і задача щодо підготовки сучасних висококваліфікованих фахівців – офіцерів внутрішньої служби.

Багаторічний досвід в цій галузі переконливо доводить, що рішення

цих задач тісно пов'язане з розробкою з одного боку, принципово нової моделі управління, а з іншого – формуванням відповідної управлінської еліти.

Під військовою елітою розуміємо потужний контингент високопрофесійних офіцерів, яким притаманні три групи досить розвинутих якостей: природні риси лідера, висока фахова кваліфікація та належна управлінська культура. Зміст першої

групи досить широко розкритий у науковій літературі, тому не будемо на ньому акцентувати увагу. На думку В. Пугачова, зміст першої групи характеризує переважно об'єктивний, тобто незалежний від власної свідомості і психіки характер особистості керівника, його біологічну (стать, вік, стан здоров'я) та емоційно-вольову характеристику [1, с. 122]. До змісту другої групи якостей офіцера, які характеризують його як висококваліфікованого управлінця вчений М. Варій відносить три складові [2, с. 8]. Перша – складається з умінь, які властиві представникам конкретної спеціальності (юрист, психолог, офіцер-вихователь та ін.). Друга – має уміння, які необхідні для управлінської діяльності, а саме: уміння оцінювати соціально-психологічні процеси, що відбуваються в підрозділі, керувати навчально-виховним та виробничим процесом, на високому рівні підтримувати дисципліну, формувати колектив тощо. Третя складова – це вміння, які характеризують офіцера як представника держави у виправних закладах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Культура управління – одна з найважливіших складових нової парадигми управління і визначальний елемент професіоналізму керівника будь-якої ланки. Під культурою управління розуміємо інтегральну характеристику керівника, запропоновану О. Романевським [3, с. 470], яка, на його думку, є невід'ємною складовою професіоналізму і визначає сукупність рис і якостей, внутрішні і зовнішні прояви яких активно сприяють ефективному виконанню управлінських функцій та продуктивному спілкуванню з членами організації різного рівня в

будь-яких обставинах без зайвих психологічних і моральних ускладнень.

Постановка завдання. Розкрити сутність поняття культура управління, яке ще не набуло конкретного наукового визначення, структурного та змістовного аналізу, хоча на інтуїтивно-побутовому рівні – цілком зрозуміле.

Виклад основного матеріалу. У загальному розумінні культура управління, з одного боку, як уже зазначалося, є однією із складових професіоналізму офіцера, а з іншого – це складова таких напрямків загальної культури офіцера, як культура праці та організаційна культура. На відміну від професіоналізму, який характеризує суб'єкт управління, поняття організаційна культура більш стосується об'єкта управління. Їхня організаційна єдність виявляється в тому, що офіцер, як керівник сам формує організаційну культуру, узгоджуючи її зі своїм баченням стратегічних напрямів життєдіяльності підрозділу (частини, з'єднан-ня), перспектив кадрової політики з власним стилем керівництва тощо.

Під організаційною культурою слід розуміти систему нормативно-правових засад, правил, військових традицій і ціннісних орієнтацій, які визначають службові взаємовідносини як між підлеглим особовим складом, так і з прямими (безпосередніми) начальниками офіцера. Тому структурно організаційна культура складається як із формалізованих, регламентованих нормативними документами та військовими статутами прав, повноважень й обов'язків, так і з інтересів, мотивів, психологічного клімату, очікувань, вірувань

керівника й військового колективу. Зовнішні прояви організаційної культури знаходять своє вираження в таких атрибутах військової організації, як бойовий прапор, емблема, кімната бойової слави, історичний формуляр військової частини (з'єднання), союз ветеранів, належність до певного виду (роду) ЗС, а також особистий авторитет командира.

Отже, культура управління, як комплексна характеристика якісного здійснення управлінської діяльності офіцера, має достатньо складну внутрішню структуру та істотно залежить від загальної культури офіцера, його природних якостей, обраного ним стилю управління. До складових культури управління, які утворюють її підґрунтя і характеризують загальну культуру офіцера (тобто визначають його інтелігентність) слід обов'язково віднести політичну, мовну, етичну, естетичну, екологічну та фізичну культуру офіцера. Більш детально розглянемо кожен із наведених складових культури управління.

Політична культура полягає в умінні орієнтуватися у перебігові подій, виявляти визначальні тенденції у складному комплексі різноманітних і суперечливих суспільно-політичних процесів. Це уміння дозволяє офіцерові аналізувати із системних позицій будь-яку складну ситуацію, прогнозувати ймовірні напрями і шляхи її еволюції і у відповідності з ними формувати й реалізувати ефективну стратегію своєї діяльності щодо вдосконалення навчально-виховного процесу у підрозділі (частині, з'єднанні).

Мовна культура – досить широке поняття. Воно полягає не тільки у чіткій і правильній побудові фраз,

хоча й це є дуже важливим. Мовна культура характеризує наявність у офіцера багатого словникового запасу, який не обмежується фаховою лексикою, а свідчить про великий кругозір та широку ерудицію офіцера. Вона також полягає у категоричному уникненні брутальності, сленгу, так званої ненормативної лексики. Керівник у своєму арсеналі використовує як вербальні (від лат. *verbalis* – усний, словесний), так і невербальні засоби спілкування. Мова в її усній або письмовій формах використовується керівником як основний канал передачі (із семантичного боку) інформації, змісту цілей, завдань і способів діяльності. У мовному звертанні важлива не тільки сама суть (семантика) тексту, але й підтекст, який виражається інтонацією: одне й те ж слово можна вимовити ввічливо, з повагою, а можна – зі злістю й сердито. Володіння невербальними засобами – інтонацією та пантомімою відіграє дуже важливе значення в процесі передачі інформації. У світлі інтеграційних процесів нашої держави у європейське та світове співтовариство до сучасного українського офіцера постає вимога володіння однією (двома) іноземними мовами.

Етична культура являє собою певну сукупність норм повсякденного поведіння офіцера у його професійній діяльності, спілкуванні й поведінці, а також у прояві почуттів. Вона є відображенням його індивідуального сприйняття морально-етичної парадигми суспільства і слугує своєрідним компасом у конкретній реалізації управлінського спілкування. Етична культура, звичайно, базується на морально-етичних принципах та життєвих цінностях

офіцера і являє собою спосіб реалізації його ставлення до інших людей. Водночас, етична культура офіцера тісно пов'язана з поняттям службовий етикет. Службовий етикет – це сукупність норм та правил досконалої в плані морально-естетичної поведінки працівників у всіх сферах їх життєдіяльності [4, с. 50].

Естетична культура офіцера хоча й опосередковано впливає на якість та ефективність виконання ним управлінських функцій, але безпосередньо впливає на такі вагомні показники як штабна культура офіцера, його зовнішній вигляд, на формування культури умов служби, на елементи внутрішнього порядку у підрозділі (частині, з'єднанні).

Усе більш важливого значення набуває екологічна культура офіцера, яка не просто визначає традиційно дещо спрощене розуміння охорони довкілля, а виходить із глибокого загально-філософського погляду на необхідність гармонізації відносин у системі «людина-природа-техносфера». Іншими словами, офіцер повинен зіставляти всі свої управлінські рішення з їх можливими наслідками для навколишнього природного середовища, а через нього й на умови життєдіяльності не тільки сьогодення, а й на майбутнє.

Фізична культура традиційно у ДПтСУ вважається необхідним атрибутом офіцера. Важкі умови проходження військової служби вимагають не тільки від офіцерів, але й від іншої категорії працівників ДПтСУ, досконалого володіння фізичною культурою, дотримуючись здорового способу життя. Реалії сьогодення щодо низького грошового забезпечення офіцерського складу ДПтСУ, безумовно, негативно впливають як

на мотиваційну сферу престижу служби взагалі, так і на морально-психологічний стан офіцерського корпусу зокрема. Незадовільні житлові умови, зростання кількості шлюбних розлучень, відсутність належних умов життєдіяльності в окремих військових гарнізонах – часто ведуть до зростання таких негативних соціальних чинників, як алкоголізм, наркоманія, венеричні захворювання, а останнім часом – випадки захворюваності на СНІД. Тому формування установки на здоровий спосіб життя є головним пріоритетом офіцера будь-якої управлінської ланки.

Отже, розглянуті вище складові культури управління характеризують загальну культуру офіцера.

Серед інших основних компонентів культури управлінської діяльності офіцера, які забезпечують її ефективність є: педагогічна, психологічна, правова, організаційна, інформаційна культура, культура роботи з документами і ділового спілкування, а також культура паблік рілейшинз.

Сутність педагогічної культури управлінської діяльності офіцера, на думку автора, полягає у його педагогічних умінь впливати як на навчально-виховний процес, так і здійснювати кадрову політику у своєму підрозділі. В.Якунін, характеризуючи педагогічні умінь управлінця, об'єднує їх у такі блоки: проєктивний (умінь цілеспрямовування), інформаційний, прогностичний, конструктивний (умінь приймати управлінське рішення), організаторський, комунікативний, контрольно-оцінний та коригуючий [5, с. 294].

Сутність психологічної культури управлінця, як вважає О.Рома-

новський, є досить багатогранною. По-перше, керівник повинен бути тонким психологом, розуміти реакцію кожного підлеглого на свої слова, дії чи наміри. По-друге, йому потрібно розуміти психологічний стан співрозмовника і відповідно до цього обирати стиль поведінки і спілкування. По-третє, він безпосередньо повинен управляти психологічним кліматом у колективі з тим, щоб максимально можливою мірою сприяти творчій натхненній службі кожного підлеглого [3, с. 482].

Правова культура офіцера свідчить про володіння ним системою нормативно-правових знань, умінь та їх практичного використання у своїй управлінській діяльності.

Організаційна культура офіцера полягає як у чіткій організації діяльності підлеглого особового складу в ході вирішення завдань бойової та мобілізаційної готовності, так і під час планування та проведення службових заходів, нарад. Офіцер-управлінець з розвинутою організаційною культурою завжди планує свою діяльність, аналізує ситуації, що складаються в ході службової діяльності та прогнозує можливі варіанти їх розвитку. Його накази і розпорядження завжди чіткі, лаконічні, а управлінське рішення характеризується глибокою обґрунтованістю, виступи на службових нарадах актуальні і завжди з дотриманням регламенту виступу. Підрозділ (частина, з'єднання) являють собою нелінійну складну соціальну систему, яка спроможна самоорганізовувати себе, а завдання професійного керівника полягає у правильній ініціації бажаної для організації тенденції позитивного саморозвитку [6, с. 48].

Інформаційна культура є найбільш динамічною складовою культури управління офіцера. Прийняття кожного важливого управлінського рішення вимагає від нього врахування великих обсягів різноманітної інформації та відповідної її обробки. У сучасних умовах офіцеру дуже важко приймати ефективні рішення без системного аналізу проблемної ситуації та розгляду всієї множини показників стану підрозділу (частини, з'єднання) і зовнішніх середовищ. Важливим елементом інформаційної культури керівника є володіння навичками роботи з ЕОМ.

Культура роботи з документами є чи не найскладнішим елементом управлінської діяльності для багатьох керівників. Ця важлива, але досить копітка робота найчастіше суперечить більшості динамічних особистостей керівників, які є лідерами від природи. Саме тому досвідчений керівник делегує цю функцію висококваліфікованому підлеглому офіцерові, який і забезпечує належну культуру роботи з документами. Правильно відпрацьований, оформлений та своєчасно доведений до виконавців документ значно полегшує управління, допомагає командирові та штабу швидше організовувати збір даних про обстановку, прийняти оптимальне рішення.

Знати призначення, правила розробки і оформлення оперативних (бойових) документів, вимоги, що висуваються до їх розробки – важливий обов'язок кожного офіцера [7, с. 3].

Спілкування керівника – це процес передачі та отримання інформації з метою впливу на стан і дії членів організації. Тому сутність культури ділового спілкування полягає

у правильній побудові взаємовідносин керівника як з усією організацією, так і з окремим її членом.

На думку вчених А. Бандурки, С. Бочарова, Є. Землянської, керівник повинен володіти такими основними функціями спілкування: інформаційною (передача та отримання інформації), пізнавальною (активний пошук інформації, вміння її здобувати), розвиваючою (педагогічний аспект впливу на підлеглих з метою виховання у них бажаних професійних і особистісних аспектів), емоційною (обмін емоціями, передача психічних станів) [8, с. 209].

Культура телефонних розмов має також важливе місце у структурі управлінського спілкування.

Телефонний зв'язок – важливий засіб підвищення ефективності управлінської діяльності, оперативного ділового спілкування, але при неправильному користуванні ним, він стає джерелом перешкод та відволікань. Але не відповідати на телефонні дзвінки – це також не уникнення проблем. По-перше, це може бути дзвінок від прямого або безпосереднього командира (начальника). По-друге, при відсутності відповіді буде дзвінок товаришам по службі, які передадуть отриману для вас інформацію, але при цьому можливі втрати деякої інформації і часу. По-третє, телефонний дзвінок, залишений без відповіді, змусить вас і того, хто телефонував ще раз витратити на це час. Якщо керівник відсутній в кабінеті або зайнятий в цей час, замість нього повинен відповідати заступник або черговий. Форма такої відповіді повинна бути заздалегідь відпрацьованою. Якщо офіцер, який має мобільний телефон, дав його номер своєму прямому (безпо-

середньому) начальникові, то він, звичайно, повинен відповідати на дзвінки останнього. Якщо ж ваш товариш по службі дає вам номер свого мобільного телефону, то телефонувати по ньому слід тільки у невідкладних випадках, коли ця інформація буде вкрай необхідною самому власникові мобільного телефону, а інших засобів донесення такої інформації немає.

Одним із найважливіших складових культури управлінської діяльності офіцера є культура організації та проведення службових нарад. Службова нарада – це найпоширеніша форма управління підрозділом (частиною, з'єднанням), службою (відділом, відділенням) та один із способів підготовки управлінського рішення. На цей вид діяльності командири і начальники витрачають багато службового часу.

З метою підвищення ефективності службових нарад необхідно перш за все враховувати під час підготовки ступінь важливості, характер питань, які обговорюються, призначення, психологічні особливості проведення таких заходів. За ступенем плановості розрізняють планові і позапланові наради. Практика управлінської діяльності показує, що хоча найбільшою ефективністю є планові службові наради, які дозволяють їх учасникам раціонально планувати свій службовий час і заздалегідь підготуватись до обговорення конкретних питань, але доля позапланових нарад залишається великою. Зловживання позаплановими службовими нарадами призводить до великих і небажаних втрат службового часу підлеглих, дезорганізовує їх роботу і негативно впливає на авторитет керівника та

стиль його управління. Офіцер із належною культурою управління завжди намагається планувати службові наради у суворій відповідності до загального календарного плану заходів або типового розподілу службового часу. Поточні наради призначені для обговорення переліку різноманітних питань, оцінки різних сторін стану об'єкта управління на поточний момент. Цільові, як правило, проводяться за одним або групою взаємопов'язаних службових питань, що мають спільну мету. За призначенням службові наради бувають трьох типів: інформаційні, оперативні і дискусійні. Наради інформаційного (інструктивного) типу проводяться з метою оперативного одночасного доведення інформації (указівок) до всіх учасників наради. Оперативні ж проводяться для обміну інформацією між усіма учасниками з метою конкретизації оцінки подальшого управління оргсистемою при виконанні конкретного поточного завдання. Дискусійні службові наради проводяться з метою колективного обговорення наявних проблем. Таким чином, на інформаційних нарадах інформація спрямована від керівника до підлеглих, на оперативних – між усіма учасниками наради, а на дискусійних – переважно від учасників до керівника. Офіцерові слід пам'ятати, що доведення наказів, постановка завдань, інформування не є службовою нарадою.

Офіцеру під час підготовки та проведення службових нарад, на думку учених Ф. Тонкіх і Ю. Фокіна, варто дотримуватися таких рекомендацій:

постановка завдань кожному учасникові службової наради буде

раціональнішою (якщо пам'ятати, що в цей час решта учасників будуть чекати своєї черги), якщо заздалегідь підготувати тези або перелік завдань на нараду кожному її учаснику і роздати до наради;

для участі в роботі оперативних нарад з тематикою, яка повторюється (наради з планування, підведення підсумків роботи тощо) раціональнішим буде запрошувати обмежений контингент осіб;

при проведенні дискусійних нарад бажано завчасно ознайомити учасників з питаннями, які підлягають обговоренню;

на службовій нараді необхідно підтримувати ділову атмосферу, яка дозволяла б кожному внести свої пропозиції (кожний, хто виступає повинен бути впевненим у своїх можливостях, відвертим і щирим);

службова нарада повинна починатися вчасно. Керівник із належним рівнем культури управління ніколи не спізнюється на службову нараду і вимагає цього від підлеглих [9, с. 155–156].

Порушення наведених рекомендацій часто веде до небажаних наслідків у стосунках, що наприкінці позначається на ефективності усієї управлінської діяльності керівника.

Зростання уваги ділових, політичних і суспільних кіл, у тому числі Збройних Сил, до сфери «паблік рілейшнз» як в усьому світі, так і в Україні останніми роками ґрунтується на корінних змінах у структурі та політиці соціальних інститутів нашої держави, тому одним із визначних елементів професіоналізму сучасного військового керівника є культура взаємозв'язку із паблік рілейшенз. Тому виникає необхідність, на думку

автора, більш детально зупинитись на цій проблемі.

Public Relations (зв'язки, відносини з громадськістю) – самостійна функція управлінської діяльності з питань встановлення та підтримання комунікацій між організацією та громадськістю.

Комунікація (лат. communicatio, від communico – роблю спільним, зв'язую, спілкуюсь) – спілкування, передавання інформації від людини до людини або за допомогою засобів масового інформування.

ДПтСУ, з метою формування громадської думки, як соціальний інститут у структурі держави, останнім часом також застосовують власні засоби масової інформації й такі види ПР, як прес-конференції, брифінги, моніторинги, прийомы, презентації, відвідування, «круглі столи» та ін.

Декілька важливих порад командирові (начальникові) як давати інтерв'ю. Інтерв'ю (англ. interview = inter між + view точка зору) – жанр публіцистики, призначений для поширення інформації у засобах масової інформації, бесіда журналіста з одним або кількома особами стосовно будь-яких актуальних питань.

Як показує практика, більшість командирів (начальників) незнайомі із ситуацією надання інтерв'ю ЗМІ, або почувають себе недостатньо комфортно. Журналісти часто задають багато цікавих, несподіваних і зухвалих запитань. Дотримання наступних правил підготовки до інтерв'ю дозволяє використовувати його в інтересах військової частини (з'єднання, об'єднання) та ЗС взагалі і того, хто дає інтерв'ю, якнайкраще [10, с. 25–28].

1. Офіцер, який дає інтерв'ю, повинен бути ретельно підготовле-

ним письмово, або усно до інтерв'ю. Важливо знати, що інтерв'юєр пише, для кого і яка його точка зору за даних питань.

2. Почувайте себе природно і вільно. Пам'ятайте, що інтерв'юєр теж людина і просто намагається добре виконати власну роботу. Побудова відносин на підґрунті взаєморозуміння допомагає інтерв'ю.

3. Відповідайте на питання коротко і прямо. Доповідач не повинен забиратися в предметні галузі, у яких він чогось не розуміє. Ситуація може скластися небезпечною і контрпродуктивною, коли слова будуть подані в надрукованому вигляді.

4. Необов'язково відповідати на кожне запитання. Якщо представник мас медіа запитує, це не означає, що ви зобов'язані відповідати. Відповісти слід лише на ті питання, з якими ви можете справитися.

5. Блефувати і вводити в оману не варто. Якщо кореспондент задає питання, на які Ви не можете відповісти, визнайте це. Якщо хто-небудь в організації більш обізнаний у конкретному питанні, офіцер повинен визначити це і «дистати» відповідь.

6. Наводьте факти й ілюструйте загальні твердження. Факти і приклади підтримують авторитетність заяв. Керівник повинен забезпечити такою інформаційною підтримкою всі специфічні положення своєї позиції.

7. Якщо репортерів в процесі інтерв'ю обіцяна додаткова інформація, надайте її без зволікань. Репортер знаходиться під пресом тимчасових вимог і має потребу в швидкому отриманні інформації для витримання термінів публікації. Забувши надати обіцяну інформацію, доповідач може зіткнутися з проблемами її

відсутності у вже опублікованому інтерв'ю.

Висновки. Розглянуті нами структурні компоненти культури управлінської діяльності офіцера ДПтСУ, безперечно, не обмежуються лише наведеним переліком, а ті, що були розглянуті, безумовно значно ширші змістовно та істотно більш складні структурно. Основною метою аналізу структури культури управління є проблема врахування її результатів у навчально-виховному

процесі Інституту кримінально-виконавчої служби ДПтС України, тобто пошук ефективних шляхів і засобів формування у майбутнього офіцера належної культури управління.

Головним висновком є необхідність підготовки сучасного офіцера-вихователя до складного та динамічного характеру служби на будь-яких управлінських посадах.

Список використаних джерел

1. Пугачёв В. П. Руководство персоналом организации: учебник. М.: Аспект Пресс, 1999. 279 с.
2. Варій М. Й. Підготовка курсантів до управлінської діяльності. *Військо України*. 1996. № 7–8. С. 8–9.
3. Романевський О. Культура управління як визначальний елемент професіоналізму керівника. *Польсько-український журнал «Професійна освіта: педагогіка і психологія»*. Чекстон: Вид-во Вищої педагогічної школи. 2001. № 3. С. 467–483.
4. Словник-довідник воєнних понять та категорій. *Суспільні науки*. Київ: ВІТ та ІНТУ «КПІ», 2001. 132 с.
5. Якунин В. А. Педагогическая психология: учеб. пособие. 2-е изд. СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2000. 349 с.
6. Колпаков В. М. Методы управления: учеб. пособие. Киев: МАУП, 1997. 160 с.
7. Правила розробки та оформлення оперативних (бойових) документів. Київ: АЗСУ, 1997. 144 с.
8. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Психология управления. Харьков: ООО «Фортуна-пресс», 1998. 464 с.
9. Тонких Ф. П., Фокин Ю. Г. Как вы управляете? Психологические аспекты повседневной управленческой деятельности офицера. М.: Воениздат, 1984. 190 с.
10. Боровок Т. І. Взаємозв'язок військової організації з засобами масової інформації на сучасному етапі будівництва Збройних Сил України. *Журналіст України*. 2000. № 11. С. 25–29.

O. Sushkov,

Ph.D., senior science-officer-term, head of the fire and special physical training of the Institute of criminal-Executive Service

CULTURE OF MANAGEMENT OFFICER STATE PENITENTIARY SERVICE UKRAINE

The article provides a structural and functional analysis of management culture as a complex characteristic of the conditions for the qualitative implementa-

tion of managerial activities of an officer of the State Penitentiary Service of Ukraine.

To the components of the management culture that form its basis and characterize the general culture of the officer, it is proposed to refer necessarily the political, linguistic, ethical, aesthetic, ecological and physical culture of the officer.

Culture management as a comprehensive description of quality management implementation officer has quite a complex internal structure and essentially depends on the general culture officer, its natural qualities, his chosen management style. To the management culture components that form its foundation and characterize the general culture officer (ie define its intelligence) be sure to include political, linguistic, ethical, aesthetic, ecological and physical training officer. More details look at each of these components of management culture.

Political culture is the ability to navigate the course of events, to identify definitive trends in the complex set of diverse and conflicting social and political processes.

Language culture – rather broad concept. It is not only clear and correct construction of sentences, although this is very important. Language culture characterized by the presence of an officer of the rich vocabulary that is not limited to professional vocabularies, and indicates a great outlook and broad erudition officer. She is categorical avoid rudeness, slang, called profanity.

Ethical Culture is a set of rules of everyday behavior officer in his professional work, communication and behavior, as well as the expression of feelings. It is a reflection of his individual perceptions of the moral and ethical paradigm of society and serves as a compass in a specific implementation of management communication.

All the more important to the ecological culture officer, which not only defines the traditionally somewhat simplified understanding of the environment, and thus of profound general philosophical view of the need for harmonization of relations in the system «man-nature-technosphere». In other words, the officer should compare all your management decisions on their possible effects on the environment, and through him, and the conditions of life not only for today but for the future.

Physical education in DPtSU traditionally considered a necessary attribute officer. Difficult conditions of military service required not only to officers but also other categories of workers DPtSU, fluency in physical education, following a healthy lifestyle.

Other major components of culture management officer, to ensure its effectiveness are: pedagogical, psychological, legal, organizational, information culture, the culture of the documents and business communication, culture and public relations.

Key words: *culture management activities; political culture officer; language culture; ethical culture; aesthetic culture.*

Надійшла до редакції 18.09.2017

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ

УДК: 349.2

*Білик О. А.,
аспірант кафедри трудового права та
права соціального забезпечення КНУ
імені Тараса Шевченка*

СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЧАСТКОВОГО БЕЗРОБІТТЯ

У статті наведено авторське визначення системи принципів правового регулювання часткового безробіття. Розкрито види таких принципів правового регулювання часткового безробіття і охарактеризовано сутність кожного з них.

Ключові слова: *система; принцип; правове регулювання; часткове безробіття.*

В статті приведено авторское определение системы принципов правового регулирования частичной безработицы. Раскрыты виды таких принципов правового регулирования частичной безработицы и охарактеризованы сущность каждого из них.

Ключевые слова: *система; принцип; правовое регулирование; частичная безработица.*

Постановка проблеми. Часткове безробіття характеризується тим, що певна частина людей, що працюють меншу кількість годин, ніж передбачено нормативними актами або які знаходяться у вимушеній відпустці без збереження заробітної плати, займаються трудовою діяльністю поза рамками офіційного їх обліку як повністю зайнятих. Таке явище набуло таких масштабів поширення, що у липні 2012 року стало офіційно визнаватися на рівні законодавчих актів. Так, в Законі України «Про зайнятість населення» в п. 24 ст. 1 часткове безробіття визначається як вимушене тимчасове скорочення передбаченої законодавством тривалості робочого часу у зв'язку із

зупиненням (скороченням) виробництва продукції з причин економічного, технологічного і структурного характеру без припинення трудових відносин [1]. В подальшому прийняття Порядку надання допомоги по частковому безробіттю [2] все ж не вирішило проблему зниження рівня частково безробітних осіб. Причина такої невтішної ситуації криється насамперед у відсутності чітко визначених принципів здійснення правового регулювання часткового безробіття на загальнодержавному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання стосовно правового регулювання безробіття, свого часу були предметом дослі-

джень В. Б. Авер'янова, Ю. П. Битяка, Д. М. Бахраха, М. І. Іншина, П. Д. Пилипенка, С. М. Прилипка, В. І. Прокопенка, О. І. Процевського, О. М. Ярошенка та інших вчених. Зазначені науковці здійснили значний внесок в наукову доктрину трудового права щодо напрацювання основних теоретичних положень з дослідження вищевказаної проблематики.

Постановка завдання. Незважаючи на певну скептичність юристів-практиків, пропозиція визначення чіткого переліку принципів правового регулювання часткового безробіття, на наш погляд, є цілком виправданою, оскільки саме це поняття є вихідним, базовою категорією, що в подальшому значною мірою формує сутність інших понять, таких як завдання, функції та повноваження відповідних уповноважених органів державної влади у сфері боротьби з частковим безробіттям. Більше того в практичній діяльності саме чітко визначені і законодавчо закріплені принципи правового регулювання часткового безробіття слугують певним орієнтиром для чіткого розподілу повноважень різних органів, що діють у визначеній сфері.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з цим з метою загального підвищення ефективності діяльності з боротьби з масовими проявами часткового безробіття видається необхідним встановлення сутності та уточнення загальної характеристики системи принципів правового регулювання часткового безробіття, визначення їх місця ролі у державній політиці зайнятості населення, оскільки від відповідності принципам та основним ідеям діяльності державних органів зайнятості як головних

суб'єктів боротьби з масовими проявами часткового безробіття напряму залежить результативність та продуктивність системи зайнятості в цілому. Вирішенням цих завдань і обумовлюється актуальність нашого дослідження, яка крім іншого полягає у нагальній необхідності вироблення дієвої державної політики зайнятості, де пріоритетне значення повинно надаватися питанню здійснення ефективної боротьби з масовими проявами часткового безробіття.

Метою дослідження є розкриття сутності та аналіз такого поняття як «система принципів правового регулювання часткового безробіття», встановлення чітких критеріїв класифікації принципів правового регулювання часткового безробіття.

Система принципів правового регулювання часткового безробіття – це чітко структуровані та взаємопов'язані найбільш загальні, основоположні, імперативні правила, стандарти та вимоги, які ставляться до діяльності спеціально уповноважених державних органів у сфері забезпечення зайнятості населення з приводу здійснення такими органами державно-владного впливу на відносини зайнятості населення, що виникають під час вимушеного тимчасового скорочення встановленої законом тривалості робочого часу найманих на підставі трудових договорів (контрактів) працівників, що супроводжується втратою значної частини нормативно передбаченого заробітку у зв'язку з тимчасовим та невідворотним припиненням виробництва без переривання трудових відносин через причини екологічного, технологічного, структурного чи аналогічного характеру.

Найоптимальнішим варіантом класифікації принципів правового регулювання часткового безробіття слід вважати таку:

1) **загальні або конституційні принципи** правового регулювання протидії безробіттю та сприяння зайнятості населення, тобто ті, які закріплені в Основному Законі держави та опосередковано стосуються діяльності всіх без винятку органів державної влади (принцип законності; принцип пріоритету прав та свобод людини; свобода праці та заборона примусової праці; рівність прав і можливостей та заборона дискримінації у сфері праці; принцип гідної винагороди за працю, заборона усіх форм дискримінації у сфері праці; право на соціальний захист у випадку безробіття);

2) **галузеві принципи правового регулювання зайнятості населення**, тобто ті, які визначають загальні засади діяльності державної політики у сфері зайнятості (пріоритетності забезпечення повної, продуктивної та вільно обраної зайнятості в процесі реалізації активної соціально-економічної політики держави; відповідальності держави за формування та реалізацію політики у сфері зайнятості населення; забезпечення рівних можливостей населення у реалізації конституційного права на працю; сприяння ефективному використанню трудового потенціалу та забезпечення соціального захисту населення від безробіття);

3) **принципи, які характеризують виключно специфіку правового регулювання часткового безробіття:**

– принцип загальності захисту від часткового безробіття;

– принцип універсальності та адресності допомоги по частковому безробіттю;

– принцип активної політики у сфері часткового безробіття;

– принцип високої професійної мобільності трудових ресурсів;

– принцип високої територіальної мобільності трудових ресурсів;

– принцип оптимального поєднання централізованого та децентралізованого, законодавчого та договірної регулювання відносин щодо соціального захисту населення від часткового безробіття.

Основоположним принципом правового регулювання часткового безробіття слід вважати **принцип загальності захисту від часткового безробіття**. Він впливає зі змісту ст. 46 Конституції України [3], яка гарантує кожному право на соціальний захист від безробіття. Наведене положення слід трактувати широко і його дію слід поширювати і на випадки виникнення часткового безробіття, оскільки часткове безробіття, як і безробіття загалом, настає з незалежних від особи обставин, а тому повинно бути врегульовано за допомогою державно-владних способів та методів.

Це право може бути реалізоване будь-якою особою (як громадянином, так і особою без громадянства) не залежно від його ставлення до зайнятості. Статус особи на ринку праці як частково безробітної є визначальним фактором для реалізації цього права, та зумовлює способи такого захисту.

Законодавчо закріпленням способом захисту від часткового безробіття є виплата грошової допомоги по частковому безробіттю.

Саме тому другим за порядком є **принцип універсальності та адресності допомоги по частковому безробіттю**. Варто зауважити, що вказаний принцип є одним з базових принципів регулювання грошових допомог взагалі, а тому за своїм характером є міжгалузевим. Вказаний принцип відображає специфіку виплати всіх видів державних допомог, в тому числі і у зв'язку з частковим безробіттям.

Універсальність передбачає виникнення права на допомогу із моменту настання зупинення (скорочення) виробництва, що в свою чергу є причиною вимушеного переходу працівників на неповний робочий день та втрати значної частини заробітку. З цього приводу слід зауважити, що сам факт настання ризику зупинення (скорочення) виробництва не є достатньо для звернення особи до відповідних органів за допомогою. Універсальність в такому контексті означає беззаперечну та безперешкодну можливість звернення в першу чергу роботодавця за допомогою до відповідних державних структур та відповідно її негайну виплату всім без винятку працівникам, які опинилися в стані часткового безробіття. Тобто, принципу універсальності притаманна так звана матеріальна складова, коли для його реалізації необхідна наявність цілком реальних причин та факторів.

Адресність допомоги по безробіттю зумовлює необхідність врахування окрім головної обставини – зупинення (скорочення) виробництва, деяких інших додаткових обставин. Такі додаткові обставини визначені в п. 1.4 та 1.5 Порядку надання допомоги по частковому безробіттю [2]. Ними, зокрема, є:

– відсутність заборгованості з виплати заробітної плати, що виникла до зупинення (скорочення) виробництва;

– відсутність непогашеної заборгованості щодо сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття;

– відсутність неспланих фінансових санкцій за недодержання норм Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» та (або) Закону України «Про зайнятість населення»;

– наявність страхового стажу у працівника не менше шести місяців протягом 12 місяців, які передували місяцю, в якому почалося скорочення передбаченої законодавством тривалості робочого часу;

– сплата єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування в розмірі, не меншому, ніж мінімальний розмір страхового внеску;

– скорочення тривалості робочого часу на 50 і більше відсотків на місяць.

Урахування всіх вищеописаних обставин у їх сукупності є необхідною умовою та змістовною характеристикою принципу адресності, оскільки вони фактично слугують так званими «фільтрами» для відсіву тих осіб, які не є частково безробітними, а такими, які обрали собі добровільно (за договором) неповну форму зайнятості.

Особливість природи принципу адресності допомоги по безробіттю зумовлює недостатня (неповна) матеріальна незабезпеченість особи. За цією обставиною допомога по

безробіттю є чітко адресною допомогою, яка надається територіальними органами Державної служби зайнятості у районах, містах, районах у містах підприємству для виплати застрахованим особам (працівникам) у разі втрати ними частини заробітної плати внаслідок вимушеного скорочення передбаченої законодавством тривалості робочого часу у зв'язку із зупиненням (скороченням) виробництва продукції без припинення трудових відносин.

Нормативне закріплення і головне реалізації принципів універсальності та адресності допомоги по безробіттю є тими ефективними важелями впливу держави на процеси регулювання та стабілізування зокрема негативних явищ, які виникають на ринку праці в сучасних умовах розвитку економічної системи держави.

Наступним принципом правового регулювання часткового безробіття ми визначили **принцип активної державної політики у сфері часткового безробіття**.

Проблема часткового безробіття, або іншими словами формальної зайнятості, – одна з найважливіших соціально-економічних проблем перехідної економіки. На сьогоднішній день державна політика у сфері правового регулювання часткового безробіття, як і в сфері зайнятості загалом, характеризується ознакою пасивності, яка полягає насамперед у здійсненні сукупності заходів, які спрямовані на пом'якшення негативних наслідків часткового безробіття і полягає у виплаті допомоги по частковому безробіттю.

Заміна пасивного спрямування правового регулювання часткового безробіття на активну політику, в

першу чергу, позитивно вплине на проблему формальної зайнятості населення. За своєю суттю вона є сукупністю правових, організаційних і економічних заходів, проведених державою з метою зниження рівня часткового безробіття.

Така політика структурно складається із заходів, пов'язаних з запобіганням простою підприємств та відповідно наступним звільненням працівників, збереженням робочих місць, навчанням, перепідготовкою й підвищенням кваліфікації осіб, що шукають роботу, активним пошуком і підбором робочих місць; створенням нових робочих місць; організацією нових робочих місць через систему суспільних робіт. Головною метою активної політики у сфері правового регулювання часткового безробіття є сприяння якнайшвидшому поверненню працівників до роботи в умовах повного робочого дня та повної оплати праці.

Активна політика головним чином не спрямована на підтримку існування тих, хто втратив можливість працювати законодавчо визначену тривалість робочого часу. Головним завданням активної політики у сфері правового регулювання часткового безробіття є заохочення активності кожного працівника, який вимушений працювати з значною втратою заробітку, спрямовану на пошук іншого робочого місця з повною зайнятістю, що у свою чергу скорочує його залежність від політики підтримки доходів за рахунок допомоги по частковому безробіттю, що в кінцевому рахунку позитивно впливає на зменшення витрат державного бюджету, збільшення продуктивності праці, а отже сприяє структурній перебудові економі-

ки. Проведення активної державної політики зайнятості населення здійснюється шляхом розробки й реалізації окремих положень в рамках державних програм зайнятості.

Зростаючі масштаби часткового безробіття свідчать про недосконалість законодавчої та правової бази у трудовій сфері, забезпечувати яку покликана держава. Саме на вдосконалення правової бази, де ключову роль відіграє державна політика у сфері правового регулювання часткового безробіття, повинні бути спрямовані всі інструменти правового впливу держави.

Принцип високої професійної мобільності трудових ресурсів. Частково про цей принцип вже було сказано в межах аналізу принципу активної політики правового регулювання часткового безробіття. Так, одним із чинників підвищення ефективності та ціни праці, прискорення прогресивних структурних зрушень у сфері зайнятості та формування активного і конкурентоспроможного працівника є реформування системи професійної освіти всіх рівнів, розвитку системи неперервної професійної освіти, системи професійної підготовки та перепідготовки кадрів з урахуванням визначення державних пріоритетів розвитку економіки, що передбачає: розвиток внутрішньо-виробничого навчання працівників організаціями, а також розвиток професійної мобільності на основі підвищення кваліфікації, безперервного навчання і перенавчання, що дозволить працівникам підвищити свою конкурентоспроможність на ринку праці, реалізувати свій трудовий потенціал в секторах економіки, які найбільш динамічно розвиваються, у відповідності з попитом.

Тільки активність та висока професійна мобільність працівників, які стали об'єктами часткового безробіття, зможе подолати негативні наслідки вимушеної праці неповний робочий час.

Принцип високої територіальної мобільності трудових ресурсів.

Головною особливістю українського ринку праці є те, що, як і в радянські часи, в країні як і раніше існує у великих масштабах часткове безробіття. Прагнення до підвищення власної конкурентоспроможності на внутрішньому ринку праці, досить часто виникає у людей, охоплених частковим безробіттям, тобто формально зайнятих у виробництві, але які у зв'язку з кризовим станом підприємства можуть стати реальними безробітними в будь-який момент.

Більшість людей, охоплених частковим безробіттям, не звільняються з підприємств в надії на стабілізацію ситуації і відродження виробництва, все ж висловлюють готовність до пошуку суміжній, другої роботи, яка допомогла б пережити важкі кризові часи. У випадку, коли сумісництво оформляється на тимчасових умовах, працівник перебуває на периферії робочої сили підприємства. В умовах успішної співпраці з новою організацією, коли робоче місце відповідає професійно-кваліфікаційним характеристикам працівника і не вимагає його перепідготовки, суміжна діяльність може трансформуватися в основну.

Принцип високої територіальної мобільності трудових ресурсів включає в себе громіздку програму реформування системи державної соціальної підтримки частково безробітних осіб з метою стимулювання

їх до активного пошуку роботи, використовуючи нові інформаційні можливості, а також забезпечення доступності інформаційних ресурсів у сфері зайнятості населення. Важливим змістовним елементом принципу високої територіальної мобільності трудових ресурсів є створення механізму інформування населення про можливості працевлаштування в різних регіонах України, насамперед у рамках великих інвестиційних проєктів, пріоритетних національних проєктів, державних цільових програм. Досліджуваний принцип також включає в себе забезпечення формування механізмів здійснення заходів з розвитку трудових ресурсів органами державної влади, а також здійснення комплексу заходів щодо сприяння внутрішньої трудової міграції, включаючи вдосконалення системи надання державної підтримки громадянам та членам їх сімей, які переселяються для роботи в іншу місцевість, включаючи субсидування витрат на переїзд і облаштування.

Принцип оптимального поєднання централізованого та децентралізованого, законодавчого та договірного регулювання відносин щодо соціального захисту населення від часткового безробіття.

Відмінності регіонів України, насамперед за рівнем соціально-

економічного розвитку, зумовлюють ситуацію на регіональних ринках праці, які характеризуються певною специфікою регіонального часткового безробіття. Все це вимагає прийняття на рівні областей, муніципальних утворень спеціальних заходів щодо розробки та реалізації заходів, спрямованих на захист населення від часткового безробіття. Крім зазначених суб'єктів у рамках координації дій усіх учасників ринку праці, спрямованих на захист від часткового безробіття, розробляти особливі механізми захисту працівників від часткового безробіття можуть і сторони соціального партнерства в нормативних договорах (колективних договорах, угодах) зі збереженням рівня гарантій у сфері зайнятості, встановлених державою в централізованому порядку. Закріплення в законодавстві про зайнятість таких повноважень за учасниками ринку праці дозволяє виділити ще один принцип, на якому базується правове регулювання відносин щодо захисту від часткового безробіття – принцип оптимального поєднання централізованого та децентралізованого, законодавчого та договірного регулювання відносин щодо соціального захисту населення від часткового безробіття із забезпеченням державних гарантій прав і свобод працівників у сфері зайнятості.

Список використаних джерел

1. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 24. Ст. 243.
2. Про затвердження Порядку надання допомоги по частковому безробіттю: Наказ Міністерства соціальної політики України від 07.03.2013 № 103. *Офіційний вісник України* від 07.06.2013 – 2013 р. № 40. стор. 480. Ст. 1448.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141.

O. Bilyk,

*post-graduate student of the department
of Labor Law and Law of social security
of Taras Shevchenko National University*

THE SYSTEM OF LEGAL PRINCIPLES BY REGULATION OF PARTICULATE UNEMPLOYMENT

Legally secured way of protecting against partial unemployment is the payment of cash assistance for partial unemployment. The principle of universality is inherent in the so-called material component, when for its realization it is necessary to have completely real causes and factors. The addressing of unemployment benefits determines the need to take into account, besides the main circumstance – stopping (reduction) of production, some other additional circumstances.

The problem of partial unemployment, or in other words, formal employment, is one of the most important socio-economic problems of the transition economy. The replacement of the passive direction of the legal regulation of partial unemployment into active politics, in the first place, will have a positive effect on the problem of formal employment of the population. In essence, it is a set of legal, organizational and economic measures undertaken by the state to reduce the level of partial unemployment.

Differences in the regions of Ukraine, primarily in terms of socio-economic development, determine the situation on regional labor markets, which are characterized by a specificity of regional partial unemployment. All this requires the adoption at the level of oblasts, municipalities of special measures for the development and implementation of measures aimed at protecting the population from partial unemployment. In addition to the indicated entities, in the coordination of actions of all the labor market participants aimed at protecting against partial unemployment, to develop special mechanisms for the protection of workers from partial unemployment, social partners can also be involved in normative agreements (collective agreements, agreements) with the preservation of the level of guarantees in the field of employment, established by the state in a centralized manner. The consolidation in the legislation on the employment of such powers by the labor market participants allows one to distinguish one more principle, which is based on the legal regulation of relations with regard to protection against partial unemployment – the principle of optimal combination of centralized and decentralized, legislative and contractual regulation of relations with regard to social protection of the population from partial unemployment and security state guarantees of the rights and freedoms of employees in the field of employment.

Key words: *system; principle; legal regulation; partial unemployment.*

Надійшла до редакції 18.09.2017

УДК: 349.22

Бурлака О. С.,
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри цивіль-
ного права і процесу Національної
академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ І ВИПЛАТИ ДОПОМОГИ ПРИ НАРОДЖЕННІ ДИТИНИ

У статті аналізується чинне національне законодавство, що регулює питання призначення і виплати допомоги жінкам у зв'язку з народженням дитини. Автором акцентовано увагу на недосконалості правового регулювання надання допомоги при народженні дитини, проаналізовано його стан до внесення змін Законом «Про запобігання фінансової катастрофи і створення передумов для економічного зростання в Україні» і після. Внесено пропозиції щодо поліпшення матеріального становища сімей з дітьми.

Ключові слова: *сім'ї з дітьми; державна соціальна допомога; допомога при народженні дитини.*

В статье анализируется действующее национальное законодательство, регулирующее вопросы назначения и выплаты помощи женщинам в связи с рождением ребенка. Автором акцентировано внимание на несовершенстве правового регулирования предоставления помощи при рождении ребенка, проанализировано его состояние до внесения изменений Законом «О предотвращении финансовой катастрофы и создания предпосылок для экономического роста в Украине» и после. Внесены предложения по улучшению материального положения семей с детьми.

Ключевые слова: *семьи с детьми; государственная социальная помощь; помощь при рождении ребенка.*

Постановка проблеми. Державна соціальна допомога сім'ям з дітьми є одним із необхідних засобів поліпшення їх матеріального стану, підтримання і забезпечення життєвих потреб таких сімей. Оскільки у зв'язку з економічною кризою, яка розгорнулася в Україні підвищився рівень безробіття працездатного населення, рівень бідності сягнув свого піку, в тому числі і сімей з дітьми. Адже виховання дитини, її розвиток є складним процесом і таким, який потребує значних матеріальних затрат батьків для забезпечення

власних дітей усім необхідним. Тому значна частина сімей з дітьми в Україні знаходяться за межею бідності та не в змозі самотужки подолати складні життєві обставини в яких вони опинилися. В даній ситуації важливу роль відіграє саме державна соціальна допомога сім'ям з дітьми, яка у більшості випадків виступає єдиним джерелом доходів сім'ї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання стосовно правового регулювання соціальних виплат, свого часу були предметом досліджень В. Б. Авер'янова, Ю. П. Би-

тяка, Д. М. Бахраха, М. І. Іншина, П. Д. Пилипенка, С. М. Прилипка, В. І. Прокопенка, О. І. Процевського, О. М. Ярошенка та інших вчених. Зазначені науковці здійснили значний внесок в наукову доктрину трудового права щодо напрацювання основних теоретичних положень з дослідження вищевказаної проблематики.

Постановка завдання. Так для вирішення питань щодо порядку надання державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми, суб'єктів надання, видів такої допомоги та встановлення тих категорій громадян, які мають на неї право, було розроблено систему національного законодавства, до якої входять нормативно-правові акти різної юридичної сили. Так, це, зокрема, Закони України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21.11.1992 № 2811-XII [1], «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» від 21.06.2001 № 2558-III [2], «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III [3], «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» від 24.01.1995 № 20/95-ВР [4], «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 № 2342-IV [5], «Про дитяче харчування» від 14.09.2006 № 142-V [6]; Укази Президента України «Про додаткові заходи щодо запобігання дитячої бездоглядності» від 28.01.2000 № 113/2000 [7] тощо.

Виклад основного матеріалу. Одним із основних нормативно-правових актів, який встановлює право сімей з дітьми на державну допомогу, види такої державної допомоги та особливості їх отримання, джерела покриття державної допо-

моги, систему органів, які призначають і виплачують допомогу сім'ям з дітьми, а також їх відповідальність за порушення чинного законодавства у сфері соціального захисту сімей з дітьми є Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», в ст. 1 якого передбачено, що громадяни України, в сім'ях яких виховуються та проживають неповнолітні діти, мають право на державну допомогу у випадках та на умовах, передбачених цим Законом та іншими законами України [1].

Також відповідний Закон визначає, що під дітьми, які виховуються у сім'ї, необхідно розуміти не тільки рідних, але й усиновлених та тих дітей над якими встановлено опіку чи піклування. Тому в певній мірі в залежності від цього вищезазначений Закон передбачає такі види допомоги сім'ям з дітьми, як: 1) допомога у зв'язку з вагітністю та пологами; 2) допомога при народженні дитини; 3) допомога при усиновленні дитини; 4) допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування; 5) допомога на дітей одиноким матерям.

Проте необхідно зазначити, що цей перелік не є вичерпним, оскільки в ч. 2 ст. 3 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» визначено, що місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації та об'єднання громадян за рахунок власних коштів можуть запроваджувати додаткові види допомоги та встановлювати доплати до державної допомоги сім'ям з дітьми [1].

Мета статті полягає у визначенні особливостей призначення і виплати допомоги при народженні

дитини, для досягнення якої необхідно проаналізувати чинне законодавство у досліджуваній сфері.

Слід зауважити, що однією з умов успішного функціонування сім'ї та виховання дитини, зниження соціальної напруженості в суспільстві є розвиток сфери соціальної підтримки сім'ї та дітей. Пріоритетами соціальної політики України є перевага загальнолюдських і сімейних цінностей перед іншими, тому країна на законодавчому рівні виділила неповнолітніх дітей та сім'ю, яка їх виховує та утримує, як найбільш вразливу категорію населення. Україна визнає сім'ю головною структурною одиницею суспільства, головною функцією якої є народження та виховання дітей. При цьому на конституційному рівні гарантовано охорону сім'ї, дитинства, материнства та батьківства [8]. Одним із видів соціального захисту сімей з дітьми є соціальні допомоги, до яких і належить допомога при народженні дитини.

Статтею 10 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» передбачено право батьків (опікунів) дитини на отримання допомоги при народженні дитини. Проте обов'язковою умовою є проживання батьків (опікунів) разом з дитиною з метою створення належних умов для її повноцінного утримання та виховання [1]. У Законі також зазначено, що одноразова допомога, призначена опікуну, вважається власністю дитини. Тобто опікун зобов'язаний витрачати надані йому кошти в інтересах дитини і для забезпечення її основних потреб.

Для отримання допомоги при народженні дитини одному з батьків необхідно зібрати всі необхідні до-

кументи, щоб підтвердити факт наявності у нього права на таку допомогу. Одним із основних документів, який є підставою призначення допомоги при народженні дитини батькам є свідоцтво про народження дитини; опікунам – рішення про встановлення опіки. Потім відповідними особами подається заява до органу праці та соціального захисту населення про виплату допомоги при народженні дитини. До цих документів вони також додають паспорт або інший документ, що посвідчує особу, оригінал та копію свідоцтва про шлюб (якщо у шлюбі), витяг з Державного реєстру актів цивільного стану громадян про народження дитини для виплати допомоги у зв'язку з народженням дитини, виданий відділом реєстрації актів цивільного стану, або довідка для призначення допомоги при народженні дитини, видана виконавчим органом сільської, селищної, міської (крім міст обласного значення) рад.

Орган праці та соціального захисту населення за місцем проживання одного з батьків (опікуна), з яким постійно проживає дитина, має право отримувати від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій відомості, необхідні для призначення допомоги при народженні дитини. У разі народження (встановлення опіки) двох і більше дітей допомога надається на кожну дитину. Допомога при народженні дитини призначається за умови, якщо звернення за її призначенням надійшло не пізніше 12 місяців з дня народження дитини. Проте, є певні винятки, наприклад, допомога при народженні дитини, не одержана через смерть одного з батьків, якому

ця допомога була призначена, виплачується матері (батьку, опікуну) за умови звернення за нею не пізніше ніж через 12 місяців після смерті отримувача допомоги [9].

Допомога при народженні дитини призначається у розмірі 41280 гривень. Виплата допомоги здійснюється одноразово у сумі 10320 гривень, решта суми допомоги виплачується протягом наступних 36 місяців рівними частинами у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, тобто з розрахунку на кожний місяць це по 860 грн. Особам, які на 30 червня 2014 року мали право на отримання допомоги при народженні дитини у розмірі, встановленому на першу дитину, після досягнення дитиною двох років на наступні 12 місяців призначається щомісячна допомога у розмірі 130 гривень, в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [1]. У разі працевлаштування отримувача допомоги або виходу на роботу виплата допомоги у розмірі 130 гривень припиняється.

Слід зауважити, що у зв'язку із складною економічною ситуацією в Україні, бойовими діями на Сході, було прийнято Закон України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» від 27.03.2014 № 1166-VII [10], який вніс суттєві зміни у систему виплат допомоги сім'ям з дітьми. Так, до прийняття цих змін Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» містив 6 видів допомог (зараз 5), до яких належала і допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку (станом на 2016 рік її відмінено). Фактично сім'ї з дітьми, які позбавлені такого виду допомоги

будуть отримувати щомісячно 860 грн. в рамках допомоги при народженні дитини. Проте, на нашу думку, це порушує принцип адресності соціальних допомог, оскільки сім'ї з дітьми в Україні є з різними матеріальними достатками, комусь ця допомога взагалі особливої ролі не зіграє, для когось вона є єдиним джерелом для існування. Тому доречним, на нашу думку, була б норма, щодо виплати допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку у розмірі, що дорівнює різниці між прожитковим мінімумом, встановленим для працездатних осіб, та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців.

Також допомога при народженні дитини (до внесення відповідних змін) виплачувалась диференційовано, тобто по-перше, вона встановлювалася в залежності від прожиткового мінімуму для дітей віком до шести років; по-друге, її розмір залежав від кількості дітей у сім'ї: на першу дитину виплачувалась - у сумі, кратній 30 розмірам прожиткового мінімуму; на другу дитину - кратній 60 розмірам прожиткового мінімуму; на третю і кожну наступну дитину кратній 120 розмірам прожиткового мінімуму. Наприклад, розрахуємо в якому б розмірі отримувала сім'я з дітьми допомогу при народженні дитини у 2016 році, якщо б відповідну норму не відмінили. Так, прожитковий мінімум для дітей віком до 6 років з травня 2016 року становить 1228 грн.; з грудня 2016 року – 1313 грн. На першу дитину відповідно сім'я отримувала б допомогу у розмірі 36840 грн. (з травня 2016 р.), 39390 грн. (з грудня 2016 р.);

на другу дитину – 73680 грн. (з травня 2016 р.), 78780 грн. (з грудня 2016 р.); на третю і кожну наступну дитину – 147360 грн. (з травня 2016 р.), 157560 грн. (з грудня 2016 р.). Аналізуючи дані, можемо зауважити, що на першу дитину розмір допомоги при народженні дитини був би трішки меншим, проте на другу, третю і наступну дитину він би суттєво збільшився. Тобто це говорить про те, що сім'я отримуючи допомогу на дитину в таких розмірах була б у більш вигіднішому матеріальному становищі.

Ще однією суттєвою зміною у виплаті допомоги при народженні дитини, є те, що раніше на дитину одноразова виплата здійснювалась у 10 кратному розмірі прожиткового мінімуму для дітей віком до шести років, тобто 12280 грн. (з травня 2016 р.), 13130 грн. (з грудня 2016 р.), відповідно до діючих на сьогодні норм, які регулюють дане питання, як було вже вище нами зазначено, що одноразова допомога на дитину становить – 10320 грн. Також можна сказати і про наступні періодичні виплати, які зараз продовжено на три роки на першу, другу, третю і наступну дитину і які становлять 860 грн. (раніше 2 роки – на першу; 4 роки – на другу; 6 років – на третю і наступну дитину). У зв'язку з тим, що до внесення змін, про що вже йшла мова вище, Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» передбачав диференціацію розміру допомог, то і періодичні виплати були б вищими. Наприклад, допомога при народженні дитини на першу дитину сплачувалась б за кожен місяць протягом 2 років у розмірі – 1023 грн. (з травня 2016 р.), 1094 грн. (з грудня 2016 р.); на другу дитину –

1279 грн. (з травня 2016 р.), 1368 грн. (з грудня 2016 р.); на третю і кожну наступну дитину – 1876 грн. (з травня 2016 р.), 2006 грн. (з грудня 2016 р.). Відповідні розрахунки говорять самі про себе, і про те, що держава, так би мовити вирішила з економити саме на сім'ях з дітьми, коли вони і до відповідних, на нашу думку, негативних змін вже потерпали від бідності. Також такі зміни негативно вплинули і на ріст народжуваності, оскільки в більшості випадків молодь замислюється над тим, чи варто взагалі народжувати другу (третю) дитину, так як статки більшості сімей не дозволяють в повній мірі забезпечити дитину всім необхідним.

Тому слушним вважаємо твердження О. Овдіна, який зазначає, що на сьогоднішній день переважна більшість напрямів стимулювання народжуваності в Україні залишаються декларативними і саме так вони сприймаються населенням. Фактично головним стимулом з боку держави залишається допомога при народженні дитини. Тому необхідно за першої-ліпшої нагоди, за умови стабілізації фінансового стану держави, повернутися до питання надання додаткових виплат при народженні принаймні другої дитини. Це вимагає відповідних змін до ст. 12 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми». Також в умовах посилення інфляції державна допомога потребуватиме відповідної індексації [11, с. 160], з яким ми беззаперечно погоджуємось. І вважаємо, що позбавляти сімей з дітьми, які є і так вразливими і менш захищеними верствами населення, тих мінімальних соціальних гарантій є ніщо іншим, як порушення їх основних кон-

ституційних прав на достатній рівень життя. Тому держава повинна знаходити інші шляхи для вирішення складної економічної ситуації, яка склалася в нашій країні, але ні в якому разі не за рахунок сімей з дітьми.

Щодо опікунів, то допомога при народженні дитини призначається їм на кожную взятую під опіку дитину у розмірі, установленому при народженні дитини. Якщо допомога при народженні дитини вже була призначена до моменту встановлення опіки, виплата допомоги опікунові продовжується у такому самому розмірі. У разі влаштування дитини до дитячого закладу на повне державне утримання допомога призначається і виплачується в розмірі, встановленому при народженні дитини, шляхом перерахування коштів на відкритий в установі уповноваженого банку рахунок дитини в порядку, затвердженому Мінсоцполітики, Мінфіном, МОЗ.

Одному з батьків дитини (опікунові) допомога при народженні дитини призначається і виплачується органами соціального захисту населення за місцем їх реєстрації. Допомога може бути призначена за місцем фактичного проживання за умови подання довідки про неодержання зазначеної допомоги в органах соціального захисту населення за місцем реєстрації. Покриття витрат на виплату допомоги при народженні дитини (в тому числі військовослужбовцям) здійснюється за рахунок коштів державного бюджету у вигляді субвенцій до місцевих бюджетів [9].

У разі перебування дитини разом з матір'ю в слідчому ізоляторі або установі виконання покарань допомога призначається і випла-

чується шляхом перерахування на відкритий у банківській установі вкладний (депозитний) рахунок дитини на підставі звернення адміністрації слідчого ізолятора або установи виконання покарань за умови, що звернення за її призначенням надійшло не пізніше ніж через 12 календарних місяців після народження дитини. Вкладні (депозитні) рахунки на ім'я дітей відкриваються адміністрацією слідчого ізолятора або установи виконання покарань у банківських установах. Кошти, що зберігаються на рахунок такої дитини в банківській установі, можуть бути використані для створення належних умов для утримання та виховання дитини в порядку, визначеному законодавством:

- матір'ю дитини - у разі звільнення її із слідчого ізолятора або установи виконання покарань за умови перебування дитини разом з матір'ю;

- батьком дитини чи опікуном, які забрали з відповідної установи дитину, на яку відкрито вкладний (депозитний) рахунок в банківській установі, на який перераховано допомогу при народженні дитини;

- дитиною після досягнення повноліття - у разі, коли кошти не були використані одним з батьків або опікуном [9].

Існують також випадки, коли виплати допомоги при народженні дитини припиняються, до таких випадків Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» відносить: 1) позбавлення отримувача допомоги батьківських прав; 2) відібрання дитини в отримувача допомоги без позбавлення батьківських прав; 3) тимчасового влаштування дитини на повне дер-

жавне утримання; 4) припинення опіки або звільнення опікуна від його повноважень щодо конкретної дитини; 5) нецільового використання коштів і незабезпечення отримувачем допомоги належних умов для повноцінного утримання та виховання дитини; у разі виникнення інших обставин [1]. Більш ширший перелік таких підстав містить Порядок призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми, до яких окрім вищезазначених належать такі: 1) відмова отримувача допомоги від виховання дитини; 2) перебування отримувача допомоги у місцях позбавлення волі за рішенням суду; 3) усиновлення дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування; 4) смерті дитини; 5) смерті отримувача допомоги; виникнення інших обставин [9].

Висновки. Таким чином, ґрунтуючись на вищевикладеному, слід зазначити, що посібник (допомога) при народженні дитини має важливу роль в матеріальному забезпеченні сім'ї з дітьми, оскільки як вже неодноразово стверджувалося, що для значної частини сімей ця допомога є єдиним джерелом доходу. Тому державі необхідно розробити основні напрямки соціальної політики щодо вдосконалення законодавства, яке регулює порядок призначень і виплати допомоги при народженні дитини, а також направити свої зусилля на стабілізацію економічної ситуації в країні і, відповідно, на підвищення соціальних виплат сім'ям з дітьми, в тому числі і допомоги по народженню дитини.

Список використаних джерел

1. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21.11.1992 № 2811-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. N 5. ст. 21.
2. Про соціальну роботу з дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 № 2558-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001, N 42. ст. 213.
3. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. ст. 142.
4. Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх: Закон України від 24.01.1995 № 20/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. N 6. ст. 35.
5. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13.01.2005 № 2342-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. N 6. ст. 147.
6. Про дитяче харчування: Закон України від 14.09.2006 № 142-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. N 44. ст. 433.
7. Про додаткові заходи щодо запобігання дитячій бездоглядності: Указ Президента України від 28.01.2000 № 113/2000. URL.: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/113/2000>
8. Яригіна Є.П. Правові проблеми, пов'язані з виплатами грошової допомоги при народженні дітей. URL.: archive.nbuv.gov.ua/e-journals/.../Yarigina.pdf
9. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 № 1751. URL.: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1751-2001-%D0%BF>.

10. Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні: Закон України від 27.03.2014 № 1166-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 20–21. ст. 745.

11. Овдін О. Надання допомоги при народженні дитини як напрям державної демографічної політики в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 3(26). С. 152–161.

O. Burlaka,

*Doctor of Law, associated professor,
associated professor of the civil law department
and the process of the National Academy of
Internal Affairs*

PECULIARITIES OF THE SETTING AND PAYMENT OF CHILD-BIRTH ASSISTANCE

The priorities of the social policy of Ukraine, which have universal and family values as their advantages, have been characterized. Therefore, the country has legislated minors and their families as the most vulnerable population.

It is proved that for the birth of a child, one of the parents must collect all the necessary documents to confirm that he has the right to such assistance. One of the main documents, which is the basis for the appointment of assistance for the birth of a child to parents is the birth certificate of the child; Guardians – the decision to establish a guardianship. The body of labor and social protection of the population at the place of residence of one of the parents (guardian) with which the child is permanently resident has the right to receive information from the state authorities, local authorities, enterprises, institutions and organizations necessary for the appointment of assistance at the birth of a child.

Describes the cases of appointment of caregivers at the birth of the child. Assistance is assigned to each child taken into care in the amount set at the birth of the child. If the childbirth assistance has already been assigned to the time of the establishment of the guardianship, the care of the guardian is continued at the same amount.

It has been proved that childbirth assistance plays an important role in the material provision of a family with children, as it has been repeatedly argued that for a large proportion of families this assistance is the only source of income. Therefore, the state needs to develop the main directions of social policy in relation to the improvement of legislation that regulates the appointment and payment of childbirth assistance, as well as to direct their efforts to stabilize the economic situation in the country and, accordingly, to increase social benefits for families with children, in particular number and birth assistance.

Key words: *families with children; the state social assistance; assistance for child birth.*

Надійшла до редакції 18.09.2017

УДК 347.422

Кириченко Ю. І.,
викладач кафедри загальноправових
дисциплін Інституту кримінально-
виконавчої служби

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИБОРУ ШЛЯХУ СТЯГНЕННЯ ЗАБОРГОВАНOSTІ З СОЛІДАРНИХ БОРЖНИКІВ

У статті розкриваються актуальні теоретичні і практичні питання, що постають перед кредитором, який зіткнувся із невиконанням зобов'язання солідарними боржниками. Проаналізовані теоретичні основи виникнення та реалізації солідарного обов'язку. Наведено практичне врегулювання цих питань та пропозиції для законодавчого усунення прогалин законодавства.

Ключові слова: суб'єкти зобов'язань; об'єкт зобов'язань; зміст зобов'язань; кредитор; боржник; кредит; множинність зобов'язання; цесія; правонаступництво.

В статье раскрыты актуальные теоретические и практические вопросы, которые возникают у кредитора, который столкнулся с невыполнением обязательства солидарными должниками. Проанализированы теоретические основы возникновения и реализации солидарного обязательства. Приведено практическое урегулирование этих вопросов и предложения для законодательного устранения пробелов законодательства.

Ключевые слова: субъекты обязательств; объект обязательств; содержание обязательств; кредитор; должник; множественность обязательств; цессия; преемство.

Постановка проблеми. Невиконання позичальниками своїх обов'язків щодо повернення кредиту та оплати процентів впродовж останніх років є предметом більшості справ, як у цивільному, так і в господарському судочинстві. Більше того, такі правовідносини все частіше стають предметом кримінального процесу. Причиною таких явищ прийнято вважати наслідки фінансових криз, але не слід виключати фактори наявні і в стабільний час, а саме випадки фінансового шахрайства, невдале планування бізнесу, неякісний підбір клієнтів кредитором.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науці цивільного права питання, пов'язані з багатоманітними аспектами цивільно-правової відповідальності, в т.ч. і питання щодо підстав настання та змісту договірної відповідальності, були предметом наукових досліджень таких вчених/цивілістів, поміж яких насамперед слід назвати роботи С. Братуся, Г. Матвеева, Р. Халфіної, П. Недбайла, М. Строговича, Б. Назарова, В. Венедиктова, В. Грибанова, О. Йоффе, О. Красавчикова, М. Малєїна, В. Кудрявцева, В. Луця, Д. Бобрової, О. А. Підпригори, Є. Харитонова, Н. Саніахметової, Н. Кузнєцової, Я. Шевченко,

О. Дзери, А. Довгерта, В. Щербини, І. Бірюкова, Ю. Заїки, В. Гопанчука, С. Донцова, В. Глянцева, М. Мариніної та багатьох інших.

Постановка завдання. Розкрити актуальні теоретичні і практичні питання, що постають перед кредитором, який зіткнувся із невиконанням зобов'язання солідарними боржниками, а також проаналізувати теоретичні основи виникнення та реалізації солідарного обов'язку.

Виклад основного матеріалу. Якими б не були причини виникнення заборгованості, процес її стягнення завжди має схожий алгоритм: «подання позову – застосування заходів забезпечення – судовий розгляд – винесення рішення – примусове виконання рішення».

Затяжність і ефективність кожного з етапів цього процесу напряду залежить від наполегливості сторін.

Першим етапом процесу стягнення заборгованості є подання позову. На даному етапі для кредитора є визначення предмету позову, формування позовних вимог і підбір доказів. Предмет позову напряду залежить від наявності забезпечення по кредиту. Якщо кредит незабезпечений, шлях по стягненню заборгованості один – позов до позичальника. При наявності забезпечення кредиту у вигляді майнової (іпотека, застава) або фінансової поруки наявні різні способи стягнення. Оптимальним і оперативнішим у більшості випадків є подання позову, який би і містив в собі вимоги щодо всіх наявних ресурсів погашення заборгованості за кредитом.

Характеризуючи значення солідарних зобов'язань, Ф. К. Савіні вказує, що солідарне зобов'язання є перевагою для кредитора й обмежен-

ням для боржника [8, с. 249]. Дійсно, пасивна солідарність дає кредиторіві право вибрати найбільш заможного боржника, маючи інших у запасі. Солідарність же активна дозволяє всім кредиторам отримати вигоду від виконання [9, с. 15].

У разі, якщо кредит забезпечений порукою найбільш оптимальним є подання позову до позичальника і поручителя. При цьому кредитор може обирати територіальну підсудність, виходячи з положень ст. 109, 110 ЦПК України. Якщо позичальник і поручитель мають однаковий юридичний статус (фізичні чи юридичні особи) особливих проблем при відкритті провадження не виникає. У разі коли поручитель і позичальник мають різні юридичні статуси виникають деякі правові колізії та суперечливість судової практики.

Згідно зі ст. 16 ЦПК України, не допускається об'єднання в одне провадження вимог, які підлягають розгляду за правилами різних видів судочинства, якщо інше не встановлено законом [6, с. 20].

Виходячи з вказаної норми законодавства, кредитор маючи вимоги до позичальника і поручителя, які мають різний юридичний статус змушений звертатися до різних за юрисдикцією судів.

Така позиція чітко висвітлена в Узагальненні судової практики розгляду цивільних справ, які виникають з кредитних правовідносин (2009 – 2010 роки) від 7 жовтня 2010 року та роз'ясненню, даному в п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 р. № 2 «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» [7, с. 10].

Отже, виконуючи вказані норми законодавства та слідуючи закріпленій судовій практиці, кредитор окремо звертається до позичальника та поручителя. У процесі доказування у таких справах нерідко виникає питання: чи не є одночасне звернення до суду для стягнення заборгованості з позичальника та поручителя подвійним стягненням і як мають виконуватись такі рішення?

Вирішення такого питання потребує визначення поняття поручительства. Відносини поручительства передбачають солідарний обов'язок боржника і поручителя перед кредитором, якщо не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність.

Солідарна відповідальність за цивільним законодавством України – відповідальність кількох боржників перед кредитором, коли кредитор управі вимагати як від усіх боржників разом, так і від кожного з них окремо повного або часткового виконання зобов'язання.

Порядок виконання солідарного обов'язку боржників передбачений ст. 541, 543, 544, 545 Цивільного кодексу України.

Згідно зі ст. 541 Цивільного кодексу України солідарний обов'язок або солідарна вимога виникають у випадках, встановлених договором або законом, зокрема у разі неподільності предмета зобов'язання.

На думку К. Анненкова, який вказує, що солідарне зобов'язання (у тому числі й солідарна відповідальність) може мати місце лише тоді, коли вказівка на можливість її виникнення була в законі прямо виражена. Солідарність не може вважатися в жодному разі встановленою ні шляхом висновків із закону,

ні внаслідок поширювального застосування за аналогією закону, який встановлює її в інших схожих випадках, що означає неприпустимість встановлення її на одних лише здогадах. За відсутності позитивного встановлення солідарності в законі чи договорі неможливе прийняття боржниками такого тягара шляхом опосередкованого висновку з існуючих між ними правовідносин, наприклад, із неподільного володіння [11, с. 57].

Якщо розглядати солідарний обов'язок як відповідальність, то положення ст. 543 Цивільного кодексу України щодо порядку виконання солідарних обов'язків можна застосовувати і до солідарного відшкодування збитків. Для кредитора це означає, що штрафні санкції за невиконання умов кредитного договору він вправі стягувати як з боржника, так і з поручителя.

Статтею 543 Цивільного кодексу України передбачено право кредитора в разі солідарного обов'язку боржників (солідарних боржників) вимагати виконання обов'язку (тобто заявити вимогу про стягнення заборгованості) частково або в повному обсязі як від усіх боржників разом, так і від будь-кого з них окремо. Якщо кредитор від одного із солідарних боржників одержав виконання обов'язку не в повному обсязі (тобто стягнуто заборгованість не в повному обсязі), він має право вимагати недоодержане від решти солідарних боржників, при цьому солідарні боржники залишаються зобов'язаними перед кредитором доти, доки їхній обов'язок не буде виконаний у повному обсязі. Солідарний обов'язок припиняється виконанням лише в разі стовідсоткового задоволення

вимог кредитора. Якщо солідарний обов'язок щодо відшкодування збитків виконано у повному обсязі одним із боржників, обов'язок решти солідарних боржників перед кредитором припиняється.

Згідно зі ст. 544 Цивільного кодексу України боржнику, який виконав солідарний обов'язок, надане право на зворотну вимогу (регрес) до кожного з решти солідарних боржників у рівній частці, якщо інше не встановлено договором або законом, за вирахуванням частки, яка припадає на нього. Якщо один із солідарних боржників не сплатив частку, належну солідарному боржникові, який у повному обсязі виконав солідарний обов'язок, несплачене припадає на кожного з решти солідарних боржників у рівній частці.

Тобто, особливість застосування солідарної відповідальності полягає в тому, що в разі її застосування кредитор вправі притягти до відповідальності як усіх боржників разом, так і кожного з них окремо, причому як повністю, так і в частині боргу. Більше того, кредитор, який не одержав повного задоволення від одного з солідарних боржників, має право вимагати недоодержане з решти солідарних боржників. При цьому солідарні боржники залишаються зобов'язаними доти, доки зобов'язання не буде погашено повністю.

З указаних норм матеріального права вбачається можливість стягнення заборгованості з усіх боржників разом так і окремо без будь якого обмеження такого стягнення в залежності від юридичного статусу осіб. Таким чином, процесуальні положення (ст. 16 ЦПК України) дещо суперечать матеріальним положен-

ням ЦК України про солідарний обов'язок.

У такій ситуації частина судів загальної юрисдикції застосовують пріоритет процесуальних норм і відмовляють у відкритті провадження у частині вимог до суб'єктів господарювання. Інші суди, особливо останнім часом, вважають за можливе стягнення заборгованості солідарних боржників, навіть якщо один з них є юридичною особою [10, с. 120].

Такий підхід вважається найбільш оптимальний для кредитора з точки зору оплати судових витрат, економії часу для участі у судових засіданнях, та отримання одного судового рішення, щодо всіх наявних ресурсів погашення заборгованості. Якщо боржник або поручитель мають намір затягувати судовий процес, оптимальніше буде пред'явлення позовів окремо до кожного з них. У такому випадку можливо швидше отримати рішення з пасивнішого боржника і виконувати його вже в той час як активніший боржник всіляко перешкоджає і затягує судовий розгляд.

Висновки. Таким чином, диспозитивність норм законодавства і різноманітність судової практики дозволяє кредитору обирати для себе оперативні та ефективні шляхи стягнення заборгованості у кожному конкретному випадку.

Досить складними з правової точки зору є випадки, коли в рішенні суду не чітко встановлена відповідальність певних суб'єктів, а вона покладається на відповідачів солідарно. Так, у ст. 216 ЦПК України говориться про те, що суд ухвалюючи рішення на користь кількох по-

зивачів або проти кількох відповідачів, повинен зазначити, в якій частині рішення стосується кожного з них, або зазначити, що обов'язок чи право стягнення є солідарним. Але у ч. 2 ст. 4 Закону України «Про виконавче провадження» наведена неприпустиме положення, яке, по-перше, має стосуватися вимог до виконавчого документу, тому має розкриватися у ЦПК, а не у Законі України «Про виконавче провадження».

По-друге, якщо рішення ухвалено на користь кількох позивачів або проти кількох відповідачів, то у виконавчому документі не повинен зазначатися один боржник та один стягувач.

По-третє, у виконавчому документі має визначатися, в якій частині необхідно виконати таке рішення і за чий рахунок та в чий інтересах.

По-четверте, у Законі України «Про виконавче провадження» має більш докладно розкриватися випадок, коли у виконавчому документі встановлено, що обов'язок чи право стягнення є солідарним.

Зазначені питання потребують доопрацювання законодавцем, оскільки саме на нього покладений обов'язок забезпечити якісну та зрозумілу модель стягнення боргу. Натомість, кредитори змушені шукати відповідь у судовій практиці, в той час як суть солідарного обов'язку чітко визначена теоретично.

Список використаних джерел

1. Бірюков І. А. та ін. Цивільне право України. Київ, 2000.
2. Зобов'язальне право: теорія і практика. Київ: Юрінком Інтер, 1998.
3. Тertiшніков В. І. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2007.
4. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. *Офіційний вісник України*. 2003 р. № 40. Ст. 356.
5. Зобов'язальне право: теорія і практика: навч. посіб. / О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова, В. В. Луць та ін.; за ред. О. В. Дзери. Київ, 1998.
6. Постанови пленуму Верховного Суду України у цивільних справах станом на 5 берез. 2011 р.: зб. Київ: Алерта, 2011.
7. Узагальненні судової практики розгляду цивільних справ, які виникають з кредитних правовідносин (2009–2010 роки) від 7 жовт. 2010 р.: лист ВСУ від 7 жовт. 2010 р.
8. Савиньи Ф. К. Обязательственное право; пер. с нем. Ф. Фукс и Н. Мандро. М., 1876: январь и февраль. *Журнал гражданского и уголовного права: январь и февраль*. С.-Пб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1876, Кн. 1. С. 281–284.
9. Сарбаш С. В. Обязательства с множественностью лиц и особенности их исполнения. М.: Статут, 2004. 112 с.
10. Кредит. Позика. Банківський вклад / Л. М. Горбунова, С. В. Богачов, І. Ф. Іванчук, Д. С. Йора; М-во юстиції України. Київ: ТОВ «Поліграф-Експрес», 2006.
11. Анненков К. Система русского гражданского права. Права обязательственные. 2-е изд., пересмотр. и доп. С.-Пб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1901. Т. 3. 495 с.

Y. Kyrychenko,
*Senior Lector of General legal disciplines
of the Institute of criminal-Executive
Service*

CURRENT ISSUES IN THE WAYS OF DEBT RECOVERY FROM JOINT DEBTORS

The article discloses actual theoretical and practical issues, which usually appears in front of creditor, who faced a problem when joint debtors do not comply with their duties. It also includes analysis of principles of uprising and implementation of joint obligations. The article adduces practical resolution of these issues and proposals for legislative removal of legislative gaps.

Failure to meet obligations in disbursement of a loan and payment of the interest is the main subject of the majority of cases during the recent years, both in civil and commercial law. Moreover, increases a number of cases when such legal relations are becoming the subject of criminal proceedings. The main reason for these phenomena is an effect from financial crisis, but we can't exclude also some factors that exist at a stable time, namely, cases of financial fraud, ineffectual business planning, unsatisfactory client selection by creditors.

Regardless of the reason of debt creation, the process for its collection is always quite similar: commencement of an action – application of injunctive relief – judicial examination – rendering of decision – levying of execution of a judgement.

Duration and effectiveness of each stage of this process directly depends on the perseverance of the parties.

Cases when the judicial decision does not clearly shows the responsibility of certain party and just divide responsibility between defendants are rather complicated from the legal point of view.

Above mentioned issues should be finalized by the legislator, since it is his responsibility to provide a qualitative and understandable model of debt collection. Instead, creditors are forced to seek for an answer in judicial practice, while the essence of the joint liability is clearly defined theoretically.

Key words: *party of an obligation; subject matter of an obligation; scope of obligations; the creditor; the debtor; the credit; the active plurality of the parties; the passive plurality of the parties; the mixed plurality of obligations; cession; legal succession.*

Надійшла до редакції 18.09.2017

УДК 347.73:340.15

Пивовар І. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Інституту кримінально-виконавчої служби

ФІНАНСОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ В СФЕРІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ПОЗАБЮДЖЕТНИХ СОЦІАЛЬНИХ ФОНДІВ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ

Внаслідок узагальнення загальноправових та фінансово-правових доктринальних підходів встановлено комплекс сутнісних ознак фінансово-правових відносин у сфері функціонування державних позабюджетних соціальних фондів. Запропоновано визначення поняття даних правовідносин.

Ключові слова: публічний фонд коштів; державний позабюджетний фонд; державний соціальний позабюджетний фонд; фінансові правовідносини.

В результате обобщения общеправовых и финансово-правовых доктринальных подходов установлен комплекс существенных признаков финансово-правовых отношений в сфере функционирования государственных внебюджетных социальных фондов. Предложено определение понятия данных правоотношений.

Ключевые слова: публичный фонд средств; государственный внебюджетный фонд; государственный социальный внебюджетный фонд; финансовые правоотношения.

Постановка проблеми. Одним з найбільш значущих питань сучасного етапу діяльності державних соціальних позабюджетних фондів (ДСПФ) є оптимізація правового регулювання правовідносин з їх участю, які в рівній мірі повинні враховувати і захищати інтереси всіх учасників і забезпечувати страховикам можливість реалізації своїх функцій. Слід зазначити, що суспільні відносини за участю ДСПФ є принципово важливими, оскільки являють собою одну з гарантій впевненості громадян у завтрашньому дні, з одного боку, і соціальної стабільності в державі, з іншого. Внаслідок цього наукові дослідження в даній сфері мають працювати «на випереджен-

ня», передбачаючи виникнення можливих проблеми в даній сфері або своєчасно пропонуючи їх відповідне вирішення.

Наявний досвід дослідження правовідносин інших галузей, відносин за участю окремих органів, які здійснюють фінансову діяльність, дає приклади формування оптимальних моделей правовідносин за участю ДСПФ в конкретних соціально-економічних і політико-правових умовах. Сутність функціонування ДСПФ неможливо розглядати у відриві від правовідносин, суб'єктами яких вони є. Через їх роль і місце в різних суспільних відносинах, врегульованих правом, проявляється пра-

вова природа, особливості та значення державних позабюджетних соціальних фондів.

Аналіз останніх наукових публікацій з даної теми вказує на низький рівень її дослідженості. Більшість дослідників у своїх працях акцентують увагу на питаннях, що мають похідну природу від сутності відносин яких вони стосуються. Зокрема, це проблеми щодо стягнення єдиного соціального внеску (Н. І. Атаманчук, С. О. Наконечний, О. В. Покатаєва, Н. В. Якуша), діяльності контролюючих органів (О. А. Касич, Л. П. Сідельникова, Д. В. Карамішев, А. М. Новицький, І. В. Чеховська), місця соціальних фондів в системі публічних фінансів (О. А. Лукашев, О. В. Макух, О. А. Ногіна, Х. В. Пешкова, А. А. Саттарова, В. А. Тулянцева, М. Ю. Федорова), тощо.

Разом із тим, серед широкого загалу фінансово-правових наукових розробок варто виділити напрацювання, що можуть слугувати доктринальною основою для вивчення нових видів відносин, явищ, пошуку оптимальних моделей їх правового регулювання. До авторів таких робіт зокрема належать: Л. К. Воронова, Ю. О. Крохіна, М. П. Кучерявенко, О. А. Музика-Стефанчук, А. А. Нечай, О. П. Орлюк, М. О. Перепелиця, О. В. Солдатенко, Н. Я. Якимчук та ін.), в яких висвітлюється правова доктрина розвитку інституту суб'єкта права, суб'єкта фінансового права.

Постановка завдання. Вказане актуалізує проблему правовідносин у сфері функціонування ДСПФ і дозволяє визначити *мету* цього дослідження – встановлення ознак цих відносин та формулювання їх поняття.

Виклад основного матеріалу. Невід'ємною складовою єдиної фінансової системи держави є державні позабюджетні фонди. Наявність цього виду фондів є обов'язковою ознакою будь-якої сучасної демократичної соціально-орієнтованої держави. Вони становлять важливий елемент системи публічних фінансів в більшості економічно розвинених країнах світу та не включаються до бюджету країни. Дійсно, пенсійна, соціальна і медична сфери є найважливішими напрямками діяльності держави, які потребують значних витрат. І тільки виведення подібних фондів за межі бюджету, надання їм певної системної самостійності дозволяє безперешкодно здійснювати таке витрачання, забезпечуючи при цьому цільовий вузько спрямований контроль за даним процесом.

Державні позабюджетні фонди є видовим поняттям публічного фонду коштів, під яким в у фінансово-правовій літературі розуміють грошовий фонд, порядок формування й використання якого регулюється нормами акту суб'єкта публічної влади і кошти якого спрямовуються на задоволення публічного інтересу [1].

Як відомо, за критерієм бюджетної належності склад публічних фондів утворюють бюджетні та позабюджетні фонди коштів, які мають різну правову природу. Разом із тим, обидва різновиди фондів прийнято представляти як єдину відокремлену сукупність грошових коштів, що знаходяться у власності держави або територіальних громад як особлива форма мобілізації, розподілу (перерозподілу) та використання публічних фінансів [2, с. 78].

Позабюджетні фонди як фінансова категорія є сукупністю грошових розподільних відносин, в результаті яких на основі обов'язкових страхових та інших доходів формуються державні фонди фінансових ресурсів, призначені для здійснення найважливіших державних витрат, які не включені до бюджету [3, с. 12–13]; це форма перерозподілу та використання фінансових ресурсів, що залучаються державою для фінансування деяких суспільних потреб та не включаються до бюджету. Кошти фондів комплексно витрачаються на основі оперативної самостійності суворо відповідно до цільового призначення фондів» [4, с. 398]; «система цільових фінансових фондів, що дозволяє оперативно і досить повно фінансувати найважливіші заходи, передбачені в спеціальних програмах» [5, с. 26]. Щодо останньої наведеної дефініції у полеміку з авторами, якої на сторінках наукової статті вступила О. В. Макух, й навела, на наш погляд, декілька аргументованих доводів з приводу неоднозначності використання даної дефініції. Насамперед, вказана вчена звертає увагу на невикористання в сучасних умовах наукою фінансового права поняття «фінансовий фонд», відсутність співвіднесення даної наукової категорії з поняттям «фонду грошових коштів», нелогічність визначення позабюджетного фонду як системи інших фінансових фондів, і на кінець, неприпустимість врегулювання діяльності позабюджетного фонду спеціальною програмою (цьому має слугувати окремий закон) [2, с. 81].

Окремі українські вчені пропонують трактувати державні позабюджетні фонди як специфічну форму

перерозподілу і використання фінансових ресурсів, що використовуються для фінансування деяких суспільних потреб і складаються на основі організаційної самостійності установ фондів та їх кошторисів [6, с. 17].

З точки зору академіків Л. К. Воронової і М. П. Кучерявенка, позабюджетні фонди знаходяться у державній власності та формуються за рахунок обов'язкових внесків та відрахувань юридичних та фізичних осіб, що призначені для забезпечення конституційних прав громадян на пенсійне забезпечення, соціальне страхування та охорону здоров'я, тобто фонди фінансових ресурсів, які необхідні для фінансування провідних напрямів соціально-економічних завдань держави [7, с. 229]. З наведеного слідує, що окрім цільового характеру кожного конкретного фонду, важливою ознакою є переважна їх соціальна спрямованість. Підтвердженням цієї тези є поділ публічних позабюджетних фондів на дві групи: а) публічні позабюджетні фонди, що поповнюються за *рахунок страхових внесків* і мають виражену *соціальну спрямованість* (ключовими у даному випадку є дві ознаки: формування за рахунок страхових внесків та соціальна спрямованість фондів); б) публічні позабюджетні фонди, що поповнюються за *рахунок інших джерел* [8, с. 175]. Прикладом останньої групи нині є лише Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Щодо інших фондів, таких наприклад, як Державний фонд охорони навколишнього природного середовища, вчена О. В. Макух не відносить до другої групи позабюджетних фондів, оскільки згідно з п. 1 Положення про Державний фонд охорони навколишнього природного середовища (по-

станови Кабінету Міністрів України від 7 травня 1998 року № 634) даний фонд є складовою частиною Державного бюджету України, а тому, відповідно, є бюджетним фондом.

Як зазначалось вище, більшість існуючих нині в Україні позабюджетних фондів є соціальними. За рахунок коштів цих фондів реалізуються відносини щодо загальнообов'язкового державного соціального страхування, різновидами якого Закон України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» 14 січня 1998 року № 16/98-ВР визначає: 1) пенсійне страхування; 2) страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; 3) страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; 4) страхування на випадок безробіття; 5) медичне страхування; 6) інші види страхування, передбачені законами України. Маємо зауважити, що не всі з указаних видів соціального страхування сьогодні мають організаційну й правову основу функціонування. Так, зокрема, медичне страхування нині перебуває лише в стадії формування. Натомість чинними фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування є: Пенсійний фонд України; Фонд соціального страхування; Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

За організаційно-правовою формою Фонди державного соціального страхування визначаються як державні заклади, які створюються для здійснення державних програм із загальнообов'язкового державного

соціального страхування за рахунок зібраних коштів [6, с. 19]. З міжгалузевої точки зору (в економічному та правовому розумінні [9, с. 22]) позабюджетні соціальні фонди як економічна категорія є сукупністю грошових коштів, що акумулюються державою для використання на забезпечення конституційних прав громадян на пенсійне забезпечення, соціальне страхування та охорону здоров'я та відокремлені від коштів бюджетів усіх рівнів; як правова категорія – спеціально утворені державою самостійні юридичні особи або органи управління публічними грошовими ресурсами, що мають чітко визначене цільове призначення. Особливості створення й функціонування вказаних Фондів дозволяють віднести їх до публічно-правових інструментів (відмежовуючи при цьому від приватно-правових), що підлягають врегулюванню через такий специфічний правовий інститут, як «публічне соціальне страхування». Відносячи такий інститут до галузі фінансового права вчені визначають предметом регулювання цього інституту саме фінансові відносини, що виникають в силу закону, ґрунтуються на засадах примусовості і здійснюються державою з метою захисту соціальних прав та інтересів громадян за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами – платниками обов'язкових страхових внесків [10, с. 124].

Разом із тим, погоджуючись з окремими ученими, вважаємо, що природа правовідносин в сфері державного соціального страхування регулюється нормами різної правово-галузевої належності [9, с. 32; 11, с. 290], що дозволяє виділити декіль-

ка груп правовідносин: 1) зі сплати обов'язкових платежів; 2) стягнення фінансових санкцій (штрафу, пені); 3) застосування адміністративних стягнень; 4) з реєстрації страхувальників (організацій, індивідуальних підприємств або фізичних осіб); 5) щодо складання, затвердження та виконання бюджетів державних позабюджетних (соціальних) фондів, а також звітування про їх виконання; 6) щодо інвестування резервів державних позабюджетних фондів; 7) з виплати фізичним особам пенсій та соціальної допомоги; 8) щодо здійснення соціальних виплат юридичним особам тощо.

Сучасний стан розвитку предмету фінансового права, який нині охоплює врегульовані нормами права суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються у процесі мобілізації, розподілу (перерозподілу) та використання централізованих і децентралізованих публічних фондів коштів, дозволяє констатувати, що *відносини з приводу функціонування державних позабюджетних соціальних фондів є відносинами, які виникають в процесі формування, розподілу (перерозподілу) та використання коштів публічних фондів, що повною мірою відповідає змісту публічної фінансової діяльності.*

Доказами фінансово-правової природи вказаних відносин можна навести такі їх характерні риси [12, с. 51–53]: а) в особі страховиків (головних суб'єктів відносин), згідно з чинним законодавством, виступають державні позабюджетні соціальні фонди; б) страховики у цих відносинах переслідують виключно публічні, суспільно-значимі цілі (інтереси); в) ці відносини позбавлені диспозитивності й підпорядковані виключно

імперативним засадам; г) за правовою природою основне джерело коштів обов'язкового соціального страхування становлять страхові внески (єдиний соціальний внесок), що належать до обов'язкових платежів; д) санкції, передбачені чинним законодавством у сфері обов'язкового соціального страхування, носять публічно-правовий характер і включають фінансові санкції та адміністративні штрафи.

Отже, правовідносинам у сфері функціонування ДСПФ як виду фінансових правовідносин, які, в свою чергу, є різновидом правовідносин у цілому, притаманні такі ознаки:

1) фінансові правовідносини у сфері функціонування ДСПФ, *виникають з приводу мобілізації, розподілу і використання публічних грошових фондів.* Зокрема, у процесі мобілізації для страхувальників та застрахованих осіб страхові внески становлять кошти, що ними сплачуються відповідно до законодавства та надходять від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, є складовою частиною доходів бюджетів відповідних публічних позабюджетних фондів;

2) виникнення, зміна та припинення фінансово-правових відносин у сфері функціонування ДСПФ завжди безпосередньо пов'язано з *нормативним актом*, зокрема законами України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. № 1058-IV, «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 р. №1105-XIV, «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08.07.2010 р. № 2464-VI, постановою Кабінету Міністрів України про за-

твердження бюджету відповідного соціального фонду на відповідний рік тощо. Тобто, суб'єкти вказаного правовідношення самі не мають права встановлювати, змінювати чи припиняти дані правовідносини. Принципово важливо вказати, що визначальною тут є саме норма фінансового права, адже фінансове правовідношення за участю ДСПФ виникає на підставі або на виконання приписів і правил, які отримали своє закріплення в нормах фінансового права. Реалізація цих відносин здійснюється виключно через них;

3) правовідносини, що розглядаються, носять *вольовий характер*, тобто припускають реалізацію волі визначеного кола суб'єктів. По-перше, виникнення подібних правовідносин засноване на волі держави, що виражається у відповідній правовій нормі. По-друге, необхідні певні вольові дії суб'єктів даних відносин – ДСПФ, осіб, які зобов'язані сплачувати страхові внески (наприклад, роботодавців), застрахованих осіб тощо;

4) щодо такої ознаки, як *владний характер*, зазначимо, що вимоги до учасників відносин у цій сфері виражаються у категоричній формі, оскільки держава законодавчо визначає чіткі правила поведінки суб'єктів досліджуваних фінансових правовідносин. Законодавчо встановлений обов'язок зі сплати страхових внесків до державних позабюджетних фондів реалізується саме в фінансових правовідносинах, які передбачають субординацію, підпорядкування одного суб'єкта іншому: платник страхового внеску зобов'язаний сплатити належну суму (відсоток з доходу), а відповідні фонди наділені повноваженнями щодо забезпечення

виконання платником зазначеного обов'язку. Крім того, в законодавстві передбачено застосування примусової сили держави в разі порушення даних правовідносин, зокрема, до фінансово-правової відповідальності перед державою в особі його органів;

5) *економіко-правова природа* досліджуваних відносин, як різновиду фінансово-правових, підтверджується тією особливістю, що вони є правовою формою останніх і закріпленням фінансових (грошових) відносин, які, у свою чергу, є формою економічних відносин у сфері функціонування ДСПФ;

6) *грошовий характер* фінансово-правових відносин у сфері функціонування ДСПФ зумовлений виникненням цих відносин з приводу стягування страхових внесків до державних соціальних позабюджетних фондів, із залученням інших засобів до фондів, їх подальшим розподілом і використанням;

7) у значній мірі фінансові правовідносини у сфері функціонування ДСПФ є однією з форм реалізації *публічних інтересів*;

8) з публічності правовідносин у сфері функціонування ДСПФ витікає їх *конфліктність*, що можна пояснити існуванням суб'єктивних і об'єктивних суперечностей між механізмом стягнення платежів до фондів і механізмом виплат (використання) коштів з цих фондів, а також суперечностей між обсягами надходжень до цих фондів та їх видатків. Зокрема, через те, що кошти публічних фондів завжди обмежені та не в змозі забезпечити задоволення всіх публічних потреб, процес бюджетного правозастосування і правотворчості зводиться до вибору між конку-

руючими потребами, що, власне, і зумовлює конфлікт інтересів.

Крім того, фінансовим правовідносинам у сфері функціонування ДСПФ притаманні *особливі риси*.

Так, обов'язковим і тому важливим характеризуючим елементом будь-яких суспільних відносин, у тому числі фінансово-правових відносин у сфері функціонування ДССФ, є *суб'єкти*.

Суб'єктами означених правовідносин, з одного боку, є застраховані громадяни (в окремих випадках – члени їхніх сімей та інші особи) й страхувальники, з іншого – страховики (Фонди), та держава в особі її органів, уповноважених на здійснення окремих функцій у вказаній сфері (зокрема, Державна фіскальна служба України, Міністерство фінансів України, Міністерство соціальної політики України, тощо).

Страхувальниками виступають роботодавці та інші особи, які відповідно до закону сплачують єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та/або є платниками, наприклад, відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», тобто беруть участь у формуванні централізованих фондів коштів солідарної та накопичувальної систем пенсійного забезпечення та відповідних недержавних пенсійних фондів – як суб'єктів другого рівня системи пенсійного забезпечення, а також соціальних страхових фондів. Перелік категорій осіб, які відносяться до страхувальників, встановлюється законом.

Страховиком є цільовий страховий фонд, який бере на себе зобов'язання щодо збору страхових внесків та надання застрахованим

особам матеріального забезпечення при настанні страхових випадків – Пенсійний фонд України, Накопичувальний фонд України, відповідні недержавні пенсійні фонди, фонди соціального страхування. Вказані фонди з їх ресурсами належать до ланки публічних фінансів суспільного (соціального) призначення, оскільки мають соціальну направленість.

Застрахованою є фізична особа, яка підлягає ЗДСС і сплачує (сплачувала) та/або за яку сплачуються чи сплачувалися у встановленому законом порядку страхові внески на ЗДСС та до накопичувальної системи ЗДПС, а в окремих випадках – члени їхніх сімей та інші особи.

Об'єкт фінансово-правових відносин у сфері функціонування ЗДССФ зумовлений, з одного боку, процесами формування, розподілу й використання публічних фондів коштів, з другого – цільовим характером публічних коштів, з якими пов'язано функціонування соціальних фондів. Відповідно, у першому випадку маємо говорити про об'єкт вказаних правовідносин, яким є самі державні позабюджетні соціальні фонди, у другому – про *предмет* відносин, який становлять публічні кошти (страхові кошти).

Третя особливість фінансових правовідносин у сфері функціонування ЗДССФ пов'язана з можливістю участі застрахованих осіб у солідарній та накопичувальній системах загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, а також участі у формуванні та використанні соціальних страхових фондів. Відповідно, відносини можуть набувати *одно векторного спрямування*, пов'язаних з рухом коштів лише в одну сторону – від платника внеску до фондів (без

настання страхових випадків, й відповідно без виникнення права на використання фондів), або двох векторного – пов'язаних з рухом коштів в обидві сторони (від платника страхового внеску до фонду, та у зворотному напрямку в разі настання страхового випадку).

Наступною особливістю фінансових правовідносин у сфері функціонування ЗДССФ є їх довготривалий характер у безпосередньому зв'язку з конкретною застрахованою особою. Така риса цих відносин обумовлена поняттями «пенсійний стаж», «страховий стаж», які передбачають відносно тривалий за часом зв'язок соціальних фондів з застрахованою особою (як у відносинах щодо мобілізації коштів до фондів, так і при їх використанні).

Висновки. Узагальнюючи викладене, пропонуємо визначати *фінансові правовідносини у сфері функціонування державних соціальних позабюджетних фондів як врегульо-*

вані нормами фінансового права, охоронювані примусовою силою держави владно-майнові суспільні відносини, що виникають в процесі формування, мобілізації, розподілу (перерозподілу) та використання коштів державних соціальних позабюджетних фондів та характеризуються наявністю суб'єктивних прав і юридичних обов'язків у його учасників (застрахованих громадян, страхувальників, страховиків, держави в особі її органів).

Проведене дослідження містить загальні концептуальні положення щодо сутності фінансових правовідносин в сфері функціонування загальнообов'язкового державного соціального страхування, які з одного боку можуть слугувати базою для глибокого вивчення особливостей виникнення, розвитку, зміни й припинення вказаних відносин, з іншого – не претендують на вичерпність й безспірність, потребуючи подальшого аналізу.

Список використаних джерел

1. Орлюк О. П. Фінансове право. Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 808 с.
2. Макух О. В. Публічні фонди як фінансово-правова категорія. Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». 2014. Вип. 4. С. 76–88.
3. Шафигуллин Э. Н. Финансово-правовые основы обязательного пенсионного страхования. *Российская юстиция*. 2010. № 5. С. 12–13.
4. Годин А. М., Горегляд В. П., Подпорина И. В. Бюджетная система Российской Федерации: учебник. 8-е изд., перераб. и доп. М.: Дашков и К, 2009. 627 с.
5. Государственные и муниципальные финансы: учебник / под общ. ред. И. Д. Мацкуляка. Изд. 2-е, доп. и перераб. М.: Изд-во РАГС, 2007. 640 с.
6. Фінансове право: підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки та О. П. Гетманець; Ю. М. Жорнокуй, О. В. Кашкарьова, Т. В. Колесник та ін. Харків: Екограф, 2015. 500 с.
7. Воронова Л. К., Кучерявенко Н. П. Финансовое право: учеб. пособ. для студентов юр. вузов и факультетов. Харьков: Легас, 2003. 360 с.
8. Фінансове право: підручник / за ред. М. П. Кучерявенка. Харків: Право, 2013. 400 с.
9. Ногина О. А. Государственные внебюджетные фонды в составе бюджетной системы России: проблемы правового регулирования: монографія. М.: Статут, 2012. 462 с.

10. Правове регулювання страхової діяльності: навч. посіб. / О. П. Гетманець, О. М. Шуміло, Т. В. Колеснік та ін.; за ред. О. П. Гетманець, О. М. Шуміла. 2-ге вид., із змінами. Харків: Вид-во «Право», 2014. 400 с.

11. Якуша Н. В. Комплексність правового регулювання відносин соціального страхування. *Вороновські читання (Фінансове право: сучасний стан та перспективи)*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5 жовт. 2016 р.) / редкол.: А. П. Гетьман, М. П. Кучерявенко, Н. Ю. Пришва та ін. Київ: Асоціація фінансового права України, 2016. С. 287–291.

12. Стрельников В. В. Финансово-правовые отношения в сфере страхования. Журнал российского права. 2006. № 2. С. 51–53.

I. Pyvovar,

PhD, Associate Professor;

Institute of Criminal-Executive Service

FINANCIAL LEGAL RELATIONS IN THE SPHERE OF FUNCTIONING OF THE STATE EXTRA-BUDGETARY SOCIAL FUNDS: THE CONCEPT AND FEATURES

The article examines the legal relations in the sphere of functioning of state extra-budgetary social funds as a form of financial relations.

It was noted that state budget funds are the species concepts of public Fund of investments. The author adheres to the division of public extra-budgetary funds into two groups: public extra-budgetary funds, which are replenished by insurance premiums and have a pronounced social orientation; public extra-budgetary funds, which are replenished by other sources. In work it is noted that in the state social off-budget funds at the present stage of development of the society comprise the Pension Fund of Ukraine; social security Fund; the Fund of compulsory state social insurance of Ukraine against unemployment.

Analyzed the state social off-budget funds for organizational-legal and interdisciplinary perspectives (in economic and legal sense). Features of creation and functioning of these Funds allow you to refer them to publicly-legal instruments which will be settled through a specific legal institution as «public social insurance».

Defines General characteristics (there are about mobilization, allocation and use of public funds; the regulation; are strong-willed, imperious, financial, economic and legal nature; it is one of the forms of realization of public interests; conflict) and special features (special subjects, object, different vector directions, long-term in nature in direct relation to a specific insured person) financial and legal relationships in the sphere of functioning of the state social off-budget funds. Proposed the definition of these relations.

Key words: *public Fund of investments; the State extra-budgetary Fund; the State social off-budget Fund; the financial relationship.*

Надійшла до редакції 13.09.2017

УДК 347.754:351.746.2

Пономарьова Т. С.,
викладач кафедри загальноправових
дисциплін Інституту кримінально-
виконавчої служби

ДОГОВІР ПРО НАДАННЯ ДЕТЕКТИВНИХ ПОСЛУГ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У даній статті аналізується правове регулювання договору про надання детективних послуг, розглядається правовий статус його сторін, враховуючи новели українського законодавства, а також досліджуються істотні умови такого договору.

Ключові слова: договір; умови договору; сторони договору; приватний детектив; детективні послуги.

В данной статье анализируется правовое регулирование договора о предоставлении детективных услуг, рассматривается правовой статус его сторон, учитывая новеллы украинского законодательства, а также делается вывод о определении существенных условий такого договора.

Ключевые слова: договор; условия договора; стороны договора; частный детектив; детективные услуги.

Постановка проблеми. Нещодавно Верховна Рада України прийняла довгоочікуваний Закон «Про приватну детективну (розшукову) діяльність». Безперечно Закон дозволить легалізувати діяльність вже існуючих детективних агентств та приватних детективів, разом із тим, недостатньо врегульованим залишається питання договірних відносин суб'єктів детективної діяльності з клієнтами.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Питання, пов'язані із правовим регулюванням приватної детективної діяльності підіймалися такими вченими як А. Л. Івановою, В. П. Каленяком, Г. І. Козаченко, С. В. Краснокутським, О. Д. Литвином, О. М. Ляшенко, С. Р. Сабітовим, А. М. Соломіною, С. І. Постольником, П. А. Поповим, В. О. Черковим,

А. П. Чередниченко, М. К. Федориним, С. С. Юрко, А. М. Волинською, І. М. Риженко та іншими.

Постановка завдання. Завданням статті є дослідження правового регулювання договору на надання детективних послуг згідно з чинним законодавством України та враховуючи досвід зарубіжних країн.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі статтею 1 Закону, Договір про надання приватних детективних (розшукових) послуг – це домовленість, за якою одна сторона (приватний детектив, приватне детективне підприємство (агентство) зобов'язується здійснити надання приватних детективних (розшукових) послуг другій стороні (клієнту) на умовах і в порядку, що визначені цим Законом та договором, а клієнт зобов'язується оплатити надання послуг та

фактичні витрати, необхідні для виконання договору. Із прийняттям вказаного Закону даний договір став вважатись поіменований, в той час, як до прийняття Закону сторони могли узгоджувати свої правовідносини в межах договору про надання послуг або навіть декількох договорів в залежності від специфіки послуг які надавались приватними детективами.

Сторонами договору будуть виступати клієнт з одного боку та приватний детектив або детективне агентство з іншого. Клієнтом вважається фізична або юридична особа, орган державної влади, орган місцевого самоврядування, в інтересах яких здійснюється приватна детективна (розшукова) діяльність. Приватний детектив – фізична особа, яка здійснює приватну детективну (розшукову) діяльність на підставах та в порядку, що передбачені Законом. Водночас, Закон передбачає, що приватним детективом – фізичною особою може бути тільки громадянин України, який отримав в установленому законодавством порядку свідоцтво про право на заняття приватною детективною (розшуковою) діяльністю. Таким чином, унеможливується ситуація надання приватних детективних послуг іноземним громадянином або особою без громадянства. Приватні детективні агентства в розумінні Закону – це самостійні суб'єкти господарювання, що пройшли державну реєстрацію у порядку, встановленому законом для державної реєстрації юридичних осіб, учасниками яких є один або більше приватних детективів.

За своїм статусом приватні детективи можуть бути як фізичними особами підприємцями, які зареєст-

ровані в установленому порядку, або ж само зайнятими особами, які не мають статусу ФОП. Основна вимога, яка ставиться до таких осіб – це обов'язкове отримання свідоцтва на право зайняття детективною діяльністю. З огляду на це, необхідно звернути увагу на певні неузгодженості чинного законодавства стосовно можливості громадян отримати вказане свідоцтво. Так, стаття 5 Закону вказує, що приватним детективом не може бути особа, яка має непогашену чи не зняту в установленому законом порядку судимість за вчинення злочину. З огляду на таке формулювання можна стверджувати зворотне, а саме, що особа, яка має погашену або зняту судимість приватним детективом бути може. Проте дане твердження не узгоджується зі ст. 8 Закону, яка передбачає неможливість видання свідоцтва на право зайняття детективною діяльністю особі, яка притягалася судом до відповідальності за вчинення злочину. Факт притягнення до відповідальності є значно ширшим поняттям за поняття судимості, тобто особа може мати погашену чи зняту судимість, проте вона все одно залишиться такою, що притягалась до відповідальності і сам цей факт унеможливить отримання нею свідоцтва на право зайняття детективною діяльністю в той час, як цей же факт не є перепорою в розумінні статті 5 Закону. Таким чином, нормативне регулювання цієї проблеми зводиться наразі до того, що особа зі знятою чи погашеною судимістю може бути приватним детективом, проте отримати свідоцтво, без якого ця діяльність є неможливою, така особа не може.

Правовий статус приватних детективних агент також має певні

особливості. Так, безсумнівним є той факт, що такі юридичні особи будуть суб'єктами господарювання, а згідно із вимогою частини 2 статті 6 Закону про діяльність таких суб'єктів на підставі статуту, можна допустити, що детективні агентства можуть створюватись в таких організаційно-правових формах, як товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю чи акціонерне товариство, як такі, що діють на підставі статуту. Разом із тим, виникає певна правова суперечка, яка зводиться до наступного. Згідно із доктриною цивільного права, ТОВ, ТДВ та АТ є товариствами об'єднання капіталів, де особиста діяльність їх учасників не є принципово важливою. Водночас стаття 6 Закону передбачає, що детективне агентство повинно створюватися обов'язково за участі одного або більше приватних детективів, тобто наголос робиться на персональній участі засновників в діяльності суб'єкта господарювання, що є більше характерним для товариств об'єднання осіб (повних або командитних товариств), які в свою чергу мають інший установчий документ – засновницький договір, а не статут. Окрім того, Закон передбачає, що детективна діяльність має бути основним видом діяльності такого суб'єкта, що робить неможливим надання детективних послуг різноманітними компаніями, такими як, наприклад, юридичні фірми. У той же час, деякі дослідники статусу приватних детективів наголошують, що сьогодні до введення в дію Закону під поняттям «приватний детектив» прийнято розуміти особу, яка надає саме юридичні оплатні послуги, і, як показує практика, в Україні детекти-

вною діяльністю займаються громадяни України, які мають вищу юридичну освіту та певний стаж роботи за фахом [2, с. 42].

Новоприйнятий закон не містить норми стосовно істотних умов договору про надання детективних послуг, тому даний договір буде вважатись укладеним при досягненні сторонами згоди з тих істотних умов, які визначені загальними нормами чинного законодавства. Пропонуємо проаналізувати такі умови.

У будь-якому випадку, не зважаючи на те, хто буде виступати стороною договору (чи то виключно фізичні особи – клієнт та детектив як само зайнята особа, чи то суб'єкти господарювання – детективне агентство та юридична особа – клієнт) істотною умовою договору буде його предмет. В даному випадку, предметом буде вважатись перелік та обсяг всіх послуг, які буде надавати приватний детектив своєму клієнту.

Види детективних послуг, що можуть надаватися суб'єктами приватної детективної діяльності, передбачені статтею 11 Закону. Умовно їх можна поділити на декілька категорій. До першої з них пропонуємо віднести послуги, пов'язані із збиранням, обробкою та захистом інформації як щодо особи, так і щодо бізнесу, конкретної події чи процесу. Втім стосовно такого виду діяльності та законності її підстав у наукових колах точаться тривалі суперечки. З аналізу чинного законодавства, а саме Конституції України, Загальної декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, законів України «Про інформацію», «Про захист персональних даних», «Про оперативно-розшукову діяльність», Криміналь-

но-процесуального кодексу України, Рішення Конституційного Суду України від 30.10.1997 № 5-зп у справі щодо офіційного тлумачення ст. 3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про інформацію» та статті 12 Закону України «Про прокуратуру» (справа К. Г. Устименка), можна зробити висновок, що можливість отримання охоронюваної законом інформації про фізичну особи без її згоди, в тому числі про її особисте та сімейне життя мають право тільки правоохоронні органи [3, с. 5–6], що ставить під сумнів законність вчинення таких дій приватними детективами на виконання договору про надання детективних послуг.

До другої категорії детективних послуг можна віднести роботу, направлену на пошук осіб або майна, до третьої категорії – послуги у сфері взаємодії з правоохоронними органами, до четвертої – інші послуги, які не заборонені законом, що робить перелік детективних послуг, наведених у Законі відкритим. У зарубіжних країнах правове регулювання переліку детективних послуг не є однаковим. Так, якщо французьке законодавство так само використовує відкритий перелік послуг з умовою, що останні не заборонені законом, то в Італії обсяг послуг, що надаються приватним детективом (агентством) міститься в спеціальній «таблиці послуг». Детектив не має права надавати послуги, які не зазначені у цій таблиці [4 с. 123]. Таким чином, можна зробити висновок, що в ряді країн стосовно переліку видів детективних послуг діє принцип «дозволено все те, що не заборонено», в інших же країнах використовується протилежний принцип – «дозволено лише те, що прямо передбачено законом».

Зауважимо, що в Україні останній принцип характерний для діяльності державних органів, тому приватна детективна діяльність цілком очікувано будується за першим принципом із врахуванням вищезазначених суперечностей стосовно законності певних видів детективних послуг з огляду на інші нормативні акти.

У наукових працях можна знайти класифікацію детективних послуг залежно від сфери суспільного життя, в якій вони надаються. Так, детективні послуги пропонується поділити на послуги шлюбно-сімейного характеру, у сфері забезпечення корпоративної безпеки, у сфері забезпечення економічної безпеки, у сфері цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства [1, с. 79].

Окрім того, необхідно звернути увагу на важливість правильного формулювання предмету договору про надання детективних послуг, особливо якщо останні пов'язані із розслідуванням кримінальних справ. Так, згідно з чинним законодавством, саме розслідування відноситься до компетенції державних правоохоронних органів, в той час як приватним детективам надається можливість здійснювати пошук, збирання та фіксацію відомостей в кримінальному провадженні. За своєю суттю детективи можуть проводити повноцінне власне розслідування, проте пряма вказівка на це в договорі, на нашу думку, буде свідчити про незаконність діяльності приватного детектива на підставі порушення виключної компетенції державних органів. Як наслідок, недійсною стане умова про предмет договору про надання детективних послуг, що в кінцевому випадку призведе до немож-

ливості використати результати послуг детектива в якості доказів у кримінальному процесі. Схожі застереження містяться, наприклад, у законодавстві Італії та США [6, с. 250].

Серед учених, які досліджували питання детективної діяльності можна зустріти різні погляди на рахунок переліку інших умов договору про надання детективних послуг. Так, одні юристи вважають, що такий договір повинен містити реквізити сторін, зміст договору, термін його виконання, орієнтовна сума грошових витрат за надані послуги, відповідальність сторін, застереження про надання клієнтові письмового звіту про результати проведеної роботи [5, с. 73]. На думку інших дослідників, умови даного договору мають бути більш деталізованими: 1) повно окреслено предмет договору (послуга, яка надається); 2) плата за надання послуги має бути конкретизована – наведений її розмір, строки, порядок та форма оплати; строк дії договору повинен містити проміжні строки, за порушення яких наступає відповідальність виконавця; 4) повинно бути зазначено, чи виконавець виконує договір особисто, чи його обов'язок може бути переданий іншій особі; 5) відповідальність у разі невиконання чи неналежного виконання договору; 6) умови дострокового припинення договору [1, с. 80].

Потрібно зазначити, що український Закон не містить як переліку істотних умов для договору про надання детективних послуг, так і рекомендованих відомостей, які повинні в ньому зазначатись. На відміну від цього, законодавство РФ передбачає, що подібний договір має відображати відомості про договірні сторони, у тому числі номер і дата

видання ліцензії, зміст доручення, строк його виконання, орієнтовна сума грошових витрат і гонорару за послуги, відповідальність сторін і дата укладення договору [2, с. 45].

Звісно, наведений перелік аж ніяк не можна назвати істотними умовами договору, оскільки більшість з них є або реквізитами, або ж звичайними умовами за своєю суттю. Тим не менше, вважаємо, що визначення істотних умов для договору про надання детективних послуг має першочергове значення і їх відсутність у чинному законодавстві може викликати проблеми із тим, чи вважати конкретний договір укладеним, чи ні. Дана проблема постає на тій підставі, що суб'єктний склад сторін такого договору не є стабільним: правовий статус сторін може бути таким, що договір буде вважатись або цивільно-правовим, або ж, в інших випадках, господарським, а тому перелік істотних умов для таких категорій договорів, згідно із загальними нормами законодавства є різним, що і викликає потребу у конкретизації істотних умов такого договору у нормах спеціальних.

Так, ст. 638 Цивільного кодексу України передбачає, що істотною умовою договору є умова про предмет. Це єдина умова чітко прописана в загальній нормі кодексу, в той же час передбачається, що істотними також можуть бути умови, визначені як такі у законі або необхідні для договорів даного виду. У законі, а саме у Господарському кодексі України, визначаються інші істотні умови: про ціну і строк договору, але вони характерні виключно для господарських договорів. Отже, якщо сторонами договору про надання детективних послуг будуть господа-

рюючі суб'єкти, на їх правовідносини буде поширювати дію ГК України, а тому істотними умовами договору між ними буде предмет, ціна та строк договору. В той же час, певні проблеми можуть виникнути, коли сторонами договору є приватний детектив – само зайнята особа з одного боку, та громадянин без статусу суб'єкта господарювання з іншого боку. На їх відносини не поширює дію Господарський кодекс, а отже істотною умовою їх договору буде тільки умова про предмет, як єдина з перелічених в законі істотних умов. Дана ситуація викликає складність через те, що, з одного боку, вбачається явна недостатність однієї умови, щоб договір вважався укладеним в даному разі, та постає необхідність як мінімум визначити ціну договору, проте відсутність ціни в якості істотної умови у ЦК призводить до того, що такою її можна назвати в межах умов, необхідних для даного договору, а сама по собі необхідність чи не необхідність можуть бути поняттями суцього суб'єктивними, а отже неоднозначними у розумінні різних суб'єктів правозастосовної діяльності.

На нашу думку, незалежно від сторін договору про надання детективних послуг, ціна буде його істотною умовою, при цьому виражатись вона може декількома способами: в якості фіксованого платежу за конкретну дію або шляхом застосування погодинної оплати праці приватних детективів. Але в будь-якому випадку, сам договір має містити норму про узгодження ціни та способу її визначення.

Стосовно умови про строк договору, ми не вважаємо її необхідною для договорів даного типу з огляду

на специфіку детективної діяльності, за якої на перший план виходить досягнення конкретного результату, не залежно від витраченого часу. Тому в цивільно-правовому договорі про надання детективних послуг строк не повинен бути його істотною умовою.

Таким чином, на нашу думку, істотними умовами договору про надання детективних послуг у будь-якому випадку будуть умови про предмет договору, його ціну та спосіб її визначення. Строк договору буде істотною умовою виключно у випадку коли даний договір вважатиметься господарським. Інші умови, як згадані у зазначених вище наукових дослідженнях, так і інші умови на розсуд сторін будуть або звичайними, або випадковими умовами договору і можуть формуватись за погодженням сторін, що не впливатиме на укладення самого договору.

Висновки. Прийняття нового Закону безперечно має позитивний вплив на суспільні відносини, оскільки вводить у правове поле діяльність, потреба у якій є нагальною, та яка тривалий час здійснювалась без належного правового регулювання. Водночас деякі нюанси даної діяльності залишились або не врегульованими або щодо них у діючому законодавстві і досі існують неузгодженості. Новий Закон містить норми, які до кінця не вирішують питання правового статусу приватного детектива, про що велась мова у даній статті. Також Закон не містить детального регулювання договору про надання детективних послуг, що може мати наслідком навіть проблему із визначенням того, чи був він укладений. Окрім цього, певні питання є і в межах умови про предмет

такого договору зокрема, і щодо видів детективних послуг і їх відповідності іншим нормативним актам в цілому. Все це дає масив для подальших наукових досліджень питання

правового регулювання детективних послуг, що як наслідок має призвести до внесення змін до законодавства, які дозволили б узгодити описані вище суперечки.

Список використаних джерел

1. Волинська А. М. Правова доктрина щодо надання детективних послуг. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2016. №. 12. С. 77–82.
2. Волинська А. М. Надання детективних послуг за законодавством зарубіжних країн: позитивний досвід цивільно-правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 39. Т. 1. С. 41–46. (Серія: Право).
3. Риженко І. М. Приватна детективна діяльність в Україні в контексті реалізації права на особисте життя. *Митна справа*. 2013. № 1. Ч. 2. Кн. 2(85). С. 385–389.
4. Соломяна А. В. Детективна діяльність: особливості запобіжного впливу на злочинність. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2016*: зб. наук. пр. / відп. ред. О. В. Козаченко. Миколаїв: Іліон, 2016. С. 120–123.
5. Старушкевич А. Детективна діяльність в Україні: поняття, суб'єкти, напрями правового регулювання. *Право України*. 2004. № 12. С. 71–75.
6. Черков В. О. Приватна детективна діяльність в розвинутих країнах світу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2010. Вип. 2. С. 248–259.

T. Ponomarova,

*The teacher of the Department of General
Legal Disciplines of the Institute of
Criminal-executive Service*

CONTRACT FOR THE PROVISION OF DETECTIVE SERVICES: PROBLEMS OF LEGAL REGULATION

Detective services and detective activity are not new concepts for the Ukrainian society, nevertheless legal regulation of this issue was finally formed only now, with the adoption of the new Law of Ukraine «About Private Detective Activities». This law allows legalizing the activities of private detectives, clearly determines their status and requirements, which are put forward to persons who wish to engage in this activity. In addition, the Law determines the list of services that can be provided by a private detective.

At the same time, some issues related to the provision of detective services remain unresolved, and other issues have received ambiguous regulation.

This article analyzes the legal regulation of the contract for the provision of detective services. The new Law contains only the definition of such a contract without mentioning its essential conditions, which may entail difficulties in resolving the issue of concluding such a contract, because in certain conditions it can be both civil or economic, which provides for a different composition of essential conditions in compliance with general norms of the law. The article analyzes the scientific views on the

terms of the contract for the provision of detective services and proposes the author's position on the definition of a list of essential conditions for such a contract.

In addition, the article analyzes in detail the condition of the subject, examines foreign experience in regulating this issue, as well as certain conflicts of current Ukrainian legislation on this matter.

Also, the author pays attention to the features of the legal status of the contract bodies, raising the issue of ambiguous legal regulation of certain moments of such status.

Key words: *contract; conditions of the contract; bodies of the contract; private detective; detective services.*

Надійшла до редакції 5.09.2017

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.91:343.843

*Бараш Є. Ю.,
доктор юридичних наук, доцент,
заслужений діяч науки і техніки
України, начальник Інституту
кримінально-виконавчої служби*

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ТРИВАЛИХ СТРОКІВ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ

В статті аналізуються з кримінологічної точки зору тенденції скоєння злочинів засудженими до позбавлення волі за останні 10 років. Автор дає кримінологічну характеристику поняттю «ресоціалізація». Автор пропонує зміни до законодавчого визначення поняття «ресоціалізація».

Ключові слова: ресоціалізація, засудженні, позбавлення волі, кримінологічний аналіз.

В статье анализируются с криминологической точки зрения тенденции совершения преступлений осужденными к лишению свободы за последние 10 лет. Автор дает криминологическую характеристику понятию «ресоциализация». Автор предлагает изменения в законодательное определение понятия «ресоциализация».

Ключевые слова: ресоциализация, осужденные, лишение свободы, криминологический анализ.

Постановка проблеми. Одним із основоположних критеріїв, який свідчить про рівень правової культури та розвинутості демократії в державі, є стан дотримання та захисту прав людини, у тому числі й засуджених. Саме ресоціалізація особи, звільненої з місць позбавлення волі, покликана забезпечити повернення засудженого до повноцінного життя в суспільстві, а відповідно – безпеку самого суспільства через попередження рецидиву злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема ресоціалізації засуджених знайшла відображення у

низці досліджень. Зокрема, деякі кримінально-правові аспекти ресоціалізації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, досліджувалися М. М. Гернетом, О. М. Жижилеком, В. М. Кудрявцевим, Ю. В. Солопановим, О. М. Яковлевим та ін. У більш широкому кримінологічному плані ці питання аналізували О. О. Герцензон, В. В. Голіна, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, Н. Г. Калашник, Г. Г. Кочаров, Н. Ф. Кузнецова, Є. М. Моїсєєв, В. Г. Панаевич та ін.

Разом із тим, на сучасному етапі розвитку вітчизняної юридичної науки та пенітенціарної практики

питання ресоціалізації засуджених, зокрема, її кримінологічних і кримінально-правових аспектів досі потребують вивчення. Це зумовлено тим, що здійснюючи науковий пошук, дослідники переважно обирають окремі вузькі питання, пов'язані з ресоціалізацією окремих категорій засуджених осіб, або обмежуються занадто узагальненим підходом щодо визначення змісту поняття «ресоціалізація». З огляду на це, питання кримінологічного аналізу процесів ресоціалізації в сучасній Україні набуває особливої актуальності.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження вихідних кримінологічних положень, на яких ґрунтується ефективна реалізація процесів ресоціалізації осіб, засуджених до позбавлення волі, протягом усього періоду відбуття ними покарання, а також після звільнення. Відповідно до мети визначені такі завдання статті: аналіз дефініції ресоціалізація, визначення факторів успішності ресоціалізації.

Виклад основного матеріалу. Цілком закономірно, що ресоціалізація належить до кола соціальних понять і широко використовується майже всіма суспільними науками. Вона безпосередньо пов'язана з поняттям «соціалізація», про що свідчить детальний аналіз і граматичне тлумачення зазначених понять. Цей факт не залишила поза увагою Ю. В. Жульова, відзначаючи необхідність враховувати значення префіксу «ре», що дозволяє розуміти ресоціалізацію як «відновлення чи повторність дії» і як «протидію» асоціальної деградації особистості [1].

У тексті чинного Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України – ч. 2 ст. 6 визначено поняття «ресоці-

алізація» як «свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві». Закон називає необхідною умовою ресоціалізації виправлення засудженого. Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених застосовуються з урахуванням виду покарання, особистості засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпеки і мотивів учиненого кримінального правопорушення та поведінки засудженого під час відбування покарання. При цьому завдяки такому вжитому законодавцем юридичному формулюванню не з'ясованою залишилася значна кількість питань щодо його змісту та сутності, зокрема, рівень імперативності ресоціалізації, тобто, являється вона правом чи обов'язком для засудженого, а також чи повинна держава в обов'язковому порядку вживати заходів для ресоціалізації визначених категорій осіб; чи є ресоціалізація невід'ємною складовою частиною процесу виконання покарання щодо засудженого.

Цілком закономірно, що зважаючи на таку законодавчу неконкретизованість, серед науковців досі відсутнє єдине комплексне бачення щодо кримінально-правового змісту ресоціалізації. Зокрема, ресоціалізацію розуміють як повторне засвоєння культури людських стосунків, формування певних соціальних норм, ролей і функцій, надбання умінь і навичок, необхідних для їх успішної реалізації [2]. Ресоціалізацію також визначають як тривалий процес, що має у своїй основі складний комплекс психолого-педагогічних, економічних, медичних, юридичних і організаційних за-

ходів, спрямованих на формування у кожного засудженого здібності й готовності до включення у звичайні умови життя суспільства після відбуття покарання [3].

Л. А. Жук та О. М. Неживець визначили ресоціалізацію як складну соціально-правову категорію, яка охоплює різні сторони оновлення соціальних зв'язків як в установах виконання покарань, так і після звільнення з місць позбавлення волі, коли особа проходить соціальну адаптацію, розв'язує житлову проблему, працевлаштовується і потребує медичної та психологічної допомоги, фінансової та державної підтримки [4].

Ураховуючи всі вищезазвані визначення, на наш погляд, ресоціалізацію у кримінально-правовому розумінні варто розуміти як багатоетапний і тривалий процес повернення засудженого до загальноприйнятого у суспільстві способу життя з відновленням та/або налагодженням втрачених суспільно корисних зв'язків і відносин, правового статусу, який має місце під час, одразу ж після і ще протягом певного початкового періоду після відбуття покарання. Разом із тим, вважаємо, що варто внести зміни до кримінально-виконавчого законодавства у частині визначення поняття та сутності ресоціалізації, зокрема, вказати на міру участі держави у процесі ресоціалізації, а також особливості її здійснення на різних етапах – протягом усього періоду відбування покарання, одразу ж після його відбуття, а також на початковому етапі повернення засудженого до соціуму.

Разом із тим, у здійсненні кримінологічного аналізу процесів ресоціалізації засуджених до тривалих строків позбавлення волі, слід зосередити увагу саме на тих видах по-

карань, які не лише виконуються протягом певних строків, а й обов'язково передбачають специфічний порядок їх виконання – спеціальні місця для відбування таких покарань, значні обмеження прав і свобод засудженого, а також певний ступінь ізоляції від суспільства.

Виконання покарання, в тому числі, спрямоване на те, щоб не допустити рецидиву злочинів або ж зменшити рівень рецидивної злочинності [5]. Аналіз статистичних даних про стан злочинності в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, за останні десять років свідчить, що, незважаючи на зменшення загальної кількості засуджених, кількість кримінальних порушень істотно не зменшується: 2007 р. засуджені вчинили 489 злочинів, 2008 р. – 308 злочинів, 2009 р. – 422 злочини, 2010 р. – 424, 2011 р. – 465 злочинів, 2012 р. – 576 злочинів, 2013 р. – 515 злочинів, 2014 р. – 417 злочинів, 2015 р. – 384 злочинів; за 2016 рік офіційна статистика, на жаль відсутня, за 8 місяці 2016 року – 186 злочинів.

Станом на 01.06.2017 року відкрито 300 кримінальних впроваджень із занесенням відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань; ухвалено обвинувачувальних вироків 31.

Це є свідченням того, що слід більше уваги приділяти питанням профілактики рецидивної злочинності, зокрема щодо осіб, засуджених до тривалих строків обмеження та позбавлення волі з метою недопущення вчинення ними нових злочинів як під час відбування покарання, так після його відбуття.

Виконуючи покарання, держава в особі уповноважених органів повинна одночасно і надавати допомо-

гу особам, звільненим з місць позбавлення волі обрати суспільно корисний (або хоча б суспільно прийнятний) напрям життєдіяльності й тим самим попередити повторення злочинних діянь. Тому важливу роль в процесі ресоціалізації відіграє належним чином організована профілактична робота серед засуджених осіб як на етапі відбування ними покарання, так і одразу ж після звільнення з місць позбавлення волі. Йдеться, насамперед, про індивідуальний рівень профілактики злочинів, оскільки інші рівні – загальний та спеціально-кримінологічний мають зовсім інший зміст, мету та сферу впливу.

Індивідуальний рівень профілактики злочинності передбачає цілеспрямований вплив на визначене коло осіб за умови наявності таких підстав: реальна поведінка особи, у якій потенційно криється суспільно небезпечне діяння (головою спрямованістю такої особи є антисуспільний спосіб поведінки); наявність певного рівня кількісно-якісних показників, що свідчить про високий ступінь криміногенності особи і дозволяє виділити її з усієї сукупності саме тих, від кого з більшим ступенем імовірності слід очікувати вчинення злочину в найближчому майбутньому.

Змістовно індивідуальна профілактика має становити сукупність таких заходів:

процес логічного обґрунтування, роз'яснення необхідності дотримання засудженими нормативно закріпленого у суспільстві способу життя (індивідуальні бесіди, колективні бесіди у малих групах, прослуховування лекцій з правової тематики, з їх подальшим обговоренням тощо);

створення умов для нормально-го розвитку особи колишнього засу-

дженого (зокрема, здобуття ним хоча б мінімально необхідного рівня освіти для подальшого ефективного працевлаштування, стимулювання участі у громадському та культурному житті);

організація заходів щодо забезпечення позитивної спрямованості життєдіяльності осіб, які вчинили злочини і відбули покарання (організація зустрічей із колишніми засудженими, які своїм прикладом вдалої ресоціалізації можуть створювати належну мотивацію для відповідної цільової аудиторії);

соціальний захист раніше засуджених (допомога у працевлаштуванні, поліпшення побутових умов, надання безоплатної медичної допомоги, налагодження корисних зв'язків з громадськими благодійними організаціями тощо).

Згідно з офіційних статистичних показників щорічно у виховних колоніях неповнолітніми вчиняється близько 30 злочинів, їх питома вага в структурі всієї пенітенціарної злочинності становить у середньому від 1,8 до 2,2 %. Водночас при відбуванні покарання в установах виконання покарань вчиняють злочини близько 0,2 % усіх повнолітніх засуджених, а у виховних колоніях – 0,3 % неповнолітніх. Ці показники свідчать про те, що найближчим часом не варто розраховувати на суттєве зниження рівня злочинності неповнолітніх, а тому й ресоціалізація цієї категорії осіб має свою специфіку. Вона може бути ефективною лише за таких умов: максимального врахування особливостей психічного розвитку підлітків, їх вікових і гендерних особливостей, стану здоров'я, інтересів, можливих перспектив для подальшого життя; створення системи індивідуального та

диференційованого впливів соціального, педагогічного, психологічного, правового характеру; врахування рівня та характеру поведінки в суспільстві, а також специфіки реагування на конкретні ситуації.

Висновки. Отже, детально дослідивши кримінально-правовий зміст поняття «ресоціалізація», а також кримінологічні засади процесу ресоціалізації осіб, засуджених до позбавлення волі, дійшли таких висновків: базовими кримінологічними засадами ресоціалізації осіб засудже-

них до позбавлення та обмеження волі є профілактика злочинності на індивідуальному, загальному та спеціально-кримінологічному рівнях; потребує коригування законодавче визначення поняття «ресоціалізація», а саме, у ньому необхідно конкретизувати ступінь участі держави у здійсненні ресоціалізаційних процесів і вказати на особливості їх реалізації як у пенітенціарний, так і у постпенітенціарний періоди життя засудженої особи.

Список використаних джерел

1. Жулева Ю. В. Ресоциализация осужденных несовершеннолетних женского пола, отбывающих наказание в воспитательных колониях: правовые и криминологические аспекты: дис. ... канд. юрид. наук. Рязань, 2000. С. 26.
2. Царькова О. В. Ресоціалізація засуджених як один з важливих напрямків профілактики рецидивної злочинності. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. 2012. Вип. 43(2). С. 235–242.
3. Прикладная юридическая психология / под ред. А. М. Столяренко. М.: Юнити-Дана, 2000. 639 с.
4. Жук Л. А., Неживець О. М. Теоретичні засади соціальної та трудової ресоціалізації засуджених та осіб звільнених з місць позбавлення волі. URL.: <http://www.pravnik.info/2013-12-27-15-13-45/535-teoretichni-zasadi-socialno%D1%97-ta-trudovo%D1%97-resocializaci%D1%97-zasudzhenix-ta-osib-zvilnenix-z-misc-pozbavleniya-voli.html>.
5. Наливайко В. С. Кримінологічні проблеми ресоціалізації осіб, звільнених з місць позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2000. 16 с.
6. Слепцов И. В. Пенитенциарная система Франции (краткий обзор). *Уголовно-исполнительная политика: право, экономика, управление*. 2009. № 2.

Y. Barash,

Head of the Institute of Criminal-Executive Service, Doctor of Science in Law, Associate Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine

CRIMINOLOGICAL ANALYSIS OF THE RESORTIALIZATION PROCESSES OF CONVICTS TO THE LONG TERM OF IMPRISONMENT IN UKRAINE

The article analyzes, from the criminological point of view, characteristics of the tendency of committing crimes sentenced to imprisonment for the last 10 years.

Author gives the criminological characteristic to the term «resocialization». The author proposes amendments to the legislative definition of the term «resocialization». In the article are proposed an author's classification of measures that constitute the level of individual prevention of crimes among convicts to imprisonment.

In the article mentioned that means of correction and resocialization of convicts are applied taking into account the type of punishment, the personality of the convicted person, the nature, degree of social danger and motives of the criminal offense committed and the behavior of the convicted person while serving the sentence.

Resocialization is applied the set of such measures:

process of logical justification, clarification of the necessity of adhering to the condemned standards of life in the society (individual conversations, collective discussions in small groups, listening of lectures on legal topics, with their further discussion, etc.);

conditions for the development of the person of the former guardian (in particular, obtaining at least the minimum necessary level of education for further effective employment, stimulating participation in public and cultural life);

organization of measures to ensure the positive direction of life of the perpetrators and punishment (organization of meetings with former prisoners who, with their example of successful resocialization, can create a proper motivation for the target audience);

social protection of former prisoners (employment assistance, improvement of living conditions, provision of free medical aid, establishment of useful links with public charitable organizations, etc.).

Key words: *resocialization; convicts; imprisonment; criminological analysis.*

Надійшла до редакції 1.09.2017

УДК 343.85

Бірюков П. В.,

кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри вогневої та спеціальної
фізичної підготовки Інституту
кримінально-виконавчої служби

ЗАСТОСУВАННЯ ДАТЧИКІВ ВИЯВЛЕННЯ В ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВ

У статті розглянуто питання використання технічних засобів виявлення в оперативно-службовій діяльності пенітенціарних установ Державної кримінально-виконавчої служби Міністерства юстиції України. Проаналізовано волоконно-оптичні, сейсмічні засоби виявлення, що застосовуються з метою охорони об'єктів. Окреслено перспективи їх розвитку та застосування в системі охорони установ виконання покарань.

Ключові слова: установи виконання покарань; слідчі ізолятори; Державна кримінально-виконавча служба Міністерства юстиції України; засоби виявлення; волоконно-оптичні датчики; сейсмічні датчики; оперативно-службова діяльність.

В статье рассмотрены вопросы использования технических средств обнаружения в оперативно-служебной деятельности пенитенциарных учреждений Государственной уголовно-исполнительной службы Министерства юстиции Украины. Проанализированы волоконно-оптические, сейсмические средства обнаружения, которые применяются с целью охраны объектов. Очерчены перспективы их развития и применения в системе охраны учреждений исполнения наказаний.

Ключевые слова: учреждения исполнения наказаний; следственные изоляторы; Государственная уголовно-исполнительная служба Министерства юстиции Украины; средства обнаружения; волоконно-оптические датчики; сейсмические датчики; оперативно-служебная деятельность.

Постановка проблеми. Відповідно до Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» одним із основних обов'язків посадових та службових осіб органів та установ виконання покарань, слідчих ізоляторів є забезпечення охорони, ізоляції та нагляду за засудженими і особами, узятими під варту; здійснення заходів щодо розшуку осіб, які вчинили втечу з

установ виконання покарань і слідчих ізоляторів, та засуджених, які ухиляються від покарань, не пов'язаних з позбавленням волі [8, с. 12].

Згідно з Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань засудженим забороняється самовільно залишати установу виконання покарань (УВП), порушувати лінію охорони [9, с. 8].

Охорона об'єктів – це комплекс заходів, спрямованих на забезпечення встановленого порядку відбування покарань та ізоляції засуджених, попередження випадків втеч та інших злочинів, запобігання проникненню на територію, що охороняється, сторонніх осіб і предметів, заборонених для зберігання і використання у виправних колоніях, зберігання матеріальних цінностей виправних колоній. Виконання завдань охорони об'єктів досягається за допомогою спеціально створеної системи охорони, що представляє угруповання сил і засобів пенітенціарної установи. До системи охорони об'єктів висуваються спеціальні вимоги:

відповідність специфіці діяльності виправної колонії, конфігурації об'єкта, ступеню його обладнання інженерно-технічними засобами охорони (ІТЗО), рівню безпеки виправної колонії, оперативній обстановці

забезпечення глибини і надійності охорони, найбільш ефективного та економічного використання сил і засобів [7, с. 373].

Одним із основних напрямів службової діяльності відділів охорони завжди було і залишається завдання забезпечення пропускового режиму на об'єктах, що охороняються, проведення заходів щодо його покращення та недопущення проникнення до УВП заборонених для використання засудженими предметів. Із цією метою УВП обладнуються контрольно-пропускними пунктами (КПП) для проходу людей і окремо для автомобільного та залізничного транспорту. Для забезпечення пропускового режиму території виправних колоній обладнуються відповідними інженерними засобами, а на

КПП застосовуються технічні засоби виявлення та спеціальні службові собаки з метою виявлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи інших одурманюючих засобів [1, с. 107].

Перешкоджати вчиненню засудженими втеч з-під варти призначені не тільки озброєні чатові на постах, а ще й технічні засоби охорони і виявлення, противтечові загорожі, засоби теле- і відеоспостереження, що відповідним чином обладнанні вздовж усього периметра кожної виправної установи.

ІТЗО призначені для посилення надійності охорони об'єктів, ізоляції засуджених і нагляду за ними, а також для інженерно-технічного забезпечення інших завдань, які виконують відділи: нагляду та безпеки; охорони; ІТЗО, зв'язку та телекомунікацій УВП.

Основними функціями ІТЗО є:

виявлення засудженого (порушника) при різноманітних способах подолання ним лінії охорони або при несанкціонованому виході із спеціальних будівель та транспортних засобів;

затримання засудженого в межах забороненої зони об'єкта на час, необхідний для дій варти та чергового наряду, а також попередження або припинення втечі;

підвищення ефективності служби чергового наряду з підтримання встановленого режиму тримання засуджених;

оповіщення варти і чергового наряду про надзвичайні події на об'єкті, який охороняється [1, с. 110].

Охорона УВП, особливо тих, які мають великий периметр, є досить складним завданням, що вимагає

залучення значної кількості інженерного та технічного обладнання, яке має високу вартість, та особового складу охорони. Тому якісна організація охорони периметра може істотно знизити загрозу УВП від втеч та надзвичайних подій, порушення режиму тримання спецконтингенту.

Охорона периметра за допомогою прихованих технічних засобів виявлення грає роль першого рубежу. Основною його функцією є завчасне попередження служби охорони про можливий намір зловмисника перетнути периметр, що надає їй можливості мобілізувати сили ще до виникнення самого факту втечі. Застосування прихованих систем не дозволяє зловмисникові ідентифікувати зону виявлення та зменшує ймовірність перетину периметра непоміченим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування та застосування оптико-електронних пристроїв у системах виявлення розглядалися в наукових працях О. М. Дементьєва, Г. В. Дементьєвої, І. Є. Зуйкова, В. Д. Погребенника, Р. В. Політило, М. В. Коробчинського, В. І. Боженка, Є. В. Прокopenка. Поряд із цим питання застосування та перспектив розвитку новітніх засобів виявлення, засновані на оптичних ефектах в закритому просторі, сейсмічних датчиків, в органах та установах, що належать до сфери управління Державної кримінально-виконавчої служби Міністерства юстиції України, не були достатньо висвітлені науковими та науково-педагогічними працівниками, фахівцями на сторінках наукових видань.

Постановка завдання – дослідити характеристики та параметри

запропонованих датчиків виявлення: волоконно-оптичних і сейсмічних, провести порівняльний аналіз їх тактико-технічних характеристик з існуючими засобами виявлення, що використовуються відділами ІТЗО, організації зв'язку та телекомунікацій УВП.

Актуальність дослідження. Одним із ефективних напрямів покращання охорони об'єктів є використання ІТЗО. Запровадження нових, більш досконалих технічних засобів охорони, вдосконалення форм і методів організації і несення служби з їх експлуатації є одним з основних завдань їх застосування. На сьогоднішній день жодний засіб охорони, який використовується в Державній кримінально-виконавчій службі Міністерства юстиції України, не може вважатися абсолютно ефективним. Зважаючи на можливу детальну інформованість зловмисника про вид засобу охорони, принцип роботи та місце його встановлення, організації системи охорони об'єкта, існуючі можливості обману охоронного обладнання, та, як наслідок, імовірність подолати огорожу охоронюваного об'єкту непоміченим.

Ситуація ускладнюється стрімкими темпами розвитку промисловості, в тому числі електронного обладнання. Складна електромагнітна обстановка на місцевості, де, як правило, розташований об'єкт, що охороняється, або наявність поблизу автомагістралей і залізничних шляхів, силових ліній електроживлення та сполучних ліній зв'язку, суттєво обмежує застосування багатьох охоронних систем. Також, великі площі об'єкта вимагають значних витрат на охорону, а в окремих випадках виключають її застосування через

відсутність можливості безперешкодного забезпечення електроживлення елементів засобів охорони.

Отже, виникла нагальна потреба в розробці такого засобу охорони, який міг би функціонувати у несприятливому промисловому середовищі, не розпізнаватися зловмисниками, а місце установки і принцип роботи повинен бути незрозумілий навіть співробітникам, які працюють на об'єкті, що охороняється. На сьогоднішній день ефективним варіантом реалізації такого способу охорони є застосування технічного засобу виявлення, принцип дії якого заснований на оптичних ефектах у закритому просторі (наприклад, в оптоволокну). Ще одним цікавим варіантом представлено використання сейсмічного (гидравлічного) датчика виявлення в системі охорони об'єкта.

Наукова новизна полягає в обґрунтуванні особливої конструкції датчика виявлення, виконаного з матеріалів, що не реагує на електромагнітне випромінювання. Подібна конструкція дозволяє застосовувати ці датчики не тільки у внутрішній забороненій зоні, а також у приміщеннях житлової та виробничої зон УВП, тим самим, розкриваючи нові можливості в оптимізації повсякденної діяльності або замінюючи небезпечні електричні аналоги. Набуває важливого значення застосування таких датчиків в оперативно-службовій діяльності Державної кримінально-виконавчої служби Міністерства юстиції України. Застосування сучасних засобів, прихованих від виявлення та розпізнавання, дозволить підвищити ефективність та надійність периметрової та об'єктової охорони, цілісної системи охорони об'єкту, вивес-

ти організацію охорони виправних колоній, слідчих ізоляторів на якісно новий рівень.

Виклад основного матеріалу.

Фізичні основи та принцип роботи. Основний принцип дії волоконно-оптичних засобів виявлення заснований на реєстрації механічних вібрацій або коливань захисного огороження, що можуть бути викликані спробами правопорушника подолати, пошкодити або зруйнувати огороження.

Чутливим елементом таких засобів є волоконно-оптичний кабель. Цей кабель може накладатися на готове захисне огороження (кріпитися безпосередньо до огороження або до спеціального металевого козирка над ним) або ж вбудовуватися всередину нього під час будівництва. Кабель має властивість перетворювати локальні деформації кабелю, викликані механічними вібраціями огороження, у зміни характеристик оптичного сигналу, який проходить крізь кабель. Це дозволяє виявляти низькочастотні коливання, що виникають при довбанні, пилянні, свердлінні тощо, тобто при спробі фізичного вторгнення через огороження, на якому він встановлений.

На одному кінці волоконно-оптичного кабелю знаходиться світловипромінюючий діод (напівпровідниковий лазер), оптичний сигнал від якого проходить в кабелі та потрапляє на іншому кінці кабелю на фотоприймач, який перетворює оптичний сигнал у електричний і реєструє зміни отриманого сигналу порівняно з вхідним. Вібрації (або руйнування) захисного огороження внаслідок дій правопорушника викликають деформації волоконно-оптичного кабелю, внаслідок чого

фазові характеристики сигналу змінюються. Якщо зміни, що реєструються приймачем, перевищують заздалегідь встановлені значення, засіб генерує сигнал тривоги.

Для фільтрування сигналів, викликаних діями правопорушників, від сигналів, отриманих внаслідок природних шумів, руху тварин, ко-

ливання рослинності та інших завад застосовується спеціальний аналізатор сигналів.

Зона виявлення волоконно-оптичного засобу являє собою певну площу (частину) захисного огороження, розташовану навколо чутливого елемента (рис. 1).

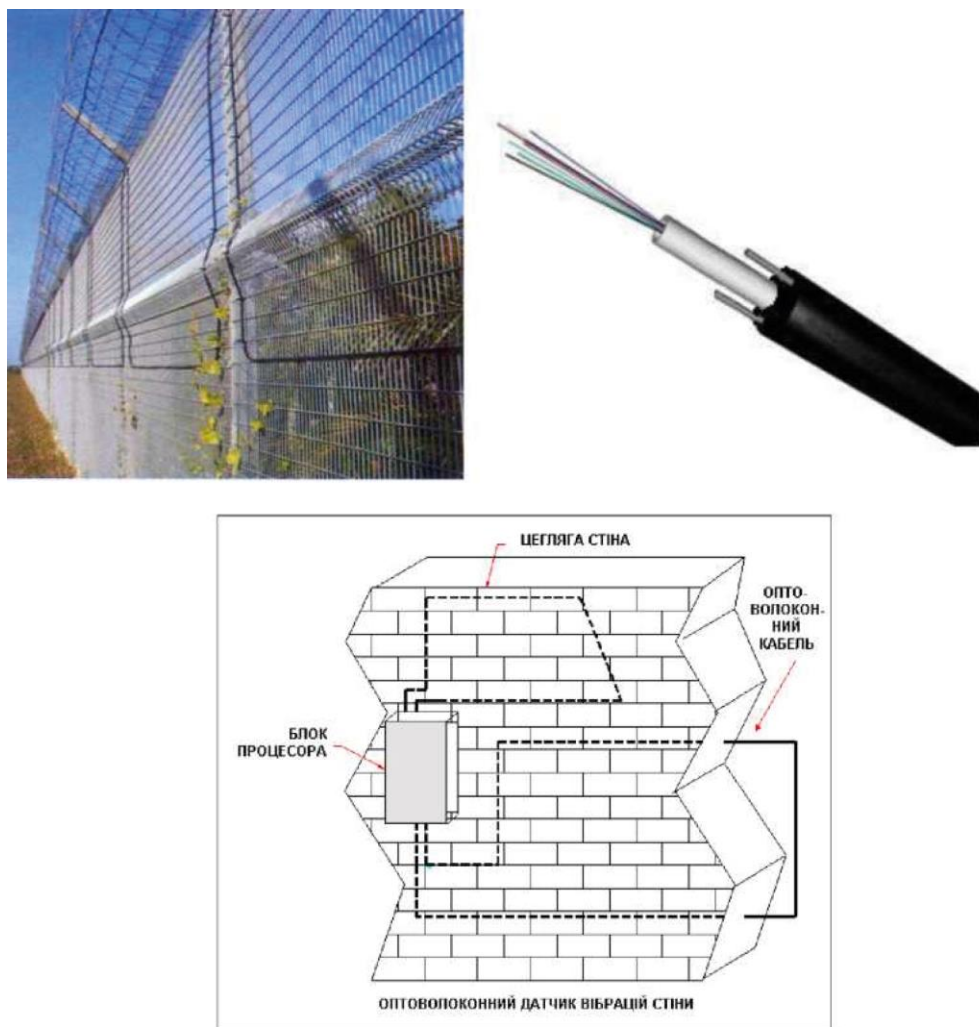

Рис. 1. Волоконно-оптичні засоби виявлення: чутливий елемент, схема встановлення, приклад

Розміри зони виявлення визначаються характеристиками конкрет-

ного огороження та налаштуваннями чутливості засобу виявлення.

Переваги та недоліки, особливості експлуатації. Основною перевагою застосування волоконно-оптичних засобів виявлення є низька сприйнятливості чутливого елемента (волоконно-оптичного кабелю) до зовнішніх впливів, зокрема електромагнітного випромінювання [4, с. 112].

Більшість волоконно-оптичних засобів виявлення допускають застосування в якості чутливого елемента звичайного волоконно-оптичного кабелю, який використовується в мережах передачі даних. Довжина одного сегмента чутливого кабелю може сягати 500 м

Такі засоби виявлення відрізняються високою чутливістю, тому завжди слід ретельно зважувати рішення щодо їх застосування для конкретних стін або огорожень. Засіб може генерувати багато хибних сигналів тривоги, якщо на його чутливий елемент, встановлений на стінах або огороженнях, впливають вібрації, викликані рухом залізничного транспорту, сильним вітром, будівельними роботами тощо. Причиною виникнення хибних сигналів тривоги можуть бути також вібрації, викликані роботою технологічного обладнання. Тому ці засоби виявлення слід застосовувати на стінах або огороженнях, які знаходяться якомога далі від обладнання, експлуатація якого пов'язана з сильною вібрацією.

Водночас волоконно-оптичний кабель, хоча й має високу чутливість до вібрацій та коливань, може бути відносно легко відкалібрований і настроєний на виявлення різних видів вторгнення.

Слід з обережністю підходити до застосування волоконно-оптичних засобів для захисту стін або ого-

роджень з німецьких матеріалів (фанера, тонкий метал). Такі огороження часто підпадають під коливання, не пов'язані зі спробою вторгнення правопорушників.

Типові методи подолання. Правопорушники можуть обійти волоконно-оптичні засоби, уникаючи їх зони виявлення, або обравши для проникнення стіну або ділянку захисного огороження, нечутливу до легких коливань або вібрацій. За можливості слід завжди приховувати зони прокладення чутливого кабелю.

Прикладами волоконно-оптичних засобів виявлення є засоби російського виробництва серії «Ворон» та «Сова».

Сейсмічні засоби виявлення призначені для виявлення коливань ґрунту, викликаних правопорушниками, які пересуваються (йдуть, біжать, стрибають, повзуть тощо) ділянкою, вздовж якої розташована зона виявлення засобу. Зазвичай такі засоби встановлюються безпосередньо поблизу зовнішніх або внутрішніх огорож забороненої зони. Сейсмічні засоби встановлюються під землею і мають пасивний характер дії, тобто вони не випромінюють електромагнітну енергію, а лише формують сигнал тривоги при зовнішньому впливі на чутливі елементи [5, с. 74].

Види, фізичні основи та принцип роботи. За принципом дії та типом чутливого елемента сейсмічні засоби можна розділити на дві групи: засоби з сейсмодатчиками та гідравлічні.

Засоби з сейсмодатчиками, які також мають назву геофонів, являють собою засоби підземного встановлення, що здатні виявляти сейсмічні коливання. Чутливим елементом засобу є сейсмочутливий

п'єзоелектричний датчик, який виробляє електричні сигнали при впливі на нього коливань ґрунту, викликаних рухом правопорушників або транспорту по поверхні ділянки, під якою встановлено засіб.

Засіб виявлення має в своєму складі низку подібних сейсмочутливих датчиків. Вони встановлюються на певній глибині (зазвичай від 20 до 30 см) та послідовно з'єднуються між собою сигнальним кабелем, виходи якого підключаються до блоку оброблення сигналів. Коли правопорушник потрапляє у зону виявлення, створювані ним коливання ґрунту впливають на сейсмотатчики, у яких внаслідок цього виникають електричні сигнали. За допомогою з'єднувального кабелю сигнали передаються на блок оброблення сигналів, який аналізує їх частоту й амплітуду. При перевищенні сигналами встановлених порогів відбувається формування сигналу тривоги. За допомогою блоку також здійснюється постійний контроль працездатності засобу виявлення.

Зона виявлення кожного з сейсмотатчиків являє собою площу поверхні землі, утворену навколо датчика, в якій правопорушник буде виявлений з ймовірністю не нижче заданої. Зона виявлення всього засобу складається з сукупності зон виявлення кожного з сейсмотатчиків. При визначенні інтервалу встановлення сейсмотатчиків слід обов'язково враховувати їх чутливість та особливості ґрунту, а також забезпечувати взаємне перекриття зон виявлення сусідніх датчиків. Загальна довжина зони виявлення засобу може сягати 300 м й мати 6–8 м у ширину.

Гідравлічні сейсмічні засоби. Принцип дії таких засобів заснований

на властивості рідини майже не піддаватися стисканню, тобто її здатності з високою точністю передавати механічні низькочастотні коливання.

Чутливим елементом гідравлічних засобів є спеціальні гнучкі шланги, заповнені рідиною, які підводяться до чутливого сенсору. Сенсор здатний виробляти електричний сигнал при зміні тиску рідини у шлангах, викликаному деформаціями середовища, в якому вони встановлені. Також до складу засобу входить компенсаційний клапан, який призначений для вирівнювання тиску, а також для заповнення шлангів рідиною.

Чутливий сенсор постійно контролює рівень тиску всередині шлангів і генерує сигнал тривоги, якщо тиск відхиляється від певної норми.

Шланги зазвичай закладаються на глибині 25–30 см і на відстані 1–1,5 м між собою. Прийняття рішення щодо конкретних параметрів закладання шлангів залежить від щільності та складу ґрунту, а також природи поверхневого матеріалу. Наприклад, для землі та піску глибина закладання, як правило, складає 25 см, для ґрунту з асфальтовим покриттям глибина шлангів має бути меншою, в діапазоні 10–20 см, при бетонному покритті шланги повинні розміщуватися одразу ж під поверхнею бетону.

Коли правопорушник або транспортний засіб потрапляють у зону виявлення засобу, під впливом ваги й рухів ґрунт починає стискатися, викликаючи деформації шлангів та, відповідно, зміну тиску у рідині. Сенсори порівнюють рівень тиску у сусідніх шлангах і формують електричний сигнал, пропорційний величині зміну тиску, який передається на блок оброблення сигналів. Блок здійснює аналіз сигналів за часом,

амплітудою та частотою, і в разі необхідності генерує сигнал тривоги.

Конфігурація та площа зони виявлення засобу можуть мати різні значення залежно від числа пар та довжини шлангів, конкретної глибини та щільності їх закладання, типів ґрунту та поверхневого матеріалу. Типова зона виявлення гідравлічного засобу складає до 200 м у довжину і 5–6 м у ширину.

Переваги та недоліки, особливості експлуатації. Пасивний принцип роботи (відсутність електромагнітного випромінювання), а також приховане встановлення можна віднести до основних переваг застосування сейсмічних засобів виявлення.

Ці засоби мають високу ступінь стійкості до несприятливих погодних умов та відносно низький рівень хибних спрацьовувань. Однак джерела сильних сейсмічних шумів можуть негативно впливати на роботу засобів та спричиняти появу хибних сигналів тривоги. Основним джерелом природних шумів є енергія вітру, яка передається на ґрунт через коливання огорожень, стовпів та дерев. Джерелами штучних шумів є діяльність людини, зокрема рух автомобільного та залізничного транс-

порту, робота важкого промислового обладнання. При встановленні засобів слід уникати розташування їх чутливих елементів в зоні росту великих дерев, оскільки корені дерев при сильному вітрі можуть викликати вібрації, що можуть спричинити генерацію сигналів тривоги.

Чутливість сейсмічних засобів виявлення суттєво знижується в замерзлому ґрунті. Тому в регіонах з холодним зимовим кліматом слід проводити відповідне сезонне налаштування чутливості засобів. Рідина, яка застосовується в гідравлічних засобах, повинна мати незамерзаючі властивості (наприклад, антифриз).

Типові методи подолання. Найбільш ймовірним методом подолання сейсмічних засобів є уникання зон виявлення засобів шляхом застосування настилів або містків для проходження над нею.

При встановленні засобів слід забезпечити скритність інформації про розташування зон закладання сейсмомодатчиків та гідравлічних шлангів від потенційного правопорушника.

Прикладами сейсмічних засобів виявлення є «Годограф-СМ-С1» (рис. 2) та «GPS МРК-40» (рис. 3).

Рис. 2. Зона виявлення сейсмомодатчиків і блок оброблення сигналів засобу «Годограф-СМ-С1»

«Годограф-СМ-С1» (Росія):

Ймовірність виявлення: 0,98.

Засіб складається з сегментів, кожний з яких має довжину 25 м і включає чотири сейсмодатчика, з'єднаних сигнальним кабелем.

Сейсмодатчики засобу встановлюються у ґрунт на глибину 20–30 см і в сукупності утворюють зону виявлення шириною від 6 до 12 м і довжиною до 300 м. Засіб здатний виявляти правопорушника, який пересувається будь-яким можливим чином

(кроком, бігом, стрибками, поповзом тощо), а також класифікувати рухомі об'єкти за масою (людина, легковий або вантажний автомобіль тощо).

«Ground Perimeter System (GPS) МРК-40» (Італія):

До складу засобу входять чотири сегменти гідрочутливих шлангів, які утворюють два сегменти по 100 м, кожний з яких може мати незалежні налаштування. Загальна довжина зони виявлення засобу становить 200 м, ширина – 5–6 м.

Рис. 3. Гідравлічний засіб виявлення «Ground Perimeter System МРК40»: закладання гідравлічних шлангів, приклади сенсорів та компенсаційних клапанів

Особливістю засобу є функція блоку оброблення сигналів генерувати попередній сигнал тривоги. Він генерується при появі умов, близьких до ознаки вторгнення правопорушника (наприклад, зміни тиску у шлангах, близькі до граничних, або сейсмічний вплив лише на один з двох шлангів).

Висновки. Комплексне застосування інженерно-технічних засобів з метою охорони об'єктів є інженерно-технічним засобом оперативно-службової діяльності пенітенціарних установ Міністерства юстиції України. Застосування засобів виявлення з метою охорони об'єкту та виявлення

порушників, підвищення якості охорони шляхом запровадження сучасних пристроїв виявлення, використання всіх технічних можливостей технічних засобів охорони є актуальною задачею УВП, слідчих ізоляторів. Саме тому на часі є вивчення всіх тактико-технічних можливостей технічних засобів охорони, що знаходяться на службі, здійснення аналізу та вибір оптимальних інженерно-технічних пристроїв, які будуть надійно слугувати для якісної охорони ввірених об'єктів, вибір ефективних способів охорони об'єкту та забезпечення надійності периметрового і об'єктового захисту.

Проаналізувавши існуючі технічні засоби виявлення, які застосовуються в охороні установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, зокрема: ємкісний засіб виявлення «Ромб-4», вібраційні системи виявлення «Підсніжник», «Лаванда», «Одуванчик», радіопроменеві датчики виявлення «Піон-Т», «Луч», «Промінь-М», інфрачервоні датчики виявлення «Мак», «Рубіж-3М», «ІД-40», «ІД-50», «ІД-70», «ІД2-50Ш», «ІД2-100», технічні системи «Ніч-10», «Ніч-12», «Заграва-2», за допомогою яких периметр ВК розбивається на рубежі та ділянки, можна зробити висновок, що ці пристрої та системи забезпечують надійну охорону об'єктів, проте більшість з приведених датчиків були введені до експлуатації 25–30 років назад, тому їх тактико-технічні характеристики дещо застаріли, не враховують сучасні вимоги до технічних засобів та способи подолання огорож об'єкту порушниками, злочинцями. Існуючий парк технічних засобів охорони установ виконання покарань, слідчих ізоляторів потребує оновлення сучасними зразками та модернізації, які відповідають викликам сьогодення.

На сьогоднішній день, на наш погляд, можливим варіантом реалізації надійного технічного способу охорони є застосування технічних засобів виявлення, заснованих на оптичних ефектах у закритому просторі (наприклад, в оптоволокну), сейсмічних засобів виявлення. Вони ускладнюють перетинання правопорушником огорож охоронюваного об'єкту, створюють належні умови для несення служби варті.

В охороні установ виконання покарань доцільно використовувати тепловізори, принцип дії яких заснований на перетворенні інфрачерво-

ного випромінювання у видиме людським оком зображення. Перевагою використання тепловізорів є можливість їх роботи в різних умовах. Вони нечутливі до оптичного засвічення, конвективних потоків повітря, можуть працювати в повній темряві, мають велику дальність дії, можуть виявити порушника (у т.ч. одягненого в камуфляж), який переховується в пилу, димі, тумані, високій траві, чагарнику, достатньо надійно працюють при наявності атмосферних опадів середньої інтенсивності. Серед сучасних галузей застосування оптико-електронних пристроїв найбільший інтерес викликають термографічні, насамперед завдяки тому, що вони значно розширюють можливості людини спостерігати і досліджувати картину навколишнього світу в раніше не доступній для його зору інфрачервоній області спектра [6, с. 78]. Це здійснюється шляхом перетворення теплового випромінювання в електричний сигнал, що піддається посиленню й автоматичній обробці, після чого зазначений сигнал перетворюється у видиме зображення об'єкта для його візуального виявлення і розпізнавання [6, с. 78, 10, с. 24]. На практиці позитивні результати показали прилади нічного бачення, що працюють у діапазоні спектра 1,4–2,0 мкм. Загальновідомо, що метою застосування камуфляжу є маскування об'єкта на фоні оточуючого середовища. Проте камуфляж, розроблений для видимої області спектра, є неефективним у діапазоні спектра 1,4–2,0 мкм. Для цієї області камуфляж зникає та залишається видимим силует замаскованого об'єкта [2, с. 16; 3, с. 29].

Слід зазначити, що будь-яка чисельність охорони УВП не здатна

замінити технічні засоби виявлення, тому що завжди присутній людський фактор, персонал установи не зав-

жди може помітити те, що фіксують електронні пристрої.

Список використаних джерел

1. Автухов К. А., Ткачова О. В., Яковець І. С. Особливості діяльності окремих підрозділів кримінально-виконавчої системи: навч. посіб.; за ред. А. Х. Степанюка. Харків: Право, 2012. 152 с.
2. Боженко В. І., Казмірчук Р. В., Шклярський В. І., Кондратов П. О. Можливі методи формування комплексних тепловізійних зображень. *Військ.-техн. зб. Академії Сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного* [редкол. В. М. Корольов (гол. ред.) та ін.]. Львів. 2009. Вип. 3. С. 16–21.
3. Боженко В. І. Формування багатоканального зображення у тепловізійній системі. *Військово-технічний збірник Академії Сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного* [редкол. В. М. Корольов (гол. ред.) та ін.]. Львів. 2011. Вип. 1(4). С. 29–32.
4. Дементьев А. Н., Дементьева Г. В. Технические средства охраны: учеб. пособие. Томск: Каф. телевид. и управл., Томский гос. у-нт систем управл. и радиоэлектроники, 2012. 119 с.
5. Зуйков И. Е., Антошин А. А., Брель И. Д. и др. Технические средства обеспечения безопасности: учеб.-метод. пособие; под ред. И. Е. Зуйкова. Мн.: БГПА, 2001. 178 с.
6. Коробчинський М. В., Руденко М. М. Застосування інфрачервоних засобів при вирішенні завдань підрозділів спеціального призначення Сухопутних військ. *Військово-технічний збірник Академії Сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного* [редкол. В. М. Корольов (гол. ред.) та ін.]. Львів. 2009. Вип. 2. С. 78–84.
7. Назаренко В. В. Суб'єкти забезпечення охорони виправних колоній. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: зб. наук. пр.* [редкол. В. А. Глуховець (гол. ред.) та ін.]. Дніпро. 2015. № 1. С. 370–378.
8. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23 черв. 2005 р. № 2713-IV.
9. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: наказ Міністерства юстиції України від 29 груд. 2014 р. № 2186/5. *Офіційний вісник України*. 2015. № 4. Ст. 103.
10. Прокопенко Є. В. Розроблення удосконалених алгоритмів оптимального виявлення в оптико-електронних системах спостереження охорони кордону. *Збірник наукових праць Академії внутрішніх військ МВС України* [редкол. О. О. Морозов (гол. ред.) та ін.]. Харків: Вид-во Акад. ВВ МВС України. 2014. Вип. 1 (23). С. 24–27.

P. Birykov,
candidate of pedagogical sciences,
Teacher of the Department
of fire and special physical training
of the Institute of criminal-Executive Service

USE OF DETECTION SENSORS IS IN OPERATIONAL AND SERVICE ACTIVITY OF PENITENTIARY FACILITIES

Protection of penitentiary and detention facilities is complex measures to ensure the established procedure and penal isolation of prisoners and pre-prisoners,

prevention of escapes and other crimes, prevention the entry into protected territory by unauthorized persons and items prohibited for storage and use in penal facilities, storing valuables of penal facilities. Tasks protection achieved by using a specially created system of protection, which is grouping capabilities penal facility.

Prevent the occurrence of convicts escapes from custody are not only equipped to chat posts, but also the technical means of protection and detection, against escape fences, television and surveillance equipment that are established along the entire perimeter of each correctional institution.

Engineering and technical means of protection are designed to enhance protection of reliability, isolation of prisoners and supervision, as well as engineering support other tasks to perform departments of penal institutions: supervision and security; protection; engineering and technical means of protection and telecommunications.

One of the effective ways of improving protection of objects is to use engineering and technical means of protection. The introduction of new, more sophisticated technical means of protection, improvement of forms and methods of their service and their operation is one of the main objectives of their application. To date, no means of protection, which is used in the State Penitentiary Service of the Ministry of Justice of Ukraine can not be considered completely effective.

To date, the effective version of this method of protection is the use of technical means of detection, the principle of which is based on optical effects in an enclosed space (eg, optical fiber). The use of modern, hidden from detection and recognition, will improve the efficiency and reliability protection of perimeter and object, complete system of protection of facility, bring the organization of penal institutions, detention centers to a new level.

The article examines the questions of use of sensors in operational and service activity of penitentiary facilities of State penitentiary service of the Ministry of Justice of Ukraine. Fiber optic and seismic sensors which are applied for the purpose of protection of object are analyzed. Prospects of development of new detection sensors and their uses in system of protection of penitentiary facilities are outlined. The samples of detection sensors: fiber optic and seismic are offered to introduce in complex application of technical means of protection of facilities and centers of the State penitentiary service of the Ministry of Justice of Ukraine belonging to the sphere are selected.

Key words: *penitentiary facilities; detention centers; State penitentiary service of the Ministry of Justice of Ukraine; detection sensors; fiber optic sensors; seismic sensors; operational and service activity.*

Надійшла до редакції 5.09.2017

УДК 343. 132

Вакулік О. А.,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінального права,
процесу та кримінології Інституту
кримінально-виконавчої служби

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ВИРІШЕННЯ ПИТАННЯ ПРО ПОЧАТОК КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Статтю присвячено особливостям кримінальної процесуальної регламентації вирішення питання про початок кримінального судочинства в Україні та зарубіжних країнах. На підставі компаративістського аналізу наведені процесуальні аспекти та деякі правові норми, що регламентують початок досудового розслідування у зарубіжних країнах. Досліджено процесуальний механізм початку досудового розслідування та провадження, який ґрунтується на принципі доцільності.

Ключові слова: кримінальне процесуальне законодавство; початок кримінального судочинства; Єдиний реєстр досудових розслідувань; злочин; кодифіковані правові норми; прокурор; поліцейське дізнання; органи кримінальної юстиції; атторнейська служба.

Статья посвящена особенностям уголовной процессуальной регламентации решения вопроса о начале уголовного судопроизводства в Украине и зарубежных странах. На основании компаративистского анализа приведены процессуальные аспекты и некоторые правовые нормы, регламентирующие начало досудебного расследования в зарубежных странах. Исследован процессуальный механизм начала досудебного расследования и производства, основанный на принципе целесообразности.

Ключевые слова: уголовное процессуальное законодательство; начало уголовного судопроизводства; Единый реестр досудебных расследований; преступление; кодифицированные правовые нормы; прокурор; полицейское дознание; органы уголовной юстиции; атторнейская служба.

Постановка проблеми. Сучасне кримінальне процесуальне законодавство вважається прогресивним та орієнтованим на захист прав і законних інтересів особи, залученої до сфери кримінально-процесуального впливу. Реформування системи кримінального судочинства в державі

протягом останніх років пов'язувалося з наявністю численних недоліків у діяльності правоохоронних органів, що у сукупності негативно впливали на стан кримінального судочинства.

13 квітня 2012 року був прийнятий Кримінальний процесуальний

кодекс України (КПК), який визначив нові способи та механізми кримінально-процесуальної діяльності. Зміни відбулися і на першочерговій стадії кримінального процесу. Так, відповідно до ст. 214 КПК, слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати досудове розслідування [1]. Отже, юридичним фактом початку кримінального провадження є внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науці кримінального процесу України певна увага була приділена дослідженню початку досудового розслідування, зокрема, у працях: Ю. І. Азарова, Ю. П. Алєніна, В. П. Бахіна, Ю. М. Грошевого, А. Я. Дубинського, В. С. Зеленецького, Н. С. Карпова, Є. Д. Лук'янчикова, В. Т. Маляренка, О. Р. Михайленка, М. М. Михєєнка, В. Т. Нора, Д. П. Письменного, М. А. Погорецького, В. О. Попєлюшка, С. М. Стахівського, В. М. Тертишника, Л. Д. Удалової, В. І. Фаринника, М. І. Хавронюка, Л. В. Черчукіної та ін.

Постановка завдання. Законодавець, відмовившись від усталених і традиційних підходів у питаннях законотворчості та правозастосовної практики України, багато запозичив із законодавства зарубіжних країн.

Відтак метою даної статті є компаративістичний аналіз деяких правих норм, що регламентують по-

чаток досудового розслідування у зарубіжних країнах.

Виклад основного матеріалу. Звичайне «запозичення» положень кримінального процесуального законодавства країн з англосаксонською правовою системою (США, Велика Британія та ін.) та романо-германською (Німеччина, Франція) не є достатньо обґрунтованим. Подібні пропозиції, як правило, не враховують суттєвих розбіжностей правових систем України та інших держав. Адже континентальна правова система, переважно, спирається на судову практику (судові прецеденти), напрацьовану протягом сторіч. Правова ж система України, як і в інших країнах європейської континентальної правової системи, функціонує на основі законодавства (матеріалізованого в нормативно-правових актах, що приймаються органами законодавчої влади), а не прецедентного права.

В англосаксонській системі права (США, Велика Британія) не існує кодифікованого кримінально-процесуального законодавства – кодексу чи іншого спеціального закону в систематизованому вигляді, який би регламентував досудове провадження. Існуючі нормативні акти, стосовно кримінального судочинства, найчастіше пов'язані із застосуванням заходів примусу, а кримінальний процес зазвичай структурований на стадії досудового провадження, попереднього розгляду справи у суді, судового розгляду, апеляційного провадження та виконання вироку [2, с. 9].

Романо-германська ж правова сім'я або континентальна система (Франція і Німеччина) характеризується переважаючим значенням правових норм, які закріплені саме в

кодифікованих нормативних актах. Для країн континентальної системи кримінального судочинства характерні такі риси: основним джерелом кримінально-процесуального права є кодифіковані законодавчі акти, які регламентують досудове і судове провадження; на відміну від країн англосаксонської правової системи, право кримінального переслідування делеговане уповноваженим посадовим особам та державним органам.

Наприклад, досудове слідство у Франції складається із трьох стадій: дізнання, порушення кримінального переслідування й досудового слідства (до якої відноситься і віддання до суду). Першим етапом кримінального процесу є поліцейське дізнання, яке проводиться під керівництвом прокурора поліцейськими комісарами, офіцерами й агентами судової поліції, мерами та їх помічниками. В окремих справах дізнання здійснюють польові охоронці, лісові сторожі та деякі інші чиновники. Розрізняються дізнання за очевидними злочинами і так зване «початкове дізнання». Змістом будь-якого виду поліцейського дізнання є відшукання доказів, закріплення доказів і вжиття заходів до виявлення й розшуку осіб, винних у порушенні закону. Однак процесуальне значення дій поліції розрізняється залежно від виду дізнання [3, с. 168].

Початкове дізнання проводиться, якщо немає визначених законом умов очевидності й характеризується трьома ознаками: відсутністю законодавчо регламентованих приводів для його початку, формальним характером процесуальних дій і відсутністю в поліції засобів процесуального примусу (крім затримання). До речі, поліція повноважна затри-

мувати не тільки підозрюваних, а й потерпілих і свідків для надання ними відомостей про злочин. Початкове дізнання не обмежене певним строком і має своєю метою обґрунтувати кримінальний позов прокурора, що може бути поданий за його результатами. Це дізнання тісно пов'язане з непроцесуальною діяльністю поліції та схоже на перевірку заяв і повідомлень про злочини у вітчизняній моделі кримінального процесу [4, с. 10].

За результатами дізнання прокурор ініціює кримінальний позов про застосування покарань щодо підозрюваних (конкретних осіб) або за фактом злочину. Цей етап вважається самостійною стадією порушення компетентними державними органами кримінального переслідування. Він відрізняється від порядку, встановленого КПК України, насамперед тим, що завжди слідує після поліцейського дізнання. Кримінальний позов у формі спеціальної вимоги (кримінальна справа) направляється прокурором судовому слідчому для проведення досудового слідства.

Ефективності розслідування злочинів у ФРН сприяє чітка організаційна побудова органів кримінальної юстиції, а також налагоджена взаємодія прокурорів зі слідчими суддями, судом та «допоміжними службовцями прокуратури» – поліцейськими. Незважаючи на те, що кримінальне переслідування є компетенцією прокуратури, працівники кримінальної поліції, зосереджуючи свої зусилля переважно на оперативно-розшукових заходах, проводять також і слідчі дії. Таким чином, німецька кримінальна поліція наділена ще й функціями досудового слідства (хоча ця складова розслідування у

тому вигляді, який сформувався в Україні, практично відсутня). Цікавою є практика німецького кримінального процесу по використанню як доказів повідомлень секретних джерел. Таке використання можливе двома способами: шляхом допиту працівника поліції про те, що йому відомо зі слів секретного агента, який залишається для суду анонімним; шляхом допиту самого секретного інформатора без розкриття учасникам процесу його особи.

Важливим є й те, що у ФРН досудове розслідування у формі дізнання проводиться прокуратурою і поліцією. Провадження дізнання в поліції покладено на певну категорію службовців, які згідно з «Законом про судустрій ФРН» називаються «допоміжними службовцями прокуратури». Вони набувають цей статус через належність до певного розряду службовців, наприклад – інспекторів поліції. Цей розряд визначається урядом землі за погодженням з управлінням юстиції землі.

У кримінальному процесі Німеччини не існує стадії порушення кримінальної справи. Початок провадження пов'язується із проведенням перших слідчих дій. Приводами для цього виступає службовий розсуд поліції і прокуратури, заяви приватних осіб, у тому числі і анонімні повідомлення поліції, громадської влади, судових органів, скарги потерпілих у справах приватного обвинувачення. Загальне керівництво розслідуванням покладається на прокурора, а судовий слідчий бере у ньому лише епізодичну участь, пов'язану з ухваленням найважливіших рішень у справі.

Після початку прокурором провадження, розслідування здійснює

поліція. У найбільш важливих і складних справах прокурор вправі особисто вести провадження, а поліція зобов'язана виконувати його вказівки щодо проведення процесуальних та інших дій. Важливою рисою є практична відсутність детально регламентованої процесуальної форми такого дізнання, яке провадиться поліцією і прокурором розшуковим порядком, у формі так званого «вільного доказування» [5, с. 149; 155–156].

За законодавством США, проводити процесуальні дії орган розслідування отримує право з моменту реєстрації заяви чи повідомлення про злочин, тоді як моментом початку досудового слідства вважається з'явлення особи зі статусом обвинуваченого. Здійснення перевірки за заявами та повідомленнями є виключною прерогативою поліції, яка не обмежена у виборі методів дій і у прийнятті рішень. Єдина вимога – дотримання конституційних прав громадян. Основними завданнями поліції на цьому етапі є збирання відомостей для обґрунтування ордеру (санкції) на обшук або арешт, а також збір відомостей про злочин й особу, яка його вчинила. До речі, дещо схожим чином врегульовано питання початку досудового розслідування й у КПК України (ст. 214).

Початковою інформацією вважаються не лише дані, які стають відомими із заяв та повідомлень, що подаються зацікавленими особами або організаціями в органи, уповноваженими виконувати дії з розкриття злочинів, але і те, про що стає відомо в ході звичайної поліцейської діяльності, тобто закріплюється порядок, відомий вітчизняному кримінальному процесу як самостійне ви-

явлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 214 КПК України).

З моменту реєстрації інформації про подію, що містить ознаки злочину, відповідне діяння або подія належить до однієї з таких категорій: «злочини, повідомлені поліції» («crimes reported to the police») або «зареєстровані злочини» («reported crimes»). Обидві категорії діянь реєструються в єдиній статистичній базі кримінальних правопорушень (аналог вітчизняного ЄРДР), яка дає можливість відслідковувати стан злочинності в цілому, а також у поєднанні з іншими даними і з ефективністю діяльності поліції та інших правоохоронних органів. Показником такої ефективності вважається кількісна характеристика злочинів. За даними Федерального бюро розслідувань, американська поліція різних рівнів щороку реєструє від 10 до 13 млн злочинів. Відтак кримінальне провадження вважається розпочатим з моменту реєстрації повідомлення про злочин [6, с. 58].

Особливою у регламентації початку досудового розслідування в кримінальному процесі США є роль державного обвинувача. У США така функція належить атторнейській службі. Звинувачення по кримінальних справах – важлива, але не єдина функція державної атторнейської служби, під якою розуміється сукупність правозастосовних органів (федеральних, штатних і місцевих) виконавчої влади, що виконують юридичне консультування уряду, що представляють його інтереси в судах і що забезпечують виконання закону. Повноваження атторнейської служби щодо кримінального переслідування

нагадують функції прокуратур інших держав, а відтак у літературі американську атторнейську службу зазвичай називають «прокуратурою», а самих атторнейів «прокурорами» [7, с. 53].

Дослідники зазначають цікаві факти про те, що у Великій Британії неодноразові спроби численних комісій реформувати кримінально-процесуальне право так і не завершилися певними позитивними результатами. Традиційні, старі форми права розглядаються англіцями як оплот і гарантії їхніх свобод. Панує думка, що кодифікація права суперечить традиціям англійського права та юридичного побуту [8, с. 50].

Звертає на себе увагу те, що англійські (як і американські) юристи не відносять стадію поліцейського (позасудового) розслідування до кримінального процесу, адже ця діяльність, на їх думку, не відрізняється від оперативно-розшукового провадження та має адміністративну природу.

Досудове розслідування в кримінальному процесі Великої Британії також має назву «поліцейського», оскільки: суб'єктом його здійснення, переважно, виступає поліція, а до змісту цієї діяльності належать розвідувальні, пошукові дії. Серед них використання спеціальних агентів та інформаторів, а також інші спеціальні засоби, необхідні для встановлення потенційних злочинців [9].

У англійській правовій традиції кримінальний процес частіше визначають як змагальний (adversarial) або обвинувальний (accusatorial), але на увазі мається зазвичай одне і те ж – кримінальне провадження, що має вигляд суперечки між стороною обвинувачення і стороною захисту,

виникає на досудових стадіях і завершується в суді. Англійському кримінальному судочинству не відомі такі форми досудового розслідування, як дізнання та слідство.

За загальним правилом, кримінальне провадження починається за зверненнями приватних осіб (потерпілих). У разі, якщо приватна особа порушує провадження та звертається в державні органи, досудове розслідування проводиться: посадовими особами поліції, які здійснюють розслідування за більшістю злочинів; слідчими апаратами Директора департаменту публічних переслідувань та Генерального аторнея; коронерами. Поліція формалізовано бере участь в процесі на тих самих підставах, що й потерпілий. Особливість порушення провадження поліцією полягає в тому, що кожен з посадовців може його ініціювати. Однак про прийняття уповноваженою особою офіційно оформленого акту про початок провадження у справі не йдеться.

Водночас, при всій позитивності зарубіжного досвіду, слід зазначити, що кримінальне процесуальне законодавство окремих держав характеризується багатьма дискусійними положеннями, наявністю певних проблем у правозастосовній практиці органів розслідування і важливо упередити «перенесення» їх у національне законодавство. У більшості країн повноваженнями приймати

заяви чи повідомлення про злочини наділена лише поліція, чим, на нашу думку, звужується реалізація громадянами своїх прав і законних інтересів. Між тим, відповідно до КПК України (ч. 4 ст. 214), обов'язок прийняття заяв і повідомлень про злочин покладено на прокурора, слідчого, уповноважену на прийняття та реєстрацію заяв особу. Наявність такої норми дозволяє громадянам України і особам, які перебувають в країні, можливість звернутись до будь-якого правоохоронного органу та повідомити про вчинений злочин, а не «шукати» поліцейського [10].

Висновки. Отже, на основі порівняльного аналізу особливостей кримінально-процесуальної регламентації вирішення питання про початок кримінального судочинства в Україні та зарубіжних країнах, можна виокремити засади цієї діяльності незалежно від правових систем: по-перше, на відміну від КПК «радянського зразка», початок кримінального провадження не пов'язується із складанням уповноваженою особою певного процесуального документа; по-друге, дії, пов'язані з початком кримінального провадження, чітко не виокремлюються в окрему стадію кримінального судочинства. Процесуальний механізм початку досудового розслідування та провадження ґрунтується на принципі доцільності.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.
2. Гуценко К. Ф., Головкин Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств [изд. 2-е, доп. и испр.]. М.: Изд-во «Зерцало-М», 2002. 528 с.

3. Голяк Л. В., Мацко А. С., Тюріна О. В. Порівняльне правознавство: курс лекцій. Київ: МАУП, 2004. 200 с.
4. Лубенский А. И. Предварительное расследование по законодательству капиталистических государств. М., 1977. 160 с.
5. Филимонов Б. А. Основы теории доказательств в германском уголовном процессе. М.: Фирма «Спарк», 1994. 157 с.
6. Курдова А. В. Права защитника в США при проведении полицией процессуальних дій в отношении подозреваемого, обвиняемого. *Юрист*. 1998. № 7. С. 58.
7. Махов В. Н. Уголовный процесс США (досудебные стадии): учеб. пособие. М.: ЗАО «Бизнес-школа», «Интел-Синтез», 1998. 207 с.
8. Молдован А. В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США: навч. посіб. Київ: Центр навч. л-ри, 2005. 352 с.
9. Калиновский К. Б. Законность и типы уголовного процесса: дис. ... канд. юрид. наук. СПб., 1999. 208 с.
10. Вакулік О. А., Азаров Ю. І. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 184 с.

O. Vakulik,
PhD (Candidate of Legal Sciences),
lecturer, Department of criminal law,
process and criminology, Institute of
criminal-Executive Service

FEATURES OF CRIMINAL PROCEDURAL REGULATION OF DETERMINATION OF CRIMINAL PROCEEDINGS BEGINNING IN UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES: COMPARATIVE ANALYSIS

The article is devoted to features of criminal procedural regulation of determination of criminal proceedings beginning in Ukraine and Western European countries. The legislator, having refused of established and traditional approaches to affairs of lawmaking and law enforcement practice of Ukraine, borrowed a lot from the legislation of foreign countries. Then on the basis of the comparative analysis the procedural aspects and some law norms were indicated which regulate the beginning of prejudicial inquiry in foreign countries. It was found out that the usual «borrowing» provisions of criminal procedural legislation of countries with the Anglo-Saxon law system and the Roman-German one is not substantiated enough. Such offers as a rule do not take into account the significant differences of the law system of Ukraine of other countries. As the continental law system is mainly based on the judicial practice gained during ages. While the law system of Ukraine functions on the basis of legislation but not the case law likewise it does in other countries of the European continental law system. Then on the ground of the comparative analysis of features of criminal procedural regulation of determination of criminal proceedings beginning in Western beginning of prejudicial inquiry European countries the principles of the activity were separated regardless of law systems.

Also the procedural mechanism of the beginning of prejudicial inquiry and procedure was analyzed which is based on the expediency principle.

Key words: *criminal procedural law; the start of criminal proceedings; the Unified Register of pre-trial investigations; crime codified law; the prosecutor; the police inquiry; criminal justice authorities; attorney service.*

Надійшла до редакції 8.09.2017

УДК 343.132

*Дубівка І. В.,
ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТА В СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЩОДО НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ СВІДКУ

Визначено недоліки правової регламентації у КПК України прав свідка та адвоката, який надає правову допомогу свідку. Запропоновано шляхи законодавчої регламентації процесуальних прав зазначених осіб та удосконалення положень ст. 303 КПК України.

Ключові слова: свідок; адвокат; кримінальне провадження; досудове розслідування; правова допомога.

Определены недостатки правовой регламентации в УПК Украины прав свидетеля и адвоката, который оказывает правовую помощь свидетелю. Предложены пути законодательной регламентации процессуальных прав указанных лиц и усовершенствования положений ст. 303 УПК Украины.

Ключевые слова: свидетель; адвокат; уголовное производство; досудебное расследование; правовая помощь.

Постановка проблеми. Свідком у кримінальному провадженні є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань (ч. 1 ст. 65 КПК України).

Свідок має право: 1) знати, у зв'язку з чим і в якому кримінальному провадженні він допитується; 2) користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями статті 50 цього Кодексу; 3) відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами

чи членами його сім'ї кримінального правопорушення, а також показання щодо відомостей, які згідно з положеннями статті 65 цього Кодексу не підлягають розголошенню; 4) давати показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, і користуватися допомогою перекладача; 5) користуватися нотатками і документами при даванні показань у тих випадках, коли показання стосуються будь-яких розрахунків та інших відомостей, які йому важко тримати в пам'яті; 6) на відшкодування витрат, пов'язаних з викликом для давання показань; 7) ознайомлюватися з протоколом допиту та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, а також власноручно робити такі доповнення і зауваження; 8) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випа-

дках, передбачених законом; 9) заявляти відвід перекладачу (ч. 1 ст. 66 КПК України).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Адміністративне судочинство, як комплексне явище, досліджу- валось у роботах багатьох науковців. Зокрема, загальні аспекти адміністративної юстиції викла- дені у роботах В. П. Базова, О. М. Пасенюка, В. Б. Авер'янова, С. В. Головенко, М. І. Смоковича, М. О. Сороки, О. О. Терлецького, М. І. Цуркан та інших.

Постановка завдання. Метою статті є визначення недоліків правової регламентації у КПК України прав свідка та адвоката, який надає правову допомогу свідку, та запропонувати шляхи законодавчої регламентації процесуальних прав зазначених осіб та удосконалення положень статті 303 КПК України. Важливість своєчасної та кваліфікованої правової допомоги свідку у кримінальному провадженні складно переоцінити, адже, як відомо, статус свідка у подальшому може змінитись на статус підозрюваного. Тому питанню надання правової допомоги свідку приділяється значна увага.

Виклад основного матеріалу. Отже, зі змісту цієї норми убачається, що діяльність адвоката полягає у наданні правової допомоги свідку під час давання ним показань, участі у проведенні інших процесуальних дій.

У Рішенні КСУ від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009 [1] роз'яснено зміст права на правову допомогу. Суть клопотання суб'єкта права на конституційне звернення полягає у необхідності офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України «кожен має право на правову допомогу» та «для надання правової

допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура».

Щодо можливості надання свідкам правової допомоги адвокатом КСУ зазначив, що реалізація кожним права на правову допомогу не може залежати від статусу особи та характеру її правовідносин з іншими суб'єктами права. Закріпивши право будь-якої фізичної особи на правову допомогу, конституційний припис «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» (частина перша ст. 59 Конституції України) за своїм змістом є загальним і стосується не лише підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного, а й інших фізичних осіб, яким гарантується право вільного вибору захисника з метою захисту своїх прав та законних інтересів, що виникають з цивільних, трудових, сімейних, адміністративних та інших правовідносин.

Право на правову допомогу – це гарантована державою можливість кожної особи отримати таку допомогу в обсязі та формах, визначених нею, незалежно від характеру правовідносин особи з іншими суб'єктами права.

За змістом статті 64 Конституції України конституційне право кожного на правову допомогу у жодному випадку не може бути обмежено. Відповідно до Основного Закону України положення «кожен має право на правову допомогу» (частина перша ст. 59) є нормою прямої дії (частина третя ст. 8), і навіть за умови, якщо це право не передбачене відповідними законами України чи іншими правовими актами, особа не може бути обмежена у його реалізації. Це стосується, зокрема, і права свідка на отримання правової допо-

моги під час допиту у кримінальному процесі та права особи у разі надання нею пояснень у державних органах.

Після цього рішення КСУ та низки законотворчих ініціатив, до КПК 1960 року було внесено доповнення, що стосувались регламентації участі адвоката щодо надання правової допомоги свідку.

Так, у одній з редакцій КПК 1960 року (після змін від 1 липня 2010 року) було передбачено у ч. 5 ст. 167, що у разі, якщо свідок з'явився на допит із захисником, захисник має право бути присутнім при допиті; надавати у присутності слідчого консультації свідку, якщо фактичні обставини у справі можуть бути використані для кримінального переслідування особисто самого свідка або членів його сім'ї чи близьких родичів; ставити з дозволу слідчого запитання, що підлягають занесенню до протоколу допиту свідка, для уточнення і доповнення його відповідей; заперечувати проти незаконних дій слідчого щодо порядку проведення ним допиту з посиланням на норму закону, яка порушується, що підлягає занесенню до протоколу допиту; оскаржувати дії слідчого в порядку, встановленому цим Кодексом, у разі якщо з характеру і змісту питань впливає, що свідок має допитуватися як підозрюваний.

Такий підхід законодавця не випадковий, адже, дійсно, саме свідок, який може бути набути статусу підозрюваного найбільше зацікавлений в отриманні своєчасної та кваліфікованої правової допомоги. Якщо особа була, наприклад, очевидцем події і ні вона, ні інші особи у не притягненні до відповідальності яких вона зацікавлена, не мають стосунку до цієї події, то існує ймовірність, що

ця особа, перебуваючи у статусі свідка взагалі не виявлятиме ініціативи щодо отримання правової допомоги.

Питання надання правової допомоги адвокатом свідку, який наділі набув статусу підозрюваного та наслідки порушення прав на правову допомогу розглядались і мають відображення у правових позиціях ЄСПЛ («Яременко проти України», «Луценко проти України», «Шабельник проти України»). У цих та інших рішеннях визначено, що використання показань осіб, які перебували у якості свідка та використання таких показань у для доведення винуватості в учиненні злочину є порушенням пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Як убачається з положень ч. 1 ст. 65 КПК України, що цитувались раніше, за час дії КПК України це питання не втратило актуальності, а, навпаки, набуло більшої значущості, оскільки у порівнянні з положеннями КПК 1960 року, у чинному законодавстві було втрачено важливі здобутки правової регламентації питань надання правової допомоги свідку.

Повертаючись до прав адвоката, який надає правову допомогу свідку, що полягають у наданні такої допомоги під час давання показань свідком, його участі у проведенні інших процесуальних дій, не можна не звернути увагу на те, що законом не передбачено механізмів реалізації цих прав. Крім того, зміст правової допомоги, що визначений у рішенні КСУ (правова допомога є багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами і може включати консультації, роз'яснення, складення позовів і звернень, довідок, заяв, скарг, здій-

снення представництва, зокрема в судах та інших державних органах, захист від обвинувачення тощо) не може бути реалізований адвокатом, оскільки КПК України не передбачено право свідка або його адвоката подавати скарги або клопотання на дії, бездіяльність слідчого, прокурора під час досудового розслідування.

Так, у ст. 303 КПК України передбачено вичерпний перелік рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування, а також суб'єктів, які мають право їх оскаржувати. Серед останніх свідок або адвокат, який надає правову допомогу не зазначені. Тобто, свідок позбавлений можливості бути обізнаним про процесуальні рішення слідчого, прокурора та не може брати активну участь у кримінальному провадженні з метою забезпечення та захисту своїх прав і законних інтересів. Адвокат, який надає правову допомогу свідку так само обмежений у таких можливостях. Це негативно впливає на визначення змісту такої допомоги, оскільки відсутня можливість бути обізнаним про тактику досудового розслідування, зібрані докази, вибір, послідовність процесуальних дій, тактику і мету їх проведення, вживати заходів для забезпечення і недопущення процесуальних порушень.

Зі згаданих даних адвокат може зробити припущення про наміри органів досудового розслідування щодо особи, яка наразі перебуває у статусі свідка. А якщо зважати на те, що повідомлення про підозру може бути здійснення в кінці досудового розслідування, то фактично особа у статусі свідка до повідомлення про

підозру (з цього моменту можлива участь захисника) позбавлена реальних процесуальних можливостей для захисту своїх інтересів.

Ця важлива проблема коментується у звіті «35 неформальних практик у кримінальному судочинстві», де проаналізовані неформальні практики, які склалися під час застосування КПК України, і який складено на підставі інформації, отриманої внаслідок проведених інтерв'ю з учасниками кримінальних проваджень (адвокатами, прокурорами, суддями), соціологічних і експертних опитувань, вивчення судової практики, публікацій у ЗМІ й аналізу фахових публікацій. Так, серед іншого, зазначено, що до таких практик належить зволікання з моментом повідомлення особі про підозру. Автори звіту зазначають, що оскільки до того, як особі повідомлено про підозру, порушень строку розслідування бути не може, велика кількість кримінальних проваджень залишається без руху, а органи досудового розслідування зловживають цим і не поспішають повідомляти про підозру. Це призводить до недотримання розумних строків кримінального провадження та порушення принципу змагальності сторін.

Здебільшого така тенденція спостерігається при розслідуванні економічних (податкових) злочинів. Органи досудового розслідування відкривають кримінальне провадження та починають проведення різних слідчих дій: викликають по кілька разів керівника, бухгалтера підприємства для допитів, здійснюють виїмки всіх без винятку фінансових документів, проводять обшуки, інші слідчі дії. При цьому документи вилучають в юридичної особи, а

ймовірними підозрюваними можуть бути лише керівник підприємства і головний бухгалтер.

Однак ці особи до останнього дня перебувають у статусі свідка і попереджаються про відповідальність за відмову від надання свідчень, за надання неправдивої інформації тощо. Органи досудового розслідування, достовірно знаючи, що тільки ці посадові особи підприємства можуть бути суб'єктом злочину, офіційно не поспішають повідомляти останніх про підозру, щоб не почали спливати строки розслідування. Таким чином, органи досудового розслідування можуть протягом кількох років (аж до завершення строків давності притягнення до відповідальності) здійснювати кримінальне переслідування, а сама особа буде позбавлена належного права на захист від такого переслідування. При цьому, якщо особі повідомлено про підозру, органи досудового розслідування майже протягом кількох днів складають обвинувальний акт і надсилають матеріали кримінального провадження до суду. У такому випадку особа не може здійснити належний захист своїх прав, оскільки сторона захисту не встигає зібрати та надати суду свої докази [2, с. 36–37].

У наведеному прикладі докладно представлено і проілюстровано поширену практику, що обмежує право свідка на правову допомогу та її наслідки.

Вирішення цієї і інших проблем можливе шляхом законодавчої регламентації прав адвоката, який надає правову допомогу свідку та удосконалення положень ст. 303 КПК України.

Висновки. Отже, за результатами вивчення законодавства та

правозастосовної практики ми дійшли до наступних висновків.

Існує зв'язок порушення засади змагальності в стадії досудового розслідування із недоліками правової регламентації прав свідка і адвоката, що надає правову допомогу свідку. Потрібна регламентація діяльності адвоката, який надає правову допомогу свідку (ч. 1 ст. 66 КПК України) зокрема: визначення порядку залучення адвоката для надання правової допомоги свідку; розширення прав адвоката (бути присутнім під час давання показань та проведення інших процесуальних дій; надавати консультації; ставити запитання; заперечувати проти незаконних дій слідчого, прокурора; користуватись іншими процесуальними правами, передбаченими КПК України, законами України).

Перелік рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування (ст. 303 КПК України) є звуженням права на захист. У ст. 303 КПК України потрібно передбачити можливість оскарження рішень, дій бездіяльності слідчого, прокурора адвокатом або іншими суб'єктами прав, свобод і законних інтересів яких стосуються такі рішення, дії або бездіяльність.

Доцільно розширити перелік рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування та конкретизувати зміст таких положень (безпідставне внесення відомостей до ЄРДР; внесення відомостей до ЄРДР, що не відповідають дійсності; можливість оскарження рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення інших процесуаль-

них дій; оскарження дій, пов'язаних з перешкоджанням доступу до матеріалів досудового розслідування у передбачених законом випадках).

Список використаних джерел

1. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про правову допомогу) від 30.09.2009 р. № 23-рп/2009. URL.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09/conv>

2. 35 неформальних практик у кримінальному судочинстві України / О. А. Банчук, І. О. Дмитрієва, Л. М. Лобойко, З. М. Саїдова. Київ: «Арт-Дизайн», 2014. 48 с.

I. Dubivka,

adjunct of the Department of Criminal

Procedure National Academy of Internal Affairs

LAWYER'S ACTIVITY IN THE STAGE OF PRE-TRIAL INVESTIGATION OF THE GRANTING LEGAL ASSISTANCE TO A WITNESS

Detected shortcomings of legal regulation in Ukraine CCP human witness and a lawyer who provides legal assistance to the witness. The ways of legal regulation of procedural rights of these individuals and improve the provisions of Art. 303 Code of Ukraine.

The issue of providing legal assistance to a witness who has received the status of a suspect and the consequences of violating the rights to legal aid has been considered and reflected in the legal positions of the ECHR.

It has been determined that the use of the testimony of witnesses and the use of such testimony in order to prove the guilt of committing a crime is a violation of Article 6 § 1 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

The list of decisions, actions or omissions of the investigator or prosecutor that may be appealed during a pre-trial investigation is a limitation of the right to protection. An exhaustive list of decisions, actions or inactions of the investigator or prosecutor that may be appealed during the pre-trial investigation, as well as the subjects entitled to challenge them, is provided. The last witness or counsel who does not provide legal aid is not specified. That is, the witness is deprived of the opportunity to be aware of the procedural decisions of the investigator, the prosecutor and can not take an active part in the criminal proceedings in order to secure and protect their rights and legitimate interests. A lawyer who provides legal counsel to a witness is equally limited in such opportunities. This negatively affects the definition of the content of such assistance, since there is no opportunity to be aware of the tactics of pre-trial investigation, the evidence gathered, the choice, the sequence of procedural actions, tactics and the purpose of their conduct, to take measures to ensure and prevent procedural violations.

The list of decisions, actions or inactivity of the investigator, the prosecutor, which may be appealed during the pre-trial investigation, is expanded and the content of such provisions is specified (unreasonable introduction of information to the URDD; reporting to the UDRR that is not true; the possibility of appealing the decision of the investigator, prosecutor to refuse to satisfaction of the request for other procedural actions, appeal of actions related to the obstruction of access to materials of pre-trial investigation in cases stipulated by law).

Key words: *witness; lawyer; criminal proceedings; pre-trial investigation; legal aid.*

Надійшла до редакції 8.10.2017

УДК 343.843

*Дубчак Л. М.,
кандидат філософських наук, доцент,
професор кафедри гуманітарної підготовки
Інституту кримінально-виконавчої служби*

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОГРАМ ЩОДО ЗАСУДЖЕНИХ В УМОВАХ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ

У статті аналізується система виконання покарань в контексті вирішення ресоціалізаційних завдань щодо засуджених. Зазначається, що важливим тут є забезпечення професійного підходу до формування і реалізації ресоціалізаційних програм, де необхідно має враховуватися індивідуальний підхід до засуджених. Звертається увага на те, що існує ряд проблем у вирішенні завдань корекції поведінки засуджених в умовах дисонансу забезпечення ресоціалізаційної та ізоляційної функцій закладу карного.

Ключові слова: ресоціалізація засуджених; ресоціалізаційні програми; ресоціалізаційні вихователі; каральна, ізоляційна, ресоціалізаційна функції пенітенціарних установ; корекція поведінки засуджених; психологічний клімат в пенітенціарній установі.

В статье анализируется система исполнения наказания в контексте решения ресоциализационных задач по отношению к осужденным. Отмечается, что важным здесь есть обеспечение профессионального подхода к формированию и реализации ресоциализационных программ, где необходимо учитывать индивидуальный подход к осужденным. Обращается внимание на то, что существует ряд проблем в решении задач коррекции поведения осужденного в условиях диссонанса обеспечения ресоциализационной и изоляционной функций пенитенциарного учреждения.

Ключевые слова: ресоциализация осужденных; ресоциализационные программы; пенитенциарные воспитатели; карательная, изоляционная и ресоциализационная функции пенитенциарных учреждений; коррекция поведения осужденных; психологический климат в пенитенциарном учреждении.

Постановка проблеми. У сучасній пенітенціарній політиці високорозвинених демократичних держав актуальним є вирішення питання забезпечення ефективної організації системи виконання покарання засуджених із дотриманням прав людини і здійснення ресоціалізаційних впливів на засудженого. У рамках вирішення цих питань постає ряд проблем, які ускладнюють ці

завдання. Мова йде про: 1) дисонанс між виконанням ізоляційної та ресоціалізаційної функцій карного закладу в умовах відбування покарання; 2) забезпечення фахового підходу до здійснення ресоціалізаційного впливу на засуджених; 3) складність підготовки та реалізації ресоціалізаційних програм в умовах перебування в карному закладі; 4) специфічні особистісні ха-

рактистичні засуджених, які формувалися у попередніх відповідних природних умовах соціального співжиття і наклали відбиток на складену делінквентну форму поведінки особистості, що важко піддається корекції в умовах досягнення повноліття тощо.

Вирішення питання реалізації ресоціалізаційних програм в умовах подолання зазначених проблем вимагає детального опрацювання завдань та методів роботи із засудженими.

Загалом процес ресоціалізації як корекції поведінки являє собою складний механізм впливу на особистість з метою модифікації особистості відносно соціальних потреб. Це передбачає фахове втручання ззовні, зокрема з боку пенітенціарного вихователя, у процес перевиховання особи з метою узгодження її поведінки із соціальними вимогами, що керуються відповідними нормами соціального співжиття, загально-встановленими моральними цінностями.

Загалом функцію забезпечення ресоціалізаційних впливів виконують ряд соціальних інституцій, зокрема установи виконання покарання, соціальні реабілітаційні центри і навіть духовні релігійні центри (церква, косяол тощо), школа і родина. Однак перед пенітенціарними установами у реалізації ресоціалізаційних впливів поставлені особливі вимоги. Це покликано специфічними функціональними особливостями пенітенціарних установ, котрі можуть дисонувати одна по відношенню до іншої.

Так загальновідомо, що основними функціями пенітенціарних установ є: відплата як кара за вчинений злочин; ізоляція від суспільства

соціальних суб'єктів, котрі несуть загрозу суспільству; відлякування інших членів суспільства від чинення подібних дій. Однак потрібно визнати, що надзвичайно важливою функцією пенітенціарних установ в сучасній кримінально-виконавчій практиці є також виправлення та ресоціалізація (перевиховання) з метою корекції асоціальної поведінки особистості. На цьому акцентує особливу увагу ст.1 Кримінально-виконавчого кодексу України [1].

Сучасна кримінально-виконавча політика високорозвинених держав якнайбільше націлена на реалізацію останньої функції, зокрема перевиховання, що визначається як «ресоціалізація засуджених». Однак постає питання, яким чином повинне забезпечуватися виконання зазначеної функції в умовах функціонування пенітенціарних установ.

Постановка завдання. З'ясування особливостей реалізації ресоціалізаційних програм щодо засуджених в умовах відбування покарань, окреслення та подолання основних проблем у забезпеченні ресоціалізаційних впливів на засуджених.

Аналіз останніх досліджень. Вирішення проблеми забезпечення ефективності реалізації ресоціалізаційних програм щодо засуджених в умовах відбування покарання займає суттєве місце в польській ресоціалізаційній педагогіці. У своїх наукових пошуках автор звернувся до праць польських вчених, фахівців у галузі ресоціалізаційної педагогіки Леслава Питки, Чеслава Чапова та Рафала Плонсека, котрі досліджують принципи реалізації ресоціалізаційних програм в умовах відбування покарання; до праць Марека Каламана,

який займається проблемами підготовки фахівців для Служби Ув'язнення та аналізує питання ролі та значення пенітенціарного вихователя у ресоціалізаційних впливах на засудженого, а також до праць Марєка Конопчинського, котрий став автором власної концепції ресоціалізації через арт-терапію. У ході аналізу концепцій зазначених авторів була здійснена спроба окреслити коло основних проблем у реалізації ресоціалізаційних програм щодо засуджених в умовах відбування покарання та шляхи їх подолання.

Виклад основного матеріалу.

Поняття ресоціалізації у сучасній науковій літературі має декілька значень. У вузькому значенні під ресоціалізацією розуміють відповідне коригуюче виховання. У більш широкому сенсі – це (коротко) відповідне коригуюче виховання з певними елементами опіки і терапії.

Прихильником широкого значення ресоціалізації був відомий сучасний польський вчений у галузі ресоціалізаційної педагогіки Лєслав Питка, котрий зазначав, що ресоціалізація повинна означати не лише коригуюче виховання особистості, але і реалізацію опікунської функції, яка полягає в сприянні організації відповідних умов у реалізації потреб особи, до котрої застосовуються засоби перевиховання, тобто надання відповідної допомоги в організації особистої життєдіяльності з метою перевиховання [2]. Також цієї думки притримується сучасний фахівець у галузі ресоціалізаційної педагогіки Рафал Плонсек [3, с. 72].

У науковій літературі існує неоднозначне ставлення до зазначеної ознаки ресоціалізації, оскільки в сучасному світобаченні надто великим

подарунком є забезпечення опіки особі, котра порушила соціальний спокій. Більш прийнято опіку трактувати як важливий компонент соціального впливу щодо осіб в умовах їх неповноліття чи недієздатності.

Однак ураховуючи те, що місця позбавлення волі не є тим природнім середовищем, до якого звик чи навіть приготовлений засуджений, відповідно держава повинна взяти на себе зобов'язання поряд із здійсненням покарання потурбуватися про організацію особистої життєдіяльності засудженого з метою дотримання гуманітарних прав. А в умовах відбування покарання як певного роду опіка це має частково сприяти виконанню функції позитивного впливу на процес перевиховання засудженого.

Однак лише забезпечення формальної сторони організації життєдіяльності засудженого не достатньо, щоб говорити про позитивні результати у його перевихованні. Потрібна цілеспрямована ресоціалізаційна програма дій з врахуванням усіх складнощів, які породжені умовами організації пенітенціарної установи.

Загалом вимог щодо конкретного результату ресоціалізаційних впливів на особистість в реалізації ресоціалізаційних програм, особливо в умовах відбування покарання, немає. Тим паче, заходи щодо застосування ресоціалізаційних впливів тут є справою добровільною і не підлягають змушенню засудженого до участі в них. Навіть Кримінальний Кодекс не визначає загальних засад щодо примусу до ресоціалізації. Як виняток, можуть бути лише неповнолітні чи особи, до котрих мають застосовуватися спеціалістичні педагогічні чи терапевтичні впливи. У

зв'язку з цим, контроль за виконанням цієї функції пенітенціарної установи є відносний і, можливо, в деяких моментах навіть формальний.

Однак зазначений фактор не повинен зменшувати роль і значення ресоціалізаційних програм, котрі мають реалізовуватися в пенітенціарних установах щодо засуджених в умовах відбування покарання. Адже не даремно в сучасному демократичному світі пенітенціарні установи саме й трактуються як ресоціалізаційні заклади. Слід чітко усвідомлювати, що сучасна кримінально-виконавча політика повинна абсолютно бути націлена на забезпечення зазначеної функції пенітенціарних установ щодо засуджених.

Задля досягнення ефективності ресоціалізаційного впливу на засуджених потрібно, в першу чергу, керуватися професійним підходом. Це має знаходити місце у тому, що забезпечення ресоціалізаційних впливів на засуджених мають здійснювати відповідні фахівці – психологи та пенітенціарні вихователі.

Наступною важливою вимогою в процесі реалізації ресоціалізаційних програм щодо засуджених з метою досягнення ефективності ресоціалізаційних впливів є забезпечення індивідуального підходу до кожного засудженого з чітко окресленою програмою заходів і визначеною її кінцевою метою.

Однак дотримання певних вимог не вичерпує всі складнощі, які супроводжують пенітенціарних вихователів в реалізації ресоціалізаційних програм. Проблема, яка повстає в умовах відбування покарання – це наскільки можна залучати засудженого до процесу реалізації ресоціалізаційних програм і до виконання пе-

вних завдань, а також чи потрібно керуватися лише згодою останнього.

На практиці можливі лише дві ситуації, за яких допускається втягнення в ресоціалізаційний процес особи. По-перше, це коли особа сама зацікавлена на втручання в її виховний процес і сама просить про допомогу. В цій ситуації людина має розуміти, що зміни у власній поведінці і свідомості можуть наступити під контролем та за допомогою зовнішнього впливу опікуна-вихователя. По-друге, коли за рішенням суду щодо особи, котра вступила в конфлікт із законом, правовими чинниками визначається спосіб організації соціальної реабілітації засудженого.

Однак навіть в умовах винесення судового рішення щодо покарання і скерування до пенітенціарного закладу як ресоціалізаційної інституції, доречно постає питання чи застосовування примусу в моменті соціальної реабілітації щодо тієї чи іншої особи не є порушенням прав людини, а, відповідно, її честі і гідності. Адже вимогою правового визначення людини залишається реалізація потреби відчуття свободи, навіть через переживання власних помилок і з можливістю самостійно виправляти їх [4, с. 74].

Маємо так, що, відбуваючи покарання, особа знаходиться в ситуації, коли самостійно не може приймати рішення, а за неї робить вибір персонал пенітенціарної установи. Засудженому залишається вибір лише між тим, чи погодитися з порядком і правилами, які встановлені в карному закладі, чи бунтувати. У зв'язку з цим важко назвати абсолютно благодатними умови відбування покарання для забезпечення плідного ресоціалізаційного впливу.

У зв'язку з вищесказаним, потрібно усвідомлювати, що роль пенітенціарного вихователя в процесі реалізації корекційної програми впливу щодо засудженого має бути якнайбільш відповідальною. Тут повинні враховуватися ряд умов:

специфіка системи організації пенітенціарних установ, метою яких є покарання,

індивідуальний підхід до кожного засудженого.

Також ресоціалізаційна програма має бути рухливою зі зміною акцентів на напрямках реалізації поставлених завдань. І лише плановий і осмислений підхід фахівців у підготовці ресоціалізаційних програм здатний призвести до позитивних результатів в здійсненні ресоціалізаційних впливів [4].

Істотним фактором ефективної реалізації ресоціалізаційних програм і розвитку кожної особистості є власний пережитий досвід кожного засудженого, а також нинішнє оточення, яке його оточує. Очевидно, не потрібно відкидати те, що навколишнє оточення в пенітенціарній установі не є зразковим фактором ресоціалізаційного впливу. Цим додатково поскладнюються завдання, які покладені на пенітенціарних вихователів, адже останні повинні таким чином організувати роботу із засудженим, щоб максимально нівелювати його негативний вплив. Для цього необхідно вміти розігрувати в рольових іграх відповідні ситуації, в яких засуджений може засвоювати саме позитивний досвід [5].

Потрібно зазначити, що будь-які рольові ігри із засудженими в реалізації ресоціалізаційних програм в умовах перебування в закладі карного мають основну мету засвоєння

позитивного досвіду засудженим. І лише через повторюваність виконання завдань в процесі рольових ігор можливе досягнення позитивної мети. Побічним успішними досягненнями в цьому є зміна в самооцінці засудженого, піднесення власної вартості засудженого і досягнення застереження в того, щоб не продукувалося відчуття меншовартості в умовах перебування в закритому середовищі пенітенціарної установи.

Очевидно, що позитивний результат впровадження ресоціалізаційних програм досягається лише в тому випадку, коли є добровільна згода засудженого, а також співпраця засудженого і вихователя в процесі організації роботи. Єдиним ще фактором, котрий може дати позитивний результат у досягненні ресоціалізаційних впливів за умови відсутності добровільної згоди, є додаткова мотивація засудженого через усвідомлення оплачуваності через відповідні поведінкові зміни, зокрема, що йому в майбутньому це «відплатиться». А для цього необхідна особлива довіра до персони пенітенціарного вихователя та забезпечення безпеки засудженого [6].

Проблема безпеки для засудженого в умовах відбування покарання має особливе звучання, оскільки реальною є загроза засудженого від оточення подібних собі делінквентних соціальних суб'єктів. І мова тут йде, як про фізичну, так і моральну та психологічну безпеку від засуджених. Хоча не поодиноким зустрічається і моральний та психологічний тиск і зі сторони персоналу пенітенціарної установи, що також вимагає і тут свого контролю.

Досягнення безпеки засудженого забезпечується збільшенням себеі-

чного контролю і постійною працею над забезпеченням відповідних встановленим режиму та правилам форм життєдіяльності засуджених.

Складнощі в досягненні ресоціалізаційних ефектів у засуджених також додаються особливою системою організації пенітенціарних установ, які виконують функцію покарання, зокрема встановленим режимом і правилами перебування в карному закладі.

Внутрішні правила функціонування закладу карного і встановлений режим можуть породжувати нерозуміння і навіть супротив. Важливим тут є те, щоб правила організації засуджених у закладі карному були більш-менш доступними і зрозумілими. Ними потрібно було максимально мінімізувати зовнішній тиск, а їх мета повинна зводитися до вказування напрямку організації власної активності. Страх ніколи не дає позитивних результатів. Для засудженого надзвичайно важливим фактором позитивного впливу на корекцію поведінки є реалізація відчуття справедливості, що виражається у розумінні того, за що він може отримати нагороду і за що буде кари.

Важливим компонентом реалізації ресоціалізаційної програми із засудженим є безпосередній контакт. Іноді в цьому надзвичайно велику роль може зіграти навіть те, що вихователь здатний лише вислухати. І це може бути ознака того, що хтось йому хоче допомогти, а він може розраховувати на допомогу. Такий вид роботи з засудженим є таким, що сконцентрований на клієнті, зокрема на засудженому.

Згідно з прийнятими в пенітенціарних установах стандартами потрібно дотримуватися кілька фор-

мальних вимог до реалізації ресоціалізаційних програм.

Найперше, це створення відповідного психологічного клімату з атмосферою, яка пристосована до перевиховання. Є то важливою умовою, але не достатньою для реалізації ресоціалізаційних ефектів.

Другою важливою умовою є обов'язкове окреслення тривалості програми, із визначенням дати початку та кінця її реалізації, а також етапів необхідної роботи.

Третьою умовою є обов'язкове відслідковування на підставі об'єктивно складених можливостей динаміки змін в свідомості засудженого: емоційній, пізнавальній, поведінковій і суспільній стороні. Це пізнається через психологічний аналіз поведінки засудженого [7].

У цілому процес ресоціалізації особистості є довготривалим і багатозадачним.

Реалізація тільки деяких етапів процесу ресоціалізації може сприяти поступовим позитивним змінам в досягненні загальних цілей, наприклад, зниження рівня агресії в поведінці конкретного засудженого. Однак ці досягнення ще не означають, що засуджений «повернувся обличчям до суспільства». Однак це вже суттєві кроки в отриманні ресоціалізаційних ефектів і створення передумов доброго старту для подальшої корекції поведінки як в умовах позбавлення волі, так і в майбутньому, після звільнення в природних умовах організації суспільного співжиття.

Ефективність ресоціалізаційного впливу буде тим вища, чим краще будуть підібрані форми уактивнення життя засудженого до його власних потреб та інтересів. При

цьому тут важливо з'ясувати, які форми поведінки і навичок засуджених необхідно уактивнювати, щоб заспокоїти в їх психіці стимули протиправної поведінки.

Загалом надзвичайно позитивний вплив на корекцію поведінки засуджених здійснює спорт, при чому групові ігри, зокрема, футбол, волейбол, баскетбол та бокс, а також колективна мистецька творчість, зокрема театр, телетурніри, фільмова творчість.

Також досить добрий ресоціалізаційний ефект отримується, якщо засуджений може вільно переміщатися навіть по замкнутій і контрольованій території.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що пенітенціарна установа не є достатньо пристосованим середовищем для забезпечення абсолютного позитивного ефекту ресоціалізаційних впливів на засуджених, що, відповідно, сприяє засвоєнню корисних навичок та досвіду, а також вихованню властивих моральних поглядів. Однак, очевидно, ці недоліки системи організації пенітенціарних установ зовсім не нівелюють можливість досягнення позитивних ефектів в корекції поведінки засуджених.

Подолання недоліків, визначених специфікою даної ресоціалізаційної установи, можливе в умовах добре продуманої ресоціалізаційної програми з індивідуальним підходом до кожного засудженого і фахового підходу до її реалізації, що забезпечують пенітенціарні вихователі як фахівці у галузі ресоціалізаційної педагогіки та психологи. При цьому тут має враховуватися усвідомлення специфічності умов, в яких мають реалізовуватися ресоціалізаційна програма, зокрема ізоляційний характер системи виконання покарання, а також характер середовища та оточення кожного засудженого; а також засвоєні деформовані індивідуальні та психологічні характеристики кожного засудженого.

Очевидно, що в реалізації ресоціалізаційних впливів обов'язковим вагомим фактором є гуманне трактування кожного засудженого. Відповідно, кара позбавлення волі не повинна нести якихось додаткових навантажень, окрім тих, котрі є важливі для їх виконання. Адже сам брак свободи вже є суттєвим чинником, який забезпечує каральну функцію щодо засудженого.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України. Верховна Рада України; Кодекс України, Кодекс, Закон від 11 лип. 2003 р. № 1129-IV. URL.: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>
2. Lesław Pytka. Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne / ŁW 27320: Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej. Warszawa, 2005. 448 s.
3. Rafał Płasek. Miedzy opieka a kontrola. Swiadczenia socjalne jako narzedzie kontroli społecznej. *Profilaktyka społeczna i resocjalizacja*. 2013, 21. ISSN 2300-3952 – S.71–88.

4. Czapów Czesław. Wychowanie resocjalizujące / Czesław Czapów: Sport, turystyka i rekreacja wypoczynkowo-rozrywkowa Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1978. – 383 s.

5. Konopczynski M. Kryzys resocjalizacji czy(li) sukces działań pozornych: refleksje wokół polskiej rzeczywistości resocjalizacyjnej, Warszawa, Pedagogium Wyższa Szkoła Nauk Społecznych w Warszawie, 2013. 242 s.

6. Kalaman Marek R. Rola i znaczenie wychowawcy penitencjarnego w procesie wykonywania kary pozbawienia wolności // W dążeniu do skutecznej resocjalizacji. Pod red. Arkadiusza Kaminskiego. Warszawa, 2013. S. 181–199. [Kalaman Marek R. Rola i znaczenie wychowawcy penitencjarnego w procesie wykonywania kary pozbawienia wolności. *W dążeniu do skutecznej resocjalizacji. Pod red. Arkadiusza Kaminskiego.* Warszawa, 2013. S. 181–199.

7. Aspekty resocjalizacyjne skazanych w kodeksie karnym. Wykłady. URL.: http://pedagogika-resocjalizacyjna.wyklady.org/wyklad/621_aspekty-resocjalizacyjne-skazanych-w-kodeksie-karnym.html

L. Dubchak,

PhD in philosophy, Associate professor

Department of humanitarian preparation

Institute of criminal-Executive Service

PROBLEMS OF RESOCIALIZATION PROGRAMS IMPLEMENTATION FOR PRISONERS IN CONDITIONS OF SERVING THE SENTENCE

The article considers the penitentiary system in the context of solution of resocialization tasks regarding the prisoners. It is noted that provision of professional approach to the formation and implementation of resocialization programs is important, where individual approach to prisoners should be definitely considered.

The attention is drawn to the fact that there are some problems in solving the correction tasks of prisoners' behavior under conditions of dissonance in provision of insulation and resocialization functions of penitentiary institution. In this regard, the focusing is needed on creation of appropriate psychological environment to overcome internal protest of convicted person related to limitation of his freedom. The emphasis is also done on ensuring appropriate conditions of resocialization impact, when the gap in the moral and spiritual relation with the external social environment would have been reduced. Also the importance of acquiring confidence among prisoners in the implementation process of resocialization programs is emphasized, since a positive result can be achieved only through the consent of convicted person to cooperation.

The article draws attention to the fact that additional obstacles in achieving of resocialization impact are the mode and order of prisoners' life activity regulated by specific specialized institution. Therefore the works on achievement of external pressure minimization and provision of assistance in arrangement of prisoners' personal activity have to be conducted. An important factor in raising the confi-

dence of convicted person to resocialization educators is enabling the realization of a sense of justice.

The article proves that good results of resocialization impact are achieved in terms of humane treatment of prisoners, since a punishment of imprisonment should not carry any additional loads, except of those important for the implementation.

Key words: *resocialization of prisoners; resocialization programs; resocialization educators; punitive, insulating and resocialization functions of penitentiary institutions; correction of prisoners' behavior; psychological climate in penitentiary institution.*

Надійшла до редакції 12.09.2017

УДК 343.91: 343.352

Залялова І. М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права,
процесу та кримінології Інституту
кримінально-виконавчої служби

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ПРАЦІВНИКА ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ ЧИ ОРГАНІЗАЦІЇ, ЩО ОДЕРЖАВ НЕПРАВОМІРНУ ВИГОДУ

У статті на основі дослідження соціально-демографічних ознак складено кримінологічний портрет особистості злочинця, що вчинив злочин, передбачений ч. 3, 4 ст. 354 Кримінального кодексу України «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації», а саме одержання працівником підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, неправомірної вигоди.

Ключові слова: корупція; корупційна злочинність; особистість корупціонера; соціально-демографічні ознаки; працівник підприємства; установи чи організації.

В статье на основе исследования социально-демографических признаков составлен криминологический портрет личности преступника, совершившего преступление, предусмотренное ч. 3, 4 ст. 354 Уголовного кодекса Украины «Подкуп работника предприятия, учреждения или организации», а именно получение работником предприятия, учреждения или организации, который не является служебным лицом, или лицом, работающим в пользу предприятия, учреждения или организации, неправомерной выгоды.

Ключевые слова: коррупция; коррупционная преступность; личность коррупционера; социально-демографические признаки; работник предприятия; учреждения или организации.

Постановка проблеми. Корупція в Україні – явище, яке має комплексний характер, вона проникла у різні сфери суспільного життя. Незважаючи на велику кількість заходів, що застосовуються для її подолання, рівень корупції в країні не зменшується. Це означає, що актуальною залишається потреба у подальшому вивченні цього явища і роз-

робленні дієвих, ефективних заходів для боротьби з ним.

З'ясування феномена «корупції» неможливе без поглибленого вивчення характеристик особи, яка вчиняє корупційні злочини, що в свою чергу допоможе зрозуміти причини індивідуальної злочинної поведінки та причини вчинення корупційних злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало науковців присвятили свої дослідження вивченню особистості «корупційного» злочинця. Серед них О. Бусол, С. Гарькавець, В. Го-ліна, А. Закалюк, О. Кальман, О. Литвак, О. Лукомський, І. Мезенцева, М. Мельник, А. Мудров, Є. Невмержицький, О. Шостко та ін. При цьому розглядалися ознаки особистості, що вчиняли будь-які корупційні злочини.

Так, С. О. Гарькавець аналізує особливості формування системи цінностей особистості за умов суспільних трансформацій, визначає соціально-психологічні заходи щодо мінімізації впливу корупції на соціально-нормативну активність індивіда [1, с. 284–292].

І. Мезенцева досліджує теоретичні основи поняття особи злочинця кримінальних корупційних правопорушень, визначає його особливості на основі загальних характеристик особистості злочинця, які застосовуються в кримінології [2, с. 65–71].

О. Шостко, аналізуючи кримінологічні ознаки корупційної злочинності в Україні, на основі визначення морально-психологічних, соціально-рольових та кримінально-правових ознак, розробила типологію корупційних злочинців [3, с. 68–78].

Недостатньо уваги, на нашу думку, приділялось з'ясуванню ознак особистості злочинця – працівника підприємства, установи, організації, який одержав неправомірну вигоду.

Постановка завдання. Метою даної статті є виокремлення кола кримінологічних характеристик особистості, що вчинила злочин, передбачений ч. 3, ч. 4 ст. 354 КК України «Підкуп працівника підприємства,

установи чи організації» для встановлення типових ознак злочинця.

Виклад основного матеріалу.

У кримінології корупційну злочинність визначають як історично мінливе, відносно масове, стійке, самодетермінувальне, соціально негативне явище, що становить систему корупційних злочинів [2, с. 66].

У Кримінальному кодексі (КК) України встановлений вичерпний перелік корупційних злочинів. Відповідно до примітки до ст. 45 КК України «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям» корупційними злочинами вважаються злочини, передбачені ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», ст. 262 «Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем», ст. 308 «Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем», ст. 312 «Викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем», ст. 313 «Викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням», ст. 320 «Порушення встановлених правил обігу наркоти-

чних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів», ст. 357 «Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження», ст. 410 «Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем», у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені ст. 210 «Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням», ст. 354 «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації», ст. 364 «Зловживання владою або службовим становищем», ст. 364-1 «Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», ст. 365-2 «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги», ст. 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», ст. 368-2 «Незаконне збагачення», ст. 368-3 «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», ст. 368-4 «Підкуп особи, яка надає публічні послуги», ст. 369 «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі»,

ст. 369-2 «Зловживання впливом» Кримінального кодексу України.

Отже, одним із видів корупційних діянь є підкуп працівника підприємства, установи чи організації.

У статті проаналізуємо соціально-демографічні ознаки особистості злочинця, що вчинила один із видів корупційної злочинності, а саме одержання неправомірної вигоди працівником підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації (ч. 3, 4 ст. 354 КК України).

У кримінології під особою злочинця, що вчиняє кримінальні корупційні правопорушення, розуміють сукупність істотних стійких властивостей і ознак, які зумовлені соціально-демографічними, соціально-рольовими та морально-психологічними характеристиками та принаманні особам, які вчиняють корупційні злочини [2, с. 66].

З метою виявлення зазначених властивостей і ознак нами було вивчено і проаналізовано всі обвинувальні вироки (43 вироки), відносно 45 осіб, винесені за злочини, передбачені ст. 354 КК України, що містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень України в період з 2011 р. по теперішній час (квітень 2017 р.).

Як відомо, соціально-демографічні ознаки особистості злочинця містять відомості про стать, вік, рівень освіти, сімейний стан, наявність постійної роботи, її тривалість, частоту зміни місця роботи, інші джерела матеріального доходу (випадковий заробіток, жебрацтво, вчинення злочину), національність, громадянство, місце проживання та інші дані про соціальний статус осіб [4, с. 88].

Стать. Проведений аналіз такої ознаки як стать показав, що 58 % злочинів було вчинено чоловіками, а 42 % – жінками. Це вказує на досить високий рівень жіночої корупційної злочинності, адже узагалі рівень жіночої злочинності значно нижчий за чоловічу, її питома вага у структурі злочинності становить приблизно 17 % [4, с. 380]. На нашу думку, це пов'язано із тим, що у певних сферах, в яких відмічається найбільший рівень корупції (медицина, освіта) переважно працюють жінки.

Результати досліджень Київського міжнародного інституту соціології підтверджують той факт, що корупція в державних системах медобслуговування та освіти є поширеною і вкоріненою практикою [5].

Вік. Інформація щодо віку засуджених осіб відсутня, разом із цим жодна неповнолітня особа не була засуджена за підкуп працівника підприємства, установи чи організації.

Громадянство і судимість. Усі засуджені особи є громадянами України. Однією з основних правових характеристик особистості злочинця є судимість. Проведений аналіз показав, що всі особи вчинили злочин вперше і раніше не судимі.

Освіта. За рівнем освіти працівники підприємств, установ чи організацій, що одержали неправомірну вигоду, суттєво відрізняються від інших категорій злочинців. Рівень освіти цієї категорії осіб виявився високим. Так, вищу освіту мали 76 % засуджених, а 24 % – середню спеціальну.

Сімейний стан. Особи, що вчинили злочин, передбачений ст. 354 КК України, здебільшого мають сім'ю. Так, відсоток тих, що знаходились у шлюбі, становить 72 %. Крім

того, 31 % осіб мають малолітніх або неповнолітніх дітей.

Рід діяльності. Найбільшу кількість злочинів було вчинено медичними працівниками (60 % від загальної кількості числа засуджених, з них 85 % з-поміж медичних працівників – лікарі).

Так, Суворовський районний суд міста Одеси (справа №523/630/17) визнав винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 354 КК України «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації» лікаря акушера-гінеколога, який отримав для себе грошові кошти у розмірі 400 доларів США, що дорівнювало 10358,64 грн за курсом Національного Банку України станом на відповідну добу – у якості неправомірної вигоди за надання медичної допомоги особі під час пологів [6].

Друге місце посіли працівники освітніх закладів – 18 %, серед яких більшість викладачів.

Ізмаїльським міськрайонним судом Одеської області (справа № 500/3995/16-к) було визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 354 КК України, викладача «Суворовського професійного аграрного ліцею», яка отримала від учня групи неправомірну вигоду у сумі 3750 грн за виконання покладених на неї обов'язків, а саме за організацію та контроль працевлаштування учнів, та виконання повноважень класного керівника з ведення документації, на що видала учню копію диплома про закінчення навчання, довідку про доходи, довідку про місце навчання та банківську картку [7].

На третьому місці – працівники у сфері спорту (7 %).

Харківський районний суд Харківської області виніс обвинуваль-

ний вирок відносно футболіста-професіонала ФК «Металіст», який одержав неправомірну вигоду за забезпечення програшу ФК «Металіст» у футбольному матчі з ФК «Волинь» у розмірі 8000 доларів США (справа № 635/7207/16-к) [8].

В інших сферах діяльності злочини вчиняли інспектор контрольно-ревізійного сектору, завідувач пляжу, водій, контролер-касир, майстер з експлуатації житлового фонду, головний фахівець відділу безпеки ПАТ «Укрінбанка», технік по інвентаризації нерухомого майна.

Висновки. Отже, з огляду на соціально-демографічні ознаки, мо-

жна зробити висновок, що працівник підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, що одержав неправомірну вигоду, це особа як чоловічої (58 %), так і жіночої (48 %) статі, повнолітній, громадянин України, раніше не судимий, з вищою (76 %) або середньо-спеціальною освітою (24 %), як правило, одружений (72 %), третина із засуджених мали неповнолітніх дітей. За родом діяльності більшість осіб є працівниками медичних закладів (60 %), на другому місці – працівники закладів освіти (18 %), третє місце займають працівники у сфері спорту (7 %).

Список використаних джерел

1. Гарькавець С. О. Аксіологічний вимір антисоціальної активності особистості в умовах суспільних перетворень. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (2). С. 284–292.
2. Мезенцева І. Кримінологічна характеристика особи корупційного злочинця. *Науковий часопис Національної академії прокуратури*. 2014. № 3. С. 65–71.
3. Шостко О. Ю. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. Харків, 2014. Вип. 28. С. 69–78.
4. Голіна В. В., Головкін Б. М., Валуйська М. Ю. та ін. Кримінологія: підруч.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с.
5. Стан корупції в Україні: порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень 2007, 2009, 2011 та 2015. *Київський міжнародний інститут соціології*. – 2015. URL.: http://kiis.com.ua/materials/pr/20161602_corruption/Corruption%20in%20Ukraine%202015%20UKR.pdf.
6. Справа № 523/630/17 Єдиний державний реєстр судових рішень. URL.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64138490>
7. Справа № 500/3995/16-к Єдиний державний реєстр судових рішень. URL.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65092430>
8. Справа № 635/7207/16-к Єдиний державний реєстр судових рішень. URL.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64384912>.

I. Zalialova,
*PhD (Candidate of Legal Sciences),
associate professor, Department of criminal
law, process and criminology, Institute of
criminal-Executive Service*

CRIMINOLOGICAL PORTRAIT OF THE EMPLOYEE OF THE ENTERPRISE, INSTITUTION OR OR GANIZATION WHO RECEIVED ILLEGAL BENEFITS

The article analyzes socio-demographic characteristics of offender commits a crime under part 3, 4 of article 354 of the Criminal Code of Ukraine «Bribery of employee of the enterprise, institution or organization», namely the receipt by the employee of the enterprise, institution or organization which is not a service person or a person working in favor of the enterprise, institution or organization, illegal benefit. This offence relates to corruption.

Ascertain the phenomenon of «corruption» is impossible without in-depth study of the characteristics of the individual that commits the crime of corruption, which in turn will help to understand the causes of individual criminal behavior and the causes of corruption offenses.

To identify these properties and characteristics, the author has studied and analyzed convictions (43 offers) in respect of 45 persons convicted of offences under article 354 of the Criminal Code of Ukraine, contained in the Unified state register of court decisions of Ukraine in the period from 2011 to the present time (April 2017).

Analyzed these socio-demographic characteristics as gender, age, nationality, occupation, criminal record, education, marital status.

Based on the study of these signs is composed of criminological portrait of the person committing a crime under article 354 of the Criminal Code of Ukraine.

Thus, an employee of the enterprise, institution or organization which is not official that received illegal benefits, that face as male (58 %) and female (48 %) gender, full age, citizen of Ukraine, not previously sentenced, with the highest (76 %) or secondary education (24 %), usually married (72 %), one third of prisoners had minor children. By occupation the majority of persons are employees of medical institutions (60 %), in second place – workers of educational institutions (18 %), the third place is occupied by workers in the field of sports (7 %).

Key words: *corruption; corruption crime; the identity of the corrupt socio-demographic characteristics; the worker of the enterprise; institution or organization.*

Надійшла до редакції 11.09.2017

УДК 343:331 [3426]

Котирло О. О.,

кандидат економічних наук, доцент,
викладач кафедри пенітенціарної діяльності
Інституту кримінально-виконавчої служби

ОСНОВНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА В СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ОРГАНАМИ ТА УСТАНОВАМИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

В статті зроблено аналіз законодавства України в сфері управління пенітенціарної системи. Досліджено сутність кримінально-виконавчого законодавства, визначено його завдання в ринкових умовах. Обґрунтовано, що особливою проблемою на сьогодні є структура та зміст кримінально-виконавчого законодавства, включаючи основні положення, які регулюються згідно цих джерел.

Ключові слова: управління; кримінально-виконавче законодавство; пенітенціарна система; нагляд; контроль; установа виконання покарань.

В статье сделан анализ законодательства в области управления пенитенциарной системы. Исследованы сущность уголовно-исполнительного законодательства, определены его задания в рыночных условиях. Обосновано, что конкретной проблемой на сегодня является структура и содержание уголовно-исполнительного законодательства, в том числе основные положения, которые регулируются согласно этим источникам.

Ключевые слова: управление; уголовно-исполнительное законодательство; пенитенциарная система; надзор; контроль; учреждение исполнения наказаний.

Постановка проблеми. Діяльність органів та установ виконання покарань визначається законами України та знаходить свою конкретизацію в джерелах кримінально-виконавчого права. Кримінально-виконавче законодавство нараховує величезний перелік нормативно-правових актів, які регулюють дані правовідносини та покликані на належному рівні здійснювати управління в пенітенціарній системі. Але в тривалому процесі реформування деякі з них втратили свою актуальність, оскільки регулюють діяльність органів, які знаходяться в стані лікві-

дації. Проте, до закінчення цього процесу ліквідації ми маємо посилатися на них. Тому особливою проблемою на сьогодні є структура та зміст кримінально-виконавчого законодавства, включаючи основні положення, які регулюються згідно з цих джерел.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями кримінально-виконавчого законодавства присвячено багато праць науковців та практиків, оскільки в процесі розвитку держави воно зазнає постійних суттєвих змін. В Україні відбувається то створення органів управління в пенітенціарній системі, то їх перехід

під іншу юрисдикцію, то їх ліквідація, тому узаконення їх діяльності вимагає моніторинг джерел законодавства.

Так, К. Автухов вбачає під кримінально-виконавчим законодавством систему нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини, які виникають з приводу та у процесі виконання й відбування кримінальних покарань та застосування до засуджених засобів виправлення і ресоціалізації [1, с. 16].

М. В. Романов під даним терміном вбачає сукупність всіх нормативно-правових актів, які регулюють питання виконання і порядку відбування кримінальних покарань особами, засудженими судами України, а також інші правовідносини, які виникають у зв'язку з виконанням і відбуванням кримінальних покарань та під час діяльності кримінально-виконавчої системи [2, с. 13].

М. М. Яцишин твердить, що активні соціальні перетворення, розширення міжнародних зв'язків, спрямованих на зміцнення демократії, утвердження в національній системі законодавства принципу верховенства права, розвиток ринкової економіки, посилення ролі громадськості і громадського контролю за діяльністю державних інституцій – початкові умови належного налагодження діяльності органів і установ виконання покарань. Тому вирішення проблеми переходу від наявної практики здійснення в Україні законодавчого процесу до комплексного системного управління цим процесом може стати реалізація спеціальної комплексної програми системи управління законодавчим процесом, що вимагає формування відповідної правової політики та прийняття від-

повідних владних рішень верховною державною владою [3, с. 172].

Тому особливої актуальності становить постійних моніторинг даного законодавчого процесу, і, на уковці, відображаючи в своїх працях дану проблему, потребують постійного коригування її в межах змін, що відбуваються в країні.

Постановка завдання. Метою даної роботи виступає ґрунтовний аналіз чинного кримінально-виконавчого законодавства в сфері управління органами та установами виконання покарань, що дозволить впорядкувати джерела даного законодавства та сприятиме врегулюванню кримінально-виконавчих правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Кримінально-виконавчим законодавством виступає комплексна система взаємопов'язаних за своєю сутністю, змістом, метою та завданнями сукупність нормативно-правових актів, чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, що регулюють кримінально-виконавчі відносини.

Під нормативно-правовим актом як джерелом кримінально-виконавчого законодавства слід розуміти виданий компетентним державним органом акт, що містить в собі норми права постійної (чи достатньо тривалої) дії, адресовані широкому (невиначальному) колу суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин. Вони поділяються за різними ознаками:

залежно від органу, який їх прийняв;

залежно від того, до якої галузі права вони відносяться (конституційного, цивільного, кримінального, кримінально-процесуального, кри-

мінально-виконавчого, адміністративного тощо);

залежно від юридичної сили (закони і підзаконні акти).

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу України, метою кримінально-виконавчого законодавства є регламентація порядку й умов виконання та відбування кримінальних покарань з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими [4].

При цьому завданнями кримінально-виконавчого законодавства виступають наступні:

визначення принципів виконання кримінальних покарань, правового статусу засуджених, гарантій захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків;

встановлення порядку застосування до них заходів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки;

визначення системи органів і установ виконання покарань, їх функцій та порядку діяльності;

визначення нагляду і контролю за виконанням кримінальних покарань, участі громадськості в цьому процесі;

регламентація порядку і умов виконання та відбування кримінальних покарань;

звільнення від відбування покарання, допомоги особам, звільненим від покарання, контролю і нагляду за ними.

Джерелами кримінально-виконавчого законодавства виступають: Конституція України; закони України; постанови Верховної Ради України; укази та розпорядження Президента України; постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України; нормативні накази, інструкції, розпорядження, положення, вказівки міністерств; міжвідомчі нормативно-правові акти; нормативні накази, інструкції, розпорядження, положення, вказівки Державної кримінально-виконавчої служби України та Державного департаменту України з питань виконання покарань, які не втратили чинності.

Так, згідно конституційних норм України, засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду (ч. 3 ст. 63 Конституції України), виключно законом України визначаються організація і діяльність органів і установ виконання покарань, тільки законом оголошується амністія (ст. 92 Конституції України), до компетенції Президента України віднесено здійснення помилування (ст. 106 Конституції України), забороняється обмеження виборчого права для осіб, які за вироком суду перебувають у місцях позбавлення волі, на час перебування в цих місцях (ст. 64 Конституції України), визначено право засуджених на особисту безпеку (ст. 27 Конституції України) [5].

Кримінально-виконавчий Кодекс України, як джерело кримінально-виконавчого права, представляє собою єдиний законодавчий акт, який регламентує виконання усіх видів кримінальних покарань, передбачених Кримінальним Кодексом України, та реалізує загальновизнані

концептуальні положення про демократизацію, гуманізацію, диференціацію та індивідуалізацію виконання кримінальних покарань. Даний Кодекс розроблявся з урахуванням міжнародних стандартів поводження з ув'язненими та засудженими, міжнародних угод про захист прав і свобод людини, концепції реформи кримінально-виконавчої системи в Україні, Кримінального кодексу України, змінами до Кримінального процесуального кодексу України, інших нормативно-правових актів, практики виконання покарань, результатів наукових досліджень, законодавства і практики інших країн.

Згідно Загальної частини Кримінально-виконавчого Кодексу України, визначаються основні положення щодо загальних принципів виконання і відбування покарань, правовий статус засуджених, види органів і установ виконання покарань та контроль за їх діяльністю відбування покарань, правовий статус засуджених, види органів і установ виконання покарань та контроль за їх діяльністю. Особливою частиною Кримінально-виконавчого Кодексу України визначено порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань, пов'язаних і не пов'язаних з позбавленням волі, підстави та порядок звільнення від відбування покарання, здійснення контролю та нагляду за особами, які звільнені з місць позбавлення волі, а також особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням [4].

Так, Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» визначає правові основи організації та діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України, її завдання та повноваження. Згі-

дно ст. 1 Закону на Державну кримінально-виконавчу службу України покладається завдання щодо здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань [6].

Закон України «Про пробацію» визначає мету, завдання, підстави, види пробації, правовий статус персоналу органу пробації та суб'єктів пробації. Так, зазначено, що метою пробації є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності [7].

Завданнями пробації згідно Закону є:

- підготовка досудових доповідей щодо обвинувачених;

- здійснення нагляду за засудженими до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, особами, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням, звільненими від відбування покарання вагітними жінками і жінками, які мають дітей віком до трьох років;

- виконання певних видів покарань, не пов'язаних з позбавленням волі;

- направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів;

- реалізація пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від

відбування покарання з випробуванням;

проведення соціально-виховної роботи із засудженими;

здійснення заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення;

реалізація інших заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень [7].

Видами пробації визначено: до судову пробацію; наглядову пробацію; пенітенціарну пробацію. А підставами для застосування пробації виступають: письмовий запит суду до органу пробації про надання до судової доповіді щодо обвинуваченого; обвинувальний вирок суду, яким особу засуджено до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт; обвинувальний вирок суду, яким особу засуджено до позбавлення волі на певний строк; обвинувальний вирок суду, яким особу засуджено до обмеження волі; обвинувальний вирок суду, яким особу звільнено від відбування покарання з випробуванням; ухвала суду про заміну покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт; ухвала суду про звільнення від відбування покарання вагітної жінки або жінки, яка має дитину віком до трьох років; акт про помилування, яким засудженому замінено покарання або невідбуту частину покарання покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт [7].

Законом України «Про Вищу раду правосуддя» визначено на законодавчому рівні статус, повноваження, засади організації та порядок діяльності Вищої ради правосуддя. Так, встановлено, що Вища рада правосуддя є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування доброчесного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів [8].

Закон України «Про застосування амністії в Україні» визначає сутність амністії, встановлює підстави для її застосування. Так, визначено, що амністією є повне або часткове звільнення від відбування покарання осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, або кримінальні справи стосовно яких розглянуті судами, але вироки стосовно цих осіб не набрали законної сили. Законом про амністію може бути передбачено: а) повне звільнення зазначених у ньому осіб від відбування призначеного судом покарання (повна амністія); б) часткове звільнення зазначених у ньому осіб від відбування призначеного судом покарання (часткова амністія). Закон про амністію не може передбачати заміну одного покарання іншим чи зняття судимості стосовно осіб, які звільняються від відбування покарання, крім випадків індивідуальної амністії [9].

Згідно Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення

волі» визначає умови і порядок встановлення та здійснення адміністративного нагляду за окремими категоріями раніше судимих осіб та їх обов'язки. Згідно Закону, адміністративним наглядом являється система тимчасових примусових профілактичних заходів спостереження і контролю за поведінкою окремих осіб, звільнених з місць позбавлення волі, що здійснюються органами Національної поліції [10]. Завданням адміністративного нагляду виступає запобігання вчиненню злочинів окремими особами, звільненими з місць позбавлення волі, і здійснення виховного впливу на них.

Законом України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» визначаються загальні засади соціальної адаптації осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, засади участі у соціальній адаптації цих осіб підприємств, установ та організацій, об'єднань громадян, а також фізичних осіб, забезпечується правове регулювання відносин, спрямованих на реалізацію такими особами прав і свобод, передбачених Конституцією та законами України.

Зазначимо, що це є лише Закони України, які регулюють кримінально-виконавчі правовідносини, але їх ще регулюють і підзаконні нормативно-правові акти та міжнародні договори, визнані Україною. Отже, можна спостерігати розгалуженість джерел кримінально-виконавчого законодавства, що, з одного боку, врегульовує правовідносини в даній сфері, а з іншого – ускладнює їх регулювання, адже доречніше було б групувати всі

джерела в одне, що полегшило б роботу в даній сфері управління.

Висновки. Оскільки пенітенціарна система є системою спеціально уповноважених органів і установ, діяльність яких спрямована на формування та реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, то її метою виступає забезпечення здійснення заходів з виконання кримінальних покарань та зниження кількості повторно вчинених злочинів, а завданнями пенітенціарної системи є ефективне формування та реалізація державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації; належне виконання кримінальних покарань та пробації, а також тримання під вартою; створення умов для соціальної реабілітації та реінтеграції засуджених осіб; дотримання прав людини, в тому числі недопущення катувань та інших видів нелюдського або принижуючого поводження чи покарання; належне організаційне, матеріальне та інше необхідне забезпечення персоналу пенітенціарної системи.

Тому регулювання правовідносин пенітенціарної системи має здійснюватися з метою максимального виконання рекомендацій Європейського комітету з запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, практики Європейського суду з прав людини проти України та інших держав, рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи, в тому числі Європейських в'язничних правил, а також документів, які прийняті Організацією Об'єднаних Націй та стосуються пенітенціарної сфери.

І перспективним напрямом досліджень виступає моніторинг дже-

рел законодавчих актів та врегулювання їх системи з метою належного нагляду та контролю з боку органів

та установ виконання покарань та забезпечення кримінально-виконавчої політики України.

Список використаних джерел

1. Автухов К. А. Кримінально-виконавче право: навч. посіб. (відповіді на екзаменаційні питання та питання до практичних занять); за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків: Право, 2016. 158 с.
2. Романов М. В. Конспект лекцій з кримінально-виконавчого права / ГО «Харківська правозахисна група». Харків: ТОВ «Видавництво права людини», 2015. 256 с.
3. Яцишин М. М. Історико-правові засади кримінально-виконавчої політики України: монографія. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 440 с.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 лип. 2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
5. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23 черв. 2005 р. № 2713-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 30. Ст. 409.
7. Про пробацію: Закон України від 5 лют. 2015 р. № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 93.
8. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 груд. 2016 р. № 1798-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7–8. Ст. 50.
9. Про застосування амністії в Україні: Закон України від 1 жовт. 1996 р. № 392/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 48. Ст. 263.
10. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі: Закон України від 1 груд. 1994 р. № 264/94-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 52. Ст. 455.

O. Kotyrlo,

candidate of economic sciences, Associate Professor, Lecturer in prison activities, Institute of Criminal-Executive service

THE MAIN ASPECTS OF THE ANALYSIS OF CRIMINAL-EXECUTIVE LEGISLATION IN THE SPHERE OF MANAGEMENT AUTHORITIES AND PENITENTIARY INSTITUTIONS

The activity of the penitentiary institutions and determined by the laws of Ukraine and finds its elaboration in the sources criminal executive law. Criminal-Executive legislation includes a huge list of regulations that govern these relationships and are called at the appropriate level to carry out the management of the prison system. But in the long process of reforming some of them lost their relevance, since the activities of bodies that are in a State of liquidation.

However, before the end of this process of elimination, we have to refer to them. Therefore a special challenge for today is the structure and content of crimi-

nal-executive legislation, including the basic provisions, which are regulated according to these sources.

Issues of criminal-executive legislation are devoted to the many works of scholars and practitioners, because in the process of State development it undergoes permanent changes.

In Ukraine the establishment of management bodies in the prison system, they go under another jurisdiction, their elimination, as legitimizing their activities requires monitoring of the sources of legislation.

The article made an analysis of the legislation in the field of the management of the prison system. Investigated the essence of criminal-executive legislation, defined his job in market conditions. Substantiation of that particular problem is the structure and content of criminal-executive legislation, including the basic provisions, which are regulated according to these sources.

The aim of this work performs a comprehensive analysis of current Criminal-Executive legislation in the sphere of management authorities and penitentiary institutions, which will organize the sources of this legislation and to facilitate the settlement of Criminal-Executive relations.

Regulation of legal relations the prison system must be pursued to maximize the implementation of the recommendations of the European Committee for the prevention of torture or inhuman, or degrading treatment or punishment, the practice of the European Court of human rights against the Ukraine and other countries, the recommendations of the Committee of Ministers of the Council of Europe.

A promising area of research advocates monitoring the sources of legislation and the settlement of their systems for the purpose of proper supervision and control by the authorities and penitentiary institutions and ensuring criminal enforcement policy.

Key-word: *management; criminal-executive legislation; prison system; supervision; control; penitentiary institution.*

Надійшла до редакції 19.09.2017

УДК 343.101

Кріпак А. А.,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
науково-дослідного центру
Інституту кримінально-виконавчої служби

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРО- ЦЕСІ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

У статті приділено увагу запровадженню у вітчизняний кримінальний процес такого особливого порядку кримінального провадження, як провадження на підставі угод. Зокрема описано особливості укладання угоди про визнання винуватості, та законодавче закріплення укладання такої угоди. Розглянуто також інститут угоди про визнання винуватості у кримінальному судочинстві США та Російської Федерації.

Ключові слова: кримінальне провадження; угода про визнання винуватості; підозрюваний; обвинувачений; прокурор.

В статье уделено внимание внедрению в отечественный уголовный процесс такого особенного порядка уголовного производства, как производство на основании соглашения. Отдельно описаны некоторые особенности заключения сделки о признании вины, а также законодательное закрепление заключения такой сделки. Рассмотрен также институт сделки о признании вины в уголовном производстве США и Российской Федерации.

Ключевые слова: уголовное производство; сделка о признании вины; подозреваемый; обвиняемый; прокурор.

Постановка проблеми. Кримінальне провадження на підставі угод – абсолютна новела кримінального процесуального законодавства України, що потребує особливої уваги та дослідження. Можливість закріплення зазначеного процесуального інституту у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві досить тривалий час жваво обговорюється на конференціях і круглих столах, а також сторінках наукових юридичних видань, присвячених проблемам реформи кримінального судочинства.

Характер поглядів на цей правовий інститут коливається від повного заперечення до не менш повного визнання. Як правило, сам термін «угода про визнання винуватості» викликає негативний образ прокурора й адвоката, які, незважаючи на певні службові обмеження та етичні принципи, небезкорисно «торгуються» про вирішення справи. Захист й обвинувачення «про щось домовляються», потім представляють своє рішення підсудному й судді, і провадження закінчується.

Можливість спрощеного судового розгляду в більшості європейських країн і США забезпечує інститут угод у кримінальному судочинстві, який водночас сприяє реалізації принципу процесуальної економії, не порушуючи прав і законних інтересів кримінального провадження.

Орієнтуючись на досвід розвинених країн, слід ретельно дослідити його з метою уникнення повторення чужих помилок, враховуючи ступінь досконалості вітчизняного законодавства. Тому увагу привертає саме ця тематика дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які тією чи іншою мірою зверталися до цієї проблематики, слід назвати Пушкаря П. В., Губську О. А., Шкелебей В. А, Тодоренка І. М. та ін.

Формулювання цілей статті. Охарактеризувати такий особливий порядок кримінального провадження, як провадження на підставі угоди про визнання винуватості.

Виклад основного матеріалу. У кримінальному судочинстві України, як і в багатьох інших країнах світу, існує проблема диференціації процесуальної форми, прискорення та спрощення судового провадження за умов дотримання прав і законних інтересів учасників процесу. Така «нерозбірливість» правосуддя передусім загострюється в разі, якщо до суду подають достатні докази вини особи у вчиненні злочину, а сама вона свою винуватість не заперечує, і тому можливо вирішити справу без повного судового розгляду [1, с. 3]. Можливість спрощеного судового розгляду в більшості європейських країн та США забезпечує інститут угод у кримінальному судочинстві, який водночас сприяє реалізації

принципу процесуальної економії, не порушуючи прав і законних інтересів кримінального провадження.

Відповідно до розділу VI КПК України 2012 р. запроваджено особливі порядки кримінального провадження. Одним із них є провадження на підставі угод. Згаданий інститут – абсолютна новела кримінального процесуального законодавства, що потребує особливої уваги та дослідження. Ст. 468 КПК передбачено можливість укладення в кримінальному провадженні таких видів угод: 1) про примирення між потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим; 2) про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим. Водночас інститут «угоди про визнання винуватості» не отримав достатньої уваги у вітчизняній юридичній літературі, хоча можливість його закріплення у кримінальному процесуальному законодавстві досить тривалий час жваво обговорюється на конференціях і круглих столах, а також сторінках наукових юридичних видань, присвячених проблемам реформи кримінального судочинства [2]. Діапазон поглядів на цей правовий інститут коливається від повного заперечення до не менш повного й беззастережного визнання. Як правило, сам термін «угода про визнання винуватості» викликає негативний образ прокурора й адвоката, які попри службові обмеження та етичні принципи небезкорисно «торгуються» про вирішення справи. Захист й обвинувачення «про щось домовляються», потім представляють своє рішення підсудному й судді, і провадження закінчується [3, с. 209].

Розглядаючи особливості застосування цього інституту, вчені

зазначають, що нерідко суть такої угоди зводиться до того, що обвинувачений визнає себе винним у менш тяжкому злочині, ніж фактично вчинив, а в обмін на це особа, яка підтримує обвинувачення, вимагає призначення більш м'якого покарання, ніж те, яке могло б бути за принципового підходу до розслідування та судового розгляду справи. Підписання названої угоди, як правило, призводить до спрощення процедури подальшого судочинства: справу не передають на розгляд суду присяжних; дослідження доказів у суді практично не здійснюють. Відтак, супротивники «угоди про визнання вини», заперечують можливість включення такого правового інституту в нове кримінальне процесуальне законодавство Росії й України, стверджують, що цей інститут суперечить принципам кримінального процесу, зокрема принципу об'єктивної істини [4, с. 302], збільшуючи ризик судової помилки [5, с. 94].

Тому, орієнтуючись на досвід розвинених країн, насамперед, слід ретельно дослідити його з метою уникнення повторення чужих помилок, враховуючи ступінь досконалості вітчизняного законодавства.

Справді, інститут звільнення від кримінальної відповідальності за федеральним кримінальним законодавством США, порівняно з кримінальним законодавством України, має свою специфіку [6, с. 168]. Перш за все, характерною особливістю досудового провадження в США є те, що в ньому значно скорочено «відстань» від моменту вчинення злочину до прийняття кінцевого процесуального рішення щодо кримінальної події [7, с. 76-83]. Причому укладенням

угоди про визнання винуватості в цій країні закінчуються, за різними даними, від 80 до 90% досудових проваджень [8, с. 132].

Суть укладення даної угоди полягає в тому, що сторони обвинувачення й захисту доходять згоди щодо вирішення справи, включаючи пункти обвинувачення, за якими особа визнає себе винною. Відповідну угоду нерідко укладають тоді, коли обвинувачений визнає себе винним у вчиненні менш тяжкого злочину або не за всіма пунктами обвинувального акта, або коли обвинувач, будучи не впевненим, що присяжні визнають обвинуваченого винним у вчиненому ним злочині, пред'являє обвинувачення у вчиненні злочину меншого ступеня тяжкості (наприклад, вчинення умисного вбивства зобов'язує прокурора доказувати, що обвинувачений мав умисел саме на вчинення вбивства, а не іншого злочину). Тому, коли прокурор не впевнений, що зможе це довести, він висуває обвинувачення в заподіянні смерті з необережності. Прокурор й обвинувачений можуть дійти угоди не лише про кількість пунктів обвинувачення та кваліфікацію вчиненого, а й про покарання.

Впровадження у вітчизняне законодавство інституту «угоди про визнання винуватості» в «американській інтерпретації» могло б призвести до ситуації, коли невинна особа, боячись покарання за тяжкий злочин, визнає себе винною у вчиненні злочину меншого ступеня тяжкості («бере на себе те, чого не вчиняла»). Така зм'якшувальна вина обставина, як дійове каяття, що передбачене кримінальним законодавством України та інших країн СНД, містить елементи «угоди про визнання винуватості».

Близьким за змістом і процесуальним порядком до закріпленого у КПК України провадження на підставі угод про визнання винуватості є особливий порядок судового розгляду, передбачений розділом X КПК Російської Федерації, і скорочений порядок судового розгляду, що передбачався частинами 3, 4 й 5 ст. 299 КПК України 1960 р. Утім, вони також мають суттєві відмінності. Відповідно до ч.1 ст. 314 КПК РФ згода з пред'явленим обвинуваченням не вимагає обов'язкового визнання вини обвинуваченим й означає, що він не заперечує пред'явлене йому обвинувачення [9, с. 45–49]. Згода обвинуваченого із пред'явленим обвинуваченням означає, що він не заперечує ні його фактичного змісту, ні кваліфікації. Якщо обвинувачений не згодний з обсягом обвинувачення, вважаючи його перебільшеним, або із кваліфікацією злочину, вважаючи, що вчинене ним має бути кваліфіковано за статтею КК з менш тяжкою санкцією, то він може не погодитися з пред'явленим обвинуваченням, і тоді справу буде розглядати в загальному порядку суд.

Немає потреби у визнанні обвинуваченим своєї провини й для застосування скороченого порядку судового розгляду відповідно до КПК України 1960 р. Вирішуючи питання про скорочений судовий розгляд, суд взагалі не зобов'язаний був довідуватися про ставлення підсудного до пред'явленого йому обвинувачення.

На наш погляд, визнання обвинуваченим вини у вчиненому злочині в обмін на полегшення покарання в жодному разі не применшує обов'язку встановлювати об'єктивну встановлювати об'єктивну істину, а стосується лише суб'єктивних оці-

нок, відповідно до яких прокурор і суддя вважають за неможливе кваліфікувати діяння обвинуваченого за статтю кримінального Закону з менш суворою санкцією й відповідно призначити більш м'яке покарання.

Угода про визнання винуватості у США, відповідно до Федеральних правил кримінального процесу, розглядається як письмовий чи усний контракт, процедура укладання якого та відповідна письмова його форма детально регламентовані [2]. Такі угоди бувають «явними» та «презюмованими». Перші передбачають безпосередні переговори між сторонами у справі, кінцевим результатом яких є розроблення умов контракту, відповідно до яких обвинувачений визнає певні обвинувачення й отримає конкретне зменшення міри покарання, що буде зрештою застосовано до нього. У разі ж «призюмованого» контракту наявна готовність обвинуваченого визнати свою вину на підставі того, що якщо справу буде передано до суду, до нього буде застосовано суворіше покарання, і сторони презюмують наслідки визнання вини без офіційного оголошення щодо проведення переговорів про визнання вини [1, с. 20].

Визнання своєї винуватості, як правило, призводить до спрощення подальшого судочинства, винесення обвинувального вироку, водночас не здійснюється судові дослідження інших доказів. Крім того, згодом факт визнання своєї винуватості обвинуваченим впливає на обсяг його прав на оскарження вироку і навіть на міру покарання [10, с. 160]. Укладання такої угоди у кримінальному процесі США нерідко має місце на стадії попереднього слухання справи

в суді [10, с. 162]. Дослідники з цього питання наголошують, що більшість угод про визнання провини все ж таки укладають після складання і пред'явлення підозрюваному обвинувачення. Але підозрюваний має право розпочати переговори про укладення такої угоди і до пред'явлення обвинувачення, у результаті чого особа може бути повністю звільнена від кримінальної відповідальності. Таке трапляється в разі, коли підозрюваний погоджується надати показання проти співучасників злочину. Відтак, обвинувачення не висувається, а інші співучасники злочину не мають змоги дізнатися про співпрацю підозрюваного зі стороною обвинувачення [10, с. 163].

Позиція потерпілого в США є вирішальною для укладання угоди про визнання винуватості. Перед тим як розпочати переговори з обвинуваченим, прокурор проводить відповідну роботу з потерпілим. Ґрунтуючись на своєму практичному досвіді, прокурор пояснює потерпілому всі переваги та недоліки обвинувачення, а також висловлює свою думку про тривалість процесу. Хоча не потерпілий приймає остаточне рішення про можливість укладення угоди, але рішення прокурора, як правило, збігається з думкою потерпілого. Якщо у справі відсутній потерпілий, наприклад коли справа пов'язана з організованою злочинністю та корупцією, то в такому разі у кримінальному процесі США потерпілим вважається весь народ (суспільство). В такому випадку прокурор приймає рішення про укладення угоди самостійно [10, с. 164].

Суд, при укладенні угоди про визнання провини гарантує забезпе-

чення законності та справедливості. Так, суд може брати участь у процесі переговорів, щоб гарантувати їх справедливий результат, також суд зобов'язаний упевнитись у тому, що визнання провини є добровільним та обвинувачений розуміє всі елементи злочину, щодо якого він визнає свою винуватість [2]. Отже, у законодавстві США немає розподілу угод відповідно до наявності чи відсутності у справі потерпілого на відміну від українського законодавства.

В англійських словниках правничої термінології «угода про визнання винуватості» визначається як процес, у результаті якого адвокат обвинуваченого і прокурор домовляються про таке вирішення кримінальної справи, яке б задовольняло обидві сторони. І хоча в більшості словникових визначеннях йдеться про те, що сторонами угоди є лише прокурор та адвокат обвинуваченого, до укладання угоди про визнання вини можуть залучатися й інші учасники: це може бути сам обвинувачений або потерпілий. До цієї процедури в деяких випадках може також долучатися і суддя [1, с. 13].

Угоди про визнання винуватості укладаються не лише в країнах англо-американського типу кримінального процесу. Такі процедури існують у багатьох державах Європи, зокрема в Іспанії, Німеччині, Бельгії, Нідерландах та ін.. Наприклад, аналогічною угоді про визнання винуватості є така звана процедура «*patteggiamento*», закріплена в КПК Італії. Відповідно до неї, у будь-який час до судового розгляду, прокурор, обвинувачений (та/або його захисник) можуть домовитися про кваліфікацію злочину та міру покарання і подати клопотання до суду про приз-

начення обумовленого сторонами покарання, яке не повинно перевищувати двох років позбавлення волі. Суддя призначає це покарання, якщо він погоджується з тим, що існують достатні фактичні підстави для винесення обвинувачення проти особи [1, с. 18].

Угода про визнання винуватості укладається між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим за ініціативою будь-кого з цих осіб. Таку угоду не може бути укладено у провадженні, у якому бере участь потерпілий, тобто щодо злочинів чи кримінальних проступків, унаслідок вчинення яких було завдано шкоди правам та інтересам окремих громадян та/або інтересам юридичних осіб, а також у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів незалежно від кола суб'єктів, яким завдано шкоди внаслідок вчинення таких злочинів у тих випадках, коли в процесі немає потерпілого (оскільки в такому разі йдеться про укладення угоди про примирення).

Враховуючи вимогу вітчизняного кримінального процесуального Закону про те, що угода про визнання винуватості може укладатися у кримінальному провадженні щодо наведених вище кримінальних правопорушень за умови, що внаслідок їх вчинення шкоди завдано державним чи суспільним інтересам, та, беручи до уваги, що в Особливій частині КК вжито термін «громадські інтереси», а не «суспільні інтереси», незважаючи на те, що ці словосполучення різняться семантично, у контексті КПК їх слід розуміти як тотожні [11, ст. 234].

Крім того, використане у ч.4 ст.469 КПК формулювання «у кримі-

нальному провадженні, в якому бере участь потерпілий» означає, що коли в одному кримінальному провадженні особа підозрюється, обвинувачується у вчиненні кількох не пов'язаних між собою (самостійних) кримінальних правопорушень та внаслідок вчинення одного із них було заподіяно шкоди правам та інтересам окремих громадян чи інтересам юридичної особи (тобто є потерпілим, який бере участь в кримінальному провадженні), – угода про визнання винуватості щодо інших кримінальних правопорушень у такому разі укладатися не може. Проте, не виключається можливість укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні, в якому попередньо було укладено угоду про примирення, у зв'язку з чим матеріали кримінального провадження виділено в окреме провадження.

У разі, якщо кримінальне провадження здійснюється стосовно кількох осіб, які підозрюються (обвинувачуються) у вчиненні одного або кількох кримінальних правопорушень, і згоди щодо укладення угоди досягнуто не з усіма підозрюваними (обвинуваченими), відповідно до вимог абз. 1 ч.8 ст.469 КПК угоду може бути укладено з одним (кількома) із підозрюваних (обвинувачених). Кримінальне провадження стосовно особи (осіб), з якими досягнуто згоди щодо укладення угоди про визнання винуватості, на підставі постанови прокурора або ухвали суду підлягає виділенню в окреме провадження незалежно від того, на якій із двох стадій кримінального процесу (досудового розслідування або судового розгляду) сторонами було ініційовано укладення угоди. Виділення кри-

мінального провадження проводиться у порядку, визначеному положеннями статей 217, 334 КПК [12].

В КПК України не ставиться обмежень у термінах, відведених для ініціації угоди, адже її може бути укладено в будь-який момент після повідомлення особи про підозру і до виходу суду до нарадчої кімнати для проголошення вироку (ч. 5 ст. 469). Відповідно до ч. 2 даної статті ініціатива про укладення угоди про визнання винуватості може виходити як від прокурора, так і від підозрюваного чи обвинуваченого. Наприклад, якщо обвинувачений до проголошення ним останнього слова дійде згоди з прокурором чи потерпілим щодо укладення угоди (її змісту), він може перед останнім словом або під час своєї промови заявити про це суду. У такому випадку суд, надаючи можливість обвинуваченому закінчити свій виступ, згідно з ч. 3 ст. 474 КПК, невідкладно зупиняє проведення процесуальних дій і переходить до розгляду угоди [13].

Не можемо не погодитись, з думкою П. В. Пушкара, який вважає, що процедура укладення угоди про визнання винуватості має бути доступною, зрозумілою та прозорою для громадськості, а права обвинуваченого мають бути пояснені йому обвинувачем або захисником. Обвинувачений повинен усвідомлювати наслідки переговорів про визнання вини, йому має бути роз'яснено процесуальні аспекти клопотання про визнання вини, для того щоб він міг зробити усвідомлений вибір [1, с. 136].

Укладення договору з прокурором про визнання винуватості припускає пом'якшення покарання чи повне звільнення від відбування

покарання. Відтак, запропонована в угоді міра покарання повністю узгоджується сторонами з урахуванням характеру обвинувачення й обставин, що має враховувати прокурор. КПК України регламентує обставини, що мають враховуватися прокурором при укладенні угоди про визнання винуватості (ст. 470), зокрема ступінь і характер сприяння підозрюваного чи обвинуваченого у проведенні кримінального провадження щодо нього або інших осіб; характер і тяжкість обвинувачення (підозри); наявність суспільного інтересу в забезпеченні швидкого досудового розслідування і судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень; наявність суспільного в запобіганні, виявленні чи припиненні більшої кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень.

Наслідком укладення та затвердження угоди про визнання винуватості для прокурора, підозрюваного чи обвинуваченого є обмеження їх права оскарження вироку згідно з положеннями ст. 394 та 424 КПК України, а для підозрюваного чи обвинуваченого – також його відмова від здійснення прав, передбачених абзацами першим та четвертим пункту 1 частини четвертої статті 474 КПК України. Тобто при укладенні такої угоди як сам прокурор, так і підозрюваний (обвинувачений) обмежуються в праві на оскарження рішення суду в апеляційному порядку. Крім того, підозрюваний (обвинувачений) позбавляються права на судовий розгляд, під час якого прокурор зобов'язаний довести кожную обставину у кримінальному злочині, у вчиненні якого його звинувачують,

а також права мати захисника і клопотати про виклик свідків і представляти докази, що свідчать на користь обвинуваченого.

Але існують і певні винятки, при яких вирок суду все ж таки може бути оскаржений. Відповідно до ч.4 ст.394 КПК України вирок суду першої інстанції на підставі угоди між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим про визнання винуватості може бути оскаржений в апеляційному порядку: по-перше, обвинуваченим, його захисником, законним представником виключно з підстав: призначення судом покарання суворішого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без його згоди на призначення покарання; невиконання судом вимог, встановлених частинами четвертою, шостою, сьомою статті 474 КПК України, в тому числі нероз'яснення йому наслідків укладення угоди; по-друге, прокурором виключно з підстав призначення судом покарання менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; затвердження судом угоди у провадженні, у якому, згідно з частиною четвертою ст.. 469 КПК України, угоди не може бути укладено.

У касаційному порядку, відповідно до п.1,3 ч.3 ст.424 КПК України, вирок суду першої інстанції на підставі угоди про визнання винуватості після його перегляду в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на такий вирок можуть бути оскаржені: 1) засудженим, його захисником, законним представником виключно з підстав: ухвалення вироку без згоди засудженого на призначення покарання; невиконання судом вимог, встановлених частинами

четвертою-сьомою ст. 474 УПК України, у тому числі нероз'яснення засудженому наслідків укладення угоди; 2) прокурором виключно з підстав: призначення судом покарання менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; затвердження судом угоди у провадженні, у якому, згідно з частиною четвертою ст. 469 КПК України, угоду не може бути укладено.

У випадку, якщо сторони не досягнуть згоди щодо укладення угоди (щодо міри покарання тощо), факт її ініціювання і твердження, що були зроблені з метою її досягнення, не можуть розглядатися як відмова від обвинувачення або як визнання провини (ч. 6 ст. 469). Тобто визнанням особою своєї винуватості вважатиметься лише затверджена судом угода [14].

У КПК України враховано ситуації, коли в кримінальному провадженні фігурують декілька підозрюваних чи обвинувачених (ч. 8 ст. 469), адже в разі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо кількох осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні одного або кількох кримінальних правопорушень, і згоду щодо укладення угоди досягнуто не з усіма підозрюваними чи обвинуваченими, угоду може бути укладено з одним (кількома) з підозрюваних чи обвинувачених. Використане у ч. 4 ст. 469 КПК України формулювання «у кримінальному провадженні, в якому бере участь потерпілий» означає, що коли в одному кримінальному провадженні особа підозрюється, обвинувачується у вчиненні кількох не пов'язаних між собою кримінальних правопорушень та внаслідок вчинення одного з них було заподіяно шкоди правам та інтересам окремих громадян

чи інтересам юридичної особи (тобто є потерпілий, який бере участь у кримінальному провадженні), угоду про визнання винуватості щодо інших кримінальних правопорушень у такому разі не може бути укладено. Проте не виключається можливість укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні, у якому попередньо було укладено угоду про примирення, у зв'язку з чим, матеріали кримінального провадження виділено в окреме провадження [15].

Важливим є додержання основних вимог щодо змісту угоди про визнання винуватості (ст. 472). Відповідно до ч. 1 ст. 474 КПК України, якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, то обвинувальний акт, прийнятий прокурором на підставі підписаної угоди, негайно направляється до суду. Направлення до суду обвинувального акта може бути відкладено прокурором до моменту отримання висновку експерта або завершення інших слідчих (розшукових) дій, необхідних для збирання та фіксації доказів, які можуть бути втрачені після закінчення часу або які неможливо буде провести пізніше без істотної шкоди для їх результату в разі відмови суду в затвердженні угоди.

Якщо угоду досягнуто під час судового провадження, то суд негайно припиняє проведення всіх процесуальних дій і переходить до розгляду угоди (ч. 3 ст. 474). Розгляд угоди здійснюється під час підготовчого судового засідання з обов'язковою участю сторін угоди та повідомленням про розгляд інших учасників судового провадження, відсутність яких не є перешкодою для розгляду (ч. 2 ст. 472). Під час підготовчого

засідання суд зобов'язаний переконатися, що укладення угоди сторонами є добровільним волевиявленням, а отже, не є наслідком застосування насильства, примусу або погроз. І після того як суд переконується, що угоду може бути затверджено, він виносить вирок, яким затверджує угоду і призначає обвинуваченому узгоджену сторонами міру покарання.

Перед ухваленням рішення про затвердження угоди про визнання винуватості суд під час судового засідання повинен з'ясувати в обвинуваченого, чи цілком він розуміє: 1) що він має право на судовий розгляд, під час якого прокурор зобов'язаний довести кожен обставину щодо кримінального правопорушення, у вчиненні якого його обвинувачують, а він, в свою чергу, має такі права: мовчати, і факт мовчання не матиме для суду жодного доказового значення; мати захисника, у тому числі на отримання правової допомоги безоплатно в порядку та випадках, передбачених законом, або захищатися самостійно; допитати під час судового розгляду свідків обвинувачення, подати клопотання про виклик свідків і подати докази, що свідчать на його користь; 2) наслідки укладення та затвердження угод; 3) характер кожного обвинувачення, щодо якого він визнає себе винуватим; 4) вид покарання, а також інші заходи, які будуть застосовані до нього в разі затвердження угоди судом.

Крім цього, суд зобов'язаний переконатися в судовому засіданні, що укладення угоди сторонами є добровільним, тобто не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або обіцянок чи дії будь-яких

інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді. Для з'ясування добровільності укладення угоди в разі необхідності суд має право витребувати документи, у тому числі скарги підозрюваного чи обвинуваченого, подані ним під час кримінального провадження, та рішення за наслідками їх розгляду, а також викликати в судові засідання осіб та опитування їх (ч. 6 ст. 474 КПК України). Як уже зазначалося раніше, добровільність укладення угоди, як і інші умови звільнення від кримінальної відповідальності або пом'якшення покарання мають бути обов'язково доведені та закріплені в процесуальних документах.

Суд може відмовити з затвердженні угоди, якщо умови угоди суперечать вимогам законодавства України, у тому числі допущено неправильну правову кваліфікацію кримінального правопорушення, яке є більш тяжким ніж те, щодо якого передбачена можливість укладення угоди; умови угоди не відповідають інтересам суспільства або порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб; існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним; очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань; відсутні фактичні підстави для визнання винувато-

сті (ч. 7 ст. 474). Якщо ж суд вважає, що є всі підстави для відмови в затвердженні угоди, то досудове розслідування або судове провадження продовжуються в загальному порядку. При цьому повторне звернення з угодою в одному кримінальному провадженні не допускається.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві можна виокремити наступні етапи укладання угоди про визнання винуватості: 1) первісна згода сторін вступити в переговори стосовно примирення або визнання своєї винуватості; 2) з'ясування та процесуальне закріплення фактичних обставин справи в матеріалах кримінального провадження; 3) кваліфікація злочину відповідно до норм кримінального (матеріального) права; 4) визнання підозрюваним чи обвинуваченим суті та змісту відповідних підозри чи обвинувачення; 5) двостороння домовленість щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності або ж, якщо це неможливо, досягнення домовленості стосовно меншого обсягу обвинувачення, зміни обвинувачення або призначення м'якшого покарання; 7) укладення проекту угоди; 8) надання підписаної угоди на затвердження до суду.

Список використаних джерел

1. Пушкар П. В. Угода про визнання вини у сучасному кримінальному процесі: порівняльно-правове дослідження: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09 / Київ, 2005. 208 с.
2. Исмаилов Б. И. Теоретические аспекты использования институтов ускоренного порядка рассмотрения дел и «Сделок о признании вины» в правоприменительной практике зарубежных государств. URL.: http://www.elib.org.ua/medecine/ua_readme.php?subaction=showfull&id=1183903491&archive=&start_from=&ucat=&

3. Губська О. А. Процесуальні питання звільнення особи від кримінальної відповідальності за nereабілітуючими обставинами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Київ, 2002. 283 с.
4. Куцова Э. Ф. Истина и состязательность в уголовном процессе Российской Федерации. *Ученые юристы МГУ о современном праве* / под. ред. М. К.Треушникова. М.: ОАО «Издательский дом «Городец»», 2005. С. 302.
5. Губська О. А. Процесуальні питання звільнення особи від кримінальної відповідальності за nereабілітуючими обставинами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Київ, 2002. 94 с.
6. Вельяновский С. Экономические аспекты уголовной юстиции. СССР – Англия. Юстиция и сравнительное правоведение. М.: Изд-во ИГиПАН СССР, 1986. 168 с.
7. Козочкин И. Д. Преступление и наказание в Англии, США, Франции, ФРГ, Японии: учебное пособие. М.:Омега, 1992. С.76-83.
8. Присяжнюк Т. Вдосконалення інституту потерпілого в системі кримінального права України. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XI регіональної наук.-практ. конф. Л.:Юрид. ф-т Львів. Нац. ун-ту імені Івана Франка, 2005. С. 132.
9. Малахова Л. И. Особенности применения сделки о признании вины в российском законодательстве. *Пятьдесят лет кафедре уголовного процесса УрГЮА (СЮИ)*: материалы междунар.науч.-практ.конф. Екатеринбург, 2005. Ч. 2. С. 45-49.
10. Махов В. Н., Пешков М. А. Уголовный процесс США (досудебные стадии): учеб. пособие. М.: ЗАО «Бизнес-школа»Интел-Синтез», 1998. С. 164.
11. Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України: Закон Верховної Рада України. 2001. № 44. С. 234.
12. Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод: інформаційний лист № 223-1679/0/4-12: від 15.11.2012 р. URL.: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v1679740-12>
13. Кримінальний процесуальний кодекс України: від 13 квіт. 2012 р. URL.: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>
14. Тодоренко И. Прокурор предлагает заключить сделку – «ЮРИСТ & ЗАКОН» URL.: <http://flexp.com.ua/library/artikle/633/>.
15. Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод: лист Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ: від 15.11.2012 р. № 223-1679/0/4-12.

A. Kripak,
PhD, senior research fellow
scientific-research center
the Institute of criminal execution service

SONE FEATURES OF THE CONCLUSION OF AN AGREEMENT ON THE RECOGNITION OF GUILT IN THE CRIMINAL PROCESS OF UKRAINE THROUGH THE PRISM OF FOREIGN EXPERIENCE

The article focuses on the introduction into the domestic criminal process of such a special procedure of criminal proceedings, as proceedings on the basis of agreements. In particular, the peculiarities of concluding an agreement on the recognition of guilty, and the legislative consolidation of the conclusion of such an

agreement are investigated. The institute of the agreement on recognition of guilty pleas in criminal proceedings of the USA and the Russian Federation is also considered.

Criminal proceedings on the basis of agreements is an absolute story of the criminal procedural legislation of Ukraine, which needs special attention and research. The possibility of consolidating this procedural institute in domestic criminal procedural law has been discussed for a long time at conferences and round tables, as well as in the pages of scientific legal publications devoted to the problems of reforming criminal justice. In the criminal justice system of Ukraine, as in many other countries of the world, there is a problem of differentiation of the procedural form, acceleration and simplification of judicial proceedings, provided that the rights and legitimate interests of the participants of the process are observed. Such "negligence" of justice is particularly aggravated in the event that sufficient evidence is provided to the court that the person is guilty of committing a crime, and that she does not object to her guilt, and therefore it is possible to resolve the matter without full judicial review.

Key words: *criminal prosecution; agreement on recognition of guilty; suspect; accused; prosecutor.*

Надійшла до редакції 12.10.2017

УДК 343.84

*Лазаренко Л. А.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач сектору з організації
науково-дослідної роботи Інституту
кримінально-виконавчої служби*

ЗАСТОСУВАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ПІДХОДУ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ ЯК УМОВА УСПІШНОГО ВИПРАВЛЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ

Проаналізована сучасна кримінально-виконавча система України, а також зазначені шляхи реформування Державної кримінально-виконавчої системи на шляху до європейської інтеграції. Висвітлюються окремі положення Плану дій Ради Європи для України, яким передбачено реалізацію Проєкту 2. 1. 3: «Підтримка реформи пенітенціарної системи в Україні», Стратегію державної кадрової політики на 2012–2020 рр. та Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби на 2013–2017 рр.

Ключові слова: кримінально-виконавча система; впровадження пробації; покарання; виправлення і реабілітації засуджених; позбавлення волі; реалізаційний підхід.

Проанализирована современная уголовно-исполнительная система Украины, а также указаны пути реформирования государственной уголовно-исполнительной системы нашего государства на пути к европейской интеграции. Освещаются отдельные положения Плана действий Совета Европы для Украины, которой предусмотрено реализацию проекта 2. 1. 3: «Поддержка реформы пенитенциарной системы в Украине», Стратегии государственной кадровой политики на 2012–2020 гг. и Государственной целевой программы реформирования Государственной уголовно-исполнительной службы на 2013– 2017 гг.

Ключевые слова: уголовно-исполнительная система; внедрение пробации; наказание; исправление и реабилитации осужденных; лишение свободы; реализационный подход.

Постановка проблеми. Сучасна кримінально-виконавча система України функціонує в умовах реформування кримінально-виконавчого законодавства, спрямованого на вдосконалення порядку та умов виконання покарань, на подальшу гуманізацію пенітенціарної політики в цілому, а також на ви-

правлення засуджених, повернення їх до суспільства в якості законослухняних і повноправних громадян, попередження нових злочинів зокрема.

Постановка завдання. Висвітлення сучасної проблематики застосування реабілітаційного підходу під час виконання кримінальних пока-

рань як умову успішного виправлення засуджених в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему функціонування системи виконання кримінальних покарань висвітлено у напрацюваннях таких учених, зокрема: О. І. Бажанова, І. Г. Богатирьова, Є. С. Брашніної, В. М. Бризгалова, А. І. Васильєва, О. І. Галінського, Т. А. Денисової, О. М. Джузи, М. А. Дутова, П. П. Козлова, О. Г. Колба, Ю. В. Нікітіна, О. І. Плужник, Р. М. Підвисоцького, Г. О. Радова, М. О. Стручкова, М. І. Ткаченка, Е. В. Тураєва, С. Я. Фаренюка, С. В. Царюка, І. В. Шмарова, В. Є. Южаніна, І. С. Яковець та багатьох інших. Водночас зміни у суспільно-політичному курсі країни, прагнення привести вітчизняне законодавство у відповідність європейським нормам і стандартам та широке різноманіття інших чинників, відроджують актуальність проведення подальших досліджень у цьому напрямку [11, с. 357].

Виклад основного матеріалу. Проблема реабілітації тривалий час перебуває в центрі уваги кримінологів і фахівців у галузі кримінально-виконавчого та кримінального права. Для початку звернемо увагу, на поняття «ресоціалізації» як соціально-правову категорію неможливо розглядати, не аналізуючи такі поняття як «реабілітація» та «адаптація», які часто трапляються в юридичній літературі та взаємопов'язані між собою. Реабілітація тісно пов'язана з ресоціалізацією, але зосереджується виключно на постпенітенціарному періоді, тобто після звільнення засудженого, коли звільнений проходить знову процес адаптації – шукає роботу, житло, встановлює соціальні зв'язки, навчається в

освітніх закладах, на курсах тощо. Ресоціалізація ж більш широке поняття, ніж реабілітація, оскільки охоплює і пенітенціарний період, тобто термін відбування покарання в місцях позбавлення волі. На наш погляд, під ресоціалізацією засуджених необхідно розуміти процес відновлення особи, яка вчинила злочин і засуджена до покарання, як соціалізованого члена суспільства, що здійснюється на основі застосування до неї комплексу правових, організаційних, психолого-педагогічних, виховних та інших заходів впливу на різних етапах кримінальної відповідальності з метою недопущення здійснення повторних протиправних діянь і повернення її до самостійного загальноприйнятого соціального життя в суспільстві [15, с. 261].

Актуальність проблеми виправлення і реабілітації засуджених до позбавлення волі зумовлена і тим, що зростає кількість засуджених, які не мають професії, освіти, соціально корисних зв'язків, залишається незмінно високим рівень рецидиву. Подальше вдосконалення процесу виправлення та реабілітації має бути спрямоване на перетворення пенітенціарної системи в реабілітаційну систему, яка сприяла б фізичному та духовному оздоровленню засуджених, підвищенню їх професійного та освітнього рівня, поверненню їх до чесного життя.

Реформування Державної кримінально-виконавчої системи нашої держави є головним завданням на шляху до європейської інтеграції України та формування моделі ефективної країни, де визначальною характеристикою є європейські стандарти функціонування.

Саме на це спрямований Проект Ради Європи та Європейського Союзу «Подальша підтримка пенітенціарної реформи в Україні», який був презентований 3 липня 2015 року в Україні.

Метою цього проекту є: по-перше, активне застосування реабілітаційного підходу при виконанні кримінальних покарань у відповідності до європейських стандартів та досвіду; по-друге, удосконалення процедур та практики проведення внутрішніх в'язничних інспекцій та механізму розгляду скарг засуджених, що включатиме рекомендації щодо процесу аналізу звітів інспекцій; проведення практичного навчання для служби інспекторів; аналіз чинного механізму розгляду скарг, рекомендації щодо можливостей його удосконалення; перегляд Кодексу поведінки для працівників пенітенціарних установ; перегляд посібників та методик навчання персоналу з питань прав людини [5].

Більше того, започаткування Проекту зумовлено необхідністю більш якісного виконання рекомендацій Європейського комітету проти катувань, рішень Європейського суду з прав людини і рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи у галузі прав людини.

Отже, наша країна як член Ради Європи бере участь у розвитку та дотримання загальноєвропейських принципів, зокрема, при здійсненні пенітенціарної політики. Статтею 71 Європейських пенітенціарних правил визначено перелік відомств, яким не можуть бути підпорядковані пенітенціарні установи, а саме: «військовому відомству, поліції або відомству кримінального розслідування» [6].

Реабілітаційний підхід у ресоціалізації осіб, які скоїли правопорушення, передбачає забезпечення їх позитивної соціальної адаптації до умов життєдіяльності шляхом поєднання нагляду за поведінкою засуджених та соціальної роботи. Реабілітаційний підхід впроваджується в різних моделях пробації країн Західної й Центральної Європи, а також Північної Америки.

Питання основних засад впровадження пробації та її застосування розглядаються у працях Н. Татта, Д. Вітфільда, Д. Ягунова, В. Захаря, О. Беци та інших науковців [1–4].

Сьогодні в країнах Західної Європи використовуються різні моделі пробації. Традиційна модель пробації передбачає створення окремої установи – служби пробації, на базі якої проводиться основна робота із ресоціалізації засуджених.

Інша модель пробації передбачає передачу функції контролю та соціального супроводу засудженого загальним соціальним службам, громадським організаціям або навіть окремим особам.

Прогнозується, що за результатами реалізації положень Концепції умови тримання засуджених в Україні будуть приведені у відповідність до європейських стандартів, буде запроваджена процедура досудової пробації (визначення найбільш ефективного для даної особи виду покарання – позбавлення волі чи іншого альтернативного покарання – на основі прогнозу подальшої поведінки особи та можливостей її виправлення у в'язниці чи на волі), створено систему якісної медичної допомоги засудженим та механізм соціальної реабілітації засуджених, повернення їх до самостійного загальноприйнятого соці-

ально-нормативного життя в суспільстві. Будуть також створені умови для залучення засуджених до праці, відшкодування ними завданих злочином збитків та інших майнових зобов'язань, створення служби пробації (покарання без позбавлення волі), формування кадрової політики відповідно до Європейських пенітенціарних правил [10].

Практичні кроки у напрямку модернізації пенітенціарної системи в Україні на основі верховенства права, поваги до основних прав і демократичних цінностей та стандартів Європи було здійснено Україною в 2011 році в Комітеті міністрів Ради Європи. Так, 2011 р. було прийнято План дій Ради Європи для України, яким передбачено реалізацію Проекту 2. 1. 3: «Підтримка реформи пенітенціарної системи в Україні». У рамках проекту реалізуються конкретні заходи, спрямовані на розвиток діяльності органів державної влади і неурядового сектору з питань впровадження в Україні елементів служби пробації, удосконалення менеджменту установами й органами виконання покарань, слідчими ізоляторами. Рушійним кроком запровадження сучасної моделі управління і функціонування органів та установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, забезпечення їх кваліфікованим персоналом стало підписання Президентом України Указу від 8 листопада 2012 р. № 631 «Про Концепцію державної політики у сфері реформування державної кримінально-виконавчої служби України» [7, с. 133–134].

Європейська система пробації має такі особливості:

рішення щодо направлення особи на пробацію вноситься судом і

пов'язується з умовами та вимогами до поведінки засудженого. Серед таких умов є перебування під наглядом офіційної особи (офіцера пробації), установи, соціальної служби або окремої особи з числа соціального оточення засудженого; утримання від скоєння повторних правопорушень, обов'язкове працевлаштування та систематична трудова діяльність або навчання; заборона змінювати місце проживання та пересування без дозволу особи, що наглядає за засудженим; систематичні відвідування установи, що здійснює пробацію, за затвердженим судом графіком;

пробація передбачає індивідуальний підхід до кожного засудженого, вивчення його персональних особливостей, проблем та потреб, виявлення особистих чинників та соціальних обставин, що заважають його соціальній адаптації і можуть спричинити порушення умов звільнення та складання відповідного плану роботи з його реабілітації;

здебільшого особа, яка здійснює пробацію, є професійним працівником. Офіцер пробації поєднує у своїй діяльності по відношенню до засудженого три функції: представника правосуддя, який контролює поведінку засудженого; менеджера роботи із засудженим, що координує діяльність інших фахівців, служб і волонтерів, залучених до роботи з соціальної реабілітації та ресоціалізації засудженого; соціального працівника, який здійснює соціальний супровід засудженого. Крім того, офіцер пробації, як правило, виконує ще й виховну роль, переконує засудженого у необхідності дотримуватись певних умов та обов'язків та навчає як треба поводитись у тих чи інших ситуаціях.

Отже, основними чинниками позитивного впливу реабілітаційного підходу на особу засудженого є:

перебування під інтенсивним наглядом працівника служби пробачії;

насиченість реабілітаційних заходів та їх спрямованість на подолання соціальних і особистих проблем засудженого;

обов'язковість участі засудженого у реабілітаційних заходах;

забезпечення індивідуального підходу до засудженого.

Застосування реабілітаційного підходу щодо осіб, які скоїли злочин, за таких умов дозволяє:

створити умови для їх соціальної реабілітації, а саме: допомогти їм усунути проблеми, пов'язані з їхніми патохарактерологічними особливостями та станом здоров'я, подолати особисті проблеми, набути необхідні соціальні навички та покращити соціальну ситуацію життєдіяльності;

зменшити можливість для скоєння засудженими повторних злочинів або інших протиправних вчинків;

сформувати мотивацію законослухняного життя та подолання власних проблем.

Окремо, звернемо увагу, на класифікація засуджених до позбавлення волі – багатовекторний і динамічний процес. Вона включає в себе кілька різних етапів, це насамперед первинна класифікація, вторинна класифікація та перекласифікація засуджених. Термін «перекласифікація» засуджених не трапляється в кримінально-виконавчому праві України. У пенітенціарних системах багатьох країн на законодавчому рівні закріплено процес перекласифікації засуджених до позбавлення волі. До прикладу, в США поняття

«reclassification» означає певний процес корекції програми реабілітації внаслідок досягнення запланованої мети (цілей) або зміни поведінки засудженого та інших динамічних критеріїв класифікації (так званих динамічних факторів ризику), внаслідок якої змінюється об'єм правообмежень до засудженого [11, с. 245]. Тобто це процес, в якому місце засудженого в класифікації переглядається періодично, кожних 90 днів, класифікаційною комісією виправної установи, яка змінює або зберігає дійсний статус засудженого в рамках своєї компетенції. Останнє означає, що всі зміни статусу засудженого, умов його тримання та ін. служать джерелами коректування плану реабілітації, періодично в нього вносяться нові розділи, прогнозуються майбутні перспективи [13, с. 154].

Отже, поведінка засудженого дійсно виступає головним елементом, на якому базується весь процес перекласифікації засуджених, вивчення злочинця має сягати не тільки обставин, а й причин його злочину.

Згідно із статистичними даними, опублікованими Державною пенітенціарною службою, до приміщень камерного типу засуджені переводились у 3711 випадках, що на 9 % менше, ніж у минулому році.

Проаналізувавши статистичні дані Державної пенітенціарної служби (ДПтС) України за період 2014–2015 рр., можемо спостерігати зростання числа осіб, переведених до дільниці посиленого контролю. Якщо у I кварталі 2014 р. підготовлено і проведено три засідання апеляційної комісії ДПтС з питань переведення засуджених, за результатами яких було переведено 14 засуджених, то

вже за IV квартал 2014 р. проведено 8 засідань апеляційної комісії ДПС та переведено 121 засудженого до дільниць посиленого контролю [14].

Таким чином, минулі роки для нашої держави стали роком реалізації багатьох прогресивних змін. Указом Президента України від 01.02.2012 р. № 45/2012 було затверджено Стратегію державної кадрової політики на 2012–2020 рр. [8, с. 14]. Цим документом передбачено як одну із пріоритетних державних цілей – підготовку та професійний розвиток керівних кадрів, здатних забезпечити ефективність державної політики у сфері державного управління та лідерство у проведенні адміністративної та економічної реформ [8, с. 14].

Окрім того, Державна пенітенціарна служба взяла досить активну участь у підготовці остаточного варіанта даної Стратегії та врахувала її реалізацію як в поточному, так і в перспективному плануванні своєї діяльності. Наприклад, до Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби на 2013–2017 рр. внесено окремий розділ «Підвищення ефективності діяльності персоналу органів, установ виконання покарань і слідчих ізоляторів». Реалізація заходів, передбачених Концепцією, розрахована на період до 2017 р. та буде здійснюється шляхом прийняття нового та внесення змін до чинного законодавства України, яке регулює питання діяльності кримінально-виконавчої системи та порядок виконання покарань. Також передбачено здійснити організаційні, методичні та інформаційні заходи, спрямовані на запровадження сучасної моделі управління кримінально-

виконавчою системою, забезпечення її кваліфікованим персоналом, гуманізацію умов тримання засуджених та осіб, узятих під варту, модернізацію виробничої сфери підприємств установ виконання покарань [9].

Звернемо увагу, що невід'ємною складовою цих заходів є розроблення і впровадження системи реабілітаційних та корекційних програм для осіб, до яких застосовані покарання, не пов'язані з позбавленням волі, та осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, а також волонтерських програм, заходів постпенітенціарної опіки та соціального патронажу осіб, звільнених із місць позбавлення волі [9].

Висновки. Таким чином, реабілітаційний підхід може бути ефективно реалізований до засуджених за умов включення у план роботи виховних заходів та проведення комплексної роботи із сім'єю засудженого.

У контексті всього зазначеного, виділяємо удосконалення існуючої системи перекласифікації засуджених. Перекласифікація засуджених пов'язана з динамічними факторами ризику, з тими особистісними змінами, які виникають у засудженого внаслідок його адаптації в місцях позбавлення волі. Канадські вчені довели ефективність процесу перекласифікації засуджених, а також те, що вона може слугувати ефективним засобом попередження рецидивної злочинності.

Підбиваючи підсумки цієї статті, звернемо увагу, незважаючи, що наша країна бажає увійти до Європейського Співтовариства, залишається низка основних проблем діяльності пенітенціарної системи, які потребують якомога швидшого вирішення з боку держави сьогодні. На

нашу думку, необхідно віднести: переважаність установ виконання покарань та слідчих ізоляторів засудженими; неналежні матеріально-побутові умови; відсутність фінансування на будівництво нових установ;

скасування на законодавчому рівні суттєвих відмінностей між рівнями безпеки та умовами відбування покарання; поширення і укорінення серед засуджених кримінальної субкультури тощо.

Список використаних джерел

1. Вільдфілд Д. Вступ до служби пробації. Київ: Атіка, 2004. 236 с.
2. Впровадження альтернативних видів кримінальних покарань в Україні: посібник / за ред. О. В. Беци. Київ: МП Леся, 2003. 116 с. Татт Н. Альтернатива тюремному заключенню. *Практика соціальної роботи* / под ред. К. Ханвеля, Т. Филпота. Амстердам–Київ [б. и.], 1996. С. 134–146.
3. Ягунов Д. В. Служба пробації: концепція, засади діяльності, організаційна структура: конспект лекцій. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2006. 76 с.
4. Проект Ради Європи «Подальша підтримка пенітенціарної реформи в Україні» URL.: http://sc.gov.ua/ua/golovna_storinka/penitenciarna_reforma_v_ukrajini_vid_karalnoغوdo_reabilitacijnogo_pidhodu.html
5. Європейські Пенітенціарні Правила-1 від 12.02.1987 (Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць) URL.: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_032
6. Лісіцков О. В. Запровадження європейських підходів в управлінні в'язницями в Україні. ДПтСУ URL.: file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/bmju_2013_9_20.pdf
7. Стратегія державної кадрової політики – основа модернізації країни: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю: до 15-річчя галузі науки «Державне управління». Київ: НАДУ, 2012. 572 с.
8. Рік реалізації Концепції Державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України: досягнення та перспективи від 08.11.2013. URL.: http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/printable_article/695631;jsessionid=60F1B4DAAF957BB6F24E8FCB05484E0E
9. Про Концепцію державної політики у сфері реформування: Указ Президента України від 8 листоп. 2012 р. № 631/2012. URL.: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/631/2012>
10. Щербина О. В. Сучасні проблеми функціонування системи виконання покарань та їх вплив на ресоціалізацію засуджених. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 357–367.
11. Richards S. C. A convict perspective on the classification of prisoners / Stephen C. Richards, Jefferey ian Ross. *Reaction essay*. 2003. № 2. Р. 245–252.
12. Марчук А. І. Особливості перекласифікації засуджених до позбавлення волі (соціально-правова характеристика). *Актуальні проблеми теорії держави та права*. 2013. С. 153–161.
13. Звіти про виконання Плану заходів щодо реалізації основних напрямків діяльності Державної пенітенціарної служби України за 2014–2015 рік URL.: www.kmu.gov.
14. Жук О. М. Ресоціалізація та реабілітація як юридичні категорії кримінально-виконавчого права. *Юридичні і політичні науки*. № 65. С. 258–262 URL.: file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/bmju_2013_9_20.pdf

B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/dip_2014_65_39%20(1).pdf

L. Lazarenko,
*PhD, the head of sector for organization
of research work of the Institute of
criminal-Executive Service*

THE APPLICATION OF REHABILITATION APPROACH TO THE ENFORCEMENT OF CRIMINAL SANCTIONS AS A PREREQUISITE FOR SUCCESSFUL CORRECTION OF THE PRISONERS

The modern criminal-Executive system of Ukraine is functioning in the conditions of reforming of criminal-Executive legislation aimed at improving the procedure and conditions of execution of punishments, on further humanization of penal policy in general, and to the rehabilitation of offenders and returning them to society as law-abiding and full-fledged citizens, prevention of new crimes in particular.

The purpose of this article is to highlight the current problem of rehabilitation approach to the enforcement of criminal sanctions as a prerequisite for successful correction of the prisoners in Ukraine.

The urgency of the repair and rehabilitation of persons convicted to deprivation of freedom due to the fact that a growing number of convicted persons without profession, education, social ties, remains consistently high rate of recurrence. Further improvement of the process of correction and rehabilitation should be aimed at transforming the prison system into a rehabilitation system, which would facilitate physical and spiritual health of the convicts, professional and educational level, return them to honest life.

Reform of the State penal system of our state is a major challenge on the path to European integration and the creation of an effective model of the country where the defining characteristic of the European standards of performance.

Rehabilitation approach in the reintegration of offenders, is to make them positive social adaptation to conditions of life through a combination of supervision over behavior of convicted and social work.

In this article is analyzed the modern penal system of Ukraine, and these ways of reforming the state penitentiary system of our country on the path to European integration. Highlights certain provisions of the Council of Europe Action Plan for Ukraine which provides for implementation of the Project 1. 2. 3: «Support for prison reform in Ukraine», the strategy of personnel policy in 2012–2020. and the State Program of Reforming the State Penal Service at 2013– 2017.

Key words: *criminal-executive system; the introduction of probation; punishment; correction and rehabilitation of prisoners; imprisonment; realizable approach.*

Надійшла до редакції 20.09.2017

УДК 343.914/343.378

Міщенко М. О.,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри кримінального права, процесу та кримінології

Інституту кримінально-виконавчої служби

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЖІНКИ, ЯКА ВЧИНЯЄ КОНТРАБАНДУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

У статті досліджено поняття, зміст та сутність основних кримінологічних ознак особи жінки, яка вчиняє контрабанду культурних цінностей, а також роль цих ознак у системі запобігання вчиненню злочинів, які посягають на культурні цінності.

Ключові слова: культурні цінності; контрабанда культурних цінностей; жіноча злочинність; запобігання контрабанді культурних цінностей; особа злочинця.

В статье исследовано понятие, суть и содержание основных криминологических признаков женщины, которая совершает контрабанду культурных ценностей, а также роль этих признаков в системе предупреждения совершения преступлений, которые посягают на культурные ценности.

Ключевые слова: культурные ценности; контрабанда культурных ценностей; женская преступность; предупреждение контрабанды культурных ценностей; личность преступника.

Постановка проблеми. У процесі дослідження питань, пов'язаних із запобіганням вчиненню контрабанди культурних цінностей в Україні, тобто переміщенню культурних цінностей через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю (згідно зі ст. 201 КК України), набуває актуальності кримінологічна характеристики особи, яка вчиняє злочини цього виду. Адже маючи у своєму арсеналі принаймні узагальнений «портрет» особи злочинця, можна розробляти більш ефективні способи запобігання вчиненню контрабанди культурних цінностей як на індивідуальному, так і на загальному рівнях.

Цілком закономірно, що особі злочинця притаманна система ознак і властивостей, що визначають її як людину, яка вчинила злочин. Здебільшого їх розподіляють на соціально-демографічні, кримінально-правові, соціально-рольові та морально-психологічні [1, с. 36].

Кількісний склад усієї сукупності вищезазначених ознак у межах структури особи злочинця не є сталим, однак розгляд кожної із них відокремлено від інших не матиме суттєвого кримінологічного значення, лише у своїй сукупності вони дають важливу інформацію без якої неможливо ефективно виконувати завдання, спрямовані на боротьбу зі злочинністю.

Постановка завдання. З огляду на викладене, спробуємо проаналізувати ті з ознак, які є визначальними для жінок, засуджених за вчинення контрабанди культурних цінностей.

Детальний аналіз матеріалів кримінальних проваджень та судових рішень щодо контрабанди культурних цінностей за 2006–2016 роки свідчить про те, що у більшості цей злочин вчинявся особами чоловічої статі [2, с. 215], однак існує певна частина випадків його вчинення жінками. З огляду на це, а також на виконання загальнодержавних заходів по боротьбі зі злочинністю, зокрема таким її видом як жіноча злочинність, потребує більш ґрунтовного дослідження питанням вчинення зазначеного злочину особами жіночої статі, кримінологічного аналізу якостей їх особистості, причин та умов, які сприяли їх злочинній поведінці, визначення потенційної «групи ризику» до якої можуть належати жінки, які з більшою імовірністю будуть вчиняти контрабанду культурних цінностей, як одноособово, так і сприяти її вчиненню іншими особами (зокрема, у складі різних видів злочинних спільнот).

Хоча жіноча злочинність в жодному суспільстві не має переважачого характеру, однак дослідження її особливостей як на загальному, так і видовому рівнях, є важливою кримінологічною проблемою. І насамперед тому, що рівень, структура та динаміка жіночої злочинності значною мірою є показниками морального здоров'я суспільства, його духовності, ставлення до основних людських цінностей. Жіноча злочинність тісно пов'язана із загальною злочинністю в нашій державі,

разом з цим, вона має певну специфіку, яка обумовлена соціально-психологічними і біологічними характеристиками, притаманними виключно особам жіночої статі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання жіночої злочинності, а також її окремих видів, у кримінології до цього часу залишаються малодослідженими. У зазначеному питанні науковці переважно обирають один із трьох шляхів для наукового пошуку-досліджують загальні питання, пов'язані з жіночою злочинністю, не акцентуючи увагу на окремих видах злочинів, вчинюваних жінками; аналізують особу жінки, яка вчиняє якийсь окремий види (види) злочинів, що зазвичай належать до найбільш поширених (наприклад, злочини проти власності, злочини проти життя та здоров'я, злочини у сфері господарської діяльності тощо); досліджують загальні питання щодо особи злочинця та її кримінологічних ознак, при цьому поверхово характеризуючи гендерні особливості злочинців (зокрема, Ю. Г. Пономаренко, Н. Ф. Кузнєцова, Г. М. Мінковський, А. Ф. Зелінський, А. І. Долгова, А. П. Закалюк, І. М. Даньшин, О. М. Джу́жа, О. М. Костенко, М. І. Озерецький).

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що з юридичного боку лише незначна частина злочинів може бути суто «жіночими», тобто вчинятися виключно особами жіночої статі, наприклад, у ст. 117 Кримінального кодексу України «Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини» суб'єкт злочину спеціальний – матір новонародженої дитини. Фактично ж більшість злочинів, які посягають на

культурні цінності, у тому числі й контрабанда культурних цінностей, можуть вчинятися в однаковій мірі як чоловіками, так і жінками, в усякому разі для цього немає жодних законодавчих обмежень.

Щодо контрабанди культурних цінностей, то цей злочин може вчинятися як загальним суб'єктом злочину – фізичною осудною особою, яка досягла 16-річного віку, так і спеціальним суб'єктом – службовою особою з використанням службового становища (за ч. 2 ст. 201 КК України «Контрабанда») без жодної вказівки на статеву приналежність такого суб'єкта.

У результаті проведеного дослідження було проаналізовано матеріали судових рішень (вироки, ухвали) щодо кримінальних проваджень за фактами вчинення контрабанди культурних цінностей з Єдиного державного реєстру судових рішень у період з 2006 по 2016 роки.

Так, із загальної кількості усіх проаналізованих судових рішень щодо вчинення контрабанди культурних цінностей, у 10,5 % із них було визнано винними та засуджено осіб жіночої статі. На загальному тлі всіх випадків вчинення контрабанди культурних цінностей у нашій державі в зазначений період ця цифра не видається такою вражаючою, однак, якщо звернутися до статистичних показників за роками, то вони свідчать про те, що стосовно контрабанди культурних цінностей є актуальною тенденція загального збільшення випадків вчинення таких злочинів жінками приблизно у два рази протягом останніх десяти років. Зокрема, протягом 2006–2011 років жінками було вчинено лише 16,6 % від загальної кількості усіх злочинів

«Контрабанда культурних цінностей», разом із тим, протягом останніх трьох років ця кількість збільшилася у декілька разів. Зазначені показники не можна залишати поза увагою, адже вони свідчать про збільшення кількості жінок, які вчиняють контрабанду культурних цінностей.

Отже, визначивши кількісні показники жіночої участі у вчиненні контрабанди культурних цінностей, варто детальніше розглянути найбільш значущі соціально-демографічні та кримінально-правові ознаки з базового переліку структури особи жінки, засудженої за вчинення контрабанди культурних цінностей.

За віковою ознакою переважна більшість засуджених жінок (83,3 % від загальної кількості) належали до середньої вікової групи, а саме, були старшими за 30 років, і лише 16,6 % з них на момент проголошення вироку досягли 55-річного (пенсійного) віку. Разом із тим жодна особа жіночої статі, яка не досягла 18-річного віку не була засуджена за контрабанду культурних цінностей протягом 2006–2016 років.

Ураховуючи наявність чи відсутність у жінки, яка вчиняє контрабанду культурних цінностей громадянства, то у всіх, із переліку визнаних винними згідно з вироком суду, було громадянство. Разом із тим українське громадянство мали більшість засуджених – 75 % жінок, усі інші – 25 % були громадянками інших держав, зокрема Російської Федерації.

Щодо освітнього рівня, то слід зазначити, що у жінок, яких було визнано винними і засуджено за вчинення контрабанди культурних цінностей, у більшості випадків він був

не досить високим, оскільки з них лише 16,6 % мали повну вищу освіту, усі інші – 83,4 % середню освіту, із них неспеціалізовану середню освіту – 50 %, а середньо-спеціальну освіту відповідно 33,3 %.

Однією з важливих складових ознак особи жінки, засудженої за вчинення злочину, є така із соціально-демографічної групи зазначених ознак, як сімейний стан. Адже наявність сім'ї, у тому числі такої, де є малолітні діти (дитина), суттєво впливає на мотивацію жінки, її бажання вчиняти або не вчиняти суспільно небезпечні діяння. І цей вплив може бути доволі різним, а інколи й цілком протилежним, оскільки в одних випадках – наприклад, коли у жінки благополучна родина, це являється вагомим аргументом для суспільно корисної (або принаймні суспільно прийнятної) поведінки, для того, щоб не вчиняти злочини і разом з цим, якщо у жінки проблеми в сім'ї, вона є неповною або хтось з її членів має згубні звички, то це навпаки може спонукати її вчиняти суспільно небезпечні діяння.

Сімейний стан жінок, які вчинили контрабанду культурних цінностей, характеризується у більшості відсутністю офіційно оформлених шлюбних стосунків. Вони або взагалі не перебували у офіційному шлюбі, або на момент оголошення вироку вже були розлученими – 58,3 %. Перебували в офіційному шлюбі лише 41,6 % жінок, засуджених за контрабанду культурних цінностей.

Залежно від того, яким видом діяльності займалася жінка до постановлення вироку по факту вчинення нею контрабанди культурних цінностей, слід визначити наступні закономірності:

більшість жінок, засуджених за контрабанду культурних цінностей у визначений період (75 %) не працювало взагалі або не мало постійного офіційного місця роботи;

мали постійне місце роботи лише 25 % від загальної кількості жінок, засуджених за контрабанду культурних цінностей. Також варто зазначити, що діяльність, якою займалися працюючі засуджені жодним чином не була пов'язана із сферою державної влади або управління і лише у 8,3 % випадків засуджені обіймали керівні посади на підприємствах приватної форми власності.

Неповнолітні діти були лише у 25 % засуджених за контрабанду культурних цінностей жінок, усі інші (75 %) не мали дітей. Варто зазначити, що наявність неповнолітніх і малолітніх дітей на практиці є вагомим чинником для призначення жінці, яка вчинила контрабанду культурних цінностей більш м'якого покарання, ніж передбачено санкцією відповідної статті, або й звільнення від кримінальної відповідальності або подальшого відбування покарання.

Для прикладу, відповідно до ст. 69 КК України наявність на утриманні малолітньої дитини та стан вагітності було враховано як пом'якшуючі обставини при призначенні покарання за сукупність злочинів – незакінчену та закінчену контрабанду культурних цінностей (ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 201; ч. 1 ст. 201 КК України) громадянці А. За ці діяння їй було призначено остаточне покарання у виді штрафу в сумі 1 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією предметів контрабанди [3]. Це незважаючи на те, що мінімальне пока-

рання згідно з санкцією ч. 1 ст. 201 КК України – позбавлення волі строком на три роки.

Стосовно такої ознаки, як місце проживання, то, з огляду на досліджені документи, відсутня стійка тенденція щодо переважання тієї чи іншої місцевості у визначенні постійного місця проживання жінок, засуджених за контрабанду культурних цінностей. Зокрема, у 58 % випадків засуджені жінки на момент винесення їм вироку проживали у містах, разом із цим, у сільській місцевості – селах і селищах міського типу мешкали 42 % з них.

Залежно від наявності або відсутності попередньої судимості, то більшість засуджених жінок, а саме, 91,6 % на момент проголошення їм вироку раніше не засуджувалися за вчинення контрабанди культурних цінностей або будь-яких інших суспільно небезпечних діянь. Лише у 8,3 % випадків засуджені жіночої статі раніше засуджувалися, однак йдеться про фактичну судимість, коли жінка у певний період свого життя притягалася до кримінальної відповідальності, їй було призначено покарання, однак у кримінально-правовому відношенні її судимість припинилася автоматично (шляхом погашення) або була знята з дотриманням усіх необхідних юридичних вимог.

Висновки. Отже, враховуючи все вищезазначене, дійшла таких висновків:

незважаючи на те, що у період з 2006 по 2016 роки за контрабанду культурних цінностей у більшій частині засуджувалися особи чоловічої статі, протягом трьох останніх років відбулися зміни стосовно статистичних показників щодо вчинення контрабанди культурних цінностей жінками, більш ніж у два рази збільшилася кількість таких випадків, порівняно з участю жінок у вчиненні контрабанди за 2006–2012 роки;

з огляду на досліджені базові кримінологічні ознаки, можна наступним чином охарактеризувати жінку, засуджену за контрабанду культурних цінностей: це громадянка України середнього віку, яка мешкає у місті або селищі міського типу, без постійного місця роботи або визначеного роду занять, раніше не судима, не перебуває у офіційному шлюбі або розлучена, не має дітей, з середньою або середньою спеціальною освітою;

під час призначення покарання за контрабанду культурних цінностей суди у більшості випадків призначають жінкам більш м'яке покарання ніж зазначене у санкції статті, окрім того, у багатьох випадках жінки реально не відбувають покарання за вчинене, оскільки звільняються від відбування покарання на підставі ст. 75 КК України.

Список використаних джерел

1. Стеблинська О. С. Кримінологія: наук.-практ. посіб. Київ: Ін-т крим.-викон. служби, 2014. 125 с.
2. Міщенко М. О. Кримінально-правова охорона культурних цінностей в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2014. 223 с.
3. Єдиний державний реєстр судових рішень URL.: <http://reyestr.court.gov.ua/>.

M. Mishchenko,
*Cand.Sc. (Jur.), As. Prof Department
of criminal law, process and criminology
of the Institute of criminal-Executive Service*

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE PERSON OF A WOMAN, CONVICT FOR CONTRABAND OF CULTURAL VALUES

The article is sanctified to research of a concept, maintenance of criminological signs of person of a woman that accomplishes of the smuggling of cultural valuables, and their value in the system of prevention of feaseance of these crimes.

Female crime is closely connected with the general criminality in the country, however it has some certain special features, which are caused by socio-psychological and biological characteristics that are unique to women. In current criminology common issues of female crime and its certain types remains unexplored. In that regard, scientists usually choose one of paths for scientific research: exploring the general issues relating to female criminality without focusing on specific kinds of crimes committed by women; analyzing the personality of a female criminal who commits a certain type of crimes that are typically the most common ones; exploring the general issues concerning the identity of the criminal and its criminal characteristics, while describing the gender features of criminals rather superficially.

It should be noted that from a legal perspective only a part of crimes could be purely «female», that is to be committed exclusively by women. As for smuggling of cultural values, this crime can be committed both by a general subject of crime without any reference to the sexual identity of the subject. As a result of our study some texts of judicial decisions (sentences) in criminal proceedings on charges of smuggling of cultural property contained in the Unified State Register of court decisions in the period from 2006 to 2016 were analyzed.

With regard to basic socio-demographic characteristics, the following generalized «portrait» of a woman convicted of smuggling cultural property can be made: a middle-aged citizen of Ukraine who lives in a city or a small town, without a permanent job or a certain occupation, not previously convicted, not married or divorced, has no children, with secondary or vocational education.

A thorough study is required on the socio-demographic characteristics of women convicted of crimes on cultural values, including smuggling of cultural property, as in its totality this group of attributes provides important information without which it is impossible to perform effectively the tasks aimed at prevention of this specific type of crime.

Key words: *cultural valuables; smuggling of cultural valuables; face of criminal; prevention of feaseance of smuggling of cultural valuables; socio-demographic signs of a face of criminal.*

Надійшла до редакції 18.09.2017

УДК 343.83

*Стріха С. В.,
старший викладач кафедри вогневої та
спеціальної фізичної підготовки Інституту
кримінально-виконавчої служби*

ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ІНДИВІДУАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНИХ РИС ПСИХОЛОГА ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВ

Стаття присвячена питанням створення технологій для розвитку особистих психологічних якостей психологів пенітенціарних установ. Ці риси є необхідними умовами для ефективного виконання їх функціональної активності. Основною метою даної роботи є виявлення технологій для розвитку індивідуальних психологічних рис психологів пенітенціарних установ. Розвиток індивідуальних психологічних рис психологів пенітенціарних установ передбачає визначення домінуючих ознак, які суттєво впливають на ефективність професійної діяльності.

Основна увага приділена опису цих психологічних технік, таких як аутогенного й ідеомоторного навчання, консультації і навчання роботі з формування впевненості в собі і, як наслідок, професійної діяльності.

Технології, які використовуються в нашому дослідженні, дають нам можливість показати позитивну динаміку зміни індивідуальних психологічних рис психологів пенітенціарних установ, які суттєво впливають на продуктивність професійних функцій.

Ключові слова: *риси особистості; впевненість у собі; тренінг.*

Статья посвящена рассмотрению вопросов создания технологии развития индивидуально-психологических черт личности психологов пенитенциарных организаций необходимых для эффективного выполнения своих функциональных действий. Основное внимание уделено описанию таких психологических техник как аутогенная и идеомоторная тренировки, консультирование и тренинговая работа по формированию уверенности в себе, а соответственно и в своих профессиональных действиях.

Ключевые слова: *черты личности; уверенность в себе; тренинг.*

Постановка проблеми. Розвиток індивідуально-психологічних рис психологів пенітенціарних установ передбачає визначення тих домінуючих рис, які суттєво впливають на ефективність виконання професійної діяльності.

Мета статті полягає у визначенні технології розвитку індивідуа-

льно-психологічних рис психолога пенітенціарних установ.

Згідно з наших досліджень, що були проведені серед курсантів пенітенціарної установи були визначені такі домінуючі риси, як: впевненість у собі (власних діях); емоційновольова стійкість; рівень інтелекту; самоконтроль поведінки; наполег-

ливість у досягненні мети; прагнення до успіху; самостійність; сміливість; практичність та вольове домінування.

Постановка завдання. Комплексно вирішуючи завдання розвитку домінуючих рис психологів, що безпосередньо впливають на ефективність професійної діяльності, нами було запропоновано проведення тренінгу впевненої поведінки, якому передували заходи аутогенного й ідеомоторного тренування та психологічного консультування. Психологічна терапія та корекція використовувалась під час проведення циклу тренінгів у межах загального психологічного тренінгу впевненості у власних силах.

Виклад основного матеріалу. Аутогенне тренування проводилося з метою надання можливості респондентам щодо релаксації від напруження як фізичного, так і психологічного, спроможності навчитися регулювати власний психічний стан до та під час виконання функціональних завдань.

Технологія проведення сеансів аутогенного тренування проводилась у такий спосіб. На початку (*перша частина*) – зайняття зручної пози респондентом для тренування) респондент займав зручне положення, здебільшого сидячи або лежачи та заплющував очі. Ми не практикували займати позу кучера, що рекомендована у більшості підручників, посібників та настанов з проведення аутогенного тренування, тому що у нашому випадку вона не давала бажаного для нас ефекту. Наступним кроком тренування (*друга частина*) було заспокоєння, стабілізація дихання, тобто його уповільнення за допомогою спеціальних словесних

формул які проговорювали респонденти за тренером.

У подальшому, розслаблення здійснювалось поступово та поетапно, із закріпленням цього відчуття у м'язах голови та шиї, рук та грудей, сідниць та ніг (*третьа частина*).

Переходячи до наступного, (*четвертої частини*) намагалися вчинити так, щоб респонденти закріпили ефект відчуття важкості в руках, тулубі та ногах переносючи відчуття важкості на все тіло.

Після закріплення відчуття важкості, ми, навіювали їм стан спокою та відпочинку, з відчуттям легкості та невагомості (*п'ята частина*). Після тривалого перебування у такому стані, приблизно хвилин 5–7, ми виводили з такого стану шляхом навіювання відчуття відпочинку.

На останньому етапі ми навіювали відчуття відпочинку та заповнення тіла енергією та бадьорістю з поступовим переходом у бадьорий стан. На сам кінець респондент розплющував очі і відчував прилив енергії та життєвих сил (*шоста частина*).

Ми практикували ще й інший напрям аутогенного тренування, який полягав не лише у досягненні розслаблюючого та відновлювального ефекту, а передбачав налаштування людини на виконання певних дій, а також формування впевненості у власних силах.

За структурою проведення аутогенного тренування спрямованого не на розслаблення та відпочинок організму, а на налаштування його до відповідних дій ми після шостої частини аутогенного тренування після формули «Я повністю відпочив» включали формули, що сприяли активізації професійної діяльності наших респондентів, конкретизуючи

кожну на виконання відповідних завдань чи функцій.

Іншим різновидом аутотренінгу стало ідеомоторне тренування.

Ідеомоторне тренування було спрямоване на мисленеве відпрацювання правильних дій при виконанні завдань у складних і надскладних умовах професійного функціонування. Головною метою ідеомоторного тренування стало формування моделей динамічних стереотипів правильних дій. Методика ідеомоторики полягала у тому, щоб не лише подумки, а й візуально поступово здійснювати правильні дії при виконанні функціональних завдань, із закріпленням стереотипів на свідомому рівні. Формуючи стереотипи дій людина закріплює умовний рефлекс, який може актуалізуватись за певних ситуацій, що спричиняють правильність дій. Динамічність стереотипів полягала у тому, щоб надати можливість респонденту обирати правильність дій за певних умов.

Психологічне консультування вважали основним видом психологічної практики та висували перед собою такі цілі:

надавати оперативну допомогу респонденту у вирішенні внутрішніх проблем, що в нього виникли;

надавати респонденту допомогу при вирішенні тих питань, з якими він цілком міг би впоратися без втручання з боку консультанта. Такою проблемою у нашому випадку постала проблема так званого тайм-менеджменту – оптимального для себе режиму праці й відпочинку, раціонального розподілу часу між різними видами діяльності;

надання термінової допомоги особистості, яка насправді потребує довгострокової психотерапевтичної

дії, але в силу тих чи інших причин не в змозі розраховувати на неї в даний час. У цьому випадку консультування використовувалось нами в якості засобу надання поточної оперативної допомоги респонденту, що стримувало прогресивний розвиток невпевненості, що у подальшому ускладнювало внутрішні проблеми, з якими зіткнулися особистості;

надання необхідної професійної та моральної підтримки, що давало впевненості у собі;

надання допомоги у тому разі, коли ніякої іншої можливості отримання консультації в нього немає. У даному випадку під час проведення психологічного консультування, спеціаліст-психолог повинен дати зрозуміти людині, що він дійсно потребує більш змістовної, більш довгострокової психокорекційної або психотерапевтичної допомоги.

Тренінг впевненої поведінки особистості. Головною метою серії тренінгів стосовно впевненої поведінки психологів пенітенціарних установ стало формування відповідної впевненої поведінки наших респондентів щодо ефективного виконання своїх функціональних обов'язків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стосовно впевненої поведінки особистості виходили з таких наукових положень вчених, які вказували на те, що впевненість у собі розуміється як: позитивне відчуття себе і віру в свої можливості [13]; почуття власної гідності та схильністю йти на ризик [3]; матриці чуттєво-емоційно-мотиваційного переживання суб'єктом своїх достовірних можливостей, які можуть бути еквівалентні тим цілям, які й ставить перед собою суб'єкт в умовах екзистенції і буття [10]; структурне

знання, ядром якого є стійке позитивне ставлення індивіда до власних навичок, умінь, здібностей [4]; фундаментальна умова повноцінного оволодіння собою та характеризується здатністю прогнозувати результати своєї життєдіяльності, впливати на вибір стратегій у досягненні цілей відповідно до внутрішніх особистісних змістів [15]; різні типи активності, процесу саморегуляції, що опосередковує взаємозв'язок між претензіями і досягненнями особистості [1]; внутрішня активність, що пов'язана з такими особливостями характеру як енергійність, оптимізм, щедрість, прагнення допомагати людям, життєрадісність, спонтанністю [6]; як рису характеру [14]; якість особистості, яка проявляється у здатності дитини усвідомлювати власну спроможність розв'язувати доступні для її віку завдання; адекватно оцінювати свої можливості; довіряти власному досвіду, розраховувати на нього в ускладнених ситуаціях, бути переконаною у досягненні успіху [8]; волевиякість особистості, яка є вираженням рішучості [11]; характерологічні якості особистості, а саме – ініціативність, оптимізм, врівноваженість [5]; потреба у визнанні. Саме задоволення потреби в оцінці, пошані породжує у людини почуття впевненості у собі, почуття власної значущості, сили, адекватності [7]; самоефективність людини, що здобуває навички впевненої, невпевненої і агресивної поведінки за допомогою рольового моделювання спостережуваної поведінки батьків і значущих людей, які і є «моделями» для наслідування [2]; уміння будувати стосунки у бажаному напрямку та росту самоповаги [12]; особистісно-регулятивні властивості, що харак-

теризують функціонування всіх ланок системи саморегуляції; самооцінку, що є важливим регулятором впевненої поведінки. Оцінка особистістю самої себе, своїх якостей і здібностей визначає взаємовідносини з іншими людьми, ефективність діяльності, рівень домагань і подальший розвиток особистості [9].

Отже, зважаючи на викладене вище, а саме трактування вченими поняття впевненості у собі ми чітко можемо бачити, що єдиного, тобто уніфікованого підходу до цього поняття просто не існує (принаймні на теперішній час). З одного боку, це можна розглядати як неузгодженість поглядів науковців, а з другого, як розмаїття виявів цього феномену.

Розмаїття поглядів на природу впевненості особистості дало нам підстави вести мову про те, що впевненість людини у власних діях і поведінці охоплює: відчуття, почуття та переживання людини; структурні знання особистості; прогнозування власної подальшої діяльності; різні типи активності людини; індивідуальні якості; потребу у визнанні; регулятивні властивості.

Тренінги були розроблені з урахуванням ціннісної, когнітивної, емоційної, інструментальної та регуляційної складових.

Під час розробки змісту тренінгу врахували думки респондентів та експертів стосовно визначених індивідуально-психологічних якостей необхідних для оптимального виконання своїх функціональних обов'язків психологами пенітенціарних установ.

На думку учасників нашого дослідження, основними індивідуальними рисами, що вкрай необхідні психологам визначені такі: емоційно-

вольова стійкість; рівень інтелекту; самоконтроль поведінки; наполегливість у досягненні мети; прагнення до успіху; самостійність; сміливість; практичність; вольове домінування.

Ураховуючи те, що визначені нашими респондентами індивідуально-психологічні якості, у більшості, відповідають стилю впевненої поведінки, спонукали нас окрім ціннісної, когнітивної та інструментальної складової поведінки, розглянути емоційну (емоційно-вольова стійкість) та регуляційну (вольове домінування, самоконтроль поведінки) складові.

Ми також урахували думки респондентів щодо особливих умов діяльності та використовували складні ситуації, що виникали у психологів пенітенціарних установ під час професійної діяльності.

За визначенням респондентів достатньо вразливими умовами виконання своїх функціональних обов'язків стали: загроза власному життю; загроза власному здоров'ю; загибель колег по роботі; поранення колег по роботі; висока ціна помилки дій спеціаліста; значна кількість психотравмуючих чинників; напружений характер професійної діяльності; усвідомлення особливого ризику професійної діяльності.

Ті ситуації, які включали у завдання для респондентів містили у собі вияви визначених вище особливих умов діяльності.

Отже, головними напрямками проведення тренінгів стали: визначення та узгодження розуміння змісту понять впевнена, невпевнена, агресивна поведінка та поведінка ухилення від розв'язання проблем, що виникають.

На основі з'ясування та усвідомлення респондентами вищевизначених понять, розглядали ситуації, що виникають під час виконання функціональних обов'язків психологами пенітенціарних установ.

Також фіксували ускладнення, що виникають при реалізації відповідних моделей впевненої поведінки психологами та визначали особливості регуляції власної поведінки наших респондентів.

Тренінгова програма, яку застосовували, містила в собі п'ять тренінгів по 8 астрономічних години кожний. Тренінги проводили два тренери, що здійснювали змістовно-пошукову роботу з респондентами, коригуючи їх дії, а також фіксували різні стильові особливості поведінки респондентів.

Мета першого тренінгу полягала у визначенні змісту та сутності проблематики, впевненість у собі, непевності, агресивності та ухилення від вирішення ситуацій, що виникають.

Метою другого тренінгу було визначення особливостей різних стилів поведінки оточуючих, порівняння своїх стилів поведінки з побаченими та визначення тих ознак, які заважають впевненій поведінці учасників тренінгу.

Метою третього тренінгу було позитивне переосмислення поведінки у складних ситуаціях і формування правильних моделей впевненої поведінки учасників тренінгу.

Метою четвертого тренінгу було практичне відпрацювання правильних дій під час подолання складних професійних ситуацій. Ми виходили з того, що впевнена поведінка має низку ознак, що відрізняють її від інших стилів поведінки. При ро-

льових іграх кожен з респондентів мав можливість програти ситуацію використовуючи різні стилі поведінки. Основне завдання для всіх учасників тренінгу було визначення та фіксація умов та особливостей використання різних стилів поведінки. Ми просили учасників рольових ігор максимально використовувати ознаки кожного стилю поведінки.

Таким чином, кожен учасник тренінгу мав змогу визначати поведінку інших учасників під час проведення рольових ігор (виконання відповідних завдань) та фіксувати які особливості пропонувані вище стилів поведінки були помітні у поведінці людей.

Метою п'ятого, останнього тренінгу із загального циклу тренінгових занять було опрацювання набутого досвіду впевненої поведінки та створення індивідуальної, для кожного учасника тренінгу, програми вдосконалення стилю впевненої поведінки при подоланні складних ситуацій.

Таким чином, нами було проведено п'ять тренінгів загальною кількістю 48 астрономічних годин. Кожен тренінг проводили з інтервалом в один тиждень для того, щоб надати можливість кожному його учаснику час на належне виконання домашніх завдань.

Упродовж п'яти тижнів були проведені тренінги впевненої поведінки особистості при подоланні складних ситуацій, а розроблений алгоритм вдосконалення впевненої поведінки мав бути реалізований під час проходження стажування четвертим курсом, а саме третьою експериментальною групою. Перша та друга експериментальна групи реалізовували подібні індивідуальні

алгоритми під час практик.

За нашим загальним задумом кожен тренінг присвячувався вирішенню визначених нами завдань.

На першому тренінгу, ми визначали зміст і сутність розуміння учасниками тренінгу проблематики впевненості у собі, непевності, агресивності та ухилення при вирішенні ситуацій, що виникають.

Другий тренінг надав можливість визначити респондентів щодо особливостей різних стилів поведінки оточуючих, порівняти свої стилі поведінки з побаченими. Також на тренінгу були визначені ознаки, які заважають впевненій поведінці учасників тренінгу.

На третьому тренінгу, ми спонукали його учасників щодо позитивного переосмислення власної поведінки у складних ситуаціях та формування правильних моделей впевненої поведінки.

На четвертому тренінгу, ми реалізували два глобальних завдання, а саме: кожен учасник тренінгу мав змогу визначати поведінку інших учасників під час проведення рольових ігор (виконання відповідних завдань) та фіксувати які особливості пропонувані вище стилів поведінки були помітні у поведінці людей; визначення обмежень у вдосконаленні стилю впевненої поведінки психологів у складних ситуаціях.

П'ятий тренінг дав змогу кожному учаснику тренінгу алгоритм вдосконалення власних впевнених дій, який респонденти реалізовували під час практики та стажування.

Висновки. На основі проведення тренінгів можна зробити загальний висновок про те, що плідна робота учасників тренінгу завершу-

валась обговоренням індивідуальної програми вдосконалення впевненої поведінки під час подолання складних ситуацій, які виникають під час професійної діяльності у психологів пенітенціарних установ.

Запропонована нами технологія розвитку індивідуально-психологічних рис психолога пенітенціарних установ передбачала використання таких технік як: аутогенне

та ідеомоторне тренування; психологічне консультування та тренінг впевненості у собі. Саме запропонована нами технологія, що використана у нашому дослідженні надала можливість побачити позитивну динаміку змін індивідуально-психологічних рис психологів пенітенціарних установ, що суттєво впливають на виконання професійних функцій.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К. А. Типология активности личности. *Психологический журнал*. 1985. Т. 6. № 5. С. 3–18.
2. Бандура А. Теория социального научения пер. с англ.; под ред. Н. Н. Чубарь. СПб.: Евразия, 2000. 320 с.
3. Бойко Е. И. Механизмы умственной деятельности. М.: Наука, 1970. 195 с.
4. Будич Н. Ю. Уверенность в себе как фактор личностного самоопределения: дис. ... канд. психол. наук. Хабаровск, 2005. 154 с.
5. Зимбардо Ф. Формирование самооценки. *Самосознание и защитные механизмы личности*. Самара: «Бахрах-М», 2000. С. 282–296.
6. Зиньковская С. М. Рисковать профессионально: Системный взгляд на проблему человеческого фактора в опасных профессиях: монография. Екатеринбург, 2006. 514 с.
7. Маслоу А. Мотивация и личность /пер. с англ. А. М. Татлыбаевой. СПб.: Евразия, 1999. 478 с.
8. Мішечкіна М. Є. Історичний та психолого-педагогічний аспекти поняття впевненості в собі. *Зб. наук. пр. Бердян. держ. пед. ун-ту. пед. науки*. 2004. № 1. С. 114–123.
9. Моросанова В. И. Индивидуальный стиль саморегуляции: феномен, структура и функции в произвольной активности человека. М., 1998. 198 с.
10. Психотерапевтическая энциклопедия / под ред. Б. Д. Карвасарского. СПб.: Питер, 1998. 752 с.
11. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер Ком, 1999. 720 с.
12. Рудестам К. Групповая психотерапия. Психокоррекционные группы: теория и практика. М.: Прогресс, 1990. 368 с.
13. Толкунова І. Феномен впевненості як детермінанта діяльності. *Соціальна психологія*. 2006. № 3 (17). С. 102–107.
14. Фромм Э. Человек для себя: исследование психологических проблем этики; пер. с англ. Минск: Коллегиум, 1992. 253 с.
15. Шило О. С. Вплив рівня впевненості у собі на прояв креативності студентів педагогічних спеціальностей. *Проблеми сучасної психології: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*; за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Вип. 10. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. С. 853–861.

S. Strikha,

*Senior Lecturer at the Department of Special
Training of the Institute of criminal-Executive
Service*

THE TECHNOLOGIES' DEVELOPMENT OF PERSONAL PSYCHOLOGICAL TRAITS OF PSYCHOLOGIST OF PENITENTIARY INSTITUTIONS

The paper is devoted to the issues of creating technologies to develop personal psychological traits of psychologists of penitentiary institutions. These traits are the necessary conditions for the effective performance of their functional activity. The main purpose of this paper is to identify technologies to develop individual psychological traits of psychologists of penitentiary institutions. The development of individual psychological traits of psychologists of penitentiary institutions provides the definition of dominant traits that affect the efficiency of the professional activity significantly.

The main attention is paid to the description of these psychological techniques, such as autogenous and ideomotor training, consulting and training work for the formation of self-confidence and, consequently, professional activity.

The technologies, which are used in our research, give us opportunity to show a positive dynamics of changing individual psychological traits of psychologists of penitentiary institutions that affect the performance of professional functions significantly.

Key words: *personality traits; self-confidence; training.*

Надійшла до редакції 22.09.2017

УДК 343.843

Супрун М. О.,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри психокорекційної
педагогіки Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова;
Ієродиякон Митрофан (Божко),
студент відділення магістратури
Київської духовної академії

КАЯТТЯ ЗАСУДЖЕНОГО ЯК ЗАПОРУКА УСПІХУ ЙОГО РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ: КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Метою статті є: визначення сутності та змісту поняття «каяття» засудженого і з'ясування умов формування процесу його ресоціалізації. Аналізуються джерела з проблеми дослідження в різних галузях знань. Відзначається актуальність наукового пошуку в різні історичні періоди розвитку людства.

Розкривається трактування дефініції «каяття людини» в міжпредметному науковому ракурсі.

Ключові слова: каяття; пенітенціарія; людина; особистість; засуджений.

Целью статьи является: определение сущности и содержания понятия «покаяния» осуждённого и выяснения условий формирования процесса его ресоциализации. Анализируются источники по проблеме исследования в различных областях знаний. Отмечается актуальность научного поиска в разные исторические периоды развития человечества.

Раскрывается трактовка дефиниции «покаяние человека» в межпредметном научном ракурсе.

Ключевые слова: покаяние; пенитенциария; человек; личность; осужденный.

Постановка проблеми. Кожна людина в особливі хвилини пошуку відповіді на митарства своєї душі кається перед Творцем за вчинене зло. Коли все в нашому житті налагоджується, то більшість із нас забуває про свої пошуки відповіді на далеко непрості питання нашого буття... Повертаємось ми здебільшого знову до роздумів про свої земні кроки лише в хвилини нових випро-

бувань. Дійсно, не випадково твердить народна мудрість: «Як тривога, так і до Бога!». Особливого життєвого сенсу набуває каяття, коли людина, в силу самих різних морально-правових причин потрапила в місце позбавлення волі. Як тут не згадати ще одне висловлювання мудреців: «Від тюрми та суми – не зарікайся».

Виклад основного матеріалу. Зразу ж зазначимо, що категорія «ка-

яття» знаходиться в одному синонімічному ряді із поняттям «щирість». Отже, можна говорити про здійснення каяття лише за умови щирого налаштування на нього нашої душі.

Знаходячись наодинці зі своєю совістю людина прагне зрозуміти, що саме зумовило її вчинити так, а не інакше. Чому вона не скористалася вибором інших шляхів вирішення своїх питань? А як відомо вибір є завжди! А от чи бажаємо ми бачити альтернативу нашому вибору думок, дій, вчинків...?

В якості прикладу наведемо мовою оригіналу роздуми чоловіка, котрий вже більше десятка років провів у в'язниці, і невідомо скільки ще проведе, так як засуджений довічно – одного із героїв фільму «Літургія»: «Отец Сергей, батюшка дорогой, я очень счастливый человек, правда, я очень счастливый. Я ведь был разбойник, так бы и помер, если бы Господь не остановил и не привёл сюда. В камере пожизненных я стал думать о своей жизни, о грехах, о Боге. Я здесь остался снова один, один на один со своей бедой и мне не с кем было поделиться и поговорить о том, что болело внутри, и я стал говорить с Ним. Сначала как мог своими словами, потом у меня появился молитвослов, Евангелие. Я говорил Ему больше и больше сначала от скорби и боли, потом это стало утешением, потребностью, и наконец, радостью, большой радостью. Каждое утро я встаю с чувством радости, и вечером засыпаю, переживая счастье. Прочитав утренние молитвы и Евангелие, я целый день творю Иисусову молитву – это большое утешение, и даже более того – это настоящее счастье. Я молюсь за всех людей на воле, и говорю не жалейте меня, не нужно ме-

ня жалеть. Я счастливый человек, очень счастливый, – вам там тяжелее, чем мне. Вас там, на воле окружают грехи и страсти, я же здесь закрыт от всего мира. Меня кормят, даже охраняют вот эти добрые люди охранники. Я не имею наслаждений мира, но я очень близок к Богу, простите меня за дерзкие слова. Его имя не сходит с моих уст, мысли заняты Им, и я очень чувствую Его любовь, даже ко мне разбойнику. Это большое счастье, я очень счастливый человек».

Аналізуючи ці слова каяття, вихованець другого класу Київської духовної семінарії Віктор Козловський у творчій роботі «Пастирська опіка в пенітенціарній установі» зазначив: «Після таких слів я запитую себе: чи переживаю я Бога настільки близько, як цей в'язень, і розумію, що мені до його досвіду спілкування з Богом ще дуже і дуже далеко. Думки цієї людини дають можливість зрозуміти наскільки важливою є духовна опіка в місцях позбавлення волі. Там, за межами волі знаходяться люди, яким є що сказати, і як на мене, багато в чому не тільки священник допомагає ув'язненому, але і ув'язнений допомагає священнику».

Дійсно, молодій людині, яка лише стала на перший щабель в пізнанні своєї пастирської місії складно висловлювати судження стосовно тих понять, з котрими ніколи не доводилося пересікатися по життю. Але коли, на думку В. Козловського «...починаєш замислюватися, про місця позбавлення волі, перше що спадає на думку – це довічне ув'язнення. Кожен з нас щоденно вирішує якісь проблеми, ставить перед собою цілі, намагається йти до поставленої мети, іншими словами –

життя сповнене надією. Навіть не можу припустити, що відбувається в душі людини в ту хвилину, коли вона чує вирок: «Довічне ув'язнення». Від цих слів стає моторошно. Для такої людини, поняття надії стає пустим і здавалося б все, що буде далі, уже не має ніякого сенсу: гірше уже не буде, та й краще також. Але ж життя на цьому не припиняється, потрібно якось жити далі. Де взяти сили, щоб змиритися з своєю безвихіддю? Не має сенсу шукати відповідь на це питання, якщо ти живеш, не знаючи Бога. І можливо багато хто з таких засуджених на довічне, так би і не дізнався про Творця в земному житті, якби не такий поворот долі. Життя засудженого на довічне, ділиться на до і після, де переломною точкою являється вирок судді. Особисто я переконаний, що кожен з таких ув'язнених, який ніколи до цього не знав, або не мав можливості дізнатися про Бога, починає задумуватися про те, що все-таки Господь є, про те, що це Той, на Якого залишається остання надія, яка допоможе не зламатися і прожити відміряну частину життя».

Зазначимо, що в смисловому сенсі дефініція «пенітенціарія» інтерпретується як «каяття». Отже, каяття набуває визначального, системоутворюючого поняття в реалізації самої мети діяльності пенітенціарної установи – ресоціалізації засудженого. Осмислення даного явища людського буття вимагає консолідації зусиль богословів, філософів, юристів, психологів, педагогів і представників дотичних людинознавчих сфер.

У православному богослов'ї дещо розрізняються поняття «каяття» і «покаяння». Каяття – це розкаювання людини у своїх діях, усвідом-

лення нею своєї помилки, її причини, та щирі жаль і скорбота стосовно вчиненого гріха. Покаяння ж – це не лише розкаювання і визнання своєї помилки, але також і неодмінне бажання виправити своє життя, змінити його на краще, богоугодне.

Аби підкріпити свої розмірковування конкретними прикладами, звернемося до Святого Письма Нового Завіту. Усім відома історія – взяття Ісуса Христа під варту у Гефсиманському саду. Всім також відоме ім'я зрадника – Іуди, одного з дванадцяти найближчих учнів і послідовників. Однак тієї доленосної ночі сталася ще одна зрада також близької людини. Апостол Петро, який обіцяв Христу піти за Ним навіть на смерть, відцурався від Нього, зрікся, коли виникла загроза бути впізнаним, аби не розділити долі свого Учителя. Отже, дві зради однієї ночі, і два різні виходи з ситуації. Обидва учні розкаюлися: Іуда зрозумів наслідки свого вчинку, але не бачачи виходу повісився, Петро ж покався і був прийнятий Христом та повернутий до числа апостолів.

Таким чином, замало лише каяття, необхідне ще й покаяння. До речі, грецьке слово «метанойя» («покаяння»), означає «зміна свідомості». Тобто, каяття – це лише старт, далі ж починається труд покаяння – змінення свого життя на протилежне гріху.

«Злочин і кара», – так у побутовому житті ми усвідомлюємо завдання пенітенціарної системи. Намагаючись поєднати зусилля Церкви та пенітенціарної системи у ресоціалізації засудженого, ми знаходимо точку дотику у терміні «гріх». Проте слід зауважити, що гріх, це не лише злочин. За вченням святих отців, це

ще й хвороба. Так само як наркоман, наприклад, водночас і злочинець, і хворий. Тому ув'язненого/грішника необхідно не лише карати, але й лікувати. І лікувати не тіло, а душу. Завдання, можливо, виходить за межі компетенції в'язниці, тому тут і необхідна діяльна співпраця з Церквою.

Що ж це за хвороба? «Гріх», у перекладі з грецької, означає «помилка», «промах мимо цілі». Гріх – це коли у людини починає двоїтися в очах, коли добро і зло для неї здаються рівнозначними, однаково можливими. Те, що людина власне потрапляє у ситуацію вибору – вкрасти чи ні, вбити чи не вбити – говорить про духовну сліпоту, запаморочення.

Можливо, нам здається, що гріх – справа особистого внутрішнього життя людини, тоді як злочин стосується зовнішніх відносин в суспільстві. Однак це не так. Гріх вносить розлад не лише у стосунки між Богом і людиною, але й у відносини між самими людьми. І в цьому ми переконуємося на практиці мало не щодня. Адам і Єва після гріхопадіння усвідомили, що вони вже не є одним цілим, і почали приховувати свою наготу. А вже у їхніх дітях гріх проріс так глибоко, що Каїн убив свого брата Авеля через заздрість. Тому, коли Христос прийшов на землю, народившись у Віфлеємській печері, ангели сповістили пастирям: «Слава в вишніх Богу, і на землі мир, – благовоління серед людей», говорячи про те, що народився Той, Хто прийшов примирити не лише людей з Богом, але дарувати нове буття самим людям. І власне Церква засновується Ісусом Христом як нова спільнота людей, що прагнуть викоринити гріх у собі і поєднатися з Богом. Ми наголошуємо на слові спільнота, тому що

і в молитві звертаємося до Бога: «Отче наш». Лише в спільноті з іншими, людина може цілком реалізувати себе, тому Бог і створив для Адама жінку – Єву, і в цій єдності людина стає повноцінною.

Про природу гріха можна розмірковувати довго, але, як бачимо, він стає причиною злочину. Тому, щоб боротися з ним, необхідно викоринювати гріх. Цьому завданню і покликана служити Церква. І звичайно задля цього необхідно поєднувати зусилля з державою. А викоринюючи гріх, ми боремося не лише зі злочином, але й відновлюємо стосунки між самими людьми, що є основою ресоціалізації.

Тепер повернемося до самого покаяння. В системі охорони правопорядку, слідство спочатку встановлює винуватість людини, потім суд виносить відповідне злочину покарання, і далі злочинець відбуває його. І хоча гріх співзвучний поняттю злочин, все ж таки у церковному таїнстві Покаяння ми спостерігаємо іншу модель. Спочатку людина, яка мучиться докорами сумління, усвідомлює своє гріховність, щиро жаліє про скоєні вчинки і вирішує більше не повертатися до гріха. Наступним кроком є сповідь – визнання своїх гріхів перед Богом і священником, який з'ясовує міру гріха, наставляє людину і встановлює епитимію. Виконання ж епитимії (або покути) – це не покарання, а духовні ліки, які допомагають людині позбутися духовної хвороби. Це і відповідне молитовне правило, і читання духовної літератури, і фізичні вправи (піст, поклони тощо), і набуття чеснот, протилежних гріху. Як бачимо, тут підкреслена добровільність людини, що є запорукою успіху, та поєднання ду-

ховного і тілесного. Крім того, в таїнстві Покаяння за зміною розуму відбувається зміна серця. Священик просить у Бога благодатної допомоги людині у подоланні гріха і підтримки на шляху виправлення.

Звичайно, для усвідомлення гріха і належного покаяння необхідна роз'яснювальна робота – бесіда, проповідь, а також можливість відправлення богослужінь. Тому слід визнати, що для ефективності ресоціалізації присутність священика у місцях позбавлення волі вкрай необхідна.

Принагідно наголосимо, що визначна роль в новаторських дослідженнях філософсько-правових засад теорії та практики пенітенціарії належить відомому вченому-пенітенціаристу Георгію Опанасовичу Радову. Саме у 90-ті роки минулого століття колектив Київського інституту внутрішніх справ під його керівництвом започаткував основи сучасного бачення пенітенціарної ідеї. Г. О. Радов спільно з колегами-однодумцями О. В. Бецою, М. В. Климовим, В. М. Синьовим, О. П. Северовим, С. Я. Фаренюком та багатьма іншими вперше на пострадянському просторі визначили новий вектор руху пенітенціарної системи у майбутнє [3–5 та ін.]. Принагідно зазначити, що Г. О. Радов та його послідовники особливий акцент в підготовці сучасного пенітенціариста робили на вивченні історичної спадщини становлення системи виконання покарань [2–11 та ін.]. Цей досвід буде цілком доречно запровадити і корпорації духовних шкіл в ракурсі підготовки майбутніх богословів до пастирської діяльності в пенітенціарній установі.

Особливим оптимістичним чинником сьогодення в подальшій розробці зазначеної ідеї є діяльність

вчених Інституту кримінально-виконавчої служби, спрямованої на впровадження сучасних реформаторських започаткувань у повсякденну практику діяльності пенітенціарної установи [1].

В якості позитивного прикладу роботи корпорації духовних шкіл зазначимо, що в межах вивчення низки навчальних дисциплін розглядається питання пастирської опіки засуджених. Опановуючи знаннями з морального богослов'я, майбутні священнослужителі пізнають Слово Боже, звернене до тих, хто перетнув межі принципів моралі та закону.

Висновки. Засвоєння знань соціальної роботи Церкви сприяє пізнанню арсеналу практичних умінь взаємодії з людиною, яка потребує наставницької допомоги. Вивчення пастирської психології сприяє пізнанню внутрішнього світу душі. Відповідно головній ідеї педагогіки, як навчальної дисципліни в контексті духовної освіти, де пастир – це соціальний педагог, ряд тем присвячено педагогічним засадам ресоціалізації людини в місцях позбавлення волі. Підкреслимо, досягнення вагомих результатів ресоціалізації засуджених можливе лише за умови спільних зусиль всього суспільства, зокрема, служителів Церкви й Закону.

Вважаємо за можливе закінчити статтю словами вихованця Київської духовної семінарії Марінова В'ячеслава, висловлені ним у творі «Пастир і засуджений».

«У в'язниці був, і ви прийшли до Мене». Ці слова Ісуса Христа дають обґрунтування пастирському служінню, як одному із важливих напрямів діяльності Церкви. Діяльність священика в пенітенціарному закладі може принести особливий

духовний результат, бо лише він відчуває, що засуджений підходить до нього внутрішньо пригніченим, а йде зовсім іншим. У нього з'являється світло в очах і посмішка на обличчі. У

такі хвилини кожен пастир відчуває, що Господь приймає їхнє каяття і вказує на дорогу покаяння».

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г. Українська пенітенціарна наука: монографія. Харків: Харків юридичний, 2008. 294 с.
2. Бентам Ієремія. Паноптика : Репринтне видання. Випуск III-IV / Радов Г. О. (відп. за вип.). Київ: РВВ КІВС при НАВС, 1998. 60 с. (Сер.: Бібліотечка «Антологія пенітенціарної думки». З колекції зібрань Г. Радова).
3. Радов Г. О. «Доктринальна модель закону «Про пенітенціарну систему України». *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. № 1(2). 1997. Щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ. Київ: РВВ КІВС, 1997. С. 11–53.
4. Радов Г. О. Формування духовності засуджених у контексті пенітенціарного процесу. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. № 1(3). 1998. Щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ. Київ: РВВ КІВС, 1998. С. 39–48.
5. Радов Г. О. Пенітенціарна ідея: Думки на тему. Київ : МП «Леся», 1997. 288 с. Бібліограф. С. 278–286. 5000 пр. ISBN 966-7166-18-х.
6. Романенко О. В. Пенітенціарна функція демократичної правової держави та роль громадянського суспільства в механізмі її реалізації: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2004. 19 с.
7. Тальберг Д. И. Тюремная литература и тюремноеведение. Сочинения. М.: Универ. Типография, 1876. 64 с.
8. Хрестоматія з історії пенітенціарної системи України: в 2 т. Т. 1. Ч. 1. / упоряд. Г. О. Радов, І. І. Резнік; КІВС. Київ : РВВ КІВС, 1998. 414 с. 1000 пр. – ISBN 966-95484-0-3.
9. Хрестоматія з історії пенітенціарної системи України: в 2 т. Т. 1. Ч. 2. / упоряд. Г. О. Радов, І. І. Резнік; КІВС. Київ: РВВ КІВС, 1998. 402 с. 1000 пр. ISBN 966-95484-0-3.
10. Хрестоматія з історії пенітенціарної системи України: в 2 т. Т. 2. Ч. 1. / упоряд. Г. О. Радов, І. І. Резнік. Київ: ВД «Говард Пресс», 1999. 456 с. 500 пр. – ISBN 966-95484-0-3.
11. Ягунов Д. В. Державне управління пенітенціарною системою України: механізми ресоціалізації засуджених: автореф. дис...канд. юрид. наук: 25.00.02. Одеса, 2004. 20 с.

M. Suprun,

Professor;

Hierodeacon Mitrofan (Bojko),

*student of Master's department
of Kiev Theological Academy;*

CONVICTED PERSON'S REPENTANCE AS A GUARANTEE OF HIS RE-SOCIALIZATION SUCCESS: CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTIC

The nature and the concept of «repentance» of convicted person and the forming factors of his resocialization process in the conditions of penitentiary insti-

tution and in the post-penitentiary period are investigated and defined in the article.

The sources of research problem in various fields of knowledge: theology, philosophy, history, law, literature are analyzed. The actuality of scientific research in different historical periods of human development is noted. Examples of successful search for a positive solution to human problems by appeal to God in national and foreign practice of interaction between the Church and penal institutions are given.

The definition's interpretation of «person's repentance» in interdisciplinary scientific perspective is disclosed. The interpretation of the God's Word in the human sense of repentance for their sins before the Creator is exposed.

The attention is paid to the experience of the corporation of Religious schools training for future priests to the pastoral care of convicts in prison. In particular, the fragments of students' of the Kiev Theological Seminary and Academy creative works «Pastoral care in prison», in the sense that they express their vision resocialization of convicts by means of pastoral assistance search of answers to vital questions of life are given.

The attention is focused on the elaboration of joint actions of ministers of the Church and the penitentiary system on mechanisms for providing common vision of person's repentance in prison.

The concept of «repentance» as a complex problem of theory and practice of Penitentiary, which has become the subject of representatives' joint research of contemporary theological and penitentiary science is determined.

Key words: *repentance; Penitentiary; human being; person; convict resocialization.*

Надійшла до редакції 25.09.201

УДК 343.125/126

Тимошенко Ю. П.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права,
процесу та кримінології Інституту
кримінально-виконавчої служби

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена процесу становлення та розвитку інституту запобіжних заходів у кримінальному процесі України.

Ключові слова: запобіжні заходи; нагляд; застава; арешт.

Статья посвящена процессу становления и развития института мер пресечения в уголовном процессе Украины.

Ключевые слова: меры пресечения; надзор; залог; арест.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку правової держави обумовлює необхідність вдосконалення механізму захисту прав і свобод людини і громадянина, в тому числі заходами кримінального права. У даному контексті здійснюється захист різного роду соціальних цінностей, відновлення порушеного права, відшкодування заподіяної шкоди і, головне, захист прав і свобод людини від незаконного порушення або обмеження. Особливе значення має зазначений механізм набуває там, де права і свободи людини підлягають обмеженню, зокрема, у сфері кримінального судочинства. Разом із тим, практика показує, що посадові особи правоохоронних органів нерідко відступають від вимог закону, що веде до необґрунтованого обмеження прав і свобод особи, яка притягається до кримінальної відповідальності. Щорічно до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та до судів надходять сотні і тисячі скарг

громадян на протиправні дії, а саме: катування, неналежне поводження з боку працівників правоохоронних органів України. Нерідко такі протиправні дії здійснюються під час застосування запобіжних заходів, зокрема, під час застосування тимчасового запобіжного заходу – затримання без ухвали слідчого судді. Водночас, незважаючи на поширеність зазначених правопорушень, до відповідальності притягуються лише одиниці. Все це знижує авторитет судових і правоохоронних органів, порушує гарантовані Конституцією та міжнародними нормативними актами права і свободи людини і громадянина. Саме тому вивчення історії та розвитку запобіжних заходів у кримінальному процесі дасть змогу усунути недоліки які мають місце під час їх обрання та застосування, що і зумовлює актуальність обраної теми наукової статті.

Аналіз з останніх досліджень і публікацій. Окремим питанням,

пов'язаними з історією, місцем, значенням та проблемам застосування запобіжних заходів у кримінальному судочинстві присвятили наукові праці такі вітчизняні вчені як: Ю. П. Аленін, С. А. Альперт, М. І. Бажанов, В. Д. Бринцев, А. І. Бородулін, Ю. М. Грошевий, О. І. Галаган, В. С. Зеленецький, О. П. Кучинська, Ю. Ф. Кравченко, Г. К. Кожевніков, О. В. Капліна, Е. Ф. Куцова, В. Т. Маляренко, М. М. Михеєнко, О. І. Наливайко, Д. В. Письменний, С. В. Слінько, В. В. Сташис, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, В. П. Шибіко, О. Г. Шило, М. Є. Шумило та інші. Здобутки вказаних вчених стали складовою теоретичної основи наукового дослідження.

Постановка завдання. Основним завданням дослідження є вивчення основних історичних факторів виникнення, змін та розвитку інституту запобіжних заходів в кримінальному процесі України.

До революції 1917 року та у період існування Української Народної Республіки 1917–1918 рр., судові та правоохоронні органи у своїй діяльності переважно керувалися кримінальним та кримінально-процесуальним законодавством Російської імперії зі змінами, внесеними Тимчасовим урядом. Основним нормативно-правовим актом в галузі кримінального судочинства після проголошення Центральної Ради на українських землях залишався російський Статут Кримінального Судочинства 1864 р. [3].

Власні кримінальні процесуальні нормативні акти Української народної республіки часів гетьмана П. Скоропадського та Української центральної ради були чинними насамперед у судах «надзвичайного

правосуддя»: військово-революційних та військових. Останні (вищі, штабні), зокрема, що розглядали кримінальні справи та проступки виключно військових, проводили арешти на свій розсуд, однак мали повідомляти про них старшого військового прокурора і без його відома й дозволу не мали права звільняти заарештованого. У разі неповідомлення або передчасного звільнення винні притягувалися до відповідальності.

Спробою незалежного українського уряду врегулювати кримінальне судочинство була «Інструкція військовому революційному суду» (квітень 1918 р.), яка застосовувалась на практиці й мала велике значення для подальшого розвитку кримінального процесуального законодавства. Головний процесуальний документ військово-революційних судів визначав їх компетенцію, структуру, процесуальні права й порядок розгляду справ. За цим актом до підсудного обов'язково застосовувався запобіжний захід у вигляді взяття під варту [4].

З приходом радянської влади, система запобіжних заходів дещо змінилася в Зібранні У законень і Розпоряджень Робітниче-Селянського Уряду України від 13.10.1922 року. У ст. 147 Зібрання регламентувалася наступна система запобіжних заходів:

підписка про невиїзд;
порука особиста і майнова;
застанова;
домашній арешт;
взяття під варту [5, с. 387].

З прийняттям Резолюції V З'їзду діячів радянської юстиції (10–15 березня 1924 року) з КПК були виключені такі запобіжні заходи як

майнова порука та застава і, крім того, з прийняттям КПК 1927 року, у примітці до ст. 144 КПК вперше було запроваджено запобіжний захід – нагляд за червоноармійцями та червонофлотцями в тих частинах, у яких вони проходять службу. Крім того, на наш погляд, з ідеологічних міркувань укріплення народовладдя, в КПК УРСР, введеному в дію з 15.09.1927 року, було змінено, порівняно з Зібранням, систему запобіжних заходів в частині регламентування поруки. До КПК УРСР 1927 року в п. 3 ст. 142 було введено запобіжний захід порука обвинуваченого професійних та інших громадських організацій [6, с. 83].

Загалом, вітчизняним кримінальним процесуальним законодавством у різні часи були передбачені такі види запобіжних заходів:

1. Відібрання посвідки на проживання або зобов'язання підпискою про явку до слідства та невиїзд з місця проживання.
2. Підписка про невиїзд.
3. Передача під особливий нагляд поліції.
4. Передача на поруки.
5. Порука особиста та майнова.
6. Порука професійних та інших громадських організацій.
7. Особиста порука.
8. Порука громадської організації або трудового колективу.
9. Застава.
10. Найближче спостереження щодо військовослужбовців.
11. Нагляд командування військової частини.
12. Домашній арешт.
13. Взяття під варту.
14. Передача неповнолітнього під нагляд батьків, опікунів,

підклувальників або адміністрації дитячої установи.

15. Затримання підозрюваного.

Як видно з проведеного вище аналізу, найбільш давніми та поширеними є такі запобіжні заходи, як передача на поруки і взяття під варту. Ці запобіжні заходи весь час застосовувались органами розслідування в ході кримінально-процесуальних відносин і не виключалися з їх системи з моменту виникнення у XIII столітті. Один раз змінювалася назва запобіжного заходу стосовно військовослужбовців: «найближче спостереження» на «нагляд командування військової частини».

Також зазнавали змін запобіжні заходи, засновані на поруці: передача на поруки трансформувалася в поруку особисту та майнову, потім в поруку професійних та інших громадських організацій з виділенням особистої поруки. Передачу під особливий нагляд поліції, заставу і домашній арешт взагалі не можна вважати історично стійкими запобіжними заходами, оскільки в різні часи законодавці то включали їх до системи запобіжних заходів, то виключали з неї [7, с. 8].

Запобіжний захід відібрання посвідки на проживання або зобов'язання обвинуваченого підпискою про явку до слідства та невиїзд з місця проживання був передбачений в Статуті у главі 6 «Про запобігання обвинуваченому способів ухилення від слідства» [3]. Відібрання посвідки на проживання полягало в відібранні у підозрюваного (обвинуваченого) паспорта, замість якого видавалася довідка, що виступала в ролі документа, який посвідчував особу. Зобов'язання обвинуваченого підпис-

кою про явку до слідства та не відлучення з місця проживання полягало в відібранні в обвинуваченого відповідного письмового зобов'язання. Цей запобіжний захід хоч і регламентувався у Статуті серед переліку інших запобіжних заходів єдиним пунктом, але по суті містив у собі два запобіжні заходи, які витікають з його назви.

Згідно зі ст. 415 Статуту, всі особи, які знаходяться під слідством, не повинні відлучатися без дозволу слідчого з того міста чи дільниці, де провадиться слідство [3, с. 209].

Отже, вимоги підписки про явку до слідства та невиїзд з місця проживання співпадали з обов'язком будь-якої особи, яка знаходилась під слідством не відлучатися без дозволу слідчого з того міста чи дільниці, де провадилося слідство. Внаслідок невиконання обвинуваченим даної ним підписки до нього міг бути застосований більш суворий запобіжний захід.

Запобіжний захід відібрання посвідки на проживання, як зазначалося вище, було виключено з системи запобіжних заходів Декретом про суд № 1 від 24 листопада 1917 року, й після того даний запобіжний захід жодного разу до системи запобіжних заходів не включався. Зобов'язання обвинуваченого підпискою про явку до слідства у формі запобіжного заходу проіснувало до 1922 року. З прийняттям Зібрання 1922 року [5] це зобов'язання було виключено з системи запобіжних заходів, внаслідок чого було віднесене до примусових заходів. Аналогічне зобов'язання передбачається кримінальним процесуальним законом і на сьогоднішній день. Воно називається особистим зобов'язанням і

полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого зобов'язання виконувати покладенні на нього слідчим суддею, судом обов'язки, в тому числі і з'являтися за викликом.

Слід відзначити, що одним з перших на законодавчому рівні спеціальний запобіжний захід з метою забезпечення належної поведінки військовослужбовців, які перебувають під слідством, було введено в КПК УРСР 1927 року. Цей КПК у главі 12 «Запобіжні заходи» містив примітку 2 до ст. 142, в якій зазначалося, що до військовослужбовців Червоної Армії та Флоту як запобіжний захід може застосовуватись безпосереднє спостереження командування за ними в тих частинах, в яких вони перебувають на службі [6, с. 113]. Пояснень стосовно сутності цього запобіжного заходу та процедури його застосування УПК УРСР 1927 року не містив.

Система запобіжних заходів зазнала суттєвих змін з прийняттям у грудні 1958 р. Основ кримінального судочинства Союзу РСР та союзних республік. Основи 1958 передбачили такі види запобіжних заходів:

підписка про невиїзд;
особисте поручительство або порука громадських організацій;
взяття під варту.

Стаття 33 Основ 1958 р. роз'яснювала, що запобіжними заходами можуть бути й інші запобіжні заходи, які визначаються законодавством союзних республік [8].

Ухвалений в 1960 р. КПК України передбачив такий запобіжний захід, як застава і запобіжні заходи, застосовувані щодо неповнолітніх – нагляд батьків і нагляд адміністрації дитячої установи [9].

Прогресивними положеннями КПК 1960 року було розширення частини запобіжних заходів, що не передбачали взяття під варту [9].

На нашу думку, всі запобіжні заходи, не пов'язані з взяттям під варту, відповідно до Кримінально-процесуального закону 1960 р. можна розділити на три групи:

1. Запобіжні заходи, що фактично обмежують свободу особистості, включаючи свободу пересування: підписка про невиїзд; спостереження командування військової частини; віддача неповнолітнього під нагляд адміністрації спеціалізованої установи, в якій він знаходиться.

2. Запобіжні заходи, що діють психологічно, як матеріальні стимули: майнові – застава.

3. Заходи припинення, діючі морально: немайнові – особисте поручительство, громадська порука, віддача неповнолітнього під нагляд батьків, опікунів, піклувальників [9].

Запобіжні заходи першої групи безпосередньо діють на особисту свободу громадянина, часто звужуючи його права при встановленні заборони залишати територію міста, області, держави або знаходитися під пильною увагою командування військової частини, що теж припускає заборону відлучатися з місця служби.

Майнові запобіжні заходи діють на обвинуваченого як матеріальні стимули. Обвинувачений не може розлучитися з яким-небудь цінним предметом, грошима або заподіяти неприємність іншим особам, що поручилися за нього або внесли заставу.

Загроза при застосуванні запобіжних заходів третьої групи – моральна, стримуюча обвинуваченого

при здійсненні неналежних вчинків. Громадська порука або нагляд батьків заснований на довірі цих осіб обвинуваченому. Цей захід передбачає, що обвинувачений не буде здійснювати небажаних вчинків, щоб не доставити неприємність своїм поручителям та опікунам, не втратити їхню довіру.

Не зважаючи на наведену систему заходів, що не передбачали взяття під варту, за даними З. З. Зінатулліна, взяття під варту в 1970-ті рр. обиралося у кожній другій кримінальній справі, провадження з якого вели слідчі [10, с. 76–81].

Наведені дані свідчать про те, що «тоталітарний режим державної влади, нехтування правами особистості, безоглядна віра законодавця в чудодійність жорстокої кримінальної репресії привели, по суті справи, до кризового стану кримінальної юстиції» [11, с. 12], кримінальна політика і в цей період залишалася «стабільно жорсткою, репресивною» [12, с. 47], а взяття під варту було настільки поширене що обиралося в якості рядового, а не виключного запобіжного заходу.

Таким чином, КПК 1960 р. [9] лише намітив шлях до демократизації та гуманізації кримінального судочинства та зробив перші важливі кроки у цьому напрямку, однак потім протягом більше чверті століття воно, по суті, залишалося без змін, хоча часткові корективи і різного роду уточнення вносилися в нього в достатку. Характер всіх цих нововведень виключав можливість вирішення проблеми великого числа незаконних арештів, перенаселеності слідчих ізоляторів і, як наслідок, важких для життя і здоров'я ув'язнених умов утримання.

У подальшому КПК 1960 р. ще не одноразово зазнавав змін. Так, зміни, які були внесені до КПК України 21 червня 2001 р., запровадили новий порядок обрання щодо підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. До цього право обрати такий запобіжний захід належало прокуратурі, то після змін – це компетенція виключно судів [9].

Однак прийняття принципово нового кримінально-процесуального закону відбулося лише у 2012 році. Так, якщо відповідно до ст. 148 Кримінально-процесуального кодексу України (КПК 1960 р.) запобіжні заходи застосовувалися до підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого з метою запобігти спробам ухилитися від дізнання, слідства або суду, перешкодити встановленню істини у кримінальній справі або продовжити злочинну діяльність, а також для забезпечення виконання процесуальних рішень [9]. То відповідно до ч. 1 ст. 177 Кримінального процесуального кодексу України (КПК 2012 р.) [2] метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам:

1. переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;
2. знищити, сховати або створити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;
3. незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;

4. перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;

5. вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити

6. кримінальне право порушення, у якому підозрюється, обвинувачується [2].

Отже, законодавець в новому КПК України більш детально систематизував та розширив мету застосування запобіжного заходу. Такий підхід дає змогу практичним працівникам правоохоронних органів, суддям та суду краще розуміти – для чого застосовується запобіжний захід та виключити випадки неповного та неправильного тлумачення норм КПК України. Що стосується підстав застосування запобіжного заходу, то в обох кодексах вони майже однакові, але враховуючи те, що було розширено та систематизовано мету їх застосування, то підстави застосування запобіжних заходів в КПК 2012 р. [2] більше охарактеризовано та розширено, бо мета та підстави застосування запобіжного заходу не можуть розглядатись окремо один від одного.

Згідно із ст. 148 КПК 1960 р. запобіжні заходи застосовувалися до підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого [9]. Згідно із ч. 1 ст. 177 КПК 2012 р. метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків [2]. Відбулося скорочення об'єктів застосування запобіжного заходу. Враховуючи те, що за КПК 1960 р. підозрюваний, обвинувачений, підсудний, засуджений - це особи, які були різними за своїм процесуальним статусом, то в КПК 2012 р. є окремо підозрюваний та обвинувачений, тобто за діючим

законодавством особа набуває процесуального статусу обвинуваченого лише у випадку передання обвинувального акту до суду. У новому КПК засуджений вже не є об'єктом застосування запобіжного заходу [2].

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що момент виникнення первісної форми запобіжних заходів нерозривно пов'язаний із зародженням права, що регулює відносини сторін після скоєння злочину, і відноситься до часів Київської Русі. Найбільш давніми та поширеними є такі запобіжні заходи, як передача на поруки і взяття під варту. Ці запобіжні заходи весь час застосовувались органами розсліду-

вання в ході кримінально-процесуальних відносин і не виключалися з їх системи з моменту виникнення у XIII столітті. Водночас, у більш пізні часи, при розслідуванні кримінальних справ законодавець, допускав й наступні, менш обмежуючі права обвинувачених, примусові заходи: встановлення загального обов'язку всіх осіб, які знаходилися під слідством, не відлучатися без дозволу слідчого з того міста чи дільниці, де провадилося слідство; відібрання посвідки на проживання; зобов'язання обвинуваченого (підозрюваного) явкою до слідчого; застосування запобіжного заходу у вигляді підписки про невиїзд.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 березня 2017р.: (офіц. текст). Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2017. 372 с. (Кодекси України).
3. Уставъ уголовного судопроизводства. Изд. XII-е (Св. зак. 1864 г. Т. XV). 545 с.
4. Інструкція військовому революційному судові: за станом на 5 бер. 1918 р. / Рада народних Міністрів УНР: офіц. вид. *Вістник Ради Народних Міністрів УНР*. 1918. № 17. С. 2–4.
5. Уголовно-процессуальный кодекс УССР: сб. узаконений УССР. 1922. № 41. 712 с.
6. Уголовно-процессуальный кодекс УССР. Официальное издание в редакции 1927 года. Харьков: Юридическое издательство наркомюста УССР, 1927. 126 с.
7. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Вид. 2-е, випр., доп. Київ: Реферат, 2007. 848 с.
8. Уставъ уголовного судопроизводства. Изд. XII-е (Св. зак. 1867 г. Т. XV). 545 с.
9. Об утверждении основ уголовного судопроизводства союза ССР и союзных республик: Закон СССР от 25 декаб. 1958 г. URL.: <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sssr6066.htm>.
10. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 груд. 1960 р. *Відомості Верховної Ради УРСР* від 12 січн. 1961 р.
11. Зинатуллин З. З. Уголовно-процессуальное принуждение и его эффективность. Казань, 1981. 136 с.
12. Ляхов Ю. А. Новая уголовно-процессуальная политика. Ростов н/Д, 1992. 246 с.
13. Петрухин И. Л. Оправдательный приговор и право на реабилитацию. М.: Проспект, 2009. 140 с.

Y. Tymoshenko,
*PhD, As. Prof.,
As. prof. of the Department of criminal law
and criminology of the Institute of
criminal-Executive service*

THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF THE INSTITUTION OF PREVENTIVE MEASURES IN CRIMINAL PROCEEDINGS OF UKRAINE

The article is devoted to the process of formation and development of the institution of preventive measures in criminal proceedings of Ukraine. Analyzed the legal framework. Defined concept, types and General characteristics of the preventive measures provided by the Charter of criminal proceedings of the Russian Empire in 1864. Found which legislative changes to the system of measures were introduced by the government of the UPR, Hetman Skoropadsky and the Ukrainian Central Rada. Studied the Collection of Legalizations and Orders of the worker-Peasant Government of Ukraine 13.10.1922, the Resolution of the V Congress of figures of the Soviet justice (10-15 March 1924), as well as RSFSR code of criminal procedure, enacted 15.09.1927, which greatly expanded the system of preventive measures, among which there were measures that applied to soldiers – «nearest observation» that later changed its name to «the supervision of the commander of the military unit». The evolution of the Institute of preventive measures during the time of Soviet Ukraine reached its climax with the adoption of the code of Criminal procedure in 1960. The new code of criminal procedure provided for such measure of restraint as bail and measures applied to juvenile - parental care and supervision of the administration of children's institutions.

Progressive provisions of the criminal procedure code of 1960 was the extension part of the preventive measures, did not provide for detention.

But, unfortunately, the criminal procedure code of 1960 only laid out the path to democratization and humanization of criminal proceedings and made the first important steps in this direction, but then for more than a quarter of a century it is, in fact, remained unchanged. Further, the CCP has repeatedly undergone changes. Thus, the changes that have been made in the criminal procedure code of Ukraine, 21 June 2001, introduced a new order of election concerning the suspect, accused a preventive measure in the form of detention. Prior to that, the right to elect a measure of restraint belonged to the Prosecutor, after the change is the competence of the courts.

However, the adoption of a fundamentally new criminal procedure law took place only in 2012.

Key words: *preventive measure; supervision; bail; arrest.*

Надійшла до редакції 4.09.2017

УДК 343.95:343.83

Чичуга М. М.,
кандидат психологічних наук,
викладач кафедри практичної психології
Інституту кримінально-виконавчої служби

ПРОФІЛАКТИКА ДЕСТРУКТИВНИХ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГУ

У статті проаналізовано ефективність результату впровадження авторської тренінгової програми з профілактики деструктивних психічних станів молодих начальників відділень соціально-психологічної служби установ виконання покарань. Представлені статистичні відмінності між контрольною та експериментальною групами, виявлені за допомогою t-критерію Ст'юдента. Описана основна специфіка змін деструктивних психічних станів в експериментальній групі до і після тренінгу. Здійснено аналіз змін деструктивних психічних станів респондентів контрольної групи.

Ключові слова: профілактика; деструктивні психічні стан; тренінг; тренінгова програма; експериментальна група; контрольна група.

В статье проанализирована эффективность результата внедрения авторской тренинговой программы по профилактике деструктивных психических состояний молодых начальников отделений социально-психологической службы учреждений исполнения наказаний. Представленные статистические различия между контрольной и экспериментальной группами, обнаруженные с помощью t-критерия Стьюдента. Описана основная специфика изменений деструктивных психических состояний в экспериментальной группе до и после тренинга. Осуществлен анализ изменений деструктивных психических состояний респондентов контрольной группы.

Ключевые слова: профилактика; деструктивные психические состояния; тренинг; тренинговая программа; экспериментальная группа; контрольная группа.

Постановка проблеми. Профілактика деструктивних психічних станів працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань (СПС УВП) є досить актуальною проблемою. Деструктивні психічні стани можуть виникати в працівників СПС УВП на різних етапах проходження служби і негативно

впливати на їхню особистість та ефективність професійної діяльності.

На даний час у психології існує чимало засобів профілактики деструктивних психічних станів. Одним з найбільш ефективних можна виділити тренінг.

Вчені вважають, що з методичної точки зору тренінг є найбільш ефек-

тивною формою засвоєння знань та формування професійних властивостей працівників. Так, українська дослідниця Л. І. Мороз зазначала, що саме завдяки впровадженню тренінгових технологій у навчання, можливо повною мірою забезпечити належне формування знань, умінь і професійно значущих психічних властивостей працівника ОВС [1, с. 18].

Тому, можна припустити, що використання тренінгових технологій у профілактиці деструктивних психічних станів працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань може бути дієвим та результативним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи наукову літературу з проблеми профілактики деструктивних психічних станів ми вияснили, що профілактикою негативних психічних станів у працівників правоохоронних органів займалися ряд вчених і дослідників, зокрема, І. В. Жданова, Г. О. Литвинова, Н. Е. Мілорадова, М. Г. Самойлов. Питання профілактики та нейтралізації негативних психічних станів працівників Державної кримінально-виконавчої служби розробляла Т. В. Кушнірова. Проектуванням, організацією та проведенням професійно-психологічного тренінгу при підготовці працівників ОВС займалася Л. І. Мороз.

Мета статті полягає в аналізі ефективності результату впровадження тренінгу з профілактики деструктивних психічних станів працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань.

Постановка завдання. Презентувати програму авторського тренінгу з профілактики деструктивних психічних станів працівників СПС;

проаналізувати статистичні відмінності деструктивних психічних станів між експериментальною та контрольною групами респондентів;

здійснити аналіз змін деструктивних психічних станів в експериментальній групі до і після проведення тренінгу;

здійснити аналіз змін деструктивних психічних станів у контрольній групі до і після проведення тренінгу.

Виклад основного матеріалу. На появу деструктивних психічних станів у працівників установ виконання покарань впливають особливості професійної діяльності, зумовлені специфічними умовами службової діяльності, недоліками в організації професійної діяльності, наявністю ризику, постійним спілкуванням із засудженими, наявністю конфліктної взаємодії між різними службами установи, появою негативних особистісних змін у працівників.

Результати проведеного нами раніше дослідження свідчать про наявність деструктивних психічних станів у працівників СПС УВП, причини виникнення яких пов'язані з професійною діяльністю та особистими проблемами.

Аналіз результатів психодіагностичного дослідження нашої дисертаційної роботи дає можливість стверджувати, що в молодих працівників СПС деструктивні психічні стани, особистісні якості та характеристики виявляються на вищому рівні, ніж у тих, які працюють більше як 5, 10 років в установах. Зокрема, у молодих працівників спостерігається підвищений рівень напруги, страху (боязкості), особистісної тривожності, замкнутості, жорсткості, підозрілості, консерва-

тизму, а також середній рівень нервово-психічної стійкості, який свідчить про те, що в екстремальних ситуаціях у цих осіб можливі нервові зриви.

Також у молодих фахівців, які працюють в УВП менше як 3 роки, виявлено взаємозв'язки деструктивних психічних станів, зокрема, ситуативної та особистісної тривожності з компонентами професійного вигорання, які свідчать про те, що при підвищенні рівня тривожності підвищується рівень професійного вигорання.

Тому, з метою профілактики деструктивних психічних станів нами розроблений авторський тренінг, спрямований на профілактику деструктивних психічних станів працівників СПС УВП.

У цілому в формувальному експерименті взяло участь 50 начальників відділень соціально-психологічної служби, які працюють в установах виконання покарань України до 3 років.

Відповідно до результатів первинної діагностики були виділені деструктивні психічні стани, особистісні якості та характеристики молодих начальників відділень СПС, які найбільше потребують профілактики. Це такі як: напруга, особистісна тривожність, боязкість (страх), замкнутість, нервово-психічна нестійкість в екстремальних умовах, жорсткість, підозрілість, низький рівень гнучкості поведінки, професійне вигорання (середній рівень емоційного виснаження, високий рівень деперсоналізації та низький (наближений до середнього) рівень редукції особистих досягнень), початковий рівень професійної деформації, консерватизм.

За результатами діагностики були сформовані контрольна та експериментальна групи. До кожної з них ввійшло по 25 начальників відділень СПС, які працюють в УВП від 6 місяців до 3 років, тобто молоді фахівці.

Склад контрольної та експериментальної груп нами було сформовано за результатами первинної психодіагностики таким чином, щоб загальна кількість осіб з низькими, середніми і високими рівнями деструктивних психічних станів у контрольній та експериментальній групах не мала значних відмінностей.

Для вивчення статистичних відмінностей між контрольною та експериментальною групами використовувався параметричний t-критерій Ст'юдента для незалежних вибірок. Статистично значимих відмінностей виявлено не було.

Зауважимо, що профілактика досліджених нами деструктивних психічних станів молодих начальників відділень СПС здійснювалась засобами тренінгу за допомогою формування професійних якостей, необхідних начальникам відділень СПС УВП для попередження деструктивних психічних станів.

По-перше, значна увага приділялася навчанню способам саморегуляції психічного стану. По-друге, оптимізації деструктивних психічних станів і формуванню професійно важливих якостей таких як: впевненість в собі та своїх діях, психічна стійкість, сміливість, рішучість, адекватна самооцінка.

З метою зменшення підвищеного рівня підозрілості, в тренінгу використовувалися вправи на зменшення рівня особистісної тривож-

ності та формування впевненості в собі та своїх діях.

Необхідно сказати, що значна частина уваги в тренінзі приділялася формуванню навичок комунікативної гнучкості, дипломатичності, оскільки згідно наших даних, рівні цих властивостей низькі, а чимала кількість респондентів може проявляти жорсткість при спілкуванні з іншими, або навпаки, бути замкнутими.

Авторська програма тренінгу з профілактики деструктивних психічних станів молодих начальників відділень СПС УВП була апробована в травні 2014 – червні 2015 року на базі заочного факультету Інституту кримінально-виконавчої служби.

Мета тренінгу полягала в профілактиці деструктивних психічних станів та оптимізації особистісних якостей начальників відділень СПС УВП.

Кількість учасників складала 25 осіб. Тренінг розрахований на 36 годин: 6 днів по 6 годин.

В основу програми тренінгу були включенні такі методи: брейнстормінг (мозковий штурм); робота в групах; дискусія; активне вислуховування; вправи; рольові ігри; кейс-метод.

Основна мета формувального експерименту полягала в оптимізації деструктивних психічних станів начальників відділень СПС та їхній профілактиці за допомогою формування та розвитку якостей, необхідних працівникам для попередження появи деструктивних психічних станів. Цими якостями були: впевненість у собі та своїх діях, психічна стійкість, адекватна самооцінка, рішучість, сміливість, гнучкість, дипломатичність, комунікабельність, стриманість, самоконтроль тощо.

Тому, у рамках цього дослідження програма тренінгу складалася з чотирьох модулів:

1. Актуалізація проблем деструктивних психічних станів у роботі персоналу УВП.

2. Визначення основних деструктивних психічних станів, які присутні в професійній діяльності начальників відділень СПС УВП.

3. Техніки мінімізації появи та впливу деструктивних психічних станів на ефективність службової діяльності та особистість начальників відділень СПС УВП.

4. Формування активної особистісної позиції щодо протидії появи та впливу деструктивних психічних станів на ефективність професійної діяльності та особистість начальників відділень СПС УВП.

Таким чином, тренінгова програма сприяла профілактиці деструктивних психічних станів молодих начальників відділень СПС УВП.

Відповідно до мети та завдань нашої статті, аналізувати тренінгові вправи ми не будемо, але детальніше зупинимось на аналізі змін, які відбулися в контрольній та експериментальній групах.

Для того щоб виявити зміни в деструктивних психічних станах, особистісних якостях і характеристиках респондентів після тренінгу ми провели контрольний зріз із використанням комплексу психодіагностичних методик, що й на попередньому етапі.

За результатами вторинної діагностики формувального експерименту були виявлені наступні відмінності між контрольною та експериментальною групами (таблиця 1).

Таблиця 1

**Результати обробки даних контрольної і експериментальної груп за
t-критерієм Ст'юдента (вторинна діагностика)
N= 50**

Перемінні	Середнє		t - критерій	p -level
	Контрольна	Експеримен- тальна		
Ситуативна тривожність	24,2800	22,2400	1,058	0,295
Особистісна тривожність	40,9200	36,4800	2,220	0,031
Нервово-психічна стійкість	5,4000	6,6800	2,266	0,028
<i>Емоційне виснаження</i>	<i>23,8000</i>	<i>21,6400</i>	<i>1,848</i>	<i>0,071</i>
Деперсоналізація	14,6400	12,8800	2,193	0,034
<i>Редукція досягнень</i>	<i>31,0400</i>	<i>28,6000</i>	<i>1,715</i>	<i>0,093</i>
Професійна деформація	25,1200	21,9600	1,609	0,114
Фактор А	4,4800	5,8800	-2,011	0,050
Фактор В	5,2400	5,5200	-0,414	0,681
Фактор С	5,4400	6,5200	-2,282	0,027
Фактор Е	6,6000	6,2800	0,670	0,506
Фактор F	5,6000	6,1200	-1,160	0,252
Фактор G	6,2000	7,0800	-1,525	0,134
Фактор Н	4,9600	6,1600	-2,131	0,038
<i>Фактор І</i>	<i>4,0800</i>	<i>5,1200</i>	<i>-1,808</i>	<i>0,077</i>
<i>Фактор L</i>	<i>7,0000</i>	<i>6,0800</i>	<i>1,739</i>	<i>0,088</i>
Фактор М	4,8800	4,3200	1,046	0,301
Фактор N	5,6000	6,5600	- 2,182	0,034
Фактор O	5,8400	4,4400	2,097	0,041
Фактор Q1	4,0400	5,0800	-1,755	0,086
Фактор Q2	5,3600	5,9600	-1,112	0,272
Фактор Q3	5,9200	7,2000	-2,338	0,024
Фактор Q4	5,0000	4,2800	2,009	0,050

**Примітка! Напівжирним шрифтом у таблиці виділені яскраві відмінності між групами, курсивом – тенденція до відмінностей*

Отже, за результатами формульованого експерименту можна побачити значні відмінності між контрольною та експериментальною групами за наступними показниками: особистісна тривожність, нервово-психічна стійкість, деперсоналізація, фактор А, фактор С, фактор Н, фактор N, фактор О, фактор Q3, фактор Q4. Тобто в експериментальній групі на відміну від контрольної зменшилися: рівень особистісної тривожності, напруги, боязкості (страху), рівень деперсоналізації (компонент професійного вигорання); оптимізувалися: рівень комунікабельності, рівень психічної та емоційної стійкості, сміливості, дипломатичності, самоконтролю та релаксації.

Тенденцію до статистичних змін виявлено за такими показниками: емоційне виснаження, редукція досягнень, фактор І, фактор L, фактор Q1, які свідчать про тенденцію до зменшення підозрілості, жорсткості, консерватизму, емоційного виснаження та редукції особистих досягнень (компоненти професійного вигорання).

Крім того, відповідно до результатів, зазначених в таблиці 1, за фактором G та рівнем професійної деформації, можна стверджувати, що рівень моральної нормативності поведінки молодих начальників відділень СПС поліпшився, а рівень професійної деформації зменшився.

Таким чином, описані вище дані свідчать про те, що запропонована тренінгова програма на профілактику деструктивних психічних станів молодих начальників відділень СПС УВП була ефективною.

У результаті проведеного тренінгу в експериментальній групі

відбулися зміни в особистості працівників, специфіку яких ми дослідили за допомогою Т-критерію Вілкоксона.

Статистична обробка даних дозволяє стверджувати, що тренінгова програма з профілактики деструктивних психічних станів начальників відділень соціально-психологічної служби установ виконання покарань сприяла зменшенню в респондентів експериментальної групи особистісної тривожності та напруги; зафіксовані тенденції до зменшення рівня професійної деформації та професійного вигорання: емоційного виснаження, деперсоналізації та редукції досягнень; виявлені тенденції до зменшення жорсткості та підозрілості.

У свою чергу, в експериментальній групі підвищився рівень нервово-психічної стійкості, покращився рівень комунікабельності, гнучкості, сміливості, радикалізму, самостійності, самоконтролю, що свідчить про менший рівень страху, замкнутості, прямолінійності, консервативності та залежності від думки інших.

У контрольній групі ми також виявили зміни в рамках формульованого експерименту. Враховуючи те, що в цій групі не були проведені додаткові заходи з метою профілактики деструктивних психічних станів, як було зроблено в експериментальній групі, зміни по деяких показниках відбулися в негативну сторону, а по деяких – у позитивну.

Зміни в негативну сторону ми виявили за такими показниками, а саме: збільшився рівень напруги, особистісної тривожності, підозрілості, жорсткості, прямолінійності, професійного вигорання, зменшився рівень нервово-психічної стійкості.

Проте виявлено зміни в позитивну сторону, зокрема: тенденцію до підвищення комунікабельності та сміливості. Це свідчить, про те, що замкнутість та страх (боязкість) в начальників відділень СПС контрольної групи почали зменшуватись.

Таку тенденцію можна пояснити:

по-перше, навчанням респондентів в Інституті кримінально-виконавчої служби, яке сприяє підвищенню кваліфікації начальників відділень СПС і формуванню в них, у певній мірі, професійних навичок та якостей;

по-друге, за час формувального експерименту начальники відділень СПС контрольної групи набули практичного та життєвого досвіду, їм доводилось більше спілкуватися із засудженими та колегами, зіштовхуватися зі складними службовими ситуаціями, які призводили до підвищення комунікабельності та сміливості;

по-третє, впливом процесу адаптації. За час експерименту начальники відділень СПС уже дещо

пристосувалися до умов і специфіки професійної діяльності, що також позитивно почало впливати на індивідуально-психологічні особливості особистості.

Висновки. Отже, представлена в статті авторська тренінгова програма з профілактики деструктивних психічних станів молодих начальників відділень СПС є ефективною в роботі з ними, що було доведено за допомогою статистичної обробки емпіричних даних в експериментальній групі з використанням критерію Вілкоксона та статистичної обробки даних контрольної та експериментальної груп за допомогою t -критерію Ст'юдента.

Тренінгова програма та результати досліджень використовуватимуться в службовій підготовці начальників відділень СПС УВП, а також у навчальному процесі Інституту кримінально-виконавчої служби, зокрема, при викладанні дисципліни «Професійно-психологічна підготовка».

Список використаних джерел

1. Мороз Л. І. Теоретичні та прикладні засади професійно-психологічного тренінгу працівників органів внутрішніх справ України: автореф. дис. д-ра психол. наук: 19.00.06. Київ, 2008. 35 с.

M. Chychuha,

*Candidate of Psychological Sciences,
Lecturer of the Department of Practical
Psychology of the Institute of
Criminal-Executive Service*

PREVENTION OF DESTRUCTIVE MENTAL STATES OF EMPLOYEES OF THE SOCIO-PSYCHOLOGICAL SERVICE AT THE PENAL INSTITUTIONS BY MEANS OF TRAINING

The article envisages the efficiency of implementation of author's training program aiming at the prevention of destructive mental states of young

heads of departments of the social-psychological service at the penal institutions.

The main principles of the author's training program which was tested in 2014–2015 on the basis of the correspondence faculty of the Institute of Criminal-Executive service.

The statistical differences between control and experimental groups using a parametric T-criterion of Student test for independent samples are studied.

It is determined that the experimental group unlike the control has decreased isolation, anxiety, tension, timidity, suspicion, rigidity, level of personal anxiety, professional burnout and professional deformation. The level of communication, level of mental and emotional stability, courage, diplomacy, self-control and relaxation has increased.

The main specificity of changes in destructive mental states in the experimental group using nonparametric criterion of Wilcoxon test for dependent samples is revealed. The analysis of changes in the destructive mental states and qualities of the control group before and after training is made using the Wilcoxon test.

It is concluded that for the prevention of destructive mental states of employees of the social-psychological services, the author's training program appears effective in the work with them, aimed at prevention and correction of destructive mental states of employees of the socio-psychological service that was proved by Wilcoxon test and T-criterion of Student.

Key words: *prevention; destructive mental states; training; training program; experimental group; control group.*

Надійшла до редакції 13.09.2017

УДК 343.83

Чурмантаєв П. С.,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри вогневої та
спеціальної фізичної підготовки
Інституту кримінально-виконавчої служби

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ ЯК СКЛАДОВА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

У статті обґрунтовано науково-педагогічні засади підвищення ефективності національно-патріотичного виховання майбутніх офіцерів пенітенціарної служби України. Установлено, що національно-патріотичне виховання майбутніх офіцерів є інтегральною системою, складовою частиною виховного процесу Державної пенітенціарної служби України, ефективність якої може бути досягнута за умови формування національної свідомості, гідності, виховання поваги до Конституції України, її законодавства та державної символіки, наповнення національно-історичними надбаннями українського народу, кращими професійними традиціями.

Ключові слова: освітній процес; концепції виховання; технології виховання; національно-патріотичне виховання; національно-патріотичне виховання майбутніх офіцерів пенітенціарної служби України; національна свідомість; мета національно-патріотичного виховання.

В статье обоснованы научно-педагогические основы повышения эффективности национально-патриотического воспитания будущих офицеров пенитенциарной службы Украины. Установлено, что национально-патриотическое воспитание будущих офицеров является интегральной системой, частью воспитательного процесса Государственной пенитенциарной службы Украины, эффективность которой может быть достигнута при условии формирования национального сознания, достоинства, воспитания уважения к Конституции Украины, ее законодательства и государственной символики, наполнения воспитания национально-историческими достижениями украинского народа, лучшими профессиональными традициями.

Ключевые слова: образовательный процесс; концепции воспитания; технологии воспитания; национально-патриотическое воспитание; национально-патриотическое воспитание будущих офицеров пенитенциарной службы Украины; национальное сознание; цель национально-патриотического воспитания.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства та становлення України як демократи-

чної держави характеризується зростанням передумов реалізації пенітенціарної функції держави. Разом із

тим пенітенціарна служба потребує високопрофесійного, високоморального, духовно і фізично підготовленого працівника, здатного виконувати покладені на нього непрості функції виховання і ресоціалізації злочинця на основі найсучасніших підходів і методів роботи. Специфіка професії, високий рівень вимог до соціальної відповідальності, пов'язаної з виконанням ризиконебезпечних завдань в екстремальних умовах, зумовлюють особливості національно-патріотичного виховання майбутніх офіцерів пенітенціарної служби України. Результати проведених досліджень засвідчують, що характерною є позитивна тенденція змін мотивації курсантів навчальних закладів Державної пенітенціарної служби України у процесі навчання, а саме: зменшується відсоток осіб з середнім рівнем мотивації до досягнення поставленої мети і збільшується відсоток з високим рівнем мотивації [24]. Тому умови навчання та служби у навчальному закладі Державної пенітенціарної служби України збагачені інноваційними підходами і технологіями формування в особистості майбутнього офіцера пенітенціарної служби України високої національно-патріотичної свідомості, на нашу думку, сприятимуть зростанню його професійних досягнень, прагнення до саморозвитку та самовдосконалення, соціальної і громадянської активності, посиленню спроможності протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам та викликам, недопущенню правопорушень і порушень норм суспільної моралі.

Актуальність останніх досліджень і публікацій. Історичний аналіз означеної проблеми дає можливість зробити висновок про те, що ідеї

патріотизму, їх продуктивної, творчої сили завжди спонукали представників багатьох поколінь мислителів, педагогів до концептуального визначення ефективних підходів до виховання у молоді любові до своєї землі, рідної мови, поваги до героїчного минулого з урахуванням економічної, суспільно-політичної, демографічної ситуації, становища молоді в суспільстві, потреби формування морально-етичних, національно-історичних основ діяльності. Т. Шевченко, Г. Сковорода, І. Франко, Л. Українка, К. Ушинський, Б. Грінченко, М. Грушевський, М. Драгоманов, О. Духнович, С. Єфремов, І. Огієнко, С. Русова, Я. Чепіга, Д. Чижевський та ін. дослідили істотні ознаки українського патріотизму. Педагогічні системи Г. Ващенко, А. Макаренка, В. Сухомлинського мають неперевершений потенціал щодо виховання у молоді високих почуттів вірності і відданості Батьківщині, її народу.

Актуальність національно-патріотичного виховання зумовлюється водночас процесом становлення України як політичної нації, що в умовах поліетнічної держави покликане сприяти цілісності та соборності України, утвердженню української національної ідеї. Особливо це важливо в умовах війни та жорсткої інформаційно-психологічної агресії з боку Російської Федерації, коли об'єктами такого впливу виступають свідомість, підсвідомість людини, її ціннісні орієнтації, а також емоційно-вольова, мотиваційна та інтелектуальні сфери [16]. Євроінтеграційні процеси, проголошення демократичних цінностей, широкі громадські ініціативи та волонтерська діяльність слугують виявом патріотичних почуттів громадян України, ствер-

джують велич культури українського народу, історії української державності та виступають потужним джерелом виховання молоді. Тому осмислення нових суспільних процесів відкривають нові можливості для наукової та освітньої сфери.

Психолого-педагогічні засади національно-патріотичного виховання визначено видатними філософами, педагогами та психологами. Серед них В. Баранівський, І. Бех, Н. Волошина, О. Духовна-Кравченко, М. Євтух, М. Єщенко, О. Жаровська, А. Загородня, О. Захаренко, М. Зубалій, І. Зязюн, О. Канашко, Г. Костюк, В. Кремень, В. Курило, С. Максименко, В. Матяшук, М. Мокруха, О. Сухомлинська, А. Шарафанов та ін.

Дослідження проблем національно-патріотичного виховання свідчать про їх багатоаспектність. Сутність та особливості патріотизму розкрито в працях О. Воропая, В. Гонського, О. Губко, В. Іванишина, С. Килимника, А. Княжинського, Б. Непорадного, М. Пірен, В. Сергійчука, О. Таланчука та ін.

Питання співвідношення емоційного та раціонального, загальнолюдського та національного в патріотизмі обґрунтували Я. Дзюба, О. Розумовський. Розглянули військові аспекти виховання патріотизму, роль патріотичного обов'язку, військово-патріотичного виховання в захисті Вітчизни, зміцненні оборони країни М. Басанець, М. Зубалій, Л. Курант, В. Радзіховський, Ф. Фарфоровський та ін.

Сучасні дослідження у сфері патріотичного виховання охоплюють конкретні реалії суспільного життя в Україні. Серед досягнень педагогічної думки найзмістовнішими визначено розробки нових техно-

логій виховання В. Андрущенка, О. Вишневецького, О. Дубасенюк, М. Євтуха, І. Зязюна, В. Киричука, П. Кононенка, В. Кременя, Ю. Руденка, Р. Скульського, О. Сухомлинської, В. Струманського, Б. Ступарика, П. Щербаня та ін.

Вагомий внесок у розробку теорії та практики виховання військово-службовців додали військові науковці А. Афанасьєв, Е. Афонін, С. Гречко, І. Колодій, Ю. Красильник, В. Маслов, В. Осьоддо, Г. П'янковський, М. Руденко, Ю. Семенов, Г. Темко, М. Шевченко, В. Ягупов та ін.

Формуванню змісту національно-патріотичного виховання військовослужбовців правоохоронних органів присвятили свої праці Л. Волченко, С. Гарькавець, І. Костікова, А. Кучерявий, І. Райнін, В. Сокурєнко, О. Федоренко та ін.

Реальні та потенційні загрози національній безпеці, проблеми у економічній, соціальній, гуманітарній сферах, усвідомлення їх комплексного характеру, потребують їх вирішення об'єднаними зусиллями держави й громадянського суспільства. В умовах проведення АТО актуалізується висока екстремальність професійної діяльності працівників пенітенціарної служби України, що веде до активізації національно-патріотичного виховання майбутніх офіцерів під час їх навчання у навчальному закладі. Тому сьогодні стоїть завдання поглиблення національно-патріотичного виховання, що є частиною національної безпеки й обороноздатності держави, інструментом утвердження громадянської єдності на основі національно-патріотичних і демократичних цінностей. На формування єдиної національно-патріотичної ідеології та з метою оптимізації національно-

патріотичного виховання молоді спрямовані ухвалені відповідні законодавчо-нормативні та підзаконні акти [1– 9]. Аналіз означених наукових праць та документів свідчить про неперервні пошуки шляхів удосконалення процесу національно-патріотичного виховання молоді. Саме той факт, що у загальному огляді наукових досліджень не виявлено робіт, які спеціально присвячені проблемам національно-патріотичного виховання майбутніх офіцерів пенітенціарної служби України, обумовив можливість працювати саме в цьому напрямі. Вивчення теорії та узагальнення практичної діяльності органів управління пенітенціарної служби України щодо здійснення національно-патріотичного виховання особового складу надали можливість виявити певну невідповідність між станом цієї роботи, рівнем патріотичної вихованості курсантів і сучасними вимогами, які постають перед ними як громадянами-патріотами суверенної держави.

Проблема модернізації національно-патріотичного виховання в навчальних закладах системи пенітенціарної служби України пов'язана з виявленням і збереженням акумульованих кращих традицій національно-патріотичного виховання, надання інноваційності його змісту, проектуванням нових освітньо-виховних технологій.

Постановка завдання. Обґрунтування науково-педагогічних засад підвищення ефективності національно-патріотичного виховання майбутніх офіцерів пенітенціарної служби України в умовах навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Виховання завжди було необхідною

частиною духовного життя суспільства. У сучасних умовах розбудови української державності це явище набуло особливого значення: існує розрив між існуючою системою виховання та реальними умовами життєдіяльності суспільства. Багато дослідників педагогічних проблем сходяться на думці про те, що провідною нацією буде та, яка створить найбільш ефективну систему виховання співвітчизників. Але для цього потрібно вирішити коло проблем, що створюються суперечностями інтересів і цінностей, які визначають діяльність окремих особистостей, соціальних груп, стан суспільства в цілому.

Освітній процес є найважливішою формою вияву тих суттєвих відношень, які є загальними для суспільства [20, с. 29]. Його головна суперечність – між потребами і вимогами суспільства щодо освітньої діяльності і її результату та потребами особистості. Вирішення проблеми пріоритету однієї з цих сторін суперечності визначає різноманітність концепцій виховання. Назвемо основні з них:

1. Персоналістичні теорії (гуманістичні, недирективні, органічні, вільні, відкриті), які спираються на розвиток і осмислення свого «Я»: потреб, бажань, нахилів тощо. Ці течії приділяють багато уваги ролі педагога у виховному процесі, який покликаний полегшити стосунки між середовищем та вихованцями. Ідеологом цих концепцій є американський психолог К. Роджерс («Я-концепція») [23].

2. Академічні теорії (традиціоналістські, класичні, загальні). Через дисципліну, працю, повагу до традицій прищеплюються вихованцям

демократичні цінності, почуття патріотизму. Головне в цих теоріях – зміст навчання і виховання, що має об'єктивну цінність і не залежить від педагога та вихованця [10; 12].

3. Спіритуалістичні теорії (метафізичні, трансцедентальні). Релігія і східна філософія та їх цінності виступають основою виховання. Головна увага зосереджується на людині, з якої потрібно виховати особистість, здатну до медитації та споглядання [17].

4. Соціокогнітивні теорії, які пропонують педагогіку співробітництва: висувають культуру та суспільство як провідний чинник виховання [13; 14].

5. Психологічні теорії виділяють у розвитку процесу пізнання в людині такі його складові як мислення, аналіз, розв'язання проблем, формування понять, уявлень тощо [11].

6. Технологічні теорії (техно-системні, системні), які зосереджені на поліпшенні виховних технологій завдяки інформаційно-комунікаційним технологіям [18]. Ці виховні системи мають на меті формування вільної, креативної особистості і відштовхуються від її актуального рівня розвитку та пов'язаних з нею потреб та інтересів. При цьому не беруться до уваги соціально-культурний рівень та культурно-історичний контекст розвитку, важливий сам процес і його результат.

Відмова саме сьогодні від історії, традицій, інших духовних надбань народу може згубно позначитися на формуванні молоді. Нова філософія виховання повинна детермінувати підходи до створення виховних технологій, які враховують вікові, індивідуальні, географічні, національні чинники, когнітивну, волюву та

емоційно-чуттєву сферу життєдіяльності особистості. Першим серед феноменологічних напрямів потрібно назвати той, що ґрунтується на засадах патріотизму.

Тлумачний словник української мови визначає патріотизм як любов до Батьківщини, до свого народу. Патріот – це людина, що любить свою Батьківщину, віддана своєму народові, готова заради них на самопожертву і подвиг [21, с. 223]. Для нашого дослідження важливими є подані в сучасних психолого-педагогічних працях сутнісні характеристики патріотизму як філософської, соціальної та психологічної категорії [19]. Так, філософія тлумачить це поняття як явище, морально-політичний принцип, якість особистості, одну з форм діалектичного поєднання особистих і суспільних інтересів, єднання людини й суспільства (А. Бичко, І. Надольний, Л. Сохань). Філософська та соціальна сутність патріотизму пов'язується дослідниками з тим, що кризові явища, котрі відбуваються в суспільстві, активізують ставлення людей до певних феноменів, що мають глибоку історико-культурну традицію і значний потенціал. Саме патріотизм розглядається як одне з джерел відродження та консолідації суспільства.

Психологічна наука (Б. Анан'єв, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтьєв) вивчає механізми інтеріоризації тих соціальних процесів і явищ, що впливають на формування патріотичних якостей. Особистісна цінність почуття патріотизму генерується стійким переживанням любові людини як до найближчого, так і до віддаленого середовища, в якому вона перебуває і яке є для неї значущим. Доведено, що психологічна сут-

ність патріотичного виховання полягає у тому, що цей процес є суб'єкт-суб'єктним. У його основі лежать психологічні механізми розвитку мотиваційно-ціннісної сфери особистості (почуттів, переконань, ціннісних орієнтацій, якостей): ідентифікація, емоційне обумовлення, наслідування, мотиваційне опосередкування, конформність, вживання у соціальну роль, внутрішня узгодженість поглядів.

Принциповою позицією, на якій ґрунтується науково-теоретична база педагогічних досліджень з проблеми патріотичного виховання, є розуміння патріотизму як важливого соціально-культурного, духовно-мобілізаційного явища, що включає захист національних інтересів, конструктивну реалізацію одержаної свободи і демократичних прав людини. У цих випадках патріотична вихованість розуміється як одна з цінностей, котра притаманна всім сферам життя суспільства, що є найважливішим духовним надбанням особистості, характеризує вищий рівень її розвитку та виявляється в її активній самореалізації на благо Батьківщини. Крім того, науковці по-різному розглядають поняття національно-патріотичного виховання: як визначний принцип вітчизняної педагогіки (Б. Кобзар, В. Оржеховська), як духовно-моральний принцип (Г. Ващенко, Т. Дем'янюк), як основний принцип національного виховання (В. Кузь, М. Стельмахович, Б. Ступарик). О. Вишневський визначає національно-патріотичне виховання як діяльність, що впливає з потреб національного життя і процесів державотворення [15].

Проведений аналіз наукової літератури та законодавчої бази з дос-

ліджуваної проблеми дає нам змогу трактувати поняття «національно-патріотичного виховання майбутніх офіцерів пенітенціарної служби України» як комплексну системну і цілеспрямовану діяльність органів управління пенітенціарної служби України, громадських організацій, сімей правоохоронців, навчальних закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у курсантів високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо українського народу, готовності до виконання професійного, громадянського і конституційного обов'язку щодо захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави.

Національно-патріотичне виховання має ґрунтуватися на основі таких принципів: національної самобутності українського народу; знання та усвідомлення героїчної боротьби українського народу за територіальну цілісність і незалежність; поваги та виконання законів Української держави; пріоритету прав та свобод людини і громадянина; знання і використання української мови; орієнтації молоді на служіння Україні [22].

Нами встановлено, що одним з найбільш ефективних шляхів формування національно-патріотичної вихованості як цінності є створення інтерактивного освітньо-виховного середовища навчального закладу, де курсанти виявляють себе як громадяни й патріоти, гармонійно проходять рівні самоідентифікації й інтеріоризації цінностей патріотизму, формується їхня патріотична позиція. Тобто, у процесі активної патріо-

тично спрямованої діяльності у курсантів формується патріотизм громадянсько-гуманістичного типу, котрий включається до їхньої системи ціннісних орієнтацій, виявляється в усвідомленій професійній підготовці й особистій мотивації до патріотичної діяльності.

З метою реалізації завдань національно-патріотичного виховання майбутніх офіцерів пенітенціарної служби України доцільно систематично розглядати результати цієї роботи на засіданнях вчених (педагогічних) рад, зборах, службових нарадах, науково-практичних конференціях, налагодити та підтримувати тісну взаємодію з керівниками місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, ветеранськими та іншими громадськими організаціями, творчими спілками. Необхідно практикувати запрошення представників державних органів влади та громадських організацій на зустрічі з особовим складом, членами сімей правоохоронців, відвідування ними навчальних закладів під час проведення днів відкритих дверей, днів інформування, місячників шефської роботи, державних та професійних свят. Доцільно розповсюдити практику підписання угод про співпрацю з управліннями (відділами) освіти, спорту і туризму державних адміністрацій різних рівнів, навчальними закладами, закладами культури з метою їхньої систематичної участі у національно-патріотичному вихованні.

Органам управління пенітенціарної служби України необхідно формувати високі морально-психологічні, професійні якості майбутніх офіцерів пенітенціарної служби України, зосередивши зусилля на широкому висві-

тленні подвигів і героїчних учинків учасників АТО, поширенні передового досвіду виховної діяльності науково-педагогічних (педагогічних) працівників, кураторів навчальних груп, створенні умов для духовного збагачення курсантів, оволодіння професійною етикою, навичками культури поведінки і спілкування з громадянами, розвитку творчих здібностей, залучення діячів культури, мистецтва, вчених, ветеранів для національно-патріотичного виховання майбутніх офіцерів, запровадженні в життя системи службових ритуалів як важливого засобу утвердження кращих традицій пенітенціарної служби України. Проблеми національно-патріотичного виховання майбутніх офіцерів пенітенціарної служби України, пропаганди традицій, досвіду кращих колективів курсантів, підняття престижу пенітенціарної служби України повинні бути в центрі уваги засобів масової інформації.

Досягнення мети національно-патріотичного виховання майбутніх офіцерів пенітенціарної служби України, як засвідчує наше дослідження, можливе при виконанні таких умов:

проведення державної політики щодо створення умов для соціального, культурного, духовного, морального, фізичного розвитку молоді;

створення можливостей для повноцінної соціалізації молоді, активного залучення її до рішень соціально-економічних, наукових, екологічних та інших проблем;

інституційне й інформаційне забезпечення, утвердження патріотизму в якості однієї з найважливіших цінностей в свідомості і почуттях молоді, відродження і конкретне наповнення патріотичної ідеї в тіс-

ному зв'язку з інтересами держави, суспільства, особистості;

визначення ролі, місця, соціально-правового статусу, завдань, функцій кожного органа державного та регіонального управління як складових елементів єдиної системи національно-патріотичного виховання;

обґрунтування і збагачення змісту національно-патріотичного виховання майбутніх офіцерів пенітенціарної служби України шляхом включення культурно-історичного, воєнно-історичного, морального, ідеологічного, психолого-педагогічного та інших компонентів, важливих досягнень в галузі соціально-гуманітарних та правознавчих наук;

розвиток і удосконалення форм і методів національно-патріотичного виховання майбутніх офіцерів пенітенціарної служби України;

реалізація основних напрямів діяльності щодо національно-патріотичного виховання майбутніх офіцерів пенітенціарної служби України, проведення науково-практичних конференцій представників патріотичних об'єднань, центрів, релігійних організацій, а також міжнародних конференцій.

Створення умов для оптимізації діяльності відділів соціально-гуманітарної роботи навчальних

закладів щодо національно-патріотичного виховання майбутніх офіцерів пенітенціарної служби України передбачає пошук принципово нових підходів. У більш конкретному плані йдеться про необхідність ґрунтовного, всебічного, довгочасного вирішення всього комплексу взаємопов'язаних завдань теоретичного, дослідницького і практичного характеру.

Висновки. Таким чином, національно-патріотичного виховання майбутніх офіцерів пенітенціарної служби України є інтегральною системою, складовою частиною виховного процесу Державної пенітенціарної служби України, ефективність якої може бути досягнена за умови формування національної свідомості, гідності, виховання поваги до Конституції України, її законодавства та державної символіки, наповнення виховання національно-історичними надбаннями українського народу, кращими професійними традиціями.

Перспективами подальших розвідок у розглянутому питанні можуть стати організаційно-педагогічні аспекти національно-патріотичного виховання майбутніх офіцерів пенітенціарної служби України, інформаційно-технологічного забезпечення даного процесу тощо.

Список використаних джерел

1. Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті: Закон України від 9 квіт. 2015 р. № 314-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 25.

2. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 14 лип. 2015 р. № 595-VIII URL.: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T150317.html. – Назва з екрана.

3. Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 рр.: Закон України 9 квіт. 2015 р. № 315-VIII URL.: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T150315.html.

4. Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді: Постанова Верховної Ради України від 12 трав. 2015 р. № 373-VII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 41.

5. Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді: Указ Президента України від 12 черв. 2015 р. № 334. *Офіційний вісник Президента України*. 2015. № 14.

6. Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки: Указ Президента України від 13 жовт. 2015 р. № 580. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/580/2015. – Назва з екрана.

7. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та Методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах: Наказ Міністерства освіти і науки України від 16 черв. 2015 р. № 641. *Інформ. зб. та комент. Міністерства освіти і науки України*. 2015. № 7. С. 70–95; № 8. С. 87–95.

8. Про затвердження Плану заходів щодо посилення національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді: Наказ Міністерства освіти і науки України від 27 жовт. 2014р. № 1232 URL.: http://osvita.ua/legislation/pozashk_osv/43521/http://osvita.ua/legislation/pozashk_osv/43521. – Назва з екрана.

9. Щодо протидії пропаганді сепаратизму та антиукраїнській ідеології в системі освіти: лист Міністерства освіти і науки України від 24 черв. 2015 р. № 1/9-302 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.mon.gov.ua>. – Назва з екрана.

10. Аллен Р. Наука о жизни: пособие для учителей; пер. с англ. М.: Просвещение, 1981. 302 с.

11. Башляр Г. Новый рационализм; пер. с фр. М.: Прогресс, 1987. 376 с.

12. Блум Ф., Лейзерсон А., Хофстедтер Л. Мозг, разум и проведение; пер. с англ. М.: Мир, 1988. 248 с.

13. Брунер Дж. Психология познания. За пределами непосредственной информации; пер. с англ. М.: Прогресс, 1977. 412 с.

14. Выготский Л. С. Педагогическая психология. М.: Педагогика-Пресс, 1996. 536 с.

15. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч. посіб. Вид. 3-тє, доопрац. і доповн. Київ: Знання, 2008. 566 с.

16. Вінтоняк В. Ф., Богайчук В. Ж. Психолого-педагогічні аспекти формування патріотичної свідомості у курсантів вищих військових навчальних закладів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки)*. Ч. II. 2015. № 7 (296). С. 73–80.

17. Гартман Ф. Жизнь Парацельса и сущность его учения: медицина, космология, антропология, пневматология, магия и колдовство, алхимия, астрология, философия и теософия; пер. с англ. М.: Новый Акрополь, 1997. 288 с.

18. Глассер У. Школы без неудачников ; пер. с англ. М.: Прогресс, 1991. 184 с.

19. Жаровська О. П. Патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Вінниця, 2015. 23 с.

20. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти: навч. посіб. Київ: Центр «Магістр-S» Творчої спілки вчителів України, 1996. 256 с.

21. Новый тлумачний словник української мови: у 4 т. / В.Яременко, О. Сліпушко. Т. 3. Київ: Аконті, 1999. 927 с.

22. Райнін І. Л. Національно-патріотичне виховання як складова професійної освіти. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного*

виховання персоналу системи МВС України: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 8 квіт. 2016 р.). Харків, 2016. С. 13–19.

23. Роджерс К. Емпатія; пер. с англ. *Психологія емоцій*: тексти. М.: Мир, 1984. С. 136–178.

24. Ятчук М. С. Зміни мотивації курсантів вищих навчальних закладів державної пенітенціарної служби України у процесі навчання. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 8 квіт. 2016 р.). Харків, 2016. С. 72–74.

P. Churmantayev,

Phd, As. prof. of the Department

of fire and special physical training

of the Institute of criminal-Executive Service

NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION OF FUTURE OFFICERS IN THE PENITENTIARY SYSTEM AS A COMPONENT OF THE CRIMINAL EXECUTIVE POLICY IN UKRAINE

The problem of modernization of national-Patriotic education in educational institutions of system of the criminal-Executive service of Ukraine is associated with the identification and preservation of accumulated the best traditions of the national-Patriotic education, provision of innovativeness of its content, the design of new educational technologies. The purpose of this article is substantiation of the scientific-pedagogical bases of increase of efficiency of national-Patriotic education of future officers of the criminal-Executive service of Ukraine in the conditions of educational institutions.

Education has always been a necessary part of spiritual life of society. In modern conditions of development of Ukrainian statehood, this phenomenon has acquired a special significance: there is a gap between the existing system of education and the actual conditions of society. Many researchers of pedagogical problems converge on the view that leading a nation is one that will create the most effective system of education of compatriots. But it needs to solve a range of problems created by the contradictions of interests and values that determine the activity of individuals, social groups, state of society as a whole.

The educational process is the most important form of manifestation of essential relations, which are common to society. Its main contradiction is between the needs and demands of the society for educational activities and its result and the needs of the individual. The solution to the problem of the priority of one of these sides of the contradiction determines the diversity of concepts of education.

Key words: *educational process; the concept of education; technology education; national and patriotic education; national and patriotic education of future officers of the Penitentiary Service of Ukraine; national consciousness; the goal of national-patriotic education.*

Надійшла до редакції 26.09.2017

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

УДК 343.847

B. Philip,
*former prison governor «Ringe», Denmark,
member of Danish Helsinki Committee
on Human Rights*

WHAT WORKS AND WHAT IS WANTED IN A NEW PROBATION SYSTEM?

This article covers the issue of the prison probation service of the Ministry of justice of the Kingdom of Denmark and revealed the main characteristics of the Danish criminal justice. Also the article analyzes the recidivism rates in the prison sector of the Kingdom of Denmark, as well as risk assessment of prisoners. In the model customers of the risk of committing new crimes is estimated from the following 8 central risk factors/criminogenic needs, known as the «Central eight».

Key words: *governor, law, crime; supervision; staff; Danish Helsinki Committee for Human Rights.*

В этой статье раскрыты вопросы пенитенциарной службы пробации Министерства юстиции Королевства Дании, а также раскрыты основные характеристики датского уголовного правосудия. В упомянутой статье проанализированы показатели рецидивной преступности в пенитенциарной сфере Королевства Дании, оценка рисков осужденных. Модель клиентов риска оценивается из следующих 8 центральных факторов риска/криминогенных потребностей, известные как «Центральная восьмерка».

Ключевые слова: *начальник учреждения исполнения наказаний; закон; преступление; Датский Хельсинский Комитет по правам человека.*

Formulation of the problem.

1. The situation

For an outsider, the time for introducing a new probation system in Ukraine appears to be optimal.

In February 2015 the Parliament passed a new law on probation. On 1 October 2016 the prison and probation system got a new organization. It has been decided, that in the future all criminal executive institutions shall be probation offices. A better situation cannot exist for changes. The question is: what kind of probation model is wanted? Is it

a model building on a positive relationship with clients and dealing with acute problems? Or a model working with change and motivation in a structured and evidence based manner? Which model gives the lowest rate of recidivism, and which can be accepted best by the politicians and the population? What is possible in practice?

2. Statement of the problem.

Why being interested in Denmark?

In many ways the situation in Denmark is similar to the Ukrainian. Our law has the same elements as

yours. In Denmark the prison and probation system is part of the ministry of justice. Like in Ukraine, we are changing our organization these current years and like Ukraine has criminal executive institutions we have probation offices all over the country.

In one area Denmark is very different though. Ukraine is 10 times bigger than Denmark and compared to the size of the population, Ukraine has a bit less of three times as many people incarcerated compared to Denmark in the beginning of 2016 [1].

The main content. Characteristics of the Danish criminal justice system include

- prison as a last resort
- short prison sentences
- low imprisonment rates
- a focus on alternative sanctions
- a focus on rehabilitation

In Denmark, the Probation Service encompass a wide range of assignments, and most offenders in the Prison and Probations Service are not imprisoned but attached to Probation. Unlike other countries, Denmark has maintained approximately the same number of prisoners for 30 years. And in 2015, the average prison population was as low as 3,400, which is the lowest since 2001.

By the end of the year there were 9,000 under probation in the community.

In the beginning of 2016, 58 individuals was incarcerated per 100,000 of the Danish national population.

Recidivism rates are defined as the number of persons who re-offend and receive a new prison sentence, whether suspended or not, within two years of their release or the completion of their suspended sentence.

In 2015 recidivism rates show, that those who were released from a custodial sentence in 2013 had a rate of re-

cidivism of 35 %. Those who had a suspended sentence and had completed a probation period in the community had a recidivism rate of 27 %. The rate of recidivism for those released after serving electronic monitoring was 16% and community service 18 %.

Our vision is to use imprisonment as little as possible. Research shows, that even sentences at 3 month or less can have long – maybe lifelong – consequences for the sentenced and his family.

In this respect, we try to keep sentenced people out of imprisonment as much as possible. We underline that the purpose of a probation order is not to get rid of the punishment but rather to get another kind of punishment. In other words a probation sanction is an alternative punishment to prison. A punishment which can be changed to imprisonment, if you don't follow imposed orders.

We do it by passing short prison sentences and to give early release (parole) on probation license.

Focus on alternative sanctions as:

- Suspended sentences and offenders released on parole
- Suspended sentences with special conditions such as treatment
- Electronic monitoring
- Community service
- Psychiatric treatment orders

We don't have any research in this area, but it is believed, that some of the explanation for a constant prison population over the last 30 years is, that we have a strong probation service.

To throw light on normal peoples wish for sentences for minor crimes, a Danish professor Flemming Balvig asked in 2006 a great number of people, about their wishes. They wanted the following: it should be clear for the accused that it was wrong, what he had done. He should not do it again. The

punishment should deter others for committing crime and if possible, the punishment should have an element of giving something back to the victim and the society. The interesting thing is that the general public did not want imprisonment. I don't know, what a Ukrainian population would say, but the result in Denmark was rather amazing.

3. The former Danish probation system

Since 1933 Denmark has had a probation service. It has been a service where the extensive part of the supervision process was taken up by Probation Officers dealing with the clients' acute social and financial problems. At the same time, this was perceived as an essential and important part of professional practice in reducing recidivism.

Furthermore, it has been believed, that establishing a trusting working relationship between client and probation officer is one of the core tools in fostering and maintaining a clients' motivation, thereby reducing recidivism.

Even though one of the main themes being dealt with in supervision processes is crime and the causes of crime, a general method has not been used.

3 During the last years has there been a requirement for uniformity, all probations officers should give the same support, initiatives and methods should be evidence based and resources should be used efficient.

4. A paradigm shift

In 2011 decided the Danish prison and probation service to make a paradigm shift. The inspiration came from two Canadian researchers Don Andrews and James Bonta, who had developed a crime prevention rehabilitation model, called the RNR-model, which was developed on the basis of a number of meta-analyses. Today, this

model is used in Canada, USA, England, New Zealand and Sweden and it is now being implemented in Denmark.

5. The two models

We are just now going from a model, which is built on a positive working relationship with clients and dealing with acute problems to a model where we are working with change and motivation in a structured and evidence based manner.

6. The new model RNR – Risk Need Responsivity

In the new model is the target reducing recidivism clear. This is done by:

1) matching the level of intervention to the level of **risk**

2) take actions in relation to the needs related to risk of future criminal behavior, not all **needs** are criminogenic

3) using the best methods for the client for changing behavior. Here, we talk about the client's **responsivity**. We know that cognitive-behavioral interventions work best, and that personal factors affect responsiveness

The model goes under the name **RNR**.

6.1 Risk

In the model the clients risk for committing new crime is assessed from the following 8 central risk factors/criminogenic needs, known as «the central eight»:

- Criminal history (serious crime is not a risk factor in itself)
- Procriminal attitude/orientation
- Antisocial pattern
- Companions
- Education/employment
- Family/marital
- Leisure/recreation
- Alcohol/drug problem

Be aware, that factors as lack of self-esteem (poor feelings of self-worth), feelings of personal distress (anxiousness, sadness), major mental disorder

(e.g. Schizophrenia, manic depression) and physical health 4 (physical deformity, nutrient deficiency) are not risk factors as such but are factors to be considered in the supervision approach and the assessment of the client's responsivity.

The level of service depends of the risk for committing new crime. The risk is evaluated based on scientific tools. Clients with high risk of recidivism are followed more intensely than those with a low risk/needs profile. The reasoning behind this is this: why should the probations system use time on those, who manage anyway?

6.2 Need

When mapping the risk factors, you also map the needs. If the mapping of risks for committing new crime shows, that one of the client's problem is who he entourage with, should they work with this. Likewise, they should not work with e.g. education, if this isn't a risk factor for the specific client. It is necessary to accept, that it is not all needs which are criminogenic. This means, that sometimes it is obvious, that a person needs help, but here the probation officer has to accept, that giving this help is not a core task of the Probation Service and that the client must be referred to someone else.

6.3 Responsivity

The principle of responsivity cover the best way to influence the clients. Research shows, that the cognitive behavior strategy and the social learning strategy combined with good relation between client and probation officer gives the best results.

It is not enough to identify who has the biggest risk for committing new crime, and what their needs are, you also have to use evidence based methods combined with specific responsivity factors such as the client's age, motivation, personality, learning style etc.

7. STICS (Strategic Training Initiative in Community Supervision)

For getting good results, it was necessary to educate the probation officers in the new way of affecting clients. A new supervision method called STICS was developed of James Bonta and his team. STICS gives a structure for the conversation and client exercises as e.g. value clarification with cards.

8. Education of staff

For getting the expected results, it is necessary to invest in the education of staff. They need training in using a risk assessment tool and to use motivational interviewing and Cognitive Behavior and Social Learning Methods .

9. Results

Surveys from Canada show that the recidivism rate declined by 2 % before RNR was introduced. If the RNR principles were totally implemented a reduction of 17% was seen when delivered in residential/custodial settings and 35 % when delivered in community settings. It was also told, that if we did nothing would supervision have a negative effect, and if we only adhered to one of the principles a little effect and so on. If we wanted the high reduction in recidivism it was necessary to implement the full model. 5

Denmark found the Canadian results so remarkable, that we wanted to look more carefully into it.

We were told, that in order to get this remarkable result, it was necessary that the director general and all leaders who have the daily responsibility for implementing RNR agreed with the project and supported it. We were also told, that it was necessary to get resources for education of the probation officers, to follow the project frequently and to have the necessary economy.

We understood, that it would take several years to introduce the project.

10. What did we do?

We realized that the framework for the probation work were rather much described in our regulations, but there was nearly non-regulation about, how the work should be done. According to the law it was possible to change. In this way seems the Danish situation to be very similar to the one in Ukraine.

We decided it was necessary to describe consequences, demands and prerequisites for implementing RNR in Denmark. We were aware, that this was going to be costly and asked for resources both for a pilot project and for implementing the RNR principles in the whole country.

11. Final decision

In 2011 Denmark decided to implement RNR. First, in community settings and later in a custodial setting.

We decided to use a structured and standardized tool for assessing general risk/need factors (LS/RNR). We had already a case management process, that we were comfortable with, why we unselected the ambitious LS/CMI (Level of Service/Case Management Inventory) which included case managing.

We adjusted the model after agreement with James Bonta to Danish conditions, and we developed a structured Danish supervision model based on the Canadian toll STICS under the name MOSAIK.

We secured the project by a budget from our Parliament which covered the period 2013–2016. We did know that we might get another government, who wouldn't continue the project. If that should happen, we would still have a better system, than we had.

We decided, that the project should be run from the central administration.

We also decided to educate consultants, who should be responsible for educating the rest of the staff.

We were aware, that we were facing a massive training mission including courses and follow ups over long time.

We customized the education to Danish conditions, and we took into consideration, that Danish probation officers are social workers with a holistic and supporting and motivating view at their work,

We decided to follow the implementation of the program with research and were aware, that it would be very likely, that we had to change parts of the project over time. 6

12. Status

By the end of 2016 is the project stable, and we expect, that it will be fully implemented and run within a normal practice frame from 2021. It is not decided, who is going to run the project in the future, but if it follows other projects, it will be decentralized, when the new way of working has become part of regular, daily practice.

Project goals are

- Recidivism rate is reduced for high risk clients and the purpose of supervision is clear for clients

- Probation officer role, tasks and purpose is clear, and a there are developed a standardized method to reduce risk

- Organization has got a common language, and resources are directed and prioritized according to needs

In 2013–15 all 300 probation officers were trained in LS/RNR.

In 2014–16 all 300 probation officers were trained in MOSAIK.

All social workers in the prisons are trained in LS/RNR by now.

The first research reports are coming in now.

When I look at Denmark, I am very convinced that it was the right decision, we took, when we decided to change our system to RNR.

13. Conclusions. What perspectives do I see in this fields for Ukraine?

The situation in Ukraine is in many ways optimal. You have a new law, you have a new organization and you have institutions which could be used.

You have to decide, what kind of probation service you want. I believe, that it will be a big step to go from the existing criminal executive institutions to probation offices built on the principle of RNR. On the other hand, the goals and the tools are clear. It will be necessary to set up plans for education, and it might not be sufficient with the same kind of education as we gave, because some of the used tools already was known in Denmark, but I find it worth will to find out.

It will be necessary to set up plans for implementing and financing for several years. I find it positive, that you already have a range of criminal execu-

tive institutions which buildings, equipment's and staff can be used. There are no reasons not to believe, that most of the staff in all these institutions could be educated to be good probation officers.

Ukraine is a big country. I suggest that you start with a pilot project, if you go for this project. I know there already has been a pilot project, but I don't know what happen to it. This should be examined.

14. The cooperation between the Penitentiary Association of Ukraine (PAU) and The Danish Helsinki Committee for Human Rights (DHK) 7

I see it, as a first step, that the two NGO's PAU and DHK has applied for support from the Danish ministry for foreign affairs for clarifying the possibilities and costs for implementing RNR in the probation service in Ukraine.

If we get the money, and if Ukraine decide to introduce RNR, it is my expectation, that a new application for a pilot project and finally to introduce it in the whole country will be needed.

REFERENCES

1. URL: http://www.prisonstudies.org/highest-to-low-est/prison_population_rate?field_region_taxonomy_tid=14&=Apply/

Філін Б.,

*колишній начальник тюрми «Рінге»,
Данія, член Датського Гельсінського Комі-
тету з прав людини*

ЯК ПРАЦЮЄ ТА ЩО ОЧІКУЄТЬСЯ ВІД НОВОЇ СЛУЖБИ ПРОБАЦІЇ?

У цій статті розкрито питання пенітенціарної служби пробації Міністерства юстиції Королівства Данії, а також розкриті основні характеристики данського кримінального правосуддя. У згаданій статті проаналізовано показники рецидивної злочинності у пенітенціарній сфері Королівства Данії, оцінка ризиків засуджених. Модель клієнтів ризику оцінюється з наступних 8

центральных факторів ризику/криміногенних потреб, відомі як «Центральна вісімка». Цілі проекту: скорочення рецидивізму знижується для клієнтів з високим рівнем ризику, і мета нагляду зрозуміла для клієнтів; роль офіцера пробації, цілі та мета зрозумілі та розвиваються як стандартизований метод зменшення ризику; організація має загальну мову, а ресурси спрямовані та визначаються пріоритетними відповідно до потреб. Ситуація в Україні оптимальна багатьма способами. У вас новий закон, у вас нова організація, у вас нові заклади, що можуть використовуватись. Ви повинні вирішити, який тип служби пробації ви хочете. Я вірю, що це буде великим кроком переходу від наявних кримінально-виконавчих закладів до офісів пробації, збудованих на принципах RNR. З іншого боку, правила та інструменти чіткі. Необхідно створити плани щодо освіти, і це може виявитися недостатньо за тією ж освітою, яку ми дали, тому що деякі використовувані інструменти вже були відомі в Данії, але я вважаю за потрібне це виявляти.

Потрібно буде встановити плани щодо впровадження та фінансування протягом декількох років. Я вважаю це позитивним, що у вас вже є цілий ряд кримінально-виконавчих органів, будівлі, обладнання та персонал яких може бути використаний. Немає підстав не вірити, що більшість працівників у всіх цих установах можуть бути освіченими, щоб бути хорошими офіцерами пробації

Ключові слова: начальник установи виконання покарань; закон; злочин; Данський Гельсінський Комітет з прав людини.

Надійшла до редакції 16.09.2017

УДК 343.815

Матвєєва Ю. О.,

молодший науковий співробітник
науково-дослідного центру

Інституту кримінально-виконавчої служби;

Конопацька О. М.,

старший науковий співробітник
науково-дослідного центру

Інституту кримінально-виконавчої служби

ОСОБЛИВОСТІ ПРОБАЦІЙНОЇ РОБОТИ З НЕПОВНОЛІТНІМИ (ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД)

Стаття присвячена дослідженню деяких особливостей пробаційної роботи з неповнолітніми з метою досягнення їхнього виправлення та запобігання рецидиву. Досліджено зарубіжний досвід пробаційної роботи з неповнолітніми, проаналізовано можливість її використання в Україні.

Ключові слова: пробація; служба пробації; неповнолітні засуджені; центри пробації; інспектор пробації.

Статья посвящена исследованию некоторых особенностей пробационной работы с несовершеннолетними с целью достижения их исправления и предотвращения рецидива. Исследуется зарубежный опыт пробационной работы с несовершеннолетними правонарушителями, проанализирована возможность ее использования в Украине.

Ключевые слова: пробация; служба пробации; несовершеннолетние правонарушители; центры пробации; инспектор пробации.

Постановка проблеми. Злочини, що вчиняються неповнолітніми, були і залишаються однією з найважливіших соціальних і правових проблем у суспільстві. Неповнолітні – це особливо вразлива верства суспільства. Щодня вони піддаються сторонньому впливу, який не завжди сприймають правильно, тож не рідко роблять хибні вчинки, а тому вони потребують особливого підходу в процесі свого становлення і розвитку як особистість, а особливо, після скоєння неповнолітнім правопорушення.

Дитина залишається дитиною навіть тоді, коли чинить погано. Вона в усьому копіює поведінку дорослих, зокрема й злочинців. Неповно-

літні становлять вікову групу дітей, які перебувають у періоді психофізіологічного та соціального зростання, якому притаманне ролеве експериментування. Інколи через відсутність життєвого досвіду, неспроможність правильно й адекватно оцінити ситуацію, в якій опинився підліток, він вступає у конфлікт зі законом. Тому не треба забувати, що каральний вплив на неповнолітніх правопорушників, зважаючи, звичайно, на характер учиненого правопорушення, має бути геть інший, ніж той, що застосовують до дорослих. Це пов'язано з тим, що вчиняючи злочин, вони не повністю усвідомлюють суспільну небезпеку свого діяння та

його наслідки. Також окремо для неповнолітніх виділено спеціальну систему виправних заходів, що дозволяє досягнути їхнього виправлення та ресоціалізації за допомогою системи заходів відмінних від дорослих, оскільки у ситуації з неповнолітніми існує потреба не тільки повернути їх до суспільно корисного життя та право слухняної поведінки, а й забезпечити уникнення рецидивної злочинності неповнолітніх у майбутньому. До того ж дитяча, ще до кінця не сформована свідомість не завжди може одразу правильно сприйняти процес перевиховання, а тому виникає потреба ретельніше продумувати роботу із неповнолітніми засудженими.

Чи можна говорити про правову культуру суспільства, коли, з одного боку, неповнолітніх (осіб до 18 років) визнають такими, що потребують сторонньої опіки й піклування, а з другого, для них законодавчо передбачено кримінальну відповідальність (зокрема й позбавлення волі) із 14-річного віку? Саме таке становище нині в Україні. Водночас кожна країна, пристосовуючись до умов сучасного світу, має створити в себе, згідно з міжнародними стандартами, певну систему судочинства стосовно неповнолітніх. У п. 3 ст. 40 Конвенції про права дитини (1989 р.) зазначено: «...держави-учасниці прагнуть сприяти у встановленні законів, процедур, органів і установ, що мають безпосереднє відношення до дітей, які, як вважається, порушили кримінальне законодавство, обвинувачуються або визнаються винними в його порушенні».

У зв'язку з тим, що в Україні під час призначення покарання перевагу надають альтернативним видам по-

карань, а для неповнолітніх тим більше, потрібно більше уваги приділити пробаційній роботі з неповнолітніми, оскільки даючи неповнолітньому шанс на виправлення без застосування до нього обмеження чи позбавлення волі, маємо бути впевненими, що така робота буде ефективною. А тому питання впровадження служби пробації в систему українського законодавства і правоохоронних органів потрібно досліджувати більш детально.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впровадження пробації та її застосування щодо неповнолітніх розкривалися в публікаціях таких науковців, як О. Беца, М. Панасюк, В. Шкадюк, І. Михайлова, Д. Лісон, Р. Форд, Д. Ягунов, Н. Татт та ін.

Постановка завдання. Дослідити деякі особливості пробаційної роботи з неповнолітніми з метою досягнення їхнього виправлення та запобігання рецидиву. Дослідити зарубіжний досвід пробаційної роботи з неповнолітніми, проаналізовано можливість її використання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Проблема створення національної моделі пробації є однією з найбільш актуальних тем сучасної української науки, зокрема, права, педагогіки, соціальної педагогіки, психології. Відсутність в Україні цього стандартного, можна сказати, типового елемента, без якого неможливо уявити будь-яку сучасну національну систему кримінальної юстиції, не може не викликати увагу науковців і практиків. У сучасних суспільствах служба пробації залишається надзвичайно важливою виправною агенцією, центром системи кримінальної юстиції. Це пов'язано з

тим, що відбування покарання у виді позбавлення волі перешкоджає подальшій соціальній адаптації особистості, її поверненню в суспільство, оскільки людина в умовах ізоляції втрачає соціально значущі навички. Крім того, у в'язниці правопорушник, як правило, приймає кримінальну субкультуру, яка також не сприяє ресоціалізації особистості.

Цінність пробації ще полягає в тому, що вона усунула в'язницю з центрального місця у пенітенціарній системі. Відносно незначні втрати, можливості більш гнучкої, ефективної та результативної реабілітації злочинців та зниження ризиків рецидивних злочинів – усе це створює підстави говорити про значний потенціал пробації у сфері забезпечення суспільства.

У більшості європейських країн суди стримано ставляться до застосування ув'язнення для неповнолітніх та осіб до 21 року. Перелік нев'язничних санкцій стосовно них досить широкий. Найтиповішою санкцією є відвідування центру порядку. Такі центри працюють по суботах під егідою служби пробації. Суд під час винесення вироку встановлює кількість годин для відвідування центру: для підлітків 12–16 років максимальна кількість становить 24 години; для осіб 16–21 року – 36. Тут засуджені беруть участь в обов'язкових різновидах діяльності: фізичні вправи, надання першої допомоги, вивчення правил дорожнього руху, структурування дозвілля, оброблення дерева, металу, ремонт техніки тощо.

Найбільшого поширення набули центри пробації та виправні гуртожитки, які доводять свою високу запобіжну ефективність [2, с. 139].

Так, соціальна робота з неповнолітніми злочинцями і нагляд за ними у Болгарії є обов'язком інспекторів Управління з попередження злочинності неповнолітніх (УПЗН), соціальних працівників і громадських наглядачів. Функції УПЗН такі:

знаходити, наглядати та відстежувати неповнолітніх, які вчинили злочин або щодо яких існує високий ризик злочину;

знаходити, наглядати та відстежувати неповнолітніх, які є потерпілими від злочинів, насильства або поганого поводження [2, с. 140].

У Латвії освітні та виправні заходи можуть бути застосовані до неповнолітніх віком від 11 до 18 років. У чинному законодавстві Латвії передбачено низку заходів, наприклад, попередження, компенсація потерпілому, якщо правопорушник має прибуток та якщо така сума не перевищує половини мінімальної місячної зарплати (з 15 років). Серед інших можливих заходів можна назвати постанову про відпрацювання злочинцем заподіяної ним шкоди з метою її репарації (починаючи з 15 років), передання під нагляд батьків або осіб чи установ, що їх замінюють, та поміщення у виправний освітній заклад; вибачення перед потерпілим, якщо останній погоджується на таке врегулювання, встановлення спеціальних обмежень щодо поведінки (на період від 30 днів до 12 місяців) і виконання громадських робіт протягом 10–40 годин [2, с. 142].

Система кримінального судочинства Словенії розрізняє неповнолітніх віком до 16 років і неповнолітніх віком від 16 до 18 років. Для молодшої групи передбачені такі варіанти закінчення розгляду спра-

ви, як догани (ст. 76 КК України). Суд може видати одну або більше інструкцій або заборон для неповнолітнього злочинця, а саме:

особисто вибачитись перед постраждалою особою (потерпілим);

досягти примирення з постраждалою особою шляхом сплати грошей, виконання певної роботи або іншим чином, з метою відшкодування збитків, завданих під час учинення злочину; регулярно відвідувати школу; розпочати професійно-технічне навчання або влаштуватись на роботу;

проживати з вказаною сім'єю або у вказаній установі тощо; пройти громадські роботи або виконати роботу на користь благодійних організацій, пройти лікування у відповідній установі; отримати консультації з навчання, професійно-технічної підготовки, консультації психолога;

пройти курс соціальної підготовки (не менше як чотири години на тиждень).

Якщо неповнолітній злочинець потребує професійної допомоги і нагляду щодо його освіти, підготовки і належного розвитку, суд поміщує його під нагляд соціальних служб. У процесі цього нагляду неповнолітній злочинець продовжує проживати за своєю адресою або адресою своїх батьків чи інших осіб, які його утримують, а призначений соціальними службами радник здійснює відповідний нагляд [2, с. 145].

Досвід діяльності служб пробації скандинавських країн корисний, тому що Данія, Швеція, Фінляндія та Норвегія належать до тих країн, в яких фіксується порівняно невисокий рівень злочинності та застосування альтернативних санкцій достатньо широко розповсюджене. Бі-

льше того, ці країни приділяють особливу увагу проблемі злочинності неповнолітніх і соціальному захисту дитинства.

У Данії відсутня система ювенальної юстиції і кримінальної справи неповнолітніх, які досягли віку 15 років, розглядаються відповідно до тих же процедур, що і справи дорослих осіб. Однак Служба пробації рідко має справу з неповнолітніми. Неповнолітні можуть стати клієнтами місцевих пробаційних центрів у зв'язку з умовним зняттям звинувачення. Найчастіше неповнолітні злочинці передаються під нагляд місцевих соціальних служб [4, с. 195].

У Швеції з січня 1999 р. неповнолітні у віці від 15 до 18 років, які вчинили злочини, за які їм раніше мало бути призначено тюремне ув'язнення, засуджуються до позбавлення волі, яке вони відбувають в реабілітаційних центрах закритого типу для неповнолітніх строком від 14 днів до 4 років без права умовно-дострокового звільнення. Такі реабілітаційні центри не підвідомчі Службі в'язниць і пробації, вони включені до сфери відповідальності Національної ради закритих реабілітаційних установ [5, с. 40]. Неповнолітні засуджені, які направлені до реабілітаційного центру, спочатку поміщаються в приймальне відділення суворого режиму. Протягом незначного періоду перебування підлітка в цьому відділенні співробітники центру спільно з соціальним працівником аналізують індивідуальні потреби клієнта і визначають режим його подальшого утримання. У неповнолітнього засудженого є можливість зміни режиму утримання від більш суворого до менш суворого: як мінімум, кожен другий місяць

співробітники центру, консультуючись з соціальним працівником, розглядають можливість перевodu піднаглядного на більш пільгові умови утримання [4, с. 209–210].

Прийняття Верховною Радою України 5 лютого 2015 року Закону України «Про пробацію» (№ 160-VIII), який вступив у дію 27 серпня 2015 року стало реальним кроком у сфері наближення юстиції України до міжнародних стандартів і впровадження у державі принципово нової системи заходів кримінально-правового характеру. Невід'ємною складовою цих заходів є соціальне дослідження клієнтів пробації, впровадження системи реабілітаційних і корекційних програм, заходів постпенітенціарної опіки та соціального патронажу. Особливої актуальності ці заходи набувають відносно неповнолітніх правопорушників, адже вони є особливою вразливою категорією.

Закон України «Про пробацію» визначає особливості пробації щодо неповнолітніх. Так, пробаційні заходи щодо неповнолітніх спрямовані на забезпечення їх нормального фізичного і психічного розвитку; профілактику агресивної поведінки; мотивацію позитивних змін особистості; поліпшення соціальних стосунків.

Досудова доповідь стосовно неповнолітніх додатково повинна містити: інформацію про вплив криміногенних чинників на поведінку; рекомендації щодо заходів, спрямованих на мінімізацію ризику вчинення повторних кримінальних правопорушень.

Пробація щодо неповнолітніх здійснюється органом пробації спільно з органами і службами у справах дітей, спеціальними установами

та закладами, що здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень. При цьому важливе значення приділяється залученню засуджених неповнолітніх до навчання та здобуття повної загальної середньої освіти. Соціально-виховна робота з неповнолітніми може проводитися із залученням батьків або їх законних представників. Стосовно неповнолітніх, позбавлених батьківського піклування, службою соціальної допомоги й іншими залученими інституціями здійснюються заходи щодо вирішення їх соціальних проблем.

Пробаційні програми щодо неповнолітніх реалізуються разом із центральним органом виконавчої влади, що формує державну політику у сфері соціальної політики.

У рамках реалізації реформування системи ювенальної юстиції в Україні, особливого значення набуває створення виховних центрів – Центрів відвідування, які надавали б спеціалізовані послуги та реалізовували пробаційні програми для неповнолітніх, які перебувають на обліку в кримінально-виконавчій інспекції, службі у справах дітей, центрі соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді, секторі ювенальної превенції відділу превентивної діяльності Національної поліції.

Головною метою діяльності Центрів відвідування є здійснення соціального обслуговування неповнолітніх правопорушників, та створення необхідних умов для їх реабілітації та реінтеграції в суспільство.

Основними завданнями Центру відвідування є надання послуг комплексної допомоги (психологічних, соціально-педагогічних, соціально-

медичних, інформаційних і юридичних тощо), що сприятиме зниженню рівня рецидивної злочинності, попередженню повернення їх на злочинний шлях та якнайшвидшому поверненню до нормальних умов життєдіяльності.

Отже, Центр відвідування неповнолітніх стане тією платформою, яка забезпечить взаємодію кримінально-виконавчої інспекції, правоохоронних органів і суб'єктів соціального патронажу в досягненні мети вправлення та ресоціалізації неповнолітніх правопорушників, забезпечивши безпеку та впевненість у майбутньому як підліткам, так і усьому суспільству.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок про те, що з особами, які перебувають під пробацією, проводять різнопланову соціально-педагогічну роботу: нагляд за поведінкою осіб, проведення індивідуально-профілактичної роботи, спрямованої на попередження вчинення ними правопорушень та злочинів, консультування, тренінги з формування навичок стримування емоцій і вміння спілкуватися з людьми, розвитку гігієнічних навичок і

потреби піклуватися про своє здоров'я, а також роз'яснюють шкоду, яку заподіяно постраждалому; надають соціальні послуги та сприяють у розв'язанні соціально-побутових проблем, навчають жити самостійним життям, готують до законослухняної поведінки на волі тощо.

Загалом, повинні констатувати відсутність єдиного законодавчого та теоретичного підходу щодо місця та ролі пробації в кримінальному, кримінально-процесуальному та кримінально-виконавчому законодавстві України. Нагальним є розсудливий і критичний аналіз зарубіжного досвіду, запозичення його позитивних надбань з науково обґрунтованою адаптацією до сучасних умов і вимог розвитку українського суспільства. Вивчення зарубіжного досвіду як позитивного, так і негативного надає важливу інформацію про можливі шляхи формування та реформування служби пробації та особливості її діяльності щодо виконання покарань, не пов'язаних з ізоляцією неповнолітніх від суспільства.

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми європейської інтеграції / за ред. Д. Ягунова. Одеса: Вид-во Фенікс, 2011. № 6. С. 146–173.
2. Беца О. Зарубіжний досвід застосування пробації в ювенальній юстиції. *Відновне правосуддя в Україні: щоквартальний бюлетень*. 2005. № 1–2. С. 134–146.
3. Михайлова І. Інститут пробації: окремі аспекти впровадження. *Кримінальне право*. 2009. № 10. С. 72–75.
4. Обзор законодательства скандинавских и балтийских стран по службе пробации (уголовному надзору). СПб.: Гражданский контроль, 2005. 243 с. (Серия «Права человека»).
5. Практика виконання альтернативних покарань. *Інформаційний бюлетень*. № 3; за заг. ред. О. Б. Янчука, С. О. Тимофєєва, Н. Г. Пивовара, М. М. Ковальчука. Київ: ДДУПВП, 2010. 143 с.

J. Matvieieva,
*junior researcher of scientific
research center of the Institute of criminal-
Executive Service;*

O. Konopatska,
*senior researcher of scientific
research center of the Institute of criminal-
Executive Service*

FEATURES OF PROBATION WORK WITH JUVENILES (FOREIGN EXPERIENCE)

Crimes committed by minors were and remain one of the most important social and legal problems in society. Minors are a particularly vulnerable layer of society. Daily they are subjected to outside influence, not always perceived correctly and often have wrong deeds, but because they require a special approach in the process of its formation and development as a person, especially after committing a minor offense.

The child remains a child even when doing poorly. She copies the behavior of adults, including criminals. Children comprise the age group of children in the period of psycho-physiological and social growth, which is characterized by role experimentation. Sometimes the lack of life experience, the failure to properly and adequately assess the situation, which turned out to be a teenager, he comes into conflict with the law. Therefore, we must not forget that the punitive impact on juvenile offenders, taking into account, of course, on the nature of the offense, must be very different than those that apply to adults.

The problem of creating a national model of probation is one of the most topical issues of modern Ukrainian science, in particular, law, pedagogics, social pedagogy, psychology. The absence in Ukraine of this standard, we can say that a typical element, without which it is impossible to imagine any modern national system of criminal justice, cannot cause the attention of scientists and practitioners. In modern societies the probation service remains extremely important to correctional Agency, the center of the criminal justice system. This is because punishment in form of imprisonment prevents further social adaptation of personality, her return to society, because people in penal institutions lose socially valuable skills. In addition, in prison, the offender usually takes criminal subculture, which does not contribute to resocialization of the individual.

We have to admit the lack of a unified legislative and theoretical approaches regarding the place and role of probation in the criminal, criminal-procedural and criminal-Executive legislation of Ukraine. Pressing is a rational and critical analysis of foreign experience, borrowing its positive achievements scientifically sound adaptation to modern conditions and requirements of the development of Ukrainian society. The study of international experience, both positive and negative, provides important information on possible ways of forming and reforming the probation

service and its activities for the execution of punishments not connected with isolation from society to minors.

The article is devoted to investigation of some features of probation of working with minors with the aim of achieving correct them and prevent recurrence. Investigated the international experience of the probation work with juvenile offenders, and the possibility of its use in Ukraine.

Key words: *probation service; minor prisoners; the centers of probation; the inspector of probation.*

Надійшла до редакції 20.09.2017

УДК 343.82

Шкарупа К. В.,

кандидат юридичних наук, викладач
кафедри загальноправових дисциплін

Інституту кримінально-виконавчої служби

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ, ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ В КРАЇНАХ СВІТУ

У статті описано історичний розвиток пенітенціарної системи через призму детермінантів умов, що сприяли удосконаленню системи в'язниць. На прикладі США проаналізовано основні проблеми, які виникають при функціонуванні пенітенціарної системи.

Ключові слова: пенітенціарна ситема; пенсильванська, оборнська ситема; борстальська в'язниця; реформаторії.

В статье описано историческое развитие пенитенциарной системы через призму детерминантов условий, способствовавших совершенствованию системы тюрем. На примере США проанализированы основные проблемы, возникающие при функционировании пенитенциарной системы.

Ключевые слова: пенетенциарная ситема; пенсильванская, оборнська ситема; борстальська тюрма; реформатории.

Постановка проблеми. Перебуваючи на порозі реформування правоохоронної системи Україна повинна сфокусувати свою увагу на недоліках та проблемах, що заважають роботі пенітенціарної системи. Оскільки, вона посідає першу сходинку на шляху до «оздоровлення» засуджених в процесі ресоціалізації. Вивчення досвіду інших країн на ниві кримінально-виконавчого права допоможе деталізувати розбіжності, одночасно охопивши позитивні та негативні аспекти функціонування закладів такого типу.

Заклики до гуманної організації тюремних установ у зв'язку з ідеями про законності і справедливості в каральній політиці містилися ще у роботі «Нагорода за справедливість і гуманність» Вольтера, де він писав: «Не слід, щоб в'язниця була схожа на

палац. Не слід також, щоб вона була схожа на бійню ... Тюремне ув'язнення є покаранням вже саме по собі; воно, отже, має бути відповідним з величиною злочину ... Як би мало не тривало тюремне ув'язнення, воно є мукою. Коли ж до нього засуджують довічно, то це нестерпне мука». Саме тому було зроблено чимало спроб, щоб зайти найоптимальніший варіант існування в'язниць, які завдавали б найменшу шкоду засудженим та сприяли виправленню [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою написання статті стали праці відомих вітчизняних вчених, таких як: К. О. Алімова, С. М. Алфьорова, Г. В. Атаманчука, О. М. Бандурки, Є. Ю. Бараша, В. М. Бевзенка, О. І. Безпалової, Ю. П. Битяка, Ю. В. Білоусова, І. Г. Богатирьова, В. М. Гаращука,

О. П. Гетманець, С. М. Гусарова, К. Ф. Гуценка, С. Ф. Денисюка, С. В. Зливка, В. К. Колпакова, А. Т. Комзюка, А. М. Куліша, К. Б. Левченко, А. Ф. Мельника, Р. С. Мельника, О. І. Миколенка, Р. В. Миронюка, О. М. Музичука, І. І. Піскуна, В. М. Плішкіна, О. Ю. Салманової, О. Ю. Синявської, І. О. Сквірського, С. Г. Стеценка, О. В. Ткачової та ін.

Постановка завдання. Показати через призму історичного розвитку пенітенціарної системи переваги та недоліки функціонування в'язниць у США. Розкрити сутність становлення цієї системи, відслідкувати головні проблемні питання розвитку в'язниць та встановити оптимальну модель їх існування.

Виклад основного матеріалу. Пенітенціарна система забезпечує виконання покарань як пов'язаних, так і не пов'язаних із позбавленням волі, а також утримання підслідних з моменту взяття під варту до суду [2]. Пенітенціарна система покликана забезпечити не тільки виконання судових вироків, але й профілактики рецидиву злочинів. У Мінімальних стандартних правилах поведінки з ув'язненими, зазначено, що метою та виправданням вироку щодо позбавлення волі є, захист суспільства та запобігання загрозливим для суспільства злочинам [3].

Попередити виникнення цим злочинам можливо лише тоді, коли раніше засуджені особи при виході з місць позбавлення волі можуть стати на шлях виправлення. Ізоляція від суспільства повинна стимулювати гармонійний розвиток особистості і в закладах закритого типу, що згодом може відобразитися на психічному та соціальному житті особи. З цієї причини в'язнична система не

повинна завдавати ув'язненим додаткових страждань [4].

Прийнято вважати, що сучасна тюремна система зародилася в Сполучених Штатах Америки наприкінці XVIII століття, хоча в'язниці як такі, в тому числі і поодинокі, з'явилися ще раніше, наприклад, в кінці XVI століття в Голландії у вигляді так званих каторжних в'язниць. Буржуазія Америки, долаючи консерватизм, зробила пенітенціарну систему більш «гнучкою».

Першою в історії сучасних буржуазних в'язниць вважають створену в 1786 році в'язниця у Філадельфії. Ця в'язниця була визнана законодавчими зборами штату Пенсильванія як місце позбавлення волі злочинців і перейшла в юрисдикцію місцевих судів. Звідси й відбулася перша тюремна система, що отримала назву філадельфійської, або пенсильванською системи.

Пенсильванська система – це система одиночного ув'язнення, для якої характерні суворі ізоляція кожного засудженого, абсолютне мовчання і виконання арештантами невеликих робіт в камерах. Там же, у Філадельфії, в 1829 році була побудована в'язниця, нового, модернізованого типу.

Вони відрізняються своєрідним зовнішнім і внутрішнім пристроєм. Наприклад, в'язниця «Вишневій пагорб» мала мережу камерних блоків, які розходилися від одного загального центру, як спиці в колесі. До кожного блоку примикав дворик для прогулянок, розбитий на маленькі ізольовані ділянки, що відповідають кількості одиночних камер. Знову прибулому засудженому при вході до в'язниці зав'язували очі і вели його в свою камеру таким чином, щоб він не

розібрався в плануванні будівлі в'язниці і не побачив нікого з інших ув'язнених. Персонал в'язниці також повинен був дотримувати абсолютну тишу і не вступати в розмови з ув'язненими. Були й інші заходи для забезпечення суворої ізоляції

Оборнська тюремна системи – система принципів побудови відбукання позбавлення волі в умовах тюремного ув'язнення. Система отримала назву оборнської по найменуванню першої в'язниці, в якій вона була введена в 1820 році в місті Оубурн поблизу Нью-Йорка. Характеристика закладів такого типу зводилася до того, що ув'язнені проживали в розділних камерах-келіях тільки на ніч; вдень працюють всі разом, але з дотриманням суворого мовчання. Оборнська в'язниця згодом стала прототипом загального виду тюрем, а філадельфійська – одиночного типу камер. Різні принципи утримання ув'язнених в зазначених системах обумовлені різним розумінням того, що виступає засобом виправлення засудженого і за допомогою яких умов утримання може бути досягнута мета виправлення злочинця.

Початковий розпорядок життя у пенсильванській та оборнській системах ув'язнення був такий: камери відкривалися на світанку; ув'язнені негайно виходили з них і ставали в певному порядку, арештанти, дотримуючись суворого мовчання і порядку йшли в майстерні. У певний годину вони в тому ж порядку йшли в їдальню для сніданку, обіду і негайно поверталися до роботи. Після закінчення роботи вони вечеряли і в порядку своїх номерів поверталися в келії, де їх і замикали.

Роботи були різноманітні, дисципліна – вкрай сувора. Головні

вимоги – неухильне старання і повне мовчання. Як за сніданком або обідом, так і під час робіт арештанти не мали права розмовляти або обмінятися з сусідом півсловом або жестом. Всякий проступок карався тут же на місці наглядачем; засіб розправи було примітивне – биття батоном. Влада наглядача була величезною і безконтрольною: він тільки відзначав у книзі, кому і скільки тілесних стягнень було застосовано протягом дня. Саме жорстоке поводження із арештованими зумовило те, що ці системи не отримали схвальних відгуків.

З європейських держав наприкінці XIX – початку XX ст. тільки Франція прихильно віднеслася до системи США. Головними недоліками вважали постійне мовчання, адже це вбивало здатність людини мислити. Згодом заборона була поширена лише на постійні розмови, а потім було введено класифікацію засуджених і розподіл їх за категоріями і групами з метою ізолюваного утримання та перешкоджання передачі кримінального досвіду в місцях позбавлення волі [5].

На початку двадцять першого століття все більше було чути про те, що праця засуджених при виконанні кримінальних покарань повинна бути добровільною. Про це говорять юристи, вчені правознавці, правозахисники та співробітники різноманітних міжнародних організацій. Трудова адаптація засуджених до позбавлення волі починається в стінах виправного закладу і повинна продовжуватися після його звільнення.

1930 року Міжнародною організацією праці (МОП) була прийнята «Конвенція про примусову та

обов'язкову працю» (ратифікована в СРСР в 1956 році), що забороняла примусову працю. Проте, це не забороняє працю, передбачену вироком суду.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, прийнятий 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН (ратифікований СРСР в 1973 році), також допускає залучення до праці осіб, які відбувають кримінальні покарання у вигляді каторжних робіт.

Мінімальні стандартні правила поводження із засудженими прийняті в 1955 році на Першому конгресі ООН по проблемам профілактики злочинності і поводження із засудженими. Так, у ст. 71 п. 2 працю засуджених до позбавлення волі закріпили як обов'язок: «Всі засуджені зобов'язані працювати у відповідних з їх фізичними і розумовими можливостями, затвердженими лікарем» [6].

Як бачимо, і ця система не увінчалася успіхом, оскільки ідеї були занадто новими та від них «віяло» демократією, а ліберальний підхід по відношенню до засуджених суперечив консервативним методам.

Продовженням прогресивної системи Мекончі стала концепція, заснована Вальтером Кронфортом в Ірландії, що полягала у ступеневості. Зміст цієї концепції полягав в тому, що відбування покарання у в'язниці розбивається на чотири щаблі. Першу сходинку становить ув'язнення в одиночній камері, перебування в якій визначається диференційовано, залежно від того, до якого класу належить ув'язнений.

Другий ступінь – це, коли після відбуття призначеного терміну одиночного ув'язнення засуджені переводяться в загальну камеру, в якій

вони діляться на п'ять класів і переходять з нижчого класу у вищий за кількістю отриманих марок.

Третю сходинку складають вже самостійні перехідні тюрми, в які переводяться ув'язнені вищого класу. Перебування в цих в'язницях пов'язано з елементами довіри і частковою свободою з метою привчання до повної свободи. Тут ув'язнені працюють, і в цьому відношенні їх становище схоже на становище вільнонайманих робітників – своє утримання вони повинні виправдовувати самі. Кінцевим пунктом є умовне звільнення.

Цікавий досвід Великобританії у сфері ювенальної юстиції, яка була введена під назвою «борстальська» (від назви міста, де була заснована Борсталь) для осіб від 16 до 21 року. Поміщення в борстальську в'язницю означає, що правопорушник у розпорядженні тюремної адміністрації на чотири роки, у межах яких він повинен реально відбутися не менше 9 місяців і не більше трьох років [7, с. 67]. Але цей вид в'язниць не здобув визнання, не виправдавши сподівання та щорічні економічні затрати.

На відміну від Великобританії, у Франції історичним джерелом кримінальних, кримінально-процесуальних і пенітенціарних норм є кодифікований закон і підзаконні акти. Управління пенітенціарними установами здійснюється Міністерством юстиції. Тюрми у Франції поділяються на центральні (для засуджених до покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад один рік) і місцеві. У Франції нараховується 14 центральних тюрем з яких одна жіноча. Новоприбулі засуджені до центральної тюрми, повинні відбутися 45 днів карантину в одиночній камері

тим самим адаптуючись до умов життя в тюрмі після чого їх переводять до загальних камер. Місцеві тюрми знаходяться в підпорядкуванні департаментів в яких тримають засуджених різних категорій: підслідних; осіб, які засуджені на невеликі строки позбавлення волі; засуджених до смертної кари; осіб, засуджених за несплату боргів. Як і в інших країнах, є пенітенціарні установи, де утримають осіб, засуджених на невеликий строк (який не перевищує шести місяців). Для неповнолітніх засуджених створюються окремі пенітенціарні установи: центри спостереження, центр виховання під наглядом. У пенітенціарних установах Франції застосовується прогресивна система відбування покарання, організовується праця засуджених, професійне і загальноосвітнє навчання.

Аналізуючи досвід використання різних підходів до ресоціалізації засуджених у різні часи, можна констатувати, що реформи у пенітенціарній системі проходили плавно без радикальних змін. Нові в'язниці розпочинали функціонування одночасно з існуванням закладів «старого зразка».

Вищезазначені в'язничні системи отримали назву «класичних», хоча ці системи і стали функціонувати в інших країнах, але кожна з них отримала певні зміни, пов'язані з ментальністю того чи іншого народу, особливістю правової системи та іншими детермінантами.

Проте сьогодні покарання у вигляді позбавлення волі здійснюється в США у виправних установах, у систему яких входять федеральні в'язниці, в'язниці штатів і місцеві (окружні та муніципальні) тюрми. Сучасна пенітенціарна система США

зберегла вплив пенсільвано-оборнської системи: у в'язницях застосовуються жорсткі заходи підтримки порядку, але є також деякі елементи прогресивної системи відбування покарання. Останнім часом пенітенціарна система США зіткнулася з істотним збільшенням чисельності засуджених у виправних установах.

Тюрмами мінімальної безпеки є установи відкритого типу. Вони не мають озброєної охорони. У цих в'язницях діє полегшений режим, а засудженим надається можливість трудитися за межами установи. Ці в'язниці найчастіше є таборами або фермами, які спеціалізуються на будівництві доріг, виконанні сільськогосподарських та інших суспільно корисних роботах. В'язниці середньої безпеки мають озброєну охорону, але в них немає високих стін. Вони відносяться до установ закритого типу. Засуджені в цих в'язницях можуть виводитися для робіт за межі в'язниці. В'язниці з максимальним ступенем безпеки є виправними установами в класичному розумінні: вони обнесені високими стінами, мають сторожові вишки, посилену охорону, мають жорсткий режим утримання, виходити за межі тюрем забороняється. У подібних закладах містяться найбільш небезпечні злочинці.

Місцеві в'язниці призначені для утримання найменш небезпечних злочинців, засуджених за порушення громадського порядку і дрібні крадіжки.

Пенітенціарна система США має низку проблем сьогодні, зокрема це занадто велика кількість засуджених. Так, штат Каліфорнія найбільше скоротив число ув'язнених (більш ніж на 15 тис. осіб), проте це не знизило гостроту кризи, в якому знаходиться

його пенітенціарна система. В'язниці виявилися настільки перенаселені, що Верховний суд США виніс вердикт про необхідність скорочення числа ув'язнених. Показово, що, згідно з рішенням суду, Каліфорнія не може утримувати у в'язницях понад 110 тис. осіб (при тому, що на момент вердикту у в'язницях утримувалося 160 тис.), це становить, тим не менш, 137.5 % від числа ув'язнених, на яких ці в'язниці розраховані [8].

Загальновідомий виключно суворий характер правоохоронної системи штату: потрапити за ґрати в Каліфорнії можна навіть за найдрібніші провини. Зокрема, в Каліфорнії існує норма, згідно з якою громадянин може бути засуджений до довічного ув'язнення у разі вироку за трьома звинуваченнями в особливо небезпечних злочинах.

Відсутня в штаті і ефективна система реабілітації громадян, які відбули покарання. Відомо, що 47 % ув'язнених, які вийшли в Каліфорнії на свободу, знову опиняються за ґратами протягом року [9].

Ще однією надзвичайно гострою правозахисною проблемою в США залишається наявність у в'язницях значної кількості психічно хворих громадян. Сьогодні американські в'язниці опиняються фактично найбільшими психіатричними «Лікарнями» в США. У цьому переконують дані, згідно з якими щодня в трьох

найбільших тюремних системах Америки, Нью-Йорка, Лос-Анджелеса і графства Кук (включає в себе Чикаго), психіатричне лікування щодня отримують 11 тис. ув'язнених, у той час, як три найбільших профільних клініки мають тільки 4 тисячами місць. У цілому ж у в'язницях США психічно хворих громадян більше в десять разів, ніж у відповідних клініках [10].

Висновки. У пенітенціарній системі зарубіжних країн центральне місце займає психолого-педагогічна складова, що відображена у роботі персоналу цих установ. У вітчизняних установах такого типу немає акценту на підтримання саме психологічної атмосфери у колективах засуджених, тому доцільно було б запровадити пенітенціарну педагогіку як елемент початкового етапу ресоціалізації засуджених. Також у більшості країн Західної Європи праця є складовою частиною відбування всіх видів покарання як пов'язаних із позбавленням волі, так і не пов'язаних. Праця виступає складовою частиною режиму утримання та соціальної адаптації. Історія виникнення та функціонування пенітенціарної системи має багато білих плям та недоліків існування, проте сучасний стан існування в'язниць демонструє, що шляхом спроб та помилок можна досягнути бажаного результату.

Список використаних джерел

1. Вольтер. Избранные произведения по уголовного праву и процессу. М.: Госюриздат, 1956. С. 266–267.
2. Гидденс Э. Устроение общества. Очерк теории структуризации. М.: Прогресс, 2003. С. 413–421.
3. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями ООН від 30 серп. 1955 р. URL.: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_212

4. Кристи Н. Борьба с преступностью как индустрия. М.: Прогресс, 1999. С. 40–41.
5. Барнс Г. Е., Титерс Н. К. Новые горизонты в криминологии. Нью Дели, 1966. С. 417–422.
1. Мінімальні стандартні правила ООН по відношенню до заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням (Токійські правила) URL.: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/prison.shtml.
6. Астеміров З. А. Виправні заклади в зарубіжних країнах. Рязань: Вид-во Рязан. вищої шк. МВС РСР, 1972. С. 67.
7. Laura Dimon, «80,000 Americans Suffer From a Cruel and Unusual Practice Most Countries Abolished» March 12, 2014.
8. Gary Fields, Erica E. Phillips, «The New Asylums: Jails Swell With Mentally Ill»The Wall Street Journal, September 25, 2013.
9. Stephanie Mencimer, «There Are 10 Times More Mentally Ill People Behind Bars Than in State Hospitals» April 8, 2014.

K. Shkarupa,

PhD., lecturer of legal discipline

of the Institute of criminal-Executive Service

THE HISTORY OF THE PRISON SERVICE, THE EXPERIENCE OF FUNCTIONING IN THE WORLD

The article describes the historical development of the penitentiary system in the light of the determinants of conditions that contributed to the improvement of the system of prisons. For example, US analyzes the main problems that arise in the operation of the prison system.

It is believed that the modern prison system was born in the United States at the end of the XVIII century, although prison as such including single, appeared earlier, for example, at the end of the XVI century in the Netherlands in the form of a so-called hard 'prison. American bourgeoisie, overcoming conservatism made penitentiary system more «flexible».

The first in the history of modern bourgeois prisons believe created in 1786 in Philadelphia prison. This prison was recognized by the state legislature Pennsylvania as a place of imprisonment of criminals and moved the jurisdiction of the local courts. Hence, the first prison system, known as Philadelphia, Pennsylvania or system.

To date, a penalty of imprisonment in the US carried out in correctional institutions, which are in federal prison, prisons, state and local (county and municipal) prison. The modern prison system has kept US influence pensilvano-obornskoyi system: prisons used harsh measures to maintain order, but there are also some elements of progressive system of punishment. Recently, the US prison system faced a significant increase in the number of prisoners in correctional facilities.

US penal system has a number of problems today, particularly too many prisoners. Yes, Calif most reduced number of prisoners (more than 15 thousand people), but it is not reduced the severity of the crisis, which is its prison system. The prisons were so overcrowded that the US Supreme Court handed down a verdict on

the need to reduce the number of prisoners. It is significant that, according to the court, California can not cage over 110 thousand people (despite the fact that at the time of the verdict in prisons contained 160 thousand), it is, nevertheless, 137.5 percent of the number of HC yaznennyh where these prisons are calculated.

Key words: *penitentiary system; pennsylvania; obornska system; borstalskoy prison; reformers.*

Надійшла до редакції 23.09.2017

Рекомендації до уваги авторів!

Журнал «Вісник Пенітенціарної асоціації України» є науковим виданням Громадської організації «Пенітенціарна асоціація України» та приватної установи «Науково-дослідний інститут публічного права». Відповідно до Постанови Президії ВАК України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, зокрема, **наукові статті мають містити такі необхідні елементи:** постановка проблеми в загальному виді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на яких ґрунтується автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Разом із рукописом подається і його електронна копія. Обсяг статті до 12 сторінок тексту на папері формату А4 через 1,5 інтервал, шрифт 14-й кегель. Вона не має бути переобтяжена посиланнями на джерела (до 10–15). Електронні варіанти малюнків і таблиць подаються окремими файлами у форматі А5. Посилання на джерела в тексті слід наводити у квадратних дужках із зазначенням номерів сторінок відповідного джерела. Наприклад: [1, с. 235] або [2, с. 8; 3, с. 45; 9, с. 20]. Список використаних джерел подають наприкінці статті в порядку появи посилань у тексті, відповідно до міждержавних і державних стандартів. Статті, подані з порушенням зазначених вимог, не приймаються до друку.

Анотації необхідно подавати українською, російською (два – три речення), англійською (на одну сторінку) мовами разом із ключовими словами. Назву статті й відомості про автора (прізвище, ім'я та по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, посада, домашній і службовий номери телефонів) подають українською, російською та англійською мовами.

До рукопису додаються (на окремому аркуші): відомості про автора (або одного з авторів): місце роботи (служби), посада, поштова адреса, телефон, за можливості – електронна адреса для листування та погодження деталей публікації.

Статті подані в журнал друкуються в авторській редакції. За достовірність наведених фактів, цитат, статистичних даних та інших відомостей, а також відсутність у статті запозичених матеріалів без посилання джерела **відповідає автор.**

Attention authors!

The journal «Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine» is a research edition of the Public organization «Penitentiary Association of Ukraine» and private institution «Scientific research Institute of public law». According to the Decree of the Presidium of Higher attestation Commission of Ukraine «About increase of requirements for professional publications included in the lists of Higher attestation Commission of Ukraine» dated January 15, 2003 № 7-05/1, in particular, **scientific articles must contain such necessary elements**: formulation of the problem in general and its connection with important scientific or practical tasks; analysis of recent researches and publications which initiated solving this problem, and in which based the author, the selection is not resolved before the general problem which is dedicated to the designated article; formulation of the objectives of article (setting tasks); description of main material of research with full justification of scientific results; conclusions from this study and prospects for further research in this direction.

Together with the manuscript is represented its electronic copy. The volume of articles up to 12 pages of text on A4 size paper 1,5 interval, font 14-PT. It should not be overloaded with references (10–15). Electronic versions of figures and tables are submitted as separate files in A5 format. References in the text should be in square brackets, indicating page numbers of the corresponding source. For example: [1, p. 235] or [2, p. 8; 3, p. 45; 9, 20]. The list of used sources is represented at the end of the article in order of appearance of references in the text, according to international and state standards. Articles submitted with violation of these requirements will not be accepted for publication.

The abstract should be submitted in Ukrainian, Russian (two or three sentences), in English (one page) together with keywords. Title of the article and information about authors (surname, name and patronymic (fully), academic degree, academic title, position, home and office phone numbers) are represented in Ukrainian, Russian and English.

The manuscript is attached (on a separate sheet): information about the author (or authors): place of work (office), job title, postal address, telephone, and e-mail address for correspondence and arrange publication.

Articles submitted to the journal published in author's edition. For the reliability of facts, quotations, statistical data and other information, and the absence of the article borrowed materials without reference to the source author **is responsible**.

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ПОЛІТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ВЧЕННЯ

Ісаков П. М.	6
МЕДИКО-САНІТАРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ І ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УСРР 1923 РОКУ: ЗАГАЛЬНИЙ СТАН СПРАВ	
Калашник Н. С.	17
ПЕРСПЕКТИВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СФЕРІ КОРЕКЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН У СВІТІ	
Кирилюк В. А.	23
ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЇ У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ ВІДНОСИН	
Кревсун О. М.	32
БОРІТЬБА ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ – ПРІОРИТЕТНА СКЛАДОВА ЗАГАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	
Марченко В. В.	39
МОДЕРНІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМУ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В ОРГАНАХ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ	
Муравйов К. В.	48
ПОНЯТТЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ	
Сокальська О. В.	57
МІСЬКІ ТА ПОВІТОВІ МІСЦЯ УВ'ЯЗНЕННЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVI–XVII СТОЛІТТІ	
Сушков О. О.	65
КУЛЬТУРА УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОФІЦЕРА ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ	
Білик О. А.	75
СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЧАСТКОВОГО БЕЗРОБІТТЯ	
Бурлака О. С.	83
ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ І ВИПЛАТИ ДОПОМОГИ ПРИ НАРОДЖЕННІ ДИТИНИ	
Кириченко Ю. І.	91
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИБОРУ ШЛЯХУ СТЯГНЕННЯ ЗАБОРГОВАНOSTІ З СОЛІДАРНИХ БОРЖНИКІВ	
Пивовар І. В.	97
ФІНАНСОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ В СФЕРІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ПОЗАБЮДЖЕТНИХ СОЦІАЛЬНИХ ФОНДІВ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ	
Пономарьова Т. С.	106
ДОГОВІР ПРО НАДАННЯ ДЕТЕКТИВНИХ ПОСЛУГ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНОЛОГІЯ.**КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

Бараш Є. Ю. КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ТРИВАЛИХ СТРОКІВ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ	114
Бірюков П. В. ЗАСТОСУВАННЯ ДАТЧИКІВ ВИЯВЛЕННЯ В ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВ	120
Вакулік О. А. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ВИРІШЕННЯ ПИТАННЯ ПРО ПОЧАТОК КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ	132
Дубівка І. В. ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТА В СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЩОДО НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ СВІДКУ	140
Дубчак Л. М. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОГРАМ ЩОДО ЗАСУДЖЕНИХ В УМОВАХ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ	147
Залялова І. М. КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ПРАЦІВНИКА ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ ЧИ ОРГАНІЗАЦІЇ, ЩО ОДЕРЖАВ НЕПРАВОМІРНУ ВИГОДУ	156
Котирло О. О. ОСНОВНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА В СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ОРГАНАМИ ТА УСТАНОВАМИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ	162
Кріпак А. А. ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ	170
Лазаренко Л. А. ЗАСТОСУВАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ПІДХОДУ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ ЯК УМОВА УСПІШНОГО ВИПРАВЛЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ	182
Міщенко М. О. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЖІНКИ, ЯКА ВЧИНЯЄ КОНТРАБАНДУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ	190
Стріха С. В. ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ РИС ПСИХОЛОГА ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВ	196
Супрун М. О., Ієродиякон Митрофан (Божко), КАЯТТЯ ЗАСУДЖЕНОГО ЯК ЗАПОРУКА УСПІХУ ЙОГО РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ: КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА	204
Тимошенко Ю. П. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ	211

Чичуга М. М. ПРОФІЛАКТИКА ДЕСТРУКТИВНИХ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКА- РАНЬ ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГУ	219
Чурмантаєв П. С. НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПЕ- НІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ ЯК СКЛАДОВА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	227
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД	
Philip B. WHAT WORKS AND WHAT IS WANTED IN A NEW PROBATION SYSTEM?	237
Матвєєва Ю. О., Конопацька О. М. ОСОБЛИВОСТІ ПРОБАЦІЙНОЇ РОБОТИ З НЕПОВНОЛІТНІМИ (ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД)	244
Шкарупа К. В. ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ, ДОСВІД ФУН- КЦІОНУВАННЯ В КРАЇНАХ СВІТУ	252

CONTENT
THEORY AND HISTOTY OF STATE AND LAW.
POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES

P. Isakov	6
MEDICAL AND SANITARY PROVISION OF PRISONERS AND SENTENCED TO IMPRISONMENT IN THE USSR IN 1923: THE OVERALL SITUATION	
N. Kalashnyk	17
PERSPECTIVES OF RESEARCH IN CORRECTION ACTIVITIES IN THE CONTEXT OF TRANSFORMATIONAL CHANGES IN THE WORLD	
V. Kirilyuk	23
SOME THEORETICAL ASPECTS OF PROREALTUS IN THE FIELD OF CRIMINAL-EXECUTIVE RELATIONS	
O. Krevsun	32
FIGHT AGAINST CRIME – PRIORITY COMPONENT OF NATIONAL POLICY UKRAINE	
V. Marchenko	39
MODERNIZATION OF THE MECHANISM OF E-GOVERNMENT IN UKRAINIAN EXECUTIVE BODIES	
K. Muravyov	48
CONCEPT OF STATE POLICY IMPLEMENTATION MECHANISM IN EXECUTION OF CRIMINAL PENALTIES	
O. Sokalska	57
PLACES OF IMPRISONMENT OF CITIES AND COUNTIES ON UKRAINIAN LANDS IN THE SECOND HALF OF THE XVI–XVII CENTURIES	
O. Sushkov	65
CULTURE OF MANAGEMENT OFFICER STATE PENITENTIARY SERVICE UKRAINE	
CIVIL AND LEGAL RELATIONS	
O. Bilyk	75
THE SYSTEM OF LEGAL PRINCIPLES BY REGULATION OF PARTICULATE UNEMPLOYMENT	
O. Burlaka	83
PECULIARITIES OF THE SETTING AND PAYMENT OF CHILDBIRTH ASSISTANCE	
Y. Kyrychenko	91
CURRENT ISSUES IN THE WAYS OF DEBT RECOVERY FROM JOINT DEBTORS	
I. Pyvovar	97
FINANCIAL LEGAL RELATIONS IN THE SPHERE OF FUNCTIONING OF THE STATE EXTRA-BUDGETARY SOCIAL FUNDS: THE CONCEPT AND FEATURES	

T. Ponomarova CONTRACT FOR THE PROVISION OF DETECTIVE SERVICES: PROBLEMS OF LEGAL REGULATION	106
CRIMINAL LAW. CRIMINALOLOGY. PENAL LAW	
Y. Barash CRIMINOLOGICAL ANALYSIS OF THE RESORTIALIZATION PROCESSES OF CONVICTS TO THE LONG TERM OF IMPRISONMENT IN UKRAINE	114
P. Birykov USE OF DETECTION SENSORS IS IN OPERATIONAL AND SERVICE ACTIVI- TY OF PENITENTIARY FACILITIES	120
O. Vakulik FEATURES OF CRIMINAL PROCEDURAL REGULATION OF DETERMINA- TION OF CRIMINAL PROCEEDINGS BEGINNING IN UKRAINE AND FOR- EIGN COUNTRIES: COMPARATIVE ANALYSIS	132
I. Dubivka LAWYER'S ACTIVITY IN THE STAGE OF PRE-TRIAL INVESTIGATION OF THE GRANTING LEGAL ASSISTANCE TO A WITNESS	140
L. Dubchak PROBLEMS OF RESOCIALIZATION PROGRAMS IMPLEMENTATION FOR PRISONERS IN CONDITIONS OF SERVING THE SENTENCE	147
I. Zaliaiova CRIMINOLOGICAL PORTRAIT OF THE EMPLOYEE OF THE ENTERPRISE, INSTITUTION OR ORGANIZATION WHO RECEIVED ILLEGAL BENEFITS	156
O. Kotyrlo THE MAIN ASPECTS OF THE ANALYSIS OF CRIMINAL-EXECUTIVE LEGIS- LATION IN THE SPHERE OF MANAGEMENT AUTHORITIES AND PENITEN- TIARY INSTITUTIONS	162
A. Kripak SOME FEATURES OF THE CONCLUSION OF AN AGREEMENT ON THE RECOGNITION OF GUILT IN THE CRIMINAL PROCESS OF UKRAINE THROUGH THE PRISM OF FOREIGN EXPERIENCE	170
L. Lazarenko THE APPLICATION OF REHABILITATION APPROACH TO THE ENFORCEMENT OF CRIMINAL SANCTIONS AS A PREREQUISITE FOR SUCCESSFUL CORRECTION OF THE PRISONERS	182
M. Mishchenko CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE PERSON OF A WOMAN, CONVICT FOR CONTRABAND OF CULTURAL VALUES	190
S. Strikha THE TECHNOLOGIES' DEVELOPMENT OF PERSONAL PSYCHOLOGICAL TRAITS OF PSYCHOLOGIST OF PENITENTIARY INSTITUTIONS	196

M. Suprun, Hierodeacon Mitrofan (Bojko)	204
CONVICTED PERSON'S REPENTANCE AS A GUARANTEE OF HIS RE-SOCIALIZATION SUCCESS: CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTIC	
Y. Tymoshenko	211
THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF THE INSTITUTION OF PREVENTIVE MEASURES IN CRIMINAL PROCEEDINGS OF UKRAINE	
M. Chychuha	219
PREVENTION OF DESTRUCTIVE MENTAL STATES OF EMPLOYEES OF THE SOCIO-PSYCHOLOGICAL SERVICE AT THE PENAL INSTITUTIONS BY MEANS OF TRAINING	
P. Churmantayev	227
NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION OF FUTURE OFFICERS IN THE PENITENTIARY SYSTEM AS A COMPONENT OF THE CRIMINAL EXECUTIVE POLICY IN UKRAINE	
INTERNATIONAL PRACTICE	
Б. Філіп	237
ЯК ПРАЦЮЄ ТА ЩО ОЧІКУЄТЬСЯ ВІД НОВОЇ СЛУЖБИ ПРОБАЦІЇ?	
J. Matvieieva, O. Konopatska	244
FEATURES OF PROBATION WORK WITH JUVENILES (FOREIGN EXPERIENCE)	
K. Shkarupa	252
THE HISTORY OF THE PRISON SERVICE, THE EXPERIENCE OF FUNCTIONING IN THE WORLD	

ЖУРНАЛ

JOURNAL

**ВІСНИК ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ АСОЦІАЦІЇ
УКРАЇНИ № 1/ 2017**

**BULLETIN OF THE PENITENTIARY
ASSOCIATION OF UKRAINE № 1/ 2017**

Матеріали подано в авторській редакції

Відповідальний за випуск
Шкарупа К. В.

Втілення комп'ютерними засобами
Конопацька О. М.

Дизайн обкладинки
Кандиба Т. П.

Надруковано з готових, редагованих макетів в друкарні ФОП "Кандиба Т. П."	Підписано до друку 23.10.2017 Формат 60х90/8. Папір офсетний. Ум. друк. арк. 33,5 Наклад. 150 прим. Зам. №00217
м. Бровари вул. Незалежності, 16 e-mail: dizl8@ukr.net тел.: (067) 231-02-86 (099) 912-31-22 (099) 120-25-24	